

ISSN 2414-05-62

ВСЕУКРАЇНСЬКА АСАМБЛЕЯ ДОКТОРІВ
НАУК З ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ПУБЛІЧНЕ УРЯДУВАННЯ PUBLIC MANAGEMENT

№ 2 (3) – червень 2016

*Збірник підготовлений у науковому партнерстві
з Українською Технологічною Академією*

Українська
Технологічна Академія

IIAS
International Institute
of Administrative Sciences

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2016

Редакція

Головний редактор
Романенко Євген Олександрович,
доктор наук з державного управління,
доцент, академік Української Технологічної
Академії, академік Міжнародної
Кадрової Академії
Випусковий редактор *Ю. А. Носанчук*
Комп'ютерне макетування *Н. В. Коваленко*

Публічне урядування
Свідоцтво KB 21596-11496 P

Видається з листопада 2015 року
Періодичність: 1 раз на квартал + 1 на рік
Друкується за рішенням Вченої ради
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(Протокол № 6 від 29.06.2016)

Видання є таким, що реферується в міжнародних наукометричних базах РИНЦ та КиберЛенинка.

Відповідальність за зміст, достовірність фактів, цитат, цифр несуть автори матеріалів. Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення (зі збереженням авторського стилю та головних висновків). Редакція не завжди поділяє думки авторів та не несе відповідальність за надану ними інформацію. Матеріали подано в авторській редакції.

Передрук — тільки з дозволу редакції.

Адреса редакційної колегії: Андріївський узвіз,
буд. 11, оф. 68, м. Київ, Україна, 04070
E-mail: Assembly2015@ukr.net
www.vadnd.org.ua

Адреса видавництва:
ДП «Видавничий дім «Персонал»
просп. Червонозоряний, 119, літ. XX,
Київ, Україна, 03039

Editorial

Editorial in Chief
Yevgen Aleksandrovych Romanenko,
Doctor of sciences in Public Administration,
Associate Professor, Academician of the Ukrainian
Technological Academy, Academician of the
International Personnel Academy
Managing Editor *Y. A. Hosanchuk*
Computer modeling *H. V. Kovalenko*

Public management
Certificate KB 21596-11496 P

Published from november 2015
Pereodisity: 4 times on a year + one
Published by the decision of Academic council of
Interregional Academy of Personnel Management
(Protocol № 6 from 29.06.2016)

The edition is such that is reviewed in the international scientometric bases РИНЦ and КиберЛенинка.

The authors are responsible for the content, accuracy of the facts, quotes, numbers. The editors reserves the right for a little change and reduction (with preservation of the author's style and main conclusions). Editors can not share the world views of the authors and are not responsible for the information provided. Materials filed in the author's edition.

Reprinting — with the editorial's permission strictly.

Address of the editorial board: 11, Andriyivskyy
Descent, office 68, Kyiv, Ukraine, 04070
E-mail: Assembly2015@ukr.net
www.vadnd.org.ua

Address of the editorial:
ДП «Видавничий дім «Персонал»
ave. Chervonozoryanyj, 119 lit. XX,
Kyiv, Ukraine, 03039

Українська
Технологічна Академія

IIAS
International Institute
of Administrative Sciences

THE NETWORK OF INSTITUTES AND
SCHOOLS OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Головний редактор — Романенко Євген Олександрович, доктор наук з державного управління, доцент, академік Української Технологічної Академії, академік Міжнародної Кадрової Академії

Редакційна колегія

1. Андрущенко Тетяна Вікторівна — доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

2. Афонін Едуард Андрійович — доктор соціологічних наук, професор кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентіві України.

3. Бова Тетяна В'ячеславівна — доктор наук з державного управління, доцент, Херсонський національний технічний університет, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування.

4. Бодров Володимир Григорович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління національним господарством та економічної політики Національної академії державного управління при Президентіві України.

5. Бульба Володимир Григорович — доктор наук з державного управління, професор, декан факультету підготовки магістрів державного управління Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України.

6. Бутирська Тетяна Олександрівна — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

7. Валевський Олексій Леонідович — доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень.

8. Вендт Ян Анджей — доктор хабілітований наук про Землю у сфері географії, професор, заступник директора з питань науки та розвитку Інституту океанографії та географії Гданського університету (Польща).

9. Гаєвська Лариса Анатоліївна — доктор наук з державного управління, доцент, заступник начальника управління з навчаль-

ної роботи — начальник відділу менеджменту знань Національної академії державного управління при Президентіві України, професор кафедри управління освітою.

10. Гвожджевiч Сильвія — кандидат наук, кафедра адміністрації та національної безпеки Державної професійної вищої школи ім. Якуба з Парадижу в Гожові-Великопольському (Гожув-Великопольський, Польща).

11. Гечбайя Бадри Нодарович — доктор економічних наук, Асоційований професор, Батумський державний університет ім. Шота Руставелі. Факультет економіки і бізнесу. Керуючий департаменту управлінням бізнесу (Грузія).

12. Гурковський Володимир Ігорович — доктор наук з державного управління, перший заступник директора ВГО “Центр дослідження проблем публічного управління”.

13. Дацій Надія Василівна — доктор наук з державного управління, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та адміністративного менеджменту Академії муніципального управління.

14. Девадзе Анзор Хемидович — кандидат економічних наук, доктор економіки, професор, Батумський державний університет ім. Шота Руставелі, факультет туризму (Грузія).

15. Денисюк Світлана Георгіївна — доктор політичних наук, професор кафедри суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету.

16. Довгань Валерій Іванович — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування Хмельницького університету управління та права.

17. Драган Іван Олександрович — доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Академії муніципального управління.

18. Драгомирецька Наталія Михайлівна — доктор наук з державного управління, професор кафедри філософських та соціально-політичних наук Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України.

19. Жулева Гєргана — Доктор PhD, виконавчий директор болгарської урядової “Програми доступу до інформації” (Болгарія).

20. Іваницька Ольга Михайлівна — доктор наук з державного управління, професор кафедри маркетингу та реклами Київського національного торговельно-економічного університету.

21. Ірвін Студін — Доктор PhD, професор Школи державної політики та управління Університету Торонто, Президент Інституту питань ХХІ століття, головний редактор і видавець журналу Global Brief (Канада).

22. Козаков Володимир Миколайович — доктор наук з державного управління, професор, Національна академія державного управління при Президентові України, професор кафедри державної політики та спільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України.

23. Корнієвський Олександр Анатолійович — доктор політичних наук, доцент, завідувач сектору громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень.

24. Кринична Ірина Петрівна — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

25. Крюков Олексій Ігорович — доктор наук з державного управління, професор кафедри політології та філософії Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

26. Литвин Юрій Олексійович — доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри державного управління та місцевого самоврядування Академії муніципального управління.

27. Лопушинський Іван Петрович — доктор наук з державного управління, професор, Херсонський національний технічний університет, завідувач кафедри державного управління і місцевого самоврядування.

28. Мамічев Олексій Юрійович — доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії російського та зарубіжного права Владивостокського державного університету економіки і сервісу (Росія).

29. Миколайчук Микола Миколайович — доктор наук з державного управління, професор, Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, професор кафедри економічної та фінансової політики.

30. Мікеладзе Едуард Важаєвич — кандидат економічних наук, професор, Хічаурський навчальний університет ім. святої Тбел Абусерідзе, факультет економіки та бізнесу (Грузія).

31. Молодцов Олександр Володимирович — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування Івано-Франківського національного технічного університету нафти та газу.

32. Науменко Раїса Андріївна — доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, Київський національний торговельно-економічний університет, професор кафедри менеджменту.

33. Наумкіна Світлана Михайлівна — доктор політичних наук, професор Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського” (м. Одеса).

34. Непомнящий Олександр Михайлович — доктор наук з державного управління, академік Академії будівництва України, перший заступник голови Об’єднання організацій роботодавців “Всеукраїнська конфедерація роботодавців житлово-комунальної галузі України”.

35. Новак-Каляєва Лариса Миколаївна — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

36. Новаченко Тетяна Василівна — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України.

37. Олуйко Віталій Миколайович — доктор наук з державного управління, професор, голова Хмельницького обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України.

38. Пархоменко-Кучевіл Оксана Ігорівна — доктор наук з державного управління,

головний науковий співробітник Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України.

39. Пірен Марія Іванівна — доктор соціологічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, завідувача кафедрою.

40. Плющ Руслан Миколайович — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету.

41. Половцев Олег Валентинович — доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету.

42. Радченко Олександр Віталійович — доктор наук з державного управління, професор надзвичайний Поморської академії в Слупську (Польща).

43. Ромат Євгеній Вікторович — доктор наук з державного управління, завідувач кафедри маркетингу та реклами Київського національного торговельно-економічного університету.

44. Руденко Ольга Мстиславівна — доктор наук з державного управління, доцент, директор науково-дослідного інституту публічного адміністрування та менеджменту Чернігівського національного технологічного університету.

45. Ручка Анатолій Олександрович — доктор соціологічних наук, професор, Інститут соціології НАН України, головний науковий співробітник.

46. Саханенко Сергій Єгорович — доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України.

47. Сіцінська Майя Володимирівна — доктор наук з державного управління, професор кафедри філософії та політології Національного університету державної податкової служби України.

48. Слінько Олександр Анатолійович — доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та політичного управління Воронезької філії Російської академії

народного господарства та державної служби при Президенті Російської Федерації (Росія).

49. Соболева Наталя Іванівна — доктор соціологічних наук, старший науковий співробітник, Інститут соціології НАН України, провідний науковий співробітник.

50. Сурай Інна Геннадіївна — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту НАДУ при Президентові України, м. Київ.

51. Сурмін Юрій Петрович — доктор соціологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член Української Академії політичних наук, дійсний член Академії соціальних технологій та місцевого самоврядування (м. Москва).

52. Суший Олена Володимирівна — доктор наук з державного управління, доцент, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, завідувач лабораторії.

53. Тадеуш Троціковскі — доктор наук про управління, професор, член-кореспондент Регіональної Академії Менеджменту, Голова Правління Регіонального Центру Європейської Інтеграції (Польща).

54. Халецька Аліна Анатоліївна — доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності Волинського інституту економіки та менеджменту.

55. Філіпенко Тетяна В'ячеславівна — доктор наук з державного управління, професор Міжрегіональної Академії управління персоналом.

56. Чернишов Юрій Георгійович — доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри Алтайського державного університету, директор Алтайської школи політичних досліджень (Росія).

57. Шайгородський Юрій Жанович — доктор політичних наук, доцент, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

58. Шпак Юрій Валерійович — доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Нац. ун-ту водного господарства та природокористування.

59. Ятріде Бріде — доктор юридичних наук, професор, Латвійський університет, юридичний факультет (Латвія).

Editor in Chief — Yevhen Aleksandrovykh Romanenko, Doctor of science in Public Administration, Associate Professor, Academician of the Ukrainian Technological Academy, Academician of the International Personnel Academy.

Editorial board

1. Tetiana Viktorivna Andrushchenko — Doctor of Political Science, professor, leading researcher of the Institute of Higher Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

2. Eduard Andriyovych Afonin — Doctor of Social Sciences, Professor of Department of Public Policy and Community Development of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

3. Tatiana Vyacheslavovna Bova — Doctor of science in Public Administration, Associate Professor of the Dept. of Public Administration and Local Self-Government of the Kherson National Technical University.

4. Vladimir Grigorovich Bodrov — Doctor of economic science, professor, Head of the Dept. of administration of National Economy and Economic Policy of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

5. Vladimir Grigorovich Bulba — Doctor of Science in Public Administration, Professor, Dean of the Faculty of Masters Preparation of Public Administration of the Kharkov Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine;

6. Tatiana Aleksandrovna Butyrskaya — Doctor of science in Public Administration, Associate Professor of the Dept. of Public Administration and Local Self-government of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas.

7. Alexei Leonidovich Walewski — Doctor of science in Public Administration, Senior Researcher, Senior Research of the National Institute for Strategic Studies.

8. Andrzej Jan Wendt — Habilitovany doctor of Earth Sciences in the field of geography, professor, Deputy Director from questions of Science and Development of Institute of the Oceanography and Geography of the Gdansk University (Poland).

9. Larissa Anatoliivna Gayevska — Doctor of science in Public Administration, Associate Professor, Depchief of Management from

Educational Work is a Chief of Department of Management of Knowledge of the National Academy of State Administration at President of Ukraine, Professor of Department of Management Education.

10. Sylvia Hvozhdzhyevich — Candidate of Science, Dept. of Administration and the National Security of State Higher Professional School. named Jakub from Paradyzhu in Lublin-Velykopolckomu (Gorzow Wielkopolski, Poland).

11. Badri Nodarovych Hechbayya — Doctor of Economics, professor Asotsiirovanyy, Batumi State University of Shota Rustaveli. Faculty of Economics and Business. Managing of the Dept. of business management (Georgia).

12. Vladimir Igorevich Hurkovskyy — Doctor of science in Public Administration, First Deputy Director of the NGO “Center of studies of problems of public administration”.

13. Nadia Vasylivna Datsiy — Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. of Management of Foreign Activity and administrative management of the Academy of Municipal Management.

14. Anzor Hemydovych Devadze — Candidate of economic science, Doctor of Economics, professor, Sh. Rustaveli Batumi State University, Dept. of Tourism (Georgia).

15. Svitlana Heorhiivna Denysiuk — Doctor of Political Science, professor of the Dept. Sociopolitical Sciences of the Vinnitsa National Technical University.

16. Valery Igorevich Dougan — Doctor of science in Public Administration, Associate Professor of the Dept. of Public Administration and Local Self — government of Khmelnytsky University of Management and Law.

17. Ivan Aleksandrovykh Dragan — Doctor of science in Public Administration, Senior Researcher, Vice-Rector of Research and International Relations of the Academy of Municipal Management.

18. Natalia Mikhailivna Dragomiretskaya — Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. of Philosophy and Social and Political Sciences of the Odessa Regional Institute of Public Administration of the Na-

tional Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

19. Gargana Zhuleva – Doctor PhD, Executive Director of the Bulgarian government’s “Program of access to information” (Bulgaria).

20. Olga Mikhailivna Ivanytska – Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. marketing and advertising of Kyiv National University of Trade and Economics.

21. Irvin Studin – PhD, professor in the School of Public Policy and Governance of the University of Toronto, President of the Institute for XXI Century Questions, and also Editor-in-Chief and Publisher of Global Brief magazine (Canada).

22. Volodymyr Nikolaevich Kozakov – Doctor of science in Public Administration, Professor of public policy and social development of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

23. Oleksandr Anatoliyovych Kornievskyy – Doctor of Political Science, Associate professor, the Head of the Dept. of civil society of the National Institute for Strategic Studies (NISS).

24. Irina Petrivna Krynychna – Doctor of science in Public Administration, Associate Professor, professor Department of Public Administration and Local Self-Government of the Dnepropetrovsk Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

25. Alexey Igorevich Kryukov – Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. of Political Science and Philosophy of the Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

26. Yuri Oleksiyovych Lytvyn – Doctor of science in Public Administration, Professor, Head of the Dept. of Public Administration and Local government of the Academy of Municipal Management.

27. Ivan Petrovich Lopushynskyy – Doctor of science in Public Administration, Professor, Head of the Dept. of public administration and local government of the Kherson National Technical University.

28. Alex Yuriyovych Mamichev – Doctor of Political Science, Associate professor, Head of the Department of Theory and history of Russian and international law of the Vladiv-

ostok State University of Economics and Service (Russia).

29. Mykola Nikolaevich Mykolaichuk – Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. of economic and financial policy of the Odessa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

30. Edward Vazhayevych Mikeladze – Candidate of Economic Science, Professor, Tbel Abuseridze Hichaurskiy University. Faculty of Economics and Business (Georgia).

31. Alexander Vladimirovich Molodtsov – Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. of Public Administration and Local Self-government of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas.

32. Raisa Andreyevna Naumenko – Doctor of science in Public Administration, Senior Research, Professor of the Dept. of management of the Kyiv National University of Trade and Economics.

33. Svetlana Mykhaylivna Naumkina – Doctor of Political Science, Professor of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky.

34. Alexander Mikhailovich Nepomnyashchii – Doctor of science in Public Administration, Academician of Academy of building of Ukraine, First Deputy of Chairman of the Association of employers “All-Ukrainian Confederation of Employers of housing industry in Ukraine”.

35. Larisa Nikolaevna Novak-Kaliyeva – Doctor of science in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Dept. of Public Administration and Local Self-government of the Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

36. Tatiana Vasylivna Novachenko – Doctor of science in Public Administration, Associate Professor of the Dept. of parliamentary and political management of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

37. Vitaliy Nikolayevich Oluyko – Doctor of science in Public Administration, Professor, Head of Khmelnytsky regional territorial office of the Antimonopoly Committee of Ukraine.

- 38. Oksana Ihorivna Parkhomenko-Kutsevil** – Doctor of science in Public Administration, Chief Researcher of the Institute of Problems of Public Administration and Local Self-government of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.
- 39. Maria Ivanovna Piren** – Doctor of Social Sciences, Professor, Head of the Dept. of the Chernivtsi National University.
- 40. Ruslan Nikolayevich Plyushch** – Doctor of science in Public Administration, Associate Professor of the Dept. of Public Administration and Local Self-government of the Kherson National Technical University.
- 41. Oleg Valentinovich Polovtsev** – Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. of Public Administration and Local Self-government of the Kherson National Technical University;
- 42. Alexander Vitaliyovych Radchenko** – Doctor of science in Public Administration, Professor of the emergency Pomeranian Academy in Slupsk (Poland).
- 43. Yevgeny Viktorovych Romat** – Doctor of science in Public Administration, Head of the Dept. of marketing and advertising of the Kyiv National University of Trade and Economics.
- 44. Olga Mstyslavivna Rudenko** – Doctor of science in Public Administration, Associate Professor, Director of the Research Institute of Public Administration and Management of the Chernihiv National Technological University.
- 45. Anatoly Alexandrovich Ruchka** – Doctor of Social Sciences, Professor, Chief researcher of the Institute of Sociology of National Academy of Science of Ukraine.
- 46. Sergey Yegorovich Sahanyenko** – Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. of public administration and local government of the Odessa Regional Institute of Public Administration under the President of Ukraine of the National of Public Administration under the President of Ukraine.
- 47. Maya Volodymyrivna Sitsinsky** – Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. of Philosophy and Political Science of the National University of the State Tax Service of Ukraine.
- 48. Alexandr Anatoliyovych Slinko** – Doctor of Political Science, professor, Head of the Department of political science and political administration of the Voronezh branch of the Russian Academy of National Economy and Public Service under the President of the Russian Federation (Russia).
- 49. Natalia Ivanivna Soboleva** – Doctor of Social Sciences, senior researcher, leading researcher of the Institute of Sociology of National Academy of Science of Ukraine.
- 50. Inna Gennadijivna Suray** – Doctor of science in Public Administration, Associate Professor of the Dept. of parliamentary and political management of the of the National of Public Administration under the President of Ukraine.
- 51. Yuriy Petrovich Surmin** – Doctor of Social Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Techniques of Ukraine, member of the Ukrainian Academy of Political Science, member of the Academy of Social Technologies and Local government (Moscow).
- 52. Olena Volodymyrivna Sushiy** – Doctor of science in Public Administration, Associate Professor, head of the laboratory of the Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Political Science of Ukraine.
- 53. Tadeusz Trocikowski** – Doctor of Management Sciences, professor, corresponding member of the Regional Academy of Management, Chairman of the Regional Centre for European Integration (Poland).
- 54. Alina Anatoliivna Haletska** – Doctor of science in Public Administration, Professor, Head of the Dept. of Management of Organizations and Foreign Activity of the Volyn Institute of Economics and Management.
- 55. Tatyana Vyacheslavivna Filippenko** – Doctor of science in Public Administration, Professor of the Interregional Academy of Personnel Management.
- 56. Yuri Georgiyovich Chernyshev** – Doctor of Political Science, professor, Head of the Department of Altai State University, Director of the Altai School of Political Studies (Russia).
- 57. Yuri Zhanovych Shaygorodsky** – Doctor of Political Science, Associate professor, Chief Research Scientist of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine
- 58. Yury Valeriovich Shpak** – Doctor of science in Public Administration, Professor of the Dept. of public administration, documentation and information activities of the National University of Water Household and Environment.
- 59. Jautrite Briede** – Dr. iur, professor, University of Latvia, Faculty of Law (Latvia).

ЗМІСТ

Амосов О. Ю., Гавкалова Н. Л. Симбіоз інституційних засад та архетипіки публічного управління	15	Друк Ю. Я. Державне регулювання фінансами як вияв архетипів колективного несвідомого	98
Арпентьева М. Р. Архетипы и инновации государственного управления ...	23	Кожем'якіна О. М. Емансипаційні цінності в суспільних трансформаціях: архетиповий підхід	104
Афонін Е. А., Мартинов А. Ю. Архетипні засади моделювання соціальних процесів	34	Козаков В. М., Рашковська О. В. Аналіз моделей громадянської комунікації в країнах Західної Європи (архетипний підхід)	113
Балуєва О. В., Аракелова І. О. Дискримінація внутрішньо переміщених осіб в Україні: архетипна природа.....	48	Мазаєва Т. А. Инновационный кризис в этнокультурной среде	124
Бельська Т. В. Держава і громадянське суспільство в концепті універсального епохального циклу	59	Мамычев А. Ю. Архетипические основания государственного управления: теоретико-методологические и социокультурные аспекты.....	135
Валевський О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід)	69	Меркотан К. П. Моральні межі політичного “геройства”	146
Ганяк В. Й. Синергетична модель соціокультурної динаміки у дослідженні проблеми безпеки в релігійній сфері України	78	Михайлов В. В. Проблема снятия негативных социальных ограничений.....	156
Довгань А. В. Декодирование смыслов текста как метод общественно- исторического анализа: постановка проблемы	89	Новаченко Т. В. Авторитет як архетипне єднання духу індивідуалізму та ідей солідаризму в феномені сучасного керівництва	166
		Панькова О. В. Архетипові засади ресурсного потенціалу волонтерського руху в Україні	178

Патраков В. П. Генокоды национальных культур. Концептуальные основы 194	регулювання рекламної діяльності..... 226
Плахтій Т. О. Суб'єктність організацій в архетипному вимірі..... 204	Филитова М. К. Архетипическое кодирование публично-властного управления 237
Романенко Є. О., Чаплай І. В. Маркетинг у державному управлінні: (архетипний підхід) 217	Юшин С. А. Архетипы основных инстинктов человека, общества и государства в преодолении ими препятствий на пути становления в новое качество между скиллой ортодоксальности и харибдой парадоксальности..... 247
Сердечна Л. В. Імажинер Ж. Дюрана як архетипне підґрунтя	

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Від імені Національного агентства України з питань державної служби вітаю Вас з виходом третього випуску фахового видання-збірника “Публічне урядування”. Знаменним є те, що він підготовлений за результатами проведення VII Теоретико-методологічного семінару за міжнародною участю “Архетипіка і публічне управління: виклики та загрози суспільної трансформації”, що відбувся 30 травня 2016 р. у м. Тбілісі (Грузія).

На сьогодні вирішення теоретичної та практичної складових проблем державного управління потребує чіткого розгляду архетипної парадигми його адміністративної та політичної систем. При цьому ефективність вирішення поставлених завдань значною мірою залежить від управлінської компетентності, професіоналізму й організаційної культури керівників різних рівнів, які були б здатні підняти державу на нові, вищі ступені розвитку, забезпечувати країні лідерські позиції в світі.

Хочу відмітити, що зростання складності державних та управлінських завдань, які вирішуються сучасним суспільством, формування нових систем і типів управління, активізація теоретичних і практичних розробок та рішень в управлінській сфері актуалізують питання консолідації зусиль науковців, представників органів державної влади,

місцевого самоврядування, громадськості, бізнесу і визначають важливість надання новітньої інформації щодо стану та перспектив розвитку публічного урядування.

Зважаючи на ці реалії, переконаний, що на сучасному етапі соціально-економічних трансформацій в Україні збірник буде корисним для використання в усіх сферах діяльності суспільства.

Бажаю колективу редакції й надалі бути надійним джерелом правдивої і достовірної наукової інформації, а читачам — міцного здоров'я, добробуту, непереборного оптимізму і натхнення для досягнення поставлених цілей!

**З повагою,
Голова Національного агентства України
з питань державної служби, доктор політичних наук,
заслужений економіст України**

К. О. Ващенко

UK ACADEMY OF EDUCATION

17 St Martin's Road, Edmonton Green, London, N9 0SN, UK

GREETINGS

Dear Invited colleagues and friends!

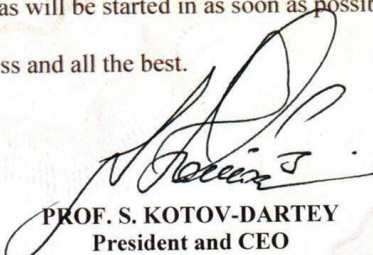
I warmly welcome all participants and guests of the IV International contest of young scientists and VII Theoretical and methodological seminar with international participation "Archetypes and Public Administration: Challenges and risks of social transformation" (27 May - 3 June 2016, Ukraine - Georgia) – these forums are always open, the sides exchanged views on topical issues of modern development. The sphere of education and science are the basis for the development of each state, and we will definitely give them a special meaning.

Today, despite all the difficulties, Ukraine boldly goes forward. And in this way requires the full support of the state for active development of education and science. This will allow schools to consistently adopt new educational standards, educational and scientific institutions equipped with modern material and technical equipment, teachers get the opportunity to improve their qualifications and to get acquainted with new methods of teaching foreigners and scientists, especially the youth - to make new discoveries.

I have no doubt that this conference will create an excellent opportunity for the promotion of Ukrainian national science, will have a serious impact on the involvement of the scientific activities of talented and brilliant youth.

I am confident that the proposals and recommendations prepared will improve the quality of education and scientific research in your country, new innovation projects in these areas will be started in as soon as possible.

I wish you fruitful work, success and all the best.

PROF. S. KOTOV-DARTEY
President and CEO

London, UK, May 06, 2016

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Від імені редакції збірника “Публічне урядування” вітаю Вас з успішним виходом його третього випуску, який містить зміст доповідей VII Теоретико-методологічного семінару за міжнародною участю “Архетипіка і публічне управління: виклики та загрози суспільної трансформації”, який відбувся 30 травня 2016 р. у м. Тбілісі (Грузія)!

Матеріали збірника мають міждисциплінарний характер і висвітлюють проблеми демократичного державотворення, що постають у сфері публічного управління та суспільної політики. У них, з позицій методології архетипіки, розглядаються проблеми теорії та історії публічного управління і місцевого самоврядування, функціонування та розвитку механізмів публічного управління, служби в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Упевнений, що тематична різноманітність збірника “Публічне урядування” дасть можливість задовольнити наукові інтереси великого кола читачів, які зацікавлені в отриманні сучасної інформації з питань державного управління, а також поєднати науково-дослідні зусилля вчених різних країн у співпраці на сторінках нашого видання.

**З повагою,
головний редактор збірника,
Президент “Всеукраїнської асамблеї докторів наук
з державного управління”,
доктор наук з державного управління,
професор,
академік Міжнародної Кадрової Академії**

Завершуючи вступні замітки, висловлюю щире подяку Міжрегіональній Академії управління персоналом, Українській школі архетипіки, Українській технологічній академії та всім, хто сприяв випуску видання, і запрошую надалі взяти активну участь у створенні його нових номерів.

Бажаю колективу редакції творчих успіхів, цікавих ініціатив, змістовних наукових ідей та публікацій, а читачам — міцного здоров'я та добробуту!

Хай Вам щастить!

Є. О. Романенко

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА • АРХЕТИПІКИ •

Виникнення. Українська школа архетипіки виникла як міждисциплінарний науково-практичний напрям досліджень у галузі науки державного управління. Його основу склали аналітична психологія швейцарця Карла Густава Юнга, американська типологія особистості Майєрс-Бріггс, а також праці українських соціологів Едуарда Афоніна і Олени Донченко, психодіагноста Леоніда Бурлачука і культуролога Сергія Кримського, історика Андрія Мартинова і політолога Юрія Романенка.

Становлення. Помітними віхами на шляху становлення УША стала реалізація засновниками таких завдань:

- *створення й адаптація для масових опитувань спеціальних психодіагностичних інструментів*, які склали проєктивна методика “колірних переваг” (автор – Е. Афонін, 1987–1992) та особистісний опитувальник “БАН” (автори – Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко);
- *започаткування соціологічного моніторингу загальносистемних змін в Україні (1992–2014), Росії (2010, 2011) та Білорусі (2010, 2011, 2013);*
- *осмислення, узагальнення та концептуалізація в соціетальній (1994), циклічній (1996) і, власне, в архетиповій (2002–2010) парадигмах даних моніторингових досліджень;*
- *популяризація результатів досліджень Української школи архетипіки у форматі міжнародного лекторія “Закономірності та особливості Української трансформації” (жовтень 2015 – грудень 2016).*

Статус. УША – це відкрите за своїми ідеями і складом учасників науково-громадське об’єднання представників різних галузей науки, які з позицій архетипів колективного несвідомого розглядають актуальні проблеми теорії та історії публічного управління, становлення та розвитку механізмів публічного управління і служби в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Ініційований у 2010 р. як основна організаційна форма об’єднання науковців щорічний теоретико-методологічні семінари (ТМС) за міжнародною участю “Архетипіка і публічне управління” дали змогу об’єднати зусилля близько 200 дослідників із 14 країн світу, а започаткований в 2013 р. у рамках ТМС щорічний міжнародний конкурс молодих учених склав соціальну гарантію сталого розвитку вітчизняної наукової школи архетипіки публічного управління.

Амосов Олег Юрійович,

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри економічної теорії та фінансів, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Амосов Олег Юрьевич,

доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедрой экономической теории и финансов, Харьковский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины.

Oleg Yuriyovich Amosov,

Doctor of Economics, Professor, Honored Scientist of Ukraine head. the Department of Economics and Finance, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

Гавкалова Наталія Леонідівна,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця.

Гавкалова Наталья Леонидовна,

доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой государственного управления, публичного администрирования и региональной экономики, Харьковский национальный экономический университет имени С. Кузнеця.

Natalia Leonidivna Havkalova,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Public Administration, Public Administration and Regional Economics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets.

СИМБІОЗ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ТА АРХЕТИПІКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Визначено передумови виникнення інституціоналізму та з'ясовано його теоретичні засади. Досліджено інститути й акцентовано увагу на суспільних інститутах. Детерміновано роль інститутів при побудові моделі публічного управління. Зазначено, що модель формується на підґрунті архетипової теорії. Доведено існування колективних інститутів, які враховують суспільні архетипи і здатні контролювати та спрямовувати поведінку людей.

Ключові слова: інституціоналізм, публічне управління, архетипи, суспільні інститути, колективні інститути.

СИМБИОЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ОСНОВ И АРХЕТИПИКИ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация. Определены предпосылки возникновения институционализма и выяснено его теоретические основы. Исследованы институты и сделан упор на общественных институтах. Детерминирована роль институтов при построении модели публичного управления. Указано, что модель формируется на основании теории архетипов. Доказано существование коллективных институтов, которые учитывают общественные архетипы и способны контролировать и направлять поведение людей.

Ключевые слова: институционализм, публичное управление, архетипы, общественные институты, коллективные институты.

SYMBIOSIS OF INSTITUTIONAL FOUNDATIONS AND PUBLIC ADMINISTRATION ARCHETYPES

Abstract. The prerequisites of institutionalism are determined and its theoretical principles are elucidated. Institutes are researched and focused on public institutions. The role of institutions in the construction of public management model is deterministically. It is noted that the model is formed on the grounds archetypal theory. The existence of collective institutions that take into account social archetypes and are able to control and direct the behavior of people is proved.

Keywords: institutionalism, public administration, archetypes, public institutions, collective institutions.

Постановки проблеми. У сучасних умовах в Україні відбуваються глибокі реформи. Особливе місце в них посідає перетворення державно-го управління в публічне управління та адміністрування. Концептуальні підходи до державного управління з ієрархічною вертикаллю виконав-

чої влади, централізованими процедурами прийняття рішень обтяжені неспроможностями вирішити суперечності між прозорістю інформаційного суспільства та обмеженими пізнавальними можливостями бюрократії.

Тривалий період у науці в нашій державі панує уявлення, що достатньо прийняти закони і вони будуть “працювати самі”. Однак їх приймають політики, які мають свої інтереси та уподобання. Тому закони часто можуть відображати прагнення лише окремих груп, а й іноді зачіпати інтереси багатьох громадян. Пізнавальні можливості політиків обмежені внаслідок відсутності повної інформації щодо реакції громадян на положення законодавчих актів. Іноді це посилюється недостатньою проінформованістю, рівнем компетентності, відсутністю необхідного досвіду. Подеколи у суспільстві панує уявлення про всесильність формальних інститутів та регламентації соціальних процесів.

Для того щоб відбулася трансформація державного управління в публічне, необхідно виконати кілька умов. Насамперед це стосується формування інституційного забезпечення управління у суспільстві, в якому фактично одночасно існує кілька моделей взаємодії та соціальних сегментів. До них слід віднести солідаристичне суспільство та громадянське суспільство, консорції, конвіксії та правову соціальну державу. Цьому симбіозу відповідає таке управління суспільними справами, яке не спростовувало б неспроможності кожної із складових. Для

цього й необхідний симбіоз суспільних інститутів та архетипів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені проблеми відображені в дослідженнях, що розглядаються в контексті таких актуальних наукових напрямів, як публічне управління та інституціоналізм. Так, теорією і практикою публічного адміністрування в Україні займаються Е. Афонін [2], А. Колодій [5], В. Мартиненко [6], А. Радченко [9], В. Толкованов [12] та ін. Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних аспектів інституціоналізму зробили Т. Веблен [3], У. Гамільтон [13], Д. Норт [8], А. Рибаків [10], Ю. Савко [11] та ін. Незважаючи на вітчизняні наукові публікації, до теперішнього часу немає єдиної думки щодо побудови моделі публічного управління з урахуванням засад інституціоналізму та архетипіки, що зумовлює доцільність дослідження зазначених питань.

Формулювання цілей статті. Беручи до уваги те, що серед українських теоретиків і практиків не існує єдиного погляду щодо дієвості та домінування конкретної моделі публічного управління у вітчизняній дійсності, метою статті є обґрунтування науково-теоретичних основ інституціоналізму при побудові моделі публічного адміністрування, що базується на архетиповій теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідною умовою економічного і соціального прогресу вважалися приватна власність і вільне підприємництво, захищене законодавством. У центрі ліберальної концепції стояла “економічна людина”, а найважливішим методологіч-

ним прийомом був індивідуалізм — аналіз дій ізольованого, раціонально дійового суб'єкта.

Однак для повноти і точності картини господарського розвитку економісти зобов'язані вивчати найрізноманітніші аспекти людської діяльності, по суті, все, що впливає на господарську діяльність. З величезної кількості чинників особливо виділялися позаекономічні: система права і законодавства, політична і соціальна структура суспільства, суспільна психологія. Це призводило до позаформального трактування суспільних процесів, що було найважливішою особливістю інституціоналізму. Такий підхід інституціоналістів істотно розширив предмет суспільної науки. З моменту свого виникнення інституціоналізм розвивався як опозиційний критичний напрям у науці, що вимагає реформування офіційної науки.

Прихильники концепції інституціоналізму від самого початку виступили з різкою критикою наукових шкіл, яка відбувалася за кількома напрямками. Передусім критикувалася традиційна для економічної науки модель “економічної людини”, відповідно до якої людина розглядалася як раціонально дійовий егоїст, який прагне досягнення свого матеріального інтересу. Інституціоналісти вважали таке пояснення поведінки людини дуже вузьким і широко використовували у своїх концепціях аналіз неекономічних чинників, що впливають на людину. Крім того, інституціоналісти виступили проти традиційного методологічного індивідуалізму, коли поведінкові закономірності виводилися з аналізу

поведінки окремого, іноді навіть ізольованого, господарського суб'єкта. Вони підкреслювали, що людина живе в суспільстві і включена до різного роду колективних організацій та інститутів (профспілок, корпорацій, суспільних об'єднань, політичних партій тощо). Інституціоналісти тому прагнули розглядати діяльність людини в соціальному контексті, висуваючи на перший план колективні дії людей, що важливо для архетипіки. “...Щоб перемогти стару теорію, недостатньо піддати руйнівній критиці її передумови або зібрати нові факти — треба запропонувати нову теорію” — писав Марк Блауг. Один із прихильників концепції інституціоналізму американський економіст Уолтон Гамільтон дав таке визначення: “інститути — це словесний символ для кращого позначення групи суспільних звичаїв. Вони означають переважний і постійний напрям думок, який став звичним для групи і перетворився для народу на звичай... інститути встановлюють межі та форми людської діяльності. Світ звичаїв і звичок, до якого ми пристосовуємо наше життя, є сплетенням і нерозривним життям інститутів” [13].

З цього визначення випливає, що інститути — це широке коло явищ суспільного життя, які можуть мати як формальний, так і неформальний характер та стосуються як економічного, так і не економічного аспектів життя людини. До поняття “інститут” можуть бути віднесені: держава і правова система, приватна власність і гроші, сім'я і церква, промислові корпорації, профспілки тощо. Усі ці інститути об'єднує те, що

вони виникли в результаті розвитку суспільства і втілюють традиції та звичаї, норми поведінки і переважні напрями думок людей. Інститути організовують життя людей і накладають на нього обмеження, людина включена в систему інститутів і підкоряється їй.

У цій системі виокремлюють суспільні інститути — сім'я, держава, монополії, профспілки, юридично-правові норми тощо, а також суспільну психологію — мотиви поведінки, способи мислення, звичаї, традиції, звички, які тісно пов'язані з архетипами. Публічне управління та адміністрування поєднує в собі дві складові. Перша — публічне управління базується на публічній владі, яка здебільшого є результатом взаємодії неформальних інститутів. Друга — публічне адміністрування передбачає формалізацію взаємодії через демократичні процедури прийняття рішень та закріплення їх у регламентах.

По-перше, для інституціоналізму характерний так званий міждисциплінарний підхід, прагнення до інтеграції соціальних наук — соціології, соціальної психології, права, історії. Інакше кажучи, інституціоналізм — це не чиста економічна теорія, а дослідження, що проводяться на стику різних наук. По-друге, представники інституціоналізму здебільшого скептично ставилися до абстрактних теоретичних моделей і використання математичних методів в економічному аналізі. Вони виступали за широке використання емпіричних даних, фактичного і статистичного матеріалу. По-третє, інституціоналізм вносить в наукову теорію ідею

мінливості суспільного життя і його розвитку, ідею поступової еволюції соціально-економічних інститутів.

Слід виділити основні методологічні принципи інституціоналізму, загальні для всіх прихильників цього напрямку. Перший — принцип холізму, або міждисциплінарний підхід, пов'язаний із самим об'єктом дослідження — інститутами, структурними і функціональними аспектами економічної системи як частини суспільного механізму. Така проблематика припускає розширення меж економічного аналізу за рахунок введення елементів інших соціальних дисциплін — соціології, політології, психології, права, етики та ін.

Другий проголошений інституціоналістами методологічний принцип — принцип історизму — полягає у прагненні виявити рушійні сили і фактори розвитку, основні тенденції суспільної еволюції, а також обґрунтувати цілеспрямований вплив на перспективи суспільного розвитку.

Інституціоналісти виступали проти неокласичної доктрини саморегулювання ринкової економіки. Згідно з їх підходом ринок не може вважатися нейтральним і безвідмовним механізмом розподілу. Ринок, що не є підконтрольним державі, дає можливість легкого збагачення великим підприємцям.

Розглядаючи шляхи формування та еволюції різних суспільних інститутів, Веблен насамперед формулює своєрідну модель людини, яка принципово відрізняється від моделі "економічної людини", що переважала в економічній науці того часу. В основі поведінки людини лежать деякі природжені інстинкти [2, с. 201].

Виокремимо кілька основних архетипів: батьківський, тобто інстинкт збереження роду і самозбереження; інстинкт майстерності, що є “схильністю або нахилом до ефективних дій”; інстинкт порожньої цікавості; інстинкт задрісного порівняння; інстинкт суперництва.

Отже, центральний пункт інституційної концепції — це дихотомія публічного управління та архетипіки.

Інституційно-історичний метод використовується в науці публічного управління при застосуванні еволюційного підходу, що ґрунтується на дослідженні походження й розвитку суспільних інститутів. Еволюція управління суспільством є процесом природного відбору інститутів, що змінюються під дією передусім соціально-психологічних чинників.

Публічна влада — можливість особи, соціальної групи, інституту, організації провадити свою волю через певні засоби. Природу публічної влади нерідко визначають і через категорію волі, тобто через дію суб'єктів, носіїв політичної волі, що прагнуть оволодіти реальністю, підпорядкувати собі об'єктивне буття, активно формувати життєдіяльність суспільства.

Важливу роль відіграє публічний лідер — авторитетний член суспільства, особливий вплив якого дає йому змогу відігравати істотну роль у соціальних процесах. Публічний лідер — особа, яка здатна впливати на інших з метою інтеграції спільної діяльності, спрямованої на задоволення інтересів спільноти, й орієнтується на архетипи.

Зазначимо, що в суспільній підсвідомості сукупність характеристик, притаманних публічним (ідеологічним, соціальним тощо) лідерам, відображається у формі певних архетипів, які було систематизовано ще Карлом Юнгом у вісім основних груп: правитель (характерні риси — влада, примус, контроль, авторитет); герой (професіоналізм, компетентність, власний приклад, патріотизм); мудрець (освіченість, розум, об'єктивність); шукач (яскрава індивідуальність, волатильність); дитина (неутилітарність, інновативність мислення, наївність); коханець (приваблива зовнішність, магнетизм, харизматичність, чуттєвість); славний малий (толерантність); хранитель (консервативність).

Той чи інший соціальний інститут окремо виконує певну функцію, але внаслідок синергетичного ефекту набуває нових властивостей, таких як цілісність, збалансована рівновага, розподіл сфер і способів діяльності, єдність підходів до вирішення завдань певного рівня, формування і застосування правил, стандартів і нових цінностей. Отже, за допомогою системи соціальних зв'язків — сплетіння ролей і соціальних статусів — поведінка людей реалізується й утримується в певних суспільних нормах, тобто люди відтворюють типові зразки.

У демократичних суспільствах соціальні інститути діють на засадах сталої системи суспільних цінностей, що часто закріплюються в конституціях, де визначаються повноваження основних інститутів політичної системи суспільства, установ соціального контролю й управління. Серед

науковців дотепер точаться дискусії щодо визначення поняття “соціально-інститут”. Безперечно, в інституті публічного управління такі поняття, як закон, договір і доцільність — ціннісні категорії, проте в сучасну епоху вони не є достатньо міцною опорою стабільності і добробуту суспільства.

У словнику з державного управління політичні цінності визначаються як “орієнтири й регулятори політичної свідомості, політичних відносин і політичної практики. Загалом політичні цінності мають подвійний буттєвий фундамент: з одного боку, вони виробляються в історичному досвіді людей, а з другого — втілюються й мають вияв як у позасуб’єктно існуючих станах політичної реальності (політичні явища, структури, процеси), так і в суб’єктних її формах (політичні орієнтації, ідентифікації, практики). У широкому розумінні політичні цінності можуть бути предметними (влада, безпека, демократія, справедливість тощо)” [4].

Таким чином, суперечності між публічним управлінням та адмініструванням пов’язані з їхньою різною роллю у суспільних процесах. Однак формування суспільних інститутів може забезпечити розв’язання цих суперечностей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок:

1. На початку ХХ ст. сформувався напрям наукових досліджень, що дістав назву “інституціоналізм”, прихильники якого виступили з критикою методологічних основ неокласичної теорії. Головним об’єктом свого аналізу прихильники ін-

ституціоналізму вважали різного роду інститути, під яким розуміли широке коло явищ суспільного життя, в яких втілено традиції та звичаї, норми поведінки та переважні напрями думок людей.

2. Інституціоналізм не є цілісною економічною теорією. Прихильників цього напрямку об’єднують загальні підходи до досліджень: міждисциплінарний підхід, негативне ставлення до абстрактних методів аналізу, ідея поступової еволюції соціальних інститутів, визнання необхідності публічного управління з метою встановлення соціального контролю над бізнесом.

3. Модель публічного управління базується на моделі людини, згідно з якою в основі поведінки людини лежать деякі природжені інстинкти. Такі інстинкти у процесі багатовікової еволюції, переплітаючись один з одним, формують стійкі звички, принципи поведінки людей, які потім закріплюються у вигляді інститутів, що визначають соціально-економічний устрій суспільства і напрями його подальшої еволюції.

4. Згідно з концепцією Дж. Коммонса основу економічного розвитку утворюють юридичні відносини і правові норми. У центрі його інституціональної концепції знаходиться теорія операцій. Усі відносини між людьми можна подати у вигляді угод або операцій, в основі яких лежить конфлікт інтересів. Реальний шлях розв’язання цих конфліктів полягає у колективних публічних діях, які можливі за наявності колективних інститутів, враховують суспільні архетипи і здатні контролювати та спрямовувати поведінку людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Абашина Е.* Політиками не рождаються: як стати і остатися ефективним політичним лідером / Е. Абашина, Е. Егорова-Гантман і др. — М.: Наука, 1993. — Ч. 1. — 424 с.
2. *Афонін Е. А.* Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й упр.: навч. посіб. — К.: НАДУ, 2010. — С. 265–289.
3. *Веблен Т.* Теорія праздного класу / Т. Веблен. — М.: Прогресс, 1984. — 367 с.
4. *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.
5. *Колодій А.* Процес деліберативної складової демократичного врядування / А. Колодій // Демократичні стандарти врядування й публіч. адміністрування: матеріали наук.-практ. конф. ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України (4 квіт. 2008 р.). — Л., 2008. — С. 106–110.
6. *Мартиненко В.* Питання парадоксальності сучасного державно-управлінського знання / В. Мартиненко, Ю. Древаль // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр. — Х.: Вид-во “ДокНаукДерж-Упр”, 2011. — № 1 (5). — С. 60–65.
7. *Михеев В. И.* Социально-психологические аспекты управления. Стиль и методы работы руководителя / В. И. Михеев. — М., 1975. — 181 с.
8. *Норт Д.* Інституції, інституційна зміна, функціонування економіки / Д. Норт. — К.: Основи, 2000. — 198 с.
9. *Радченко О.* Компаративний аналіз моделей демократичного політичного режиму держав початку ХХІ століття / О. Радченко // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр. — Х.: Вид-во “ДокНаукДерж-Упр”, 2011. — № 1 (5). — С. 90–96.
10. *Рыбаков А. В.* Политические институты: теоретико-методологический аспект анализа / А. В. Рыбаков, А. М. Татаров // Социально-гуманитарные знания. — 2002. — № 1. — С. 139–150.
11. *Савко Ю.* Громадянське суспільство, соціальний капітал і політична участь [Електронний ресурс] / Ю. Савко // Вісн. Львів. ун-ту. — 2002. — Вип. 4. — 352 с. — Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Savko.htm>
12. *Толкованов В. В.* Посібник з питань партисипативної демократії (демократії участі) на місцевому рівні / В. В. Толкованов, А. К. Гук, В. М. Олуйко, В. Я. Прошко. — К.: Крамар, 2011. — 199 с.
13. *Hamilton W.* Institution. Encyclopedia of the Social Sciences / W. Hamilton. — N.-Y., 1932. — V. VIII. — P. 84.

Арпентьева Мариям Равильевна,
доктор психологических наук, доцент,
старший научный сотрудник кафедры
психологии развития и образования, Ка-
лужский государственный университет
имени К. Э. Циолковского.

Арпентьева Маріям Равілівна,
доктор психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник кафедри
психології розвитку і освіти, Калузький
державний університет імені К. Е. Ціол-
ковського.

Arpentieva Mariam Ravilieвна,
Doctor of psychological Sciences, associate
professor, senior researcher of the depart-
ment of development and education psy-
chology, Kaluga K. E. Tsiolkovsky state Uni-
versity.

АРХЕТИПЫ И ИННОВАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация. Статья посвящена архетипическому подходу к исследованию проблем инноваций в управлении и управлением инновациями. Рассматриваются основные модели управления, их эволюция от патриархально-монолитного и псевдогруппового демократического управления до современного, интерсубъективного. Требования трансдискурсивности и трансдисциплинарности к разработке интегративной модели управления предполагают обращение к осмыслению его архетипических основ: структур и содержаний. Среди них ведущими, с точки зрения структуры управления, образующими архетипическими “оппозициями” управления являются моноакторное и мультиакторное управление, самоуправление и внешнее управление; управление качеством (ориентированное на результат) или управление процессом (ориентированное на процесс). С точки зрения содержания ведущими являются оппозиции “управление функционированием и управление развитием”, “антикризисное и прокризисное” управление, а также управление, ориентированное на наращивание человеческого и социального капиталов и на материально-технологическое совершенствование. Сравнительный анализ типов управления инновациями и инноваций в управлении позволяет выделить различные, архетипически закрепленные и периодически сменяющие друг друга в сообществах стра-

тегии управління, обладающие разными возможностями и ограничениями.

Ключевые слова: управление: инновации, архетипы, интересубъективное управление, моносубъективное управление.

АРХЕТИПИ ТА ІННОВАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Стаття присвячена архетиповому підходу до дослідження проблем інновацій в управлінні й управління інноваціями. Розкриваються основні моделі управління, розглядається їх еволюція від патріархально-монолітного і псевдогрупового демократичного управління до сучасного, інтерсуб'єктивного. Вимоги трансдискурсивності й трансдисциплінарності до розроблення інтегративної моделі управління припускають звернення до осмислення його архетипових основ: структур і змістів. Серед них провідними, з точки зору структури управління, утворюючими архетиповими “опозиціями” управління є моноакторне і мультиакторне управління, самоврядування і зовнішнє управління; управління якістю (орієнтоване на результат) або управління процесом (орієнтоване на процес). З точки зору змісту провідними є опозиції “управління функціонуванням та управління розвитком”, “антикризове і прокризове” управління, а також управління, орієнтоване на нарощування людського та соціального капіталів і на матеріально-технологічне вдосконалення. Порівняльний аналіз типів управління інноваціями та інновацій в управлінні дає змогу виділити різні стратегії управління, які архетипово закріплюють і періодично змінюють один одного в спільнотах, володіють різними можливостями і обмеженнями.

Ключові слова: управління: інновації, архетипи, інтерсуб'єктивне управління, моносуб'єктивне управління.

ARCHETYPES AND INNOVATION OF STATE ADMINISTRATION

Abstract. The article is devoted to the archetypal approach to the study of the problems of innovation in management and management innovation. The basic management models, discusses their evolution from Patriarchal and monolithic and pseudointersubjective democratic governance, to modern, intersubjective. Transdimensional the requirements of transdisciplinary and the development of an integrative model requires an appeal to the understanding of his archetypal bases: structures and contents. Leading ones, from the point of view of the management structure of forming the archetypal “oppositions” are monoactor management and multiactor management, self-management and external management; quality management (result-oriented) or the process control (process-oriented). From the point of view of content are leading the opposition “control the operation and management of development”, “crisis and pro crisis” management and control, focused on building human and social capital and managing for material and technological improvement. Comparative analysis of types of innovation management and innovation management allows you to allocate different archetypal anchored

and periodically replacing each other in communities, management strategies, with different capabilities and limitations.

Keywords: governance: innovation, archetypes, intersubjective management, monosubjective management.

Постановка проблемы. Усложнение сообществ и процессов их развития, умножение разнообразия проблем управления этими сообществами актуализируют необходимость разработки подходов, интегрирующих к решению многообразных проблем, создания теоретических моделей и мета-моделей, позволяющих не только оптимизировать способы управления, но и ответить на вопрос о том, что такое управление, каковы его цели, формы, результаты и какое именно управление необходимо для развития современных сообществ как примеров сложных, развивающихся систем. Одним из таких распространенных, “трендовых” подходов является обращение к трансдисциплинарному и трансдискурсивному осмыслению сути и технологий управления, позволяющие выделить его стратегии, более или менее гармонично реализующие ценности и цели управления как важного компонента развития сообществ. Требования трансдискурсивности и трансдисциплинарности означают, что интегративный подход к изучению управления, в том числе инноваций в управлении и управления инновациями, так или иначе обращен к осмыслению его архетипических основ: структур и содержаний. Среди них ведущими, с точки зрения структуры правления, образующими являются такие варианты, как внеш-

нее и внутреннее (самоуправление) управление; моносубъектное (моноакторное) и мультиакторное (интерсубъективное) управление (при котором принятие решений и контроль над их исполнением принадлежит одному лицу — лидеру или группе лиц — команде). С точки зрения содержания — это управление функционированием и развитием; антикризисное управление и прокризисное управление; а также управление, ориентированное на наращивание человеческого и социального капиталов и на материально-технологическое совершенствование, управление качеством продукции (ориентированное на результат) или управление процессом (ориентированное на процесс). Сравнительный анализ стратегий и концепций управления, опирающийся на их сравнение по данным характеристикам, позволяет выделить различные, архетипически закрепленные и периодически сменяющие друг друга в сообществах, стратегии управления, которые обладают разными возможностями и ограничениями в управлении развитием сообществ. Архетипический подход к анализу управления и инноваций также позволяет увидеть феноменологическое сходство существующих стратегий управления с существующими классическими и современными научными подходами к изучению управления.

Анализ последних исследований и публикаций. Поиск и построение новой теории управления как системы его идеологических, теоретических и технологических основ может быть осуществлен на основе архетипической парадигмы исследования процессов управления организациями. Феноменология архетипического подхода предполагает особое внимание к взаимосвязи собственно “целевой рациональности” управления с “рациональностями” и “иррациональностями” ценностно-смысловыми: связи сознательных, эксплицитных, и неосознаваемых, имплицитных, аспектов развития сообществ и управления сообществами. Одним из ведущих измерений в работах, посвященных исследованию модернизационных (инновационных) и трансформационных процессов в странах СНГ, полагается измерение, связанное с осмыслением общечеловеческих характеристик и этнокультурных особенностей, в том числе архетипов, которые влияют на экономическую, политическую и иные сферы жизни человека и общества. Исследователи отмечают, что в развитии страны должны быть, наряду с общечеловеческими, отражены национальные традиции и опыт жизни людей в определенных условиях природной и культурной среды [1, с. 285, 290]. Речь идет о важности гармоничного совмещения в управлении общечеловеческих архетипических форм и национально-специфичных содержаний, соотносенных как с особенностями настоящего момента и, там где речь идет об инновациях, с ожиданиями относительно будущего. Размышляя о барьерах

инновационности и об особенностях управления инновациями в разных культурах и сообществах, разных организациях, С. М. Голубка, А. Новак, В. В. Стрелецкий, О. Л. Терентьева, О. В. Юринец и многие другие исследователи отмечают национальные особенности [2, с. 116], включая те, что закреплены в архетипах. Архетипы или, точнее, архетипические структуры (формы и содержания), которые К. Юнг, Э. Дюркгейм, Л. Леви-Брюль, К. Леви-Стросс, В. Пропп, Е. Тейлор, Дж. Фрезер, М. Элиаде и многие другие исследователи полагали универсальными компонентами человеческой психики, отражают, в форме склонности к определенному типу осмысления себя и мира, особенности накопленного человечеством или отдельной этнокультурной группой и/или исторической эпохой опыта [3]. Исследованию архетипов в современной науке, в том числе в контексте управления, уделяют большое внимание Э. Афонин, О. Балакирева, Т. Бельская, Е. Донченко, С. Крымский, С. Крюков, М. Лашкина, А. Мартынов, Т. Новаченко, В. Патраков, А. Радченко, Ю. Романенко, О. Суший и др. Они описывают различные влияния разных видов архетипов (личностных, культурных, мировоззренческих) как компонентов психосоциальной эволюции: “стимуляторов” и “дестимуляторов” развития и инноваций, а также основные регуляторы их “настройки”: культурно-исторические и социально-политические особенности идеологий и мифологий развития общества и человека [2, с. 118; 4, с. 137]. Архетипические основания человеческой

жизни выстраиваются в виде своеобразной “карты” человеческой психики или “организационной психики” (культуры). Б. Б. Лиетар, Р. Мур и Д. Жиллет [5; 6] полагают, что исследование “теней” и “подавленных” архетипов позволяет построить систему рекомендаций по практической “интеграции” подавленного архетипа, по гармонизации — балансированию системы отношений личности и группы с миром [4, с. 133]. Аналогично личным, в организации реализуются так называемые культурные архетипы или пространства Бытия: консолидации, конфронтации, конкуренции и кооперации, или пространства страданий, борьбы, включений и свободы. Соотношение и степень активации культурных архетипов связаны, по мнению исследователей, с уровнем организационной сложности социальных систем и их ориентацией на интересы индивида или интересы общности [4, с. 136; 7–9]. При этом переход от одной культуры к другой означает смену доминирующего культурного архетипа, а также смену актуальных общественных ценностей. Вместе с тем, несмотря на множество существующих исследований отдельных аспектов этой проблемы, изучение архетипических аспектов инноваций в управлении организации и инновациями не проводилось.

Формулирование целей статьи.

Целью статьи является анализ моделей исследования управления инновациями и инноваций управления в контексте архетипического подхода.

Изложение основного материала исследования. Целью традиционных, “патриархально”-ориенти-

рованных, рационалистических, в том числе прагматических моделей управления, а также мальтузианских моделей управления в современном мире является достижение такого уровня руководства, который позволил бы достигать 100 % успешности и результативности управления. При этом предполагается, что “цель оправдывает средства”: используются технологии манипуляции обществом и его членами, которые направлены на формирование единообразных, предсказуемых, лишенных попыток осмысления происходящего, в том числе целей управления, реакций людей. Они ориентированы на уничтожение оппозиции, а также поддерживающих ее нравственных ориентиров, основанных на них социальных связей, организационных мостов и семейных уз, на создание препятствий непосредственным контактам и разрушение доверия и взаимопомощи, создание препятствий свободному развитию человека как личности, профессионала и партнера. В своем предельном развитии манипулятивное управление включает также отказ от технологического прогресса и инноваций или их существенное ограничение, связанное с контролем процессов развития и предотвращением “несанкционированных” управляющим форм поведения: совершая выбор между своим комфортом и выживанием, выживанием и развитием других людей, общества. Представители управления (бюрократического аппарата) однозначно выбирают собственный комфорт и успех. Как отмечал Р. Л. Акофф [10], классическое представление

об однородности, гомогенности общества как функционирующего по определенным правилам, не учитывающие “наложения” и взаимодействия вертикальных и горизонтальных коммуникаций, особенностей их ценностно-целевого и смыслового содержания в организациях разных типов и уровней развития (например, традиционных и инновационных, ориентированных на воспроизводство, репродукцию и на творчество и сотворчество), как относительно простого феномена, используемое в классическом, традиционном менеджменте, представляет людей обезличенными: “человек вообще” или “плоский человек” (a man) допускает возможность взглянуть на него “со стороны”, в том числе — со стороны общества или государства, со стороны менеджера как “хозяина положения”, который редуцирует социальные связи, организационные мосты и даже семейные “узы” к предписанным им (субъектом) устойчивым правилам, опирающимся на соответствующие идеологии. Само общество и организация состоят в отношениях “потребления”, обратные связи сведены к минимуму. Ведущими являются финансовый и материальный капитал.

В рамках исследований управления, созданных в XX веке в контексте неклассической рациональности, превозносится равенство прав и сила “толпы”, поэтому, так или иначе, учитывается человеческий и социальный капитал [11]. Отмечается его роль в повышении и понижении продуктивности производства и бизнеса, а также тот факт, что в региональном и государственном управлении

обычно нет возможности использовать знания огромного количества людей, всех, кто не смог попасть на встречи или “достучаться” до лиц, принимающих решения. Однако участие множества людей, с использованием методов сетевого, “крауд” и/или интерсубъективного управления, позволяет решать эту проблему. Эти технологии дают возможность активизации социального и других видов человеческого капитала, реализации парадигмы социального служения, ее принципов социального партнерства и взаимопомощи. Тем не менее феномен “толпы” не имеет однозначного осмысления и длительное время характеризовался скорее негативно: как место и время примитивных реакций и упрощенного, фрагментарного осознания себя и мира ее участниками. Сейчас, говоря о “веке толп”, многие исследователи превозносят идеи самоорганизации толпы, ее возможности, в том числе “ум”, а также возможности свободного труда. По их мнению, профессионалы (даже непрофессионалы) как члены “умной толпы” могут участвовать в решении проблем самого разного уровня и типа, самоорганизовываясь и “самораспускаясь” в зависимости от необходимости, степени включенности и компетентности в обсуждаемом вопросе [12; 13]. Ведущая проблема с точки зрения внедрения и укоренения крауд-технологий и идеологии мультиакторного управления состоит в том, что участие общества в делах государства воспринимается как помеха спокойному потреблению и благополучию управленческой элиты. Более того, сторонники мальту-

зианской модели постепенно “опускают планку” требований в сфере социальных и человеческих отношений, социальной защиты и профессионального труда: прогрессирующая дерегуляция (прекаризация) трудовых отношений и превращение ранее гарантированных трудовых отношений в существенно негарантированные, давая людям внешнюю свободу, отнимают социальную защищенность. Прекариат рождает тревогу из-за неопределенности жизни, отчуждение из-за необходимости заниматься не тем, чем хочется, а также наносит удар по человеческому и социальному капиталам страны /организации одновременно. Прекариат становится разрушителен в отсутствии безусловного основного дохода — гарантированного государством денежного довольствия каждому гражданину. Однако такая гарантия — путь в эскалацию конфликта, а не его разрешение. Прекаризация оказывается не новацией, а замаскированной попыткой возвращения к предыдущей, “патриархальной” стадии общественных отношений.

Иначе выглядит управление в современных “постнеклассических” феноменологических моделях общества как сложной системы, взаимодействие в которой основано на принципах многостороннего и многоуровневого социального партнерства и взаимосвязи всех событий и компонентов. В “партнерской” модели управления социальные связи, организационные мосты и семейные узы людей — компоненты социального капитала, который может отличаться по своему качеству, но в целом служит развитию людей, ор-

ганизаций, общества. Современные теории управления развиваются как попытка развернутой многоуровневой рефлексии сути управления, его типических и архетипических аспектов, в том числе в контексте изучения ценностно-целевых основ, взаимосвязи теории и практики управления, из развития в исторической и диахронической перспективах [14; 15]. Разделение функций управления, жесткая иерархия, вертикальность и монособъектность коммуникаций традиционных “патриархальных” организационных структур в современном, инновационно интерсубъектном творчески ориентированном менеджменте все больше заменяются социальным партнерством, консенсусом, горизонтальными коммуникациями. Феноменологические модели управления обращены к анализу архетипических аспектов управления обществом и инноваций, нацелены на поиск форм управлений, отличных как от единоличного, моноакторного “руководства” (менеджером или “монолитной системой”), так и от мультиакторного руководства “толп” и бюрократизирующихся с течением времени коллективов (крауд-управление). Архетипический подход нацелен на формирование целостного представления об управлении и исследованиях управления в синхронической и диахронической перспективах, выделении существующих моделей управления как примеров реализации разных его архетипов, изучение позитивных и негативных сторон разных моделей, их применимости в разных условиях.

На наш взгляд, весьма близким архетипическому является взгляд на

управление и отношения общества и государства, представленный в работах К. Поланьи [16]. Автор ставил целью “поиск “третьего пути” управления как формы взаимодействия государства и общества, общества и человека, отличного от единоличной автократии и демократической бюрократии. Он разрабатывал теоретические основы идеального общественного устройства, в котором человек — социальный, а человеческий капитал является главной ценностью. При этом он исходил из того, что люди коммуницируют на основе трех основных принципов: дарообмена (т. е. взаимности, реципрокности), централизованного перераспределения (отчужденной редистрибуции) и рынка (аномичного обмена). При этом редистрибуция как одна из форм уравнительного распределения нередко вырождается в прямую эксплуатацию. Рыночные отношения, которые предполагают более или менее взаимную калькуляцию выгод и издержек, также разрушают человеческие отношений и признаки культуры, нравственность. Рынок со временем ведет к дестабилизации общества и более или менее явно выраженному централизованному перераспределению власти бюрократией и криптократией (“теневым правительством”, олигархами). Обмен дарами осуществляется свободно, без гарантий и требований возмещения затрат. Он также может стать асимметричным, вырождаясь в редистрибуцию или консюмеризм (потребительство). Однако этому противостоит система нравственных и иных ценностей обменивающихся. Моносубъективное управление осно-

вано на том, что субъект, ощущающий себя “вне” проблемной ситуации и нередко не включенный в жизнедеятельность сообщества, которым он управляет на правах “равного”, определяет смысл ситуации, опираясь на свое представление о себе как человеке и профессионале, а также о мире изучаемой им ситуации. Поскольку субъект не включен в ситуацию, он может осмыслять ее весьма поверхностно: удовлетворяясь не столько ее смыслами, сколько значениями — социально заданными нормативами. Он может не обсуждать свои решения с подчиненными, порой склонен полностью игнорировать их потребность понимать происходящее, формируя “узкий круг” приближенных. Общество видится простым “монолитом”, управление которым направленно поддерживает данную “простоту”, отсекая более сложных, чем предписано нормами системы “оппонентов”. Теория управления представляет его как организацию управления относительно постоянным и гомогенным “объектом”. Интерсубъективное управление основано на представлении о том, что субъект, осознающий себя “внутри” проблемной ситуации и выполняющий в рамках ситуации и жизнедеятельности в целом те или иные функции, продуцирует смысл ситуации, в том числе с учетом “смыслообразующей” деятельности иных субъектов, находящихся в этой ситуации и коммуницирующих с ним по поводу нее. Участники ситуации придают смыслы и ценностный статус фрагментам (объектам и процессам) ситуации. Они сознают проблемность ситуации, обсуждают ее друг с другом, в поиске форм управления

ситуацией вступая в диалог, выстраивая в процессе переговоров приоритетные направления и определяя цели, критерии эффективности успешности. Общество есть сложной, гетерогенной развивающейся системой, каждый человек — с его субъективными представлениями о мире (the man) — осмысляет себя в диалоге с другими, само общество — “калейдоскоп ситуаций”. Интерсубъективность сознания и жизнедеятель-

ности побуждает людей коммуницировать, совместно искать выход из сложившейся ситуации, создавая “интеграционную платформу” знаний, умений, идеологий, используемых для принятия управленческих решений. Лоурархия как социальное партнерство, социальное служение, взаимопомощь позволяет сохранять гибкость и выживаемость обществу и организации (см. таблицу) [17; 18].

Модели общества и эвергетические стратегии

Модели	Классическая, рационалистическая модель (развития) общества	Неклассическая модель (развития) общества	Постнеклассическая модель (развития) общества
1	2	3	4
Общество	Рациональность, гомогенность, универсальность, однотипность, простота, отношения хозяев и рабов, “человеческий материал”, “рабочая сила”	Иррациональность, внешняя гетерогенность, хаотичность, разнотипность, сложность, отчужденность, человеческие “ресурсы”, “человеческий фактор”	Гармоничность, гетерогенность, мультистратегичность, сложность, социальное партнерство, социальный и человеческий капитал
Стратегии управления	Антиуправление, псевдоценности, псевдотехнологии управления, достижение собственных целей за счет организации (общества). Социальный каннибализм и взаимное потребление, репрессии и принудительная редистрибуция	Рамочное или делегирующее управление “по ситуации”, псевдоуправление, отказ от управления, технологии, замещающие управление. Социальная аномия и отчуждение, имитации отношений и дикий рынок	Партисипативное “управление по целям”, ценностно-целевое сотрудничество и взаимопомощь в развитии как ведущая технология управления. Социальное служение и взаимопомощь, дарообмен и милосердие, антиконсюмеризм
Архетипическая основа	Архетипические основы управления не идентифицированы, используется единственная модель управления, демонстрируемая как не подвергаемый обсуждению и рефлексии образец, неизменность модели управления, отсутствие и инноваций управления	Архетипические основы управления мистифицируются: понятие “архетипа” используется для того, чтобы объяснить артефакты управления и его неудачи, амбивалентность осмысления управления, его архетипов, переживание ограниченности выбора моделей управления	Архетипические основы управления глубоко осмысленны, выделены продуктивные и негативные аспекты разных моделей, применяемых в зависимости от ситуации и личностных особенностей сообщества, переживание неограниченности, творчество (инновации) моделей управления

1	2	3	4
Инновации	Отказ от инноваций в управлении, эксплуатация “проверенных методов”, спорадические и трудно осуществляемые инновации в сфере материального и экономического капиталов	Управление кризисом организаций и инновациями в сфере материального и экономического капиталов	Постоянные инновации в сфере материально-экономического, а также социального и человеческого капиталов

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований. Архетипический подход к изучению правления позволяет дать ответ на вопрос: чем отличается плохое управление от хорошего или, точнее, в каких случаях можно говорить об управлении, а в каких — о его попытках, имитации. Он также раскрывает некоторые “неочевидные” аспекты управления, связанные с двойственным характером соотношения его целей и ценностей, стратегий и технологий.

Опираясь на анализ архетипических структур в управлении государством, организацией, человеком, можно выделить разные стратегии — способы управления, опирающиеся на социальные идеологии как системы ценностно-смысловых представлений субъектов о социальном мире и его компонентах, а также те теоретические подходы, которые породили данные идеологии: классическая, неклассическая, постнеклассическая “рациональность”. Параллельно можно выделить разные стратегии управления:

1) патриархальная стратегия управления — манипулирование “хозяйном” своими “рабами” — превращения субъектов производства в “объекты” при игнорировании чело-

веческого и социального капитала, отсутствие инноваций в управлении и управляемых объектах;

2) толпократическая стратегия руководства человеческим капиталом как “ресурсами”, при которой социальный капитал — “облегчает”, “фасилитирует” производственные процессы, инновации в управлении носят фрагментарный характер, приоритет отдается инновациям в сфере управления;

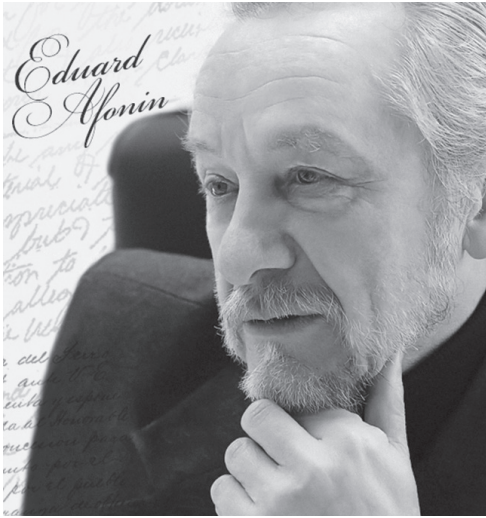
3) партнерская стратегия управления как полилогического сотворчества, социального партнерства, взаимопомощи и взаимообучения, в процессе которого реализуется и развивается, накапливается и воспроизводится человеческий и социальный капитал, создаются и отбираются оптимальные модели управления, отражающие продуктивные аспекты его различных архетипов. Основными драйверами развития социального капитала являются продуктивная конкуренция, осмысленные инвестиции, системные инновации и наличие нравственно определенных целей производства и жизни в целом. Развитие человеческого капитала связано с развитием общественного. Основными драйверами развития человеческого капитала являются инвестиции в подготовку

и переподготовку, рабочее состояние социальных лифтов, высокопрофессиональный коллектив, наличие нравственно определенных целей производства и жизни. Чтобы выживать и развиваться, система вынуждена вводить инновации не только в управляемый “объект”, но и в самоуправление, в себя саму, в частности, вынуждена разрабатывать и внедрять интересубъективные технологии, предполагающие мультиагентные и мультиакторные формы управления.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ —

1. *Новак А.* Як підняти українську економіку / А. Новак. — К.: Гнозіс, 2006. — 304 с.
2. *Омельяненко В.* Национальные архетипы в контексте управления инновационным развитием // Архетипика и гос. упр.: рационализация и нормативные практики: сб. науч. работ: науч. изд. / под ред. Е. А. Афонина, Г. Л. Рябцева. — К.: НТЦ “Психея”, 2014. — 128 с. — С. 77–83.
3. *Юнг К.* Сознание и бессознательное / К. Юнг. — Минск: Попурри, 1998. — 295 с.
4. *Лиетар Б.* Душа денег / Б. Лиетар. — М.: Олімп, 2007. — 365 с.
5. *Moore R.* King, Warrior, Magician, Lover / R. Moore, D. Gillette. — San Francisco: Harper 1991. — 192 p.
6. *Плахтій Т.* Організаційні інструменти архетипного управління соціальними системами // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. — Х.: ДНДУ. — 2014. — № 2 (18). — С. 130–141.
7. *Благодетелева-Вовк С. Л.* Підприємство як мікроцивілізація: монографія / С. Л. Благодетелева-Вовк. — Черкаси: Брама-Україна, 2010. — 402 с.
8. *Кримський С. Б.* Заклики духовності ХХІ століття / С. Б. Кримський. — К.: Академія, 2003. — 32 с.
9. *Управление персоналом* / под ред. Т. Ю. Базарова, Б. Л. Еремина. — М.: Юнити, 2002. — 560 с.
10. *Акофф Л. Р.* За пределами социализма и капитализма. Проблемы управления в социальных системах / Л. Р. Акофф. — М.: Наука, 2009. — Т. 1. — С. 112–140.
11. *Коулман Дж.* Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. — 2001. — № 3. — С. 121–139.
12. *Рейнгольд Г.* Умная толпа / Г. Рейнгольд. — М.: ФАИР ПРЕСС, 2006. — 416 с.
13. *Стэндинг Г.* Прекариат / Г. Стэндинг. — М.: Ад Маргинем Пресс, 2014. — 328 с.
14. *Виттих В. А.* Введение в теорию интересубъективного управления / В. А. Виттих. — Самара: Самарский науч. центр РАН, 2013. — 64 с.
15. *Vittikh V. A.* Evolution of ideas on management processes in the society: from cybernetics to evergetics / V. A. Vittikh // Group Decision and Negotiation. — September 2015. — V. 24, issue 5. — P. 825–832.
16. *Розинская Н. А.* Введение. “Великая трансформация” Карла Поланьи / Н. А. Розинская, Ю. В. Латов / под ред. Р. М. Нуреева. — М.: ВШЭ, 2007. — С. 11–21.
17. *Allport G. W.* The Nature of Prejudice. — N.Y.: Addison-Wesley Publishing Company, 1979. — 537 с.
18. *Beni G.* Swarm Intelligence in Cellular Robotic Systems, Proceed / G. Beni, J. Wang // NATO Advanced Workshop on Robots and Biological Systems. Tuscany, Italy, June 26–30, 1989. — N.-Y.: NATO, 1989.

УДК 316.012:141.7

Афонін Едуард Андрійович,
доктор соціологічних наук, професор,
Національна академія державного управ-
ління при Президентіві України.

Афонин Эдуард Андреевич,
доктор социологических наук, профес-
сор, Национальная академия государ-
ственного управления при Президенте
Украины.

Edward Andriyovich Afonin,
Doctor of historical science, Professor, Na-
tional Academy of Public Administration
under the President of Ukraine.

Мартинов Андрій Юрійович,
доктор соціологічних наук, професор, про-
відний науковий співробітник відділу все-
світньої історії та міжнародних відносин,
Інститут історії України НАН України.

Мартьянов Андрей Юрьевич,
доктор исторических наук, профессор,
ведущий научный сотрудник отдела все-
мирной истории и международных от-
ношений, Институт истории Украины
НАН Украины.

Andrey Yuriyovich Martynov,
Doctor of historical science, Professor, lead-
ing researcher of department of a world his-
tory and international relations, Institute of
History of Ukraine.

АРХЕТИПНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. У статті розглядаються методологічні проблеми використання концепту архетипу для моделювання соціальних процесів.

Ключові слова: архетип, моделювання, соціальні процеси.

АРХЕТИПИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ

Аннотация. В статье рассматриваются методологические проблемы использования концепта архетипа для моделирования социальных процессов.

Ключевые слова: архетип, моделирование, социальные процессы.

ARCHETYPAL PRINCIPLES OF MODELING OF SOCIAL PROCESSES

Abstract. The article deals with methodological problems of using the concept of archetype for the modeling of social processes.

Keywords: archetype, modeling social processes.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. дедалі ширшим стає ареал країн, що зазнають трансформації, все більше прихильників схилиються до думки стосовно зміни класичних принципів побудови наукових теорій, які були притаманні модерній добі розвитку знань. Нова епоха постмодерну, тенденції якої поступово виявляють свій вплив у країнах Центральної і Південно-Східної Європи та у пострадянських країнах Євразії, заперечує саму можливість існування метатеорій, орієнтованих на пошук істини шляхом моделювання в межах міждисциплінарних досліджень. Такий послідовний “агностицизм” змушує звернутись до епістемології, акцентуючи увагу на її зв'язках з історією науки. З другої половини ХV ст. спостереження та експеримент стають ефективними практиками наукових досліджень. З 1475 р. видавались навіть щорічники “Ефемериди”, на сторінках яких обчислювалось щоденне розташування планет. У 1492 р. було сконструйовано перший глобус, а вже в 1507 р. Микола Коперник відкрив на той час ще не доведену математично геліоцентричну систему. Джордано Бруно ввів поняття безмежності Всесвіту без центру. Водночас Парацельс як лікар, ботанік та хімік реформував медицину. Він вивчав хімічні та фі-

зичні основи життя, яке намагався пояснити, виходячи з нього самого. Вдосконалення навігаційних приладів дало можливість здійснювати тривалі подорожі у відкритому морі, тим самим освоюючи географічно-просторові межі. Інтелектуальні обрії успішно облаштував Леонардо да Вінчі, який, крім всього духовного багатства своєї творчості, зробив істотний внесок у розвиток механіки — насос, токарний верстат, гідравлічний прес. Важливе значення для повсякденного життя мало винайдення кишенькового годинника та друкарства.

Починаючи з доби Відродження, людина сприймається в Європі як “модель світу”, а людський розум визнається спроможним на вдосконалення всесвіту, створеного Богом. Завдяки цьому нове світосприйняття легалізувало соціальну мотивацію інновацій. Натомість у китайській духовній історії не сформувалась притаманна європейцям Нового часу ідея лінійного прогресу. Китайці не сприймали технологічні відкриття як процес творення нової вавилонської вежі, яка виведе людство на рівень співтворчості з Богом. У цьому, на нашу думку, і полягає визначальна відмінність між науковими традиціями Заходу і Сходу.

У XVII–XIX ст. емпіризм та раціоналізм сприяють відкриттям у природничих науках. Назвемо лише деякі з них. Математика: логарифмічні таблиці (1614); аналітична геометрія (1637); обчислення нескінченно малих величин (1665). Фізика: закони падіння і маятника (1609); заломлення світла (1618); закони руху планет (1619); закон газу (1662); відхилення світла (1665); закони гравітації (1666); швидкість світла (1675); хвильова теорія світла (1690); аберация світла (1728); кінетична теорія газу (1738); статична електрика (1790). Біологія і хімія: кровообіг (1618); сперматозоїди (1672); солі срібла (1727); систематизація живих істот (1735); водень (1766); кисень (1771); азот (1772); штучна сода (1791); цемент (1799). Важливі наукові відкриття були можливі лише за умов використання різноманітних приладів – від мікроскопа (1590) до телескопа (1610). Від ртутного барометра (1643), маятникового годинника (1657), манометра (1663), ртутного термометра (1718), градування термометра (1742) до парового котла (1681), лиття сталі (1735), прядильної машини (1738), казенно-зарядної рушниці (1751), залізопрокатного виробництва (1754) і парової машини (1769). Від повітряної кулі, наповненої гарячим повітрям (1783), до механічного ткацького верстата (1785), гідравлічного пресу (1795), літографічного друку (1796), папероробної машини (1799), токарного верстата (1800) і пароплава (1807).

Отже, технічна цивілізація стає господарем культури, підпорядковуючи собі науку. З цього часу можна

говорити, чим би не займався вчений у XX ст., врешті-решт, він робить черговий варіант зброї. Насамперед це стосується винаходів у фізиці – квантова механіка (1925), хвильова механіка (1926), лічильник Гейгера (1928), нейтрони (1932), штучна радіоактивність (1934), поділ ядра (1938); в біології – вітаміни (1911), заснування генетики людини (1912), карта хромосом (1919), вчення про людську спадковість (1921), теорія гена (1928). Те саме можна говорити про народження нанотехнологій, які на межі XXI ст. починають використовуватись у генній інженерії, спрямованій на вторгнення інструментального інтелекту до інтимної сфери буття. Водночас зараз стає зрозуміло, що швидкість розвитку штучних генетичних форм не може конкурувати зі швидкістю саморозвитку природничих електронних систем, що їх репрезентують відкриття в хімії і фізиці: макромолекулярна хімія (1925), синтез вітаміну С (1934), нейлон (1938). Чи навіть з відкриттями в техніці: звуковий фільм (1919), гвинтокрилий літак (1922), реактивний двигун (1930), ламповий передавач (1913), бездротовий трансокеанський телефон (1927), телебачення (1932), випробування першої атомної бомби (1945), перший штучний супутник землі (1957), перший політ людини в космос (1961), висадка людини на Місяць (1969). Отже, навіть короткий екскурс в історію наукових відкриттів доводить, що за енгельсівською класифікацією наук (математика → механіка → фізика → хімія → біологія → науки про мислення → науки про суспільство) при-

родничі дисципліни, які найбільш інтенсивно розвивались у XV–XX ст., істотно випередили гуманітарні науки. Про устрій ядра ми знаємо значно більше, ніж про устрій соціуму. Знання про людину і суспільство, таким чином, стають найбільшим пріоритетним напрямом подальшого розвитку науки. Чільне місце у цьому контексті нині посідають психологія, соціологія, історія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика моделювання соціальних процесів стає на сьогодні доволі перспективним напрямом соціальної інженерії. Історія ж становлення технологій соціальної інженерії фактично бере початок у творчості одного з батьків класичної соціології Огюста Конта (1798–1857), який, трактуючи філософію як метод досягнення позитивного знання, розробляв ідеї вдосконалення сучасного йому суспільства. Вже на початку XIX ст., з епохою раціонального підходу до всіх сфер соціального життя, здавалось, що відкривається сприятлива перспектива для поступального соціального прогресу.

Натомість нові тенденції розвитку науки в країнах, що зазнали у XX ст. трансформаційних змін, свідчать про певну вичерпаність або ж навіть граничність у реалізації потенціалу фундаментального знання, насамперед у сфері гуманітарних дисциплін. Хоча не можна заперечувати й того факту, що помітних ознак кризи зазнають тепер і міждисциплінарні наукові дослідження, передовсім у країнах, що пережили свої суспільні трансформації під час так званої “великої депресії” 30–40-х рр. XX ст. Науковці цих країн, як пра-

вило, вже не просуваються далі побудови банальних компаративних моделей, адже визнається, що все було вже сказано, починаючи з часів античності.

І все ж загалом нинішню наукову кризу, здається, слід розглядати як таку, що трансформує колишню фундаментальну науку в бік вузькоспеціалізованих прикладних досліджень, які потребують посилення міждисциплінарного зв'язку та компаративістики. Зауважимо, що складні й неоднозначні за змістом і спрямованістю тенденції розвитку науки найбільш рельєфно виявляють себе у гуманітарній сфері. Цьому є пояснення, адже у перехідні моменти розвитку такі складні об'єкти досліджень, як людина, суспільство чи людство, не просто змінюють характер своєї діяльності. Внаслідок психосоціальних змін людини, людських спільнот і людства руйнуються поведінкові стереотипи людей, розмиваються ціннісні орієнтири та соціальні норми. Врешті-решт порушуються причинно-наслідкові зв'язки, що становлять фундамент раціонального наукового методу. Крім того, упереджене ставлення суспільства до альтернативних знанієвих можливостей людини — традиційного знання та інтуїції лише посилює кризові явища в науці, які час від часу виникають з розвитком суспільства.

На нашу думку, цілком відповідною нинішній перехідній добі є циклічна модель розвитку науки, що складається з чотирьох періодів: з двох нормативних періодів (інволюція та еволюція) і двох перехідних періодів (коеволуція та революція).

Під час *революції* народжуються й становляться нові парадигми як зразки системи аргументації та верифікації, стверджуються нові теоретичні погляди та методологічні основи. Характерними для науки стають такі її риси, як фундаментальність (універсальність) та енциклопедизм, що доповнюються процесом уточнення окремих фактів, а нові теорії узгоджуються з емпіричними даними.

Під час *коеволуції* з'являються аномальні факти, які не вписуються в межі існуючих наукових парадигм і не можуть бути пояснені, так би мовити, монодисциплінарними теоріями. В унісон суспільним потребам колишня фундаментальна наука трансформується в бік її дзеркального антиподу — прикладної науки.

Еволюційний період розвитку наукового знання пов'язаний із певною контроверзою — запереченням колишньої фундаментальності і розвитком прикладної науки, покликаної потребами суспільного життя. Інтенсивно розвиваються вузька наукова спеціалізація та експериментальний метод. Закономірно актуалізуються міждисциплінарна наукова практика і компаративні дослідження. Набирає сили процес накопичення величезного експериментального матеріалу, що потребує релевантного концептуального осмислення. Отже, висуваються нові гіпотези, які торують шлях до нових парадигм. На цьому етапі в міждисциплінарних дослідженнях панує, кажучи словами Пола Фейєрабенда, методологічний анархізм.

Слідом за Томасом Куном заключний процес творення нової парадиг-

ми ми так само називаємо етапом наукової революції, який, з одного боку, підводить ризику під цілим циклом розвитку наукового знання, а з другого — започатковує новий цикл генезису наукових теорій.

Отже, в контексті суспільної історії відбувається циклічний розвиток науки, диференціація її дисциплін, спеціалізація їхніх предметних полів та кола завдань, що їх покликана вирішувати наука. При цьому ключовою методологічною проблемою науки стає сприйняття нею соціально-історичного часу, яке, власне, визначає методологічні підходи до аналізу соціальної й історичної реальності. Цей зв'язок можна прослідкувати у досить популярній зараз цивілізаційно-формаційній парадигмі багатьох історичних досліджень. Для класиків марксизму, по суті, існувала лише одна глобальна цивілізація, яка розвивалася за об'єктивними історичними законами, які треба було досконало вивчити і поставити на службу прогресивному класу, покликаному змінити загальне соціальне становище на краще. Проте з осмисленням культурно-антропологічних розбіжностей між різними географічними зонами спрощена чорно-біла картина соціальної реальності та історичного минулого стала більше походити на складну різнокольорову мозаїку.

Відповідно нелінійним стало сприйняття історичних та соціальних характеристик різних об'єктів досліджень. Адже зрозуміло, що певні локальні цивілізаційні характеристики задають географічно-просторі параметри “місце-розвитку”, а часові — відповідно формаційні. Водно-

час такий поворот наукової думки спричинився до загальної кризи методологічного інструментарію всесвітньої історії. Постає проблема тлумачення не лише самої можливості існування загальної історії, а й можливості її розвитку за науковими законами. Систематизовано ці претензії до злиденності історизму виклав К. Поппер. Він, зокрема, наголосив на тому, що універсальної історії людства не існує, є лише окремі варіанти історії локальних частин людства. В історії існує особистісний та ірраціональний фактори, які роблять її унікальною та неповторною. Тому будь-які історичні пророцтва щодо всесвітньої історії, яка начебто йде визначеним курсом, є неможливими [1]. Тим самим фактично було нанесено перший ідейний удар по класичному розумінню соціально-історичного часу, вектор якого у процесі соціального розвитку йде від минулого через мить сучасного у майбутнє.

Модерна філософія історії сформувала сенс соціально-історичного розвитку через ідею *єдності історичного часу*, фундамент якої складає монотеїстичне уявлення про єдиного Бога. Воля Творця та його співавторів (різних соціальних акторів) визначає вектор історичного часу від точки відліку до омріяного фіналу, який розкриває сенс людського буття. Ідеал епохи модерну пропонував спільне майбутнє для всього людства, незалежно від його локально-цивілізаційних відмінностей. На цю ідею працювала більшість великих політичних і теоретичних побудов, пов'язаних з марксизмом та лібералізмом. Спільним для обох

течій було бачення перспективи модернізації, як загальної проблеми соціальної адаптації колишніх відсталих у своєму розвитку народів до викликів сучасності. Натомість К. Поппер, оголосивши неможливим історичне проектування, спрямоване на радикальні соціальні зміни, зміг охолодити бурхливу уяву соціальних інженерів майбутнього. Після краху радянського альтернативного історичного проекту було заявлено про “кінець історії”. Автор цієї концепції Ф. Фукуяма наголошує, що “наприкінці історії немає жодної потреби, аби ліберальними були всі суспільства, *достатньо*, аби були *забуті ідеологічні претензії* на інші форми організації соціального життя [2]. Таким чином, ідеологія постмодерну залишає лише право жити “вічним сучасним” у поділеному за соціальними статусами світі, забувши про великі соціально-історичні проекти. При цьому на зміну класичному уявленню про соціально-історичний час як єдність минулого, сучасного і майбутнього приходить нова парадигма дихотомічного протиставлення архаїчного минулого — майже ідеальному сучасному. Тому традиційні суспільства оголошуються неспроможними до адекватної відповіді на виклики постмодерну, а отже, глобальна цивілізація знову поділяється на обрані народи, які живуть за доби Інтернету, і нації ізгої, які намагаються вижити в несприятливому середовищі. Останнім, зважаючи на проголошені ще в 70-ті рр. XX ст. експертами Римського клубу “межі зростання” (близькі до уявлень Мальтуса), залишається лише пристосовуватись до сучасних

імперативів так званого сталого розвитку та повністю забути про смисл і спрямованість соціально-історичного часу.

Взагалі очікування кращого майбутнього завжди було однією із найбільших спокус людства. Більшість світових релігій обіцяють праведникам спасіння в наступному Царстві Божому. Щоправда, в ХХ ст. релігійне бачення історії і місця людини в цьому світі відступало під тиском секуляризованої ідеології прогресу, яка обіцяла побудову Царства Божого на Землі. Зокрема, в ім'я кращого життя прийдешніх поколінь в СРСР понад сімдесят років здійснювався наймасштабніший проєкт соціальної інженерії – побудова комуністичного суспільства. При цьому історичний процес, навіть незважаючи на теоретичне визнання певних відхилень, уявлявся в марксистській парадигмі лінійно спрямованим до кінцевої мети – комунізму. Нині, з огляду на кризу прогресистської ідеології і практики, історична пам'ять засвідчує, що нове не обов'язково є кращим за традиційне.

За авторською гіпотезою, соціально-історичні періоди модерну і постмодерну постають на різних підвалинах людської психосоціальної природи.

Проте в обох випадках йдеться про цілісність соціального моделювання, що зумовлює потребу врахування повноти або цілісної сукупності різноманітних факторів. В епоху модерного суспільства, що ґрунтується на типології “всезагальної людини” (колективіста) і притаманного їй механізму соціальної ідентичності, тобто ототожнення себе з зовнішні-

ми групами і класами, така цілісність задається державними проєктно-ідеологічними побудовами ззовні. В епоху ж постмодерного суспільства, заснованого на “неповторній одиничності” людини та механізмі її соціальної ідентичності, яка характеризує самосвідомість індивіда як наслідок ототожнення людиною себе із самою собою у контексті особистої цілісності й неперервності власного розвитку, цілісність забезпечується архетипами колективного несвідомого [3, с. 98–99].

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні архетипних засад моделювання соціальних процесів у добу постмодерну. Оптимальною для цієї мети, на думку авторів, може стати “циклічна модель”.

Виклад основного матеріалу дослідження. У циклічній парадигмі соціально-історичного процесу ще Екклезіаст зазначав, *“що було, те й буде, що робилось, те й буде робитись, і немає нічого нового під сонцем. Буває про щось кажуть: “Дивись, ось це нове, але це вже було у попередні віки до нас. Немає пам'яті про минуле, і те, що буде, не залишить пам'яті у тих, хто прийде після нас”*.

Справді, людська свідомість завжди вибірково пам'ятає минуле. При цьому спотворення історичної реальності постійно починається з виштовхування певних фактів із свідомості пам'яті до колективного несвідомого. *Втрата системності мислення* за цих обставин стає одним із симптомів аномії, як соціально-психологічного стану, в якому члени суспільства втрачають спроможність бачити ціннісні орієнтири

та робити свідомий вибір. Це, на нашу думку, становить одну з найбільших проблем адаптації сучасних соціальних технологій до реалій життя суспільства, яке переживає етап трансформації.

У цьому контексті за приказкою “Кожна людина — коваль свого щастя” особистість у сучасному суспільстві стає першоджерелом соціальної інженерії, продуцентом власних технологій і ефективної соціальної діяльності. З цієї точки зору соціальна технологія перетворюється на своєрідне осереддя оптимізації і впорядкованості у просторі та часі тих чи інших соціальних явищ і феноменів, що до них долучаються наявні механізми самоорганізації конкретного соціального об’єкта [4, с. 69]. Тож на сьогодні цілком доречними стають у соціальних науках принципи синергетики, на теоретичному фундаменті якої розробляються нові методологічні засади прогнозування, особливо в умовах складних суспільно-трансформаційних процесів. У межах загального механізму історичного розвитку за моделлю А. Тойнбі “виклик — відповідь”, становлення певної соціальної технології як ноу-хау досягнення визначеної мети насамперед залежить від спроможності соціального суб’єкта чітко сформулювати мету, на досягнення якої має працювати соціально-інженерний проект. Отже, цей гіпотетичний проект від початку народжується як своєрідна трансляція бажаного майбутнього у сучасне.

Спроможність ставити конкретні завдання з метою організації колективної праці членів суспільства була потрібна вже месопотамським

общинникам при створенні складної іригаційної системи та єгипетським фараонам у розбудові своїх пірамід.

Водночас технологія знань про майбутнє впродовж усієї писемної історії людства була несистематизованою, і спроможність передбачати хід подій традиційно вважалася божим даром, ознакою харизми політичного лідера або історичної особистості. Відомо, що саме Дельфійський оракул Давньої Греції перед найважливішими подіями сповіщав про її можливий результат. Тим самим його прогнози набували особливо значення для прийняття рішень. Тож жрець/правитель міг маніпулювати найважливішими рішеннями. Тому тривалий час технологія цього знання залишалася таємною, не лише з огляду на потребу захисту від “профанів” та збереження монополії жрецтва на соціальну технологію прогнозу, а й зважаючи на світоглядне ставлення до майбутнього, яке лишалося сакральним.

З початком християнської ери інтерес до сакрального прогнозу поширився на всіх членів релігійної общини. Найбільш алегоричним прикладом тогочасної прогностичної літератури був Апокаліпсис Іоанна Богослова. За часів середньовіччя, особливо у розпалі боротьби проти відьом, за дар віщання можна було поплатитися життям. Водночас історичні діячі того часу часто-густо не наважувались приймати рішення, не погоджені з ворожкою, гороскопом або іншими увіщаннями. Історичні джерела свідчать, що видатний полководець часів Тридцятирічної війни Альбрехт фон Валленштайн

(1583–1634) часто приймав свої військові рішення відповідно до астрологічного прогнозу. У 80-ті рр. ХХ ст. Ненсі Рейган — жінка колишнього президента США Рональда Рейгана зацікавилась штатним астрологом Білого дому. Це і не дивно, адже про роль прогнозу в політичній діяльності влучно висловився лауреат Нобелівської премії з літератури, отриманої за власні мемуари, У. Черчілль, недавно визнаний найвизначнішим британцем. Він, зокрема, зауважував, що політик мусить передбачати те, що відбудеться через рік, п'ять, десять років. Якщо прогноз не справдиться, він має дати логічну відповідь, чому сталося не так, як гадалося.

Нові завдання філософії К. Маркс висловив у відомому постулаті: *досі філософи лише пояснювали світ, а проблема полягає в тому, як його змінити*. Можна сказати, що сучасну добу в історії соціальної інженерії започатковує парадигма історичного матеріалізму, пафос якого спрямований на побудову ідеального суспільства на землі. Саме це “прометеївське” завдання породило безліч трагічних сторінок в історії ХХ ст. Після того, як сімдесят років соціально-інженерного експерименту зі створення людини комуністичної формації зазнали краху в СРСР, чари глобального комуністичного проекту ослабли. Заразом була втрачена і довіра до ефективності масштабних соціально-інженерних проектів взагалі. Хоча не слід забувати, що історична перемога Заходу в холодній війні була забезпечена завдяки успішній реалізації низки соціально-інженерних проектів під

час тотальної психологічної війни проти СРСР. Американські секретні служби, зокрема, розробили зразкові політичні технології, які дали можливість, знаючи слабкі місця “ідеологічного ворога”, проводити філігранні операції з чіткою метою і точно влучати в ціль.

Важливий напрям соціально-інженерних проектів традиційно пов'язаний із прикладною соціологією та соціальною психологією. Як правило, соціальні технології, що розроблялись у цьому контексті, не ставили собі за мету досягнення глобальних завдань, а займалися вирішенням практичних соціальних проблем, наприклад, оптимальної організації праці на підприємстві, створення алгоритму розв'язання конфліктів у малих та середніх соціальних групах. Відповідне соціальне прогнозування здійснювалось з метою вироблення рекомендацій щодо оптимального впливу на прогнозоване явище. При цьому характерний для модерної (у тому числі радянської) спадщини *пошуковий прогноз* з'ясував те, що найімовірніше очікувалось за умов збереження незмінних ключових тенденцій. *Нормативний прогноз*, пов'язаний з аналізом динаміки зміни бажаного стану явища чи процесу, стає предметом соціально-інженерного проекту у постмодерну епоху. Різноманітні соціальні інтереси, що з ними стикається сучасне суспільство, продукують аж до протилежних уявлень щодо зазначеного майбутнього.

Досить часто у випадку гострого соціально-політичного протистояння, особливо перехідної доби суспільного розвитку, “крайні” уявлення не

стільки сходяться у компромісному варіанті взаємних поступок, скільки взаємно нейтралізуються за сценарієм “гри з нульовою сумою”, коли перемога однієї сторони є поразкою для опонентів. Тому *особливої ваги набуває на сьогодні спроможність бачити та активно формувати різні варіанти розвитку подій*, що, на нашу думку, є важливою ознакою нової соціальної інженерії.

Таким чином, *класична (модерна) прогностика переважно відслідковувала тенденції, нова ж — посткласична (постмодерна) технологія прогнозування покликана передбачати можливі альтернативи*.

Відповідно ширше визначення предметного поля завдань соціальної інженерії полягає у сукупності підходів прикладної соціології, орієнтованих на цілеспрямовану інституційну зміну організаційних структур, що визначають людську поведінку та забезпечують функції соціального контролю. При цьому реалістичність постановки завдань певного соціально-інженерного проекту та забезпечення соціальних механізмів його реалізації значною мірою залежать від плідності творчого діалогу між прикладною й теоретичною соціологією взагалі, а також між соціальною філософією і соціологією історії. Тож вирішення зазначених проблем на межі ХХІ ст. істотно ускладнилось.

На нашу думку, причини цього є комплексними. Розглянемо деякі з них. Так, в умовах постмодерністського наступу на філософські засади системного мислення та панування масової культури довіра до соціально-інженерних проектів

серед простих громадян занепадає. Водночас інтерес до зазначених проектів з боку різних груп владно-управлінської еліти, навпаки, зростає. З одного боку, це пов'язано з диференціацією в нових — постмодерних суспільно-історичних умовах психосоціальних властивостей суспільства і його владно-управлінської еліти, а з другого — процес глобалізації по-новому ставить питання реалізації соціально-інженерних проектів у всесвітньому масштабі [5, с. 112–114].

У цьому сенсі знання нової соціальної інженерії справді стануть технологічною силою, але це не означає, що її використовуватимуть, ґрунтуючись на знаннях та точному прогнозі. Тому, аби не знищити наш світ власними руками, світова громадськість мусить навчитись головному соціально-інженерному завданню — *керувати сучасним станом з урахуванням можливих потреб майбутнього*.

Російський філософ А. П. Назаретян, зважаючи на проблеми наявності так званої сліпої зони для прогностики, зауважує, що вчені сміливо прогнозують погоду на наступний день, впевнено кажуть про перспективу наступної геологічної фази, але середньотермінові прогнози даються надзвичайно складно. Для соціології такою темною плямою є період між 1910–1950 рр. ХХІ ст., коли виявити сталі тенденції, які визначатимуть майбутнє, буде вкрай важко [6, с. 205]. Справді, конкретика прогнозу становить серйозну проблему для сучасної раціональної науки. Досить загальними є й альтернативні прогнози, пропоновані езотериками.

З цієї точки зору знання майбутнього в усій його складності залишається прерогативою у гегелівському розумінні Абсолютної ідеї, або Вищого Розуму.

Проект Модерну з його родовими плямами — розвинутим грошовим господарством, тотальним процесом економічної раціоналізації та пануванням товарного фетишизму зробив пріоритетним парадигму лінійного часу, яка панує над часом циклічним. Хоча постмодерн і заперечує важливі світоглядні постулати епохи модерну, його світобачення ґрунтується на апології миті сучасного. За цих обставин соціальні явища набувають характеристик емерджентності, тобто не завжди приємних несподіванок.

Найбільш конкурентоспроможним інтелектуальним товаром найближчого майбутнього стануть соціальні прогнози. До того ж критерієм оцінки якості зазначеного товару буде його точність. В. Я. Матвієнко, характеризуючи ознаки якісного прогнозу, наголошує на його обґрунтованості. А псевдопрогнозам властиві довільність, інформаційна прірва між теперішнім і майбутнім, і фатальна неминучість [7, с. 59].

Адекватність прогнозу насамперед залежить від його методологічної спроможності. Складність об'єкта прогнозу — сучасного світу, який нині існує в мережі різноманітних макро- та мікросоціальних структур і різних інтересів соціальних суб'єктів, зумовлює потребу в прогностичному інструментарії, що має враховувати передусім загальносистемні — соціетальні (а отже, й архетипні) засади людського простору

та ґрунтуватись на міждисциплінарному синтезі. Звичайно, навіть за цих обставин у парадигмі постмодерної науки ми не в змозі передбачити, які знання, здобуті вчора, будуть дезавуйовані завтра чи післязавтра.

Зважаючи на зазначені об'єктивні методологічні проблеми, поступове відродження соціальної інженерії, як інструменту вирішення конкретних соціальних проблем, переважно відбувається відповідно до потреб повсякденності. Найрозвиненішими на сьогодні є соціально-політичні, насамперед виборчі технології. Під їхньою парасолькою затишно почуваються різноманітні соціально-психологічні технології, сфера відповідальності яких поширюється на актуальні питання забезпечення ефективності публічного управління.

Сприйняття методологічних можливостей циклічної парадигми соціального прогнозування, яка, на нашу думку, є більш адекватною логіці історичного процесу, ускладнюється внаслідок слабкого теоретичного обґрунтування. У нинішніх високоорганізованих і тим більш “перехідних” суспільствах численні взаємозв'язки між ознаками, що характеризують соціально-економічні, соціально-політичні та соціально-культурні явища і процеси, можна поділити на дві групи: функціональні (детерміновані) і стохастичні (ймовірнісні або кореляційні) зв'язки. Нині вони суттєво ускладнюють колись надто спрощену лінійну детермінацію “причина — наслідок, сутність — явище і тому не завжди діють. Крім того, будь-який перелік апіорних причин, які ми

вибудовуємо для прогностичного висновку щодо майбутнього, завжди є неповним. Не працює також колишня детерміністська залежність між минулим та майбутнім станом суспільної системи, що, зрештою, вщент руйнує потенціал найпоширенішого у модерному часі методу екстраполяції — поширення висновків, одержаних щодо однієї частини суспільної системи, на іншу частину тієї самої системи.

Внаслідок цього “точка відліку” бажаного стану певної системи, яка є визначальною у процесі розроблення більшості соціально-інженерних проєктів, розмивається. Тож цілком справедливо стверджувати, що головним завданням нових проєктів стає не спроможність передбачати майбутнє, а здатність робити його можливим. Коли дійдете до мети, важливо не забути, навіщо ви до неї йшли. Хибні уявлення, неправильні розуміння, що впливають на соціальні рішення та формують сенс подій, не дають шансу уникнути помилок, які можуть бути притаманні будь-якій моделі соціальної реальності. Однак заангажований погляд на майбутнє може надто негативно впливати на сучасну реальність і продукувати нові помилки, у тому числі щодо проєктування майбутнього, в основу якого закладається викривлена реальність. Це особливо стає небезпечним для сучасного ліберально-демократичного суспільства, що складається з самодостатніх індивідів, кожен з яких не може претендувати на істину. Натомість світова громадськість, як правило, гостро реагує на природні катастрофи, але не схильна помічати рукотворних соціальних катастроф,

що їх можуть спричинювати авторитарні особистості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Наукові закони для людей з матеріалістичною картиною світу не підлягають безсумнівному підтвердженню. Їх можна спростувати лише експериментальним шляхом. Тож практика за доби модерну стає критерієм істини.

Натомість соціальне бачення світу в епоху постмодерну здебільшого має справу з людською уявою. Тому численні ризики постають для людини через відомі феномени, в той час як людська невпевненість — з невідомими. Будь-яка модель є релевантною, якщо її можна емпірично спростувати. Своєю чергою модель стає прогнозом, який за сприятливих обставин самореалізується. Все це властиво сучасному динамічному суспільству, моделювати процеси якого непросто. Проте усталена соціальна ситуація наповнена повсякденними подіями, що повторюються за причинно-наслідковим характером і тому піддаються статистичним узагальненням.

Отже, моделювання соціальних процесів сталого розвитку в українському суспільстві набуде актуальності з завершенням у країні системної кризи, що триває тут з 1994 р. [3, с. 102–103]. До цього часу суспільство переживатиме нелінійні процеси перехідної доби та притаманну їм зміну тенденцій соціального процесу: від зародження й поширення нових інституцій до соціальної інверсії (згортання соціального простору та повернення до інституційного минулого), і навпаки;

акцентуації на функціях чи на дисфункціях соціальних інститутів; деструкціях чи на впливах на соціальні процеси зовнішнього середовища. У громадській думці ця перехідна доба отримала назву суспільної трансформації. Хоча у строгому науковому сенсі її доцільно було б називати коеволуцією — перехідним суспільним станом, схожим за характером радикальних змін на революцію. Водночас відмінним від останньої типом народжуваного в цьому процесі соціального суб'єкта та ціннісним підґрунтям його самосвідомості. Замість визначального для революції соціального суб'єкта “МИ” під час коеволуції народжується соціальний суб'єкт “Я”.

Врешті-решт змінна динаміка соціального процесу в Україні набуватиме, за авторським очікуванням після 2018 р., форм втілення прогностичної моделі українського ліберально-демократичного суспільства й притаманними йому психосоціальними (соціетальними) властивостями. Останні стають гарантією незворотності інституційних реформ у країні й набуття нею режиму сталого розвитку, що пов'язаний: з відповідною структурою соціальних цінностей, в якій пріоритет віддається людській особистості; установками, які визначають пріоритети громадського контролю за суспільною діяльністю; професійною мотивацією і спрямованістю на освіту впродовж життя; нарешті, метою, досягнення якої стає сигналом припинення певного виду діяльності та переключення на інший. Отже, такими соціетальними властивостями стають у новому постмодерному світі: інтроверсія

(орієнтація на внутрішній світ людини), прагматичність (щодо готовності рухатись у світі “крок за кроком”), раціональність (як казав Вольтер, це спосіб перемоги розуму в нерозумному середовищі), сенсорність (конкретно-суттєве сприйняття), інтернальність (самоконтроль), інтенціональність (домінування установок на розвиток) [3, с. 99–100].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Поппер К.* Злиденність історизму / К. Поппер; пер. з англ. В. Лісового. — К.: Абрис, 1994. — 192 с.
2. *Філософія історії: антологія* / сост., ред. и вступ. ст. Ю. А. Кимелева. — М.: Аспект-Пресс, 1995. — 351 с.
3. *Афонін Е. А.* Закономірності та особливості Української трансформації / Е. А. Афонін, О. В. Суший // Стратегічна панорама. — 2015. — № 1. — С. 94–108.
4. *Малес Л.* Соціальна організація фізичного простору як основа реалізації соціальних технологій // Соц. технології: актуальні пробл. теорії та практики: Міжвуз. зб. наук. пр. Вип. 2. Соціальні технології у сучасному суспільстві. Вип. 3. Соціотехнологічні аспекти освіти та виховання / ред.: Ю. І. Яковенко; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. — К.; Запоріжжя; О., 1998. — 292 с.
5. *Афонін Е. А., Балакірева О. М.* Посилення модернізаційного потенціалу представників державно-управлінської еліти / Е. А. Афонін, О. М. Балакірева // Соціокультурний вимір модернізації економіки України (2-й етап: складові та механізми впливу на соціокультурні чинники економічної модернізації): звіт про

- науково-дослідну роботу / Інститут економіки і прогнозування НАН України. Відділ моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій; кер. О. М. Балакірева. — К., 2015. — С. 108–140.
6. *Назаретян А. П.* Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории (синергетика, психология и футурология) / А. П. Назаретян. — М.: Per Se, 2001. — 239 с.
7. *Матвієнко В. Я.* Прогностика. Прогнозування соціальних та економічних процесів: теорія, методика, практика: навч. посіб. / В. Я. Матвієнко. — К.: Укр. пропілеї, 2000. — 480 с.

УДК 314.151.3:342.7

Балуєва Ольга Володимирівна,
доктор економічних наук, доцент, проректор з наукової роботи, Донецький державний університет управління.

Балуєва Ольга Владимировна,
доктор экономических наук, доцент, проректор по научной работе, Донецкий государственный университет управления.

Olga Volodymyrivna Baluieva,
Doctor of economical Science, Associate Professor, Vice-Rector, Donetsk State University of Management.

Аракелова Інна Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, декан факультету економіки, Донецький державний університет управління.

Аракелова Инна Александровна,
кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, декан факультета экономики, Донецкий государственный университет управления.

Inna Oleksandrivna Arakelova,
PhD of economical Science, Associate Professor, Department of Marketing, Dean of the Faculty of Economics, Donetsk State University of Management.

ДИСКРИМІНАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: АРХЕТИПНА ПРИРОДА

Анотація. Стаття присвячена практичному та науковому осмисленню проблем дискримінації внутрішньо переміщених осіб крізь призму українського національного архетипу. Проаналізовано нормативно-правові акти, які спрямовані на захист від дискримінації в Україні. Визначено основні сфери вияву несправедливого ставлення до аналізованої категорії населення.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, державна політика, архетип, дискримінація, соціальний захист.

ДИСКРИМИНАЦІЯ ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННИХ ЛІЦ В УКРАЇНІ: АРХЕТИПНА ПРИРОДА

Анотація. Стаття посвячена практичному і науковому осмисленню проблем дискримінації внутрішньо перемещених осіб через призму українського національного архетипу. Проаналізовані нормативно-правові акти, направлені на захист від дискримінації в Україні. Визначені основні сфери проявлення несправедливого ставлення до аналізованої категорії населення.

Ключові слова: внутрішньо перемещені особи, державна політика, архетип, дискримінація, соціальна захист.

THE DISCRIMINATION OF INNER DISPLACED PERSONS IN UKRAINE: ARCHETYPE NATURE

Abstract. The article is dedicated to the practical and scientific understanding of the problems of discrimination of internally displaced persons through the prism of the Ukrainian national archetype. Analyzes regulations that protect against discrimination in Ukraine. It defines the basic scope of manifestation of unfair treatment of the analyzed population.

Keywords: internally displaced persons, public policy, archetype, discrimination, social protection.

Постановка проблеми. За останні два роки до основних проблем економічного розвитку України та формування громадянського суспільства на засадах принципів соціальної справедливості, взаємоповаги та взаєморозуміння суспільство і держава отримали додатково досить важку щодо рішення проблему — соціального захисту внутрішньо перемещених осіб (ВПО) з АР Крим та Донецької і Луганської областей України через збройний конфлікт.

Соціальна функція є однією з найголовніших функцій сучасної держави. Тому потребою сьогодення є створення нової системи соціального захисту ВПО, і держава у цьому про-

цесі має відігравати провідну роль. Нині визріває гостра необхідність глибокого реформування соціальної сфери, що обумовлена як ресурсним обмеженням, так і потребою оновлення вже використаних соціальних моделей, соціальних технологій, модернізацією усієї сфери, спрямованої на більш успішне вирішення соціальних проблем, з якими зіткнулась наша держава, спричинених збройним конфліктом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням міграційних процесів та проблем ВПО приділено увагу багатьох вітчизняних вчених, таких як Е. М. Лібанова, І. П. Майданік, О. А. Малиновська [1], О. У. Хом-

ра, І. М. Прибиткова, Ю. І. Римаренко, О. О. Чуприна [2]. Окремі підходи щодо вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб наведено авторами А. Солодько, Т. Доронюк [3], Т. В. Бондар [4].

Щодо дискримінації ВПО найбільш значущі результати продемонстровано у дослідженнях Громадської організації “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Міжнародного фонду “Відродження”, Громадської ініціативи “КримSOS”, аналітичного центру “Cedos” [5].

Також проблематиці архетипів, їх функціонуванню присвячені праці Е. Афоніна [6; 7], К. Юнга [8; 9], С. Кримського [10; 11].

Проте ці дослідження не є вичерпаними, що зумовлює та відкриває простір для подальших наукових розробок.

Аналіз і виявлення чинників, які зумовлюють вияви дискримінації ВПО, дають змогу визначити архетипну природу державної соціальної політики в умовах соціально-політичної кризи в Україні та виробити ефективний інструментарій щодо її подолання.

Формулювання цілей статті.

Метою статті є наукове і практичне осмислення проблеми дискримінації ВПО в Україні та визначення архетипної природи цього явища.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо теорію соціальної держави, яка стала активно розвиватися після Другої світової війни. Сама ідея соціальної держави укладається в політичному та правовому устрої життя

суспільства на принципах гуманізму, виконанні комплексу соціально-захисних функцій, створення умов для розвитку громадянського суспільства. Поняття соціальної держави тісно пов'язане з поняттям “соціалізація держави”, яка складає процес пошуку механізмів узгодження інтересів більшості членів суспільства.

Поняття “соціальна держава” було введено в науковий обіг Лоренцом фон Штейном у 1850 р. У визначенні, запропонованому автором, було змістовно викладено низку положень, які розширювали традиційне розуміння обов'язків держави. Він підкреслював, що “соціальна держава” повинна підтримувати абсолютну рівність у правах для всіх суспільних класів. Вона зобов'язана сприяти економічному та суспільному прогресу для своїх громадян, оскільки в кінцевому підсумку розвиток одного виступає умовою розвитку іншого, зокрема, саме в цьому розумінні мається на увазі соціальна держава [12].

У цьому визначенні змінюється дихотомія “особистість-держава” на “держава-суспільство”. Головною метою держави в новому розумінні є економічний та соціальний прогрес. Таке визначення поняття соціальної держави надалі підтримали Ю. Офнер, Ф. Науманн, А. Вагнер.

Поява терміна “соціальна держава” фактично змінила природу та сутність державності, тобто відбувся своєрідний перехід від “поліцейської держави”, “держави суспільного договору”, “держави як вищої форми влади” до держави з чітко вираженими соціальними функціями.

Г. Геллер у 1930 р. вперше ввів поняття “соціальна правова держава”,

в якому акцентував увагу на праві громадян на соціальні гарантії з боку держави [12]. Так, соціальні функції держави набули правової основи.

Розгляд дискримінації ВПО необхідно починати з визначення рушійних сил колективного несвідомого і пов'язаних з цим процесів у суспільстві, які спричинені збройним конфліктом на сході країни.

Архетип — це формалізована повторно використовувана модель, поняття предметної області [13].

Видатний український філософ Г. Сковорода найбільшим злом вважав порушення спільності, відчуття, зв'язку людини з власним буттям. Для нього основою були гармонічне поєднання та співдія людини в часі, місці, мірі та особливостях (природних талантах). Порушуючи зв'язок цих чотирьох принципів у своєму житті, не тільки окрема людина, а й цілі народи стають маріонетками в чужих руках.

У психічному стані народів важливу роль відіграє колективне несвідоме. Так, К. Юнг у праці “Про архетипи колективного несвідомого” [9] писав, що провідними чинниками розвитку культури і поведінки є символічні форми, які повільно еволюціонують. Символи сприяють утворенню етносів, націй та створюють психічні й організаційні засади всього суспільного життя. Колективне несвідоме з'являється за допомогою колективних переживань етнічної групи як певних неусвідомлених реакцій, що виявляються в характерних для цієї групи універсальних прообразах, які є підсвідомими базами та основами поведінки й мислення кожного індивіда [14].

На думку К. Юнга, архетипи репрезентують колективне несвідоме, є природженими, і їх можна порівняти з інстинктами тварин. Як зазначає автор, саме від гармонійного поєднання свідомого й несвідомого в людині, яке є головним фактором психічного здоров'я, від здатності розуміти символіку архетипів залежить внутрішня рівновага. Отже, наділивши архетип властивістю передбачення майбутнього, К. Юнг вбачав у свідомості людини силу, яка заважає цьому. Реконструкція архетипу вимагає діалектичного розуміння, залучення позараціональних форм пізнання. Автор трактував архетип і як несвідомий зміст, що змінюється, коли він стає усвідомленим і сприйнятим, і використовує барви індивідуальної свідомості, в якій він виявляється [8].

У контексті нашого дослідження доречним є використання дискримінації в більш специфічному сенсі, а саме: дискримінація — це обумовлені упередженнями (негативними стереотипами), несправедливі дії щодо членів певних соціальних груп. Проте, що дискримінаційна поведінка є несправедливою, може свідчити той факт, що образливі або жорстокі дії вчиняються щодо членів лише якихось конкретних груп і не відбуваються стосовно інших груп.

Загальні принципи рівності та недискримінації встановлені Конституцією України. Так, ст. 24 Основного Закону зазначає: “Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переко-

нань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками” [15].

Аналогічні гарантії рівності та заборони дискримінації містяться й у низці нормативних актів міжнародного права, які в різні часи були ратифіковані Україною, ставши невід’ємною частиною національного законодавства.

Так, заборона дискримінації гарантується Європейською конвенцією про захист прав людини [16] та основоположних свобод 1950 р. (ратифікованою Україною 17.07.1997 р.), відповідно до ст. 14 якої “користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою”.

При цьому Протокол № 12 до Конвенції (ратифікований Україною 09.02.2006 р.) розширює сферу дії заборони дискримінації на будь-яке право, що гарантується національним законодавством, навіть якщо таке право не передбачене Конвенцією. Статтею 1 цього Протоколу передбачено, що здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового

стану, народження, або за іншою ознакою”.

Основними законами, які спрямовані на захист від дискримінації в Україні, є: “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”; “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків”; “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”; “Про зайнятість населення”; “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”.

Відносини, до яких застосовується законодавство з протидії дискримінації, це: громадсько-політична діяльність; державна служба та служба в органах місцевого самоврядування; правосуддя; трудові відносини, у тому числі застосування роботодавцем принципу розумного пристосування; охорона здоров’я; освіта; соціальний захист; житлові відносини; доступ до товарів і послуг; доступ до товарів і послуг; на інші сфери суспільних відносин.

Наведемо види дискримінації:

1. Пряма дискримінація — ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поведуться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поведження має правомірну, об’єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

2. Непряма дискримінація — ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з ін-

шими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

3. Утиск — небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їхньою людською гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

4. Підбурювання до дискримінації — вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками.

5. Пособництво — будь-яка свідомо допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації.

Суб'єктами, наділеними повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації, є: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування; громадські організації, фізичні та юридичні особи.

Статтю 14 Закону України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” [17] передбачено, що внутрішньо переміщені особи користуються тими самими правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Тобто забороняється їх дискримінація при здійсненні ними

будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами.

Проте, за соціологічними дослідженнями, множаться ксенофобські настрої, виявом яких нерідко стає дискримінація найвразливіших верств суспільства, у тому числі вимушено переміщених осіб. Їм, крім гострих питань, що стоять на порядку денному всіх українців, доводиться додатково страждати від утисків — юридично встановлених (як, скажімо, жорсткі обмеження в пересуванні з окупованих територій і “нерезидентство” кримчан) і фактичних — неприйняття на роботу, відмова у наданні в оренду житла [18].

У реальному житті за останні два роки все частіше виявляються ознаки стигматизації. Багато в чому процес підігривається через культивування міфів і стереотипів про ВПО в інформаційному полі.

Відносини ВПО з інституціями складаються важко. Існують певні обмеження, пов'язані з порушенням виборчих прав, відсутня системна допомога ВПО в забезпеченні житлом, соціальними виплатами, розростається корупційна складова пропускної системи.

Завдання гуманітарної підтримки громадян і тих, хто виїхав і залишився на неконтрольованій державою території, вирішують волонтерські організації, міжнародні фонди та приватні структури.

До цього часу в нашій країні питання про дискримінацію ВПО практично не досліджувалося. Ухвалений восени 2014 р. Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” лише декларатив-

но забороняє дискримінацію вимушених переселенців, однак не визначає механізму реалізації їх законних прав і свобод на нових територіях, де вони проживають нині. Держава законодавчо забезпечила реєстрацію ВПО і виплату їм грошової допомоги, розмір яких не можна порівняти з реальними витрати на проживання.

У зазначеному Законі Кабінету Міністрів України наказано при масовому (понад 100 тис. осіб) або тривалому (більше 6 місяців) вимушеному переселенні громадян затвердити комплексні державні цільові програми з підтримки і соціальної адаптації ВПО. Після оголошення “антитерористичної операції” пройшло вже два роки. За цей час рідні місця покинуло понад 1,5 млн жителів, але відсутні Державні програми з адаптації та допомоги переселенцям, інтеграції їх у нові територіальні громади, але ухвалено низку рішень (про ускладнення реєстрації та переміщення переселенців, виплат соціальної допомоги тощо), які мають певний дискримінаційний характер [17].

У серпні 2015 р. представники Чугуївської правозахисної групи провели анкетування 100 переселенців, які приїхали в Харківську область із зони військових дій. Практично кожен четвертий опитаний зазначив неприязне ставлення з боку місцевих жителів. У процесі пошуку житла 35 % ВПО було відмовлено в оренді житлоплощі на підставі того, що вони були переселенцями. 26 % опитаних вказали на завищення власниками вартості оренди житла, 33 % – на труднощі в отриманні пенсій та соціальних виплат. Кожен п'ятий переселенець отримав відмо-

ву у працевлаштуванні після того, як заявив, що належить до категорії ВПО. Такий приклад побутової дискримінації – не виняток з правил, а повсякденна реальність, з якою стикаються вихідці з Криму і Донбасу в різних куточках України [18].

З'ясувалося, що 24 % опитаних відчували неприязне ставлення з боку місцевих жителів. На випадки безпідставної відмови або умисного затягування процесу оформлення документів вказали 12 %. У центрах зайнятості надали допомогу практично всім, причому тільки 3 % переселенців відзначили факт пропозиції невідповідної роботи. При спробі працевлаштування відмовлялися у зв'язку з тим, що здобувач є переміщеною особою, в 20 % випадків упереджене ставлення з цієї ж причини відзначили 11 % переселенців. Про зниження заробітної плати заявили тільки 6 %. Значення не критичне, але саме воно є прямим свідченням дискримінації. При спробі оренди житла відмовили 35 % на підставі того, що вони є переселенцями, 26 % вказали на завищення власником вартості оренди житла. Про проблеми з банками заявили 10 %, однак це були проблеми приватного порядку. А ось отримання пенсій та інших соціальних виплат викликало серйозні й необґрунтовані труднощі у 33 % опитаних [18].

За даними Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка “Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні” [4], визначено основні сфери вияву несправедливого, упередженого ставлення у зв'язку зі статусом переселенця (див. рисунок).

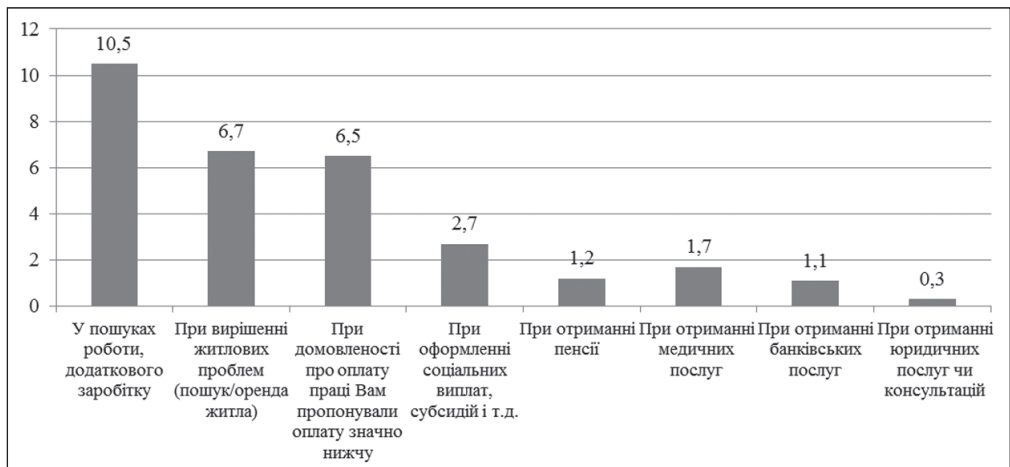
Залишаються невиробленими державні механізми забезпечення ВПО реалізацію ними конституційного права обирати своїх представників до органів державної, регіональної та місцевої влади. У минулому році переселенці не могли голосувати за депутатів до Верховної Ради по мажоритарних округах, позбавлені права обирати депутатів до місцевих рад.

Отже, після прийняття Закону України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” [17] для переселенців залишається низка невирішених проблем соціального, політичного і економічного характеру. Зокрема, вимушені переселенці стикаються з обмеженнями свободи пересування, обслуговування в банківських установах, вони позбавлені права голосу на місцевих виборах і не можуть отримати компенсації за втрачене майно.

Дискримінація ВПО виявляється не тільки з боку суспільства, а й з боку держави, яка приймає закони і підзаконні акти, що обмежують пе-

реселенців у правах. Упроваджений у січні 2015 р. Тимчасовий порядок здійснення контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей призвів до непропорційного обмеження права на свободу пересування ВПО; постанови № 427 та № 615 позбавили переселенців права вибору банківської установи для отримання пенсій або щомісячної адресної допомоги.

На особливу увагу заслуговує проблема дискримінації переселенців з Криму. Відповідно до Закону України “Про створення вільної економічної зони “Крим” [19] та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території особи, місце проживання яких зареєстроване в Криму, прирівнюються до нерезидентів у розумінні митного, податкового і фінансового законодавства. Водночас Податковий кодекс України містить норми, за якими у деяких ситуаціях ставка податку на певні види доходів чи

Основні сфери дискримінації ВПО [4], %

операцій є різною для податкових резидентів і нерезидентів.

Крім того, із прийняттям у липні 2015 р. Закону України “Про місцеві вибори” вимушені переселенці були фактично позбавлені права голосу на місцевих виборах 2015 р. Зазначені дискримінаційні положення суперечать Конституції України.

Аналізуючи дані соціальних досліджень, нормативно-правову базу, що стосується ВПО, слід зазначити, що визначені нами основні проблеми у порушенні прав внутрішньо переміщених осіб мають під собою практичне підґрунтя, але дискримінаційний характер більше прослідковується саме з боку держави, а не громадськості. Це значною мірою пов'язано з тим, що державні органи України вперше зіткнулися з проблемою вимушених переселенців. Таким чином, відсутність досвіду в країні, проблеми у формуванні законодавчої бази стали перешкодами у реалізації соціально-економічних прав ВПО та чинять додаткові проблеми в їх адаптації на новій території заселення: від пошуку місця тимчасового проживання, отримання медичної допомоги, послуг освіти, працевлаштування до вирішення інших соціальних питань.

Однак, розглядаючи порушення прав вимушених переселенців, значимо і позитивні зміни, що мають місце у сучасному громадянському суспільстві: гуманітарний розвиток України, запровадження неофіційного концепту етичного і толерантного співіснування громадян та формування якісно нового людського потенціалу поряд з соціальною, культурною та національною інтеграцією

українського суспільства, що підтверджується потужним волонтерським рухом, який на сьогодні досяг національного масштабу, що, своєю чергою, підтверджує домінування емоцій та співчуття в українському національному архетипі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що з метою зниження рівня дискримінації ВПО мають бути переглянуті дискримінаційні постанови, конкретизовані терміни, які призвели до неоднозначного тлумачення нормативних актів, а також необхідним є періодичний перегляд критеріїв вразливості груп ВПО для надання їм необхідної допомоги.

Нагальна потреба є також у виробленні ефективних державних соціальних програм, які б враховували архетип українського суспільства, що, як наслідок, дало можливість створити ефективну співпрацю та взаємодію між всіма його членами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Малиновська О. А.* Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду: [аналітична записка] [Електронний ресурс] / О. А. Малиновська. — Режим доступу: <http://niss.gov.ua/articles/1609/>
2. *Чуприна О. О.* Формування національних інструментів надання допомоги внутрішньо переміщеним особам / О. О. Чуприна // Вісн. Донецьк. нац. ун-ту: Серія В. “Еко-

- номіка і право”. — 2015. — № 1. — Вінниця: Вид-во ДонНУ, 2015. — С. 467.
3. *Солодько А.* Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України: [звіт] [Електронний ресурс] / А. Солодько, Т. Дорошок. — Режим доступу: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_IDP.pdf?1400493355
  4. *Бондар Т. В.* Доступ до медичних послуг та психологічний стан внутрішньо переміщених осіб (результати соціологічного дослідження “Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні”) [Електронний ресурс] / Т. В. Бондар. — Режим доступу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/Vondar.pdf>
  5. *Вироблення* політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/migration/vyroblennia-polityky-shchodo-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ukraini>
  6. *Афонин Э. А.* Архетипика как новое научное направление междисциплинарных исследований проблем государственного управления / Э. А. Афонин, Е. В. Суший // Гос. упр. в XXI в.: традиции и инновации. — М.: Изд-во МГУ, 2011. — Ч. 3. — С. 111–122.
  7. *Афонін Е. А.* Громадська доля у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. — К.: Центр сприяння інституційному розвитку держ. служби, 2006. — 160 с. — (Сер. “Б-ка молодого держ. службовця”).
  8. *Юнг К.* Проблемы души нашего времени / К. Юнг. — СПб.; М.; Х.; Минск: Питер, 2002. — 352 с.
  9. *Юнг К.* Об архетипах коллективного бессознательного / К. Юнг // Архетип и символ. — М.: Reneissse, 1991. — С. 97–128.
  10. *Кримський С. Б.* Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Вісн. НАН України. — 1998. — № 7–8. — С. 74–87.
  11. *Кримський С. Б.* Архетипи української ментальності / С. Б. Кримський // Пробл. теорії ментальності / відп. ред. М. В. Попович. — К.: Наук. думка, 2006. — С. 273–301.
  12. *Калашников С.* Социальное государство: эволюция и этапы становления / С. Калашников // Человек и труд. — 2002. — № 10. — С. 47–52.
  13. *Архетип* (психологія) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ru.wikipedia.org
  14. *Український національний архетип* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/blog/pberest/read/54522/Ukrajinskyj_nacionalnyj_arkhetyp
  15. *Конституція* України // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
  16. *Європейською* конвенцією про захист прав людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf
  17. *Закон* України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” 20.10.2014 р. — № 1706-VII//ВВР України. — 2015. — № 5. — Ст. 5.(Зі змін та допов.)
  18. *Правозащитники* решили проверить факты дискриминации на Харьковщине [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://replyua.net/news/11380-pravozaschitniki-reshili-proverit-fakty-diskriminacii-naharkovschine.html>

19. Закон України “Про створення вільної економічної зони “Крим” та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупова-

ній території України” 12.08.2014 р. № 1636-VII // ВВР України. — 2014. — № 43. — Ст. 2030 (Зі змін. та допов.)

Бельська Тетяна Валентинівна,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту і адміністрування,
Харківський національний університет міського господарства імені
О. М. Бекетова.

Бельская Татьяна Валентиновна,
кандидат наук по государственному
управлению, доцент кафедры мене-
джмента и администрирования, Харь-
ковский национальный университет
городского хозяйства имени А. Н. Бекетова.

Tetiana Valentinivna Bielska,
PhD in Public Administration, Lecturer of
Management and Administration Department,
Kharkiv National University of Municipal named after A. N. Beketov.

ДЕРЖАВА І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНЦЕПТІ УНІВЕРСАЛЬНОГО ЕПОХАЛЬНОГО ЦИКЛУ

Анотація. У статті визначено, що держава та громадянське суспільство перебувають у діалектичній єдності; проаналізовано їх особливості становлення та розвитку. Вказано на циклічність відносин держави і громадянського суспільства, обґрунтовано, що цикл складається із чотирьох структурних елементів: революція, інволюція, коеволюція, еволюція. Визначено, що Антична історія (Давня Греція і Стародавній Рим), Середньовіччя, Відродження й Просвітництво, Модерн і Постмодерн складають цикли соціально-історичного розвитку.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, цикл, універсальний епохальний цикл, архетип.

ГОСУДАРСТВО И ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО В КОНЦЕПЦИИ УНИВЕРСАЛЬНОГО ЭПОХАЛЬНОГО ЦИКЛА

Аннотация. В статье определено, что государство и гражданское общество находятся в диалектическом единстве; проанализированы их особенно-

сти становлення і розвитку. Указано на циклічність відносин держави і громадянського суспільства, обґрунтовано, що цикл складається з чотирьох структурних елементів: революція, інволюція, коєволюція, еволюція. Визначено, що Антична історія (Давня Греція і Давній Рим), Середньовіччя, Відродження і Просвітництво, Модерн і Постмодерн складають цикли соціально-історичного розвитку.

Ключевые слова: громадянське суспільство, держава, цикл, універсальний епохальний цикл, архетип.

STATE AND CIVIL SOCIETY IN THE CONCEPT OF UNIVERSAL EPOCHAL CYCLE

Abstract. The article stipulates that the state and civil society are in dialectical unity; analysis of the features of formation and development, shown in recurrence between the state and civil society, proved that the cycle consists of four structural elements: revolution, involution, co-evolution, evolution; determined that the ancient history (Ancient Greece and Ancient Rome), the Middle Ages, the Renaissance and the Enlightenment, Modern and Postmodern up cycles of social and historical development.

Keywords: civil society, state, cycle, universal epochal cycle archetype.

Постановка проблеми. Людська особистість змінюється разом із суспільством. Класична теорія суспільної еволюції, яка пояснювала розвиток суспільства як поступові зміни, аж до настання корінних, якісних перетворень, що призводять до стрибкоподібних різких змін, не зможе пояснити особливостей розвитку сучасного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тому нині деякі вчені наполягають на тому, що соціальним подіям, у тому числі історичним процесам, властиві ритмічність або циклічність. “Цикл” (від давньогрецького “κύκλος” — коло, оточеність) — це сукупність соціальних процесів, що складає кругообіг протягом певного проміжку часу, де по-

слідовність подій супроводжується схожою послідовністю [8, с. 276].

Соціальні цикли пояснюють динаміку суспільних процесів під час перехідних суспільно-історичних етапів соціальних утворень. Прихильники цієї ідеї: Е. Афонін [1], І. Валерстайн [2], С. Малков [5; 6], А. Пентленд [15; 16], П. Сорокін [12], А. Тойнбі [13] та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті — визначити циклічність відносин держави і громадянського суспільства, проаналізувати їх особливості становлення та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Учені по-різному уявляють цикли, однак слід відмітити спільне для циклічних підходів — вони ґрунтують-

ся на культурних особливостях окремих соціумів.

А. Тойнбі розуміє цикли в їх соціально-історичному сенсі як виникнення, становлення, розвиток і занепад цивілізації. О. Шпенглер поділяє історію розвитку замкнених культур на 1200-річні періоди: з циклами до-історії, власне історії та постісторії. П. Сорокін називає цикл винаходів (сходження, плато, спуск), цикл соціального процесу (копіювання, дослідження, опозиція, адаптація), цикл соціальних інститутів та організацій (виникнення, зростання, диференціація, дезінтеграція) й цикли в житті ідеології та ідей (це неможливо, в цьому щось є, це загальновідомо) [12].

І. Валерстайн уявляє світ у вигляді світ-систем і розуміє траєкторію прогресу як аналітичну змінну. Історичні системи можуть бути кращими й гіршими, а лінія тенденції розвитку може коливатися або бути невизначеною.

Серед науковців точиться нескінченна суперечка про те, в якому відношенні один до одного перебувають суспільство та держава, хто з них був чи, можливо, буде підкорятися іншому й хто уособлює більш високі моральні цінності. Без точного теоретичного доказу цього історики й учені-соціологи розглядають сучасні держави, перенесені гіпотетично назад у часі, як базисні соціальні цілісності, усередині яких відбувається соціальне життя. Ми живемо в державах, а в підґрунті кожної держави лежить суспільство. Держави мають історію, а отже, традиції. Вони змінюються або розвиваються, змінюють свій спосіб вироб-

ництва, урбанізуються, вирішують соціальні проблеми, процвітають або занепадають. Вони мають кордони, внутрішні та зовнішні фактори розвитку. Держави — це логічно незалежні цілісності [2].

С. Малков як математик, що працює в галузі гуманітарних проблем, виділив два типи соціальних структур: X-структуру (Схід) і Y-структуру (Захід). X-структура — це поєднання регульованої економіки, директивної централізованої системи управління та примату колективізму в соціально-психологічній сфері. Y-структура — це поєднання ліберальної економіки, адаптивної демократичної системи управління й примату індивідуалізму в соціально-психологічній сфері. Умови формування X-структури — брак ресурсів і сильні зовнішні загрози, Y-структури — безліч різноманітних ресурсів і слабкий зовнішній ворог. Чим вони відрізняються по суті? X-структура — це “об’єднання слабких навколо сильного”, а Y-структура — це “об’єднання слабких проти сильного” [11]. Цю різницю він доводить у багатьох своїх працях [5; 6, с. 158–161]. При цьому ці структури мають принципово протилежні системи досягнення стійкості: “Коли на Сході виникає криза, там кажуть: “Єдність суспільства порушилася, це погано. Треба сильніше згуртуватися навколо лідерів”. А в західному Y-суспільстві говорять прямо протилежне: “Конкуренції та демократії стало менше. Треба монополістів викоренити, дати населенню більше свободи”. Ці інструменти забезпечення стійкості добре працюють усередині X- та Y-систем” [11].

Західні вчені вбачають породження стійкості в механізмі відкритого доступу. Колишній радянський простір — це система обмеженого доступу, що задала рівень бідності, який ми маємо. Процес переходу до системи відкритого доступу має такий вигляд: еліти створюють для себе більш відкритий доступ до політичних та економічних організацій і таким чином дають стимул розширити доступ і для неелітного населення. Перехід, як наслідок, має дві стадії: 1) держава створює інституційні можливості для згуртування еліт; 2) члени домінуючої коаліції еліт знаходять свій інтерес у розширенні позаособистісних відносин та інституціоналізації відкритого доступу для всіх.

Ідею двох культурних цивілізацій Заходу та Сходу по-іншому розкриває В. Патраков [9]. Для розуміння сутності цивілізацій автор пропонує концепцію генокодів національних культур, побудовану на символіці старокитайської “Книги змін” і вимірювань національних культур нідерландського соціолога Г. Хофстеде [13]. На основі цієї концепції розглянуто значення “Книги змін” для осмислення взаємодії головних світових центрів (США, Бразилії, ЄС, Росії, Китаю, Японії) у процесі формування біполярного світу. В. Патраков робить висновок, що найсильніші суперечності існують між ян-геном (архетипом і цінностями) індивідуалізму та інь-геном (архетипом і цінностями) колективізму.

А. Пентленд переосмислює структуру суспільства крізь структуру його комунікацій. Як виявилось, соціальні мережі впливають на людей вчетверо сильніше, ніж традиційний

індивідуальний підхід, що використовується в маркетингу. А. Пентленд розповідає в журналі *Wired*: “Потік ідей — це поширення ідей за допомогою прикладу чи оповідання через соціальну мережу, яка може бути компанією, сім’єю або містом. Бути частиною цього потоку ідей дає змогу людям навчатися новій поведінки без небезпек і ризиків індивідуального експериментування, а також отримувати великі інтегровані моделі поведінки без того, щоб отримувати їх поступово за допомогою трудомісткого експериментування” [16].

На чаші терезів “індивідуальне або соціальне” А. Пентленд віддає перевагу соціальному. У своїй книзі [15, с. 69] він пише: “Підхід соціальної фізики до залучення кожного у взаємодію лежить у використанні стимулів соціальної мережі, а не індивідуальних ринкових ініціатив або в наданні додаткової інформації. Ми фокусуємося на зміні зв’язків між людьми, а не на тому, щоб змусити людей індивідуально змінити свою поведінку”.

Таким чином, людина, суспільство та різні цивілізації водночас перебувають під впливом багатьох циклів різної складності та ієрархії — від великих космічних до малих фізіологічних. Доречно висунути гіпотезу про те, що більші цикли, які належать до верхніх щаблів ієрархії, нібито підпорядковують собі розгортання менших за ритмом та періодичністю циклів. Водночас “збій” кількох циклів нижчих щаблів ієрархії, напевно, здатен порушити динаміку розгортання великих циклів [4].

Українські вчені Е. Афонін та А. Мартинов для моделювання соціального процесу вводять поняття “універсальний епохальний (соцієтальний) цикл”, який охоплює ко-еволюцію та революцію, еволюцію та інволюцію. Термін “соцієтальний” (societal) запроваджено Т. Парсонсом, який розглядає соцієтальне співтовариство як інтегративну підсистему суспільства, головна функція якої полягає в тому, щоб “визначати зобов’язання, що впливають з лояльності по відношенню до соцієтального колективу”, а найвища позиція в ієрархії лояльностей належить культурній легітимації нормативного порядку; інакше кажучи, це ядро великого суспільства, інтегроване як спільність на основі соціально схвалюваних цінностей і норм. У широкому сенсі під соцієтальною еволюцією розуміється розширений процес зміни або трансформації соціокультурних систем, під час якого подальші стадії або стани поступово розвиваються з попередніх. Таким чином, соціальна, культурна, економічна еволюція — лише окремі випадки більш загального явища [3, с. 83].

Глобальне суспільство — це єдине суспільство, економіка та культура якого займають усю Земну кулю, причому “єдине” аж ніяк не означає повністю інтегроване. Як зауважив один із перших сучасних теоретиків глобалізації Р. Робертсон, єдине суспільство або єдина культура може роздиратися конфліктами, а єдина економіка може бути полем нещадної конкуренції монополізованих груп [17, с. 25–31]. Уявлення про світ як “єдиний” означає наявність

співвіднесеності, універсальної системи координат, що дає змогу описувати навіть непримиренні й ворожі ідеології або групи в цих загальних межах. Зокрема, навіть фундаменталістські антизахідні течії змушені нехай негативно, але співвідносити себе із Заходом і капіталізмом, тобто, в термінах Р. Робертсона релятивізувати себе. Зрештою, така релятивізація, розташування всього світу “поруч” унеможлиблює радикальний ізоляціонізм. Глобалізація в цій перспективі — це насамперед неможливість “не знати нічого іншого”, оскільки навіть практичне застосування найжорсткішого обмеження в єдиному світі вимагає його інтерпретації. М. Уотерс прямо визначає глобалізацію як “процес, в якому географічні обмеження, що накладаються на соціальні та культурні процеси, відступають, і це люди все більш усвідомлюють” [18, с. 3].

На зміну механізмам примусового панування, що зберігали свою ефективність протягом кількох тисячоліть, можна припустити, прийдуть нові форми сегментованих ієрархій, однак сама їх зростаюча (внаслідок збільшення щільності соціальних взаємозв’язків) множинність потребує складних і принципово нових, “гетерархічних” координаційних та управлінських рішень, які, у свою чергу, вимагатимуть легітимації нових інститутів [3, с. 107].

З огляду на теоретико-методологічний концепт “універсальний соціальний цикл”, який накладено на архетипну методологію, з того, що соціальним подіям, у тому числі історичним процесам, властиві ритмічність або циклічність, визна-

чено, що цикл складається із чотирьох структурних елементів: революція (стан розвитку, пов'язаний із народженням нового соціального суб'єкта "Ми") – інволюція (період розвитку, пов'язаний зі згортанням соціального простору, становленням і функціонуванням соціальних інституцій) – коеволюція (становлення соціального суб'єкта "Я") – еволюція (період розвитку, пов'язаний із розвитком соціальних інституцій). Антична історія (Давня Греція і Стародавній Рим), Середньовіччя, Відродження й Просвітництво, Модерн і Постмодерн складають цикли соціально-історичного розвитку.

Отже, кожний конкретний цикл, змінюючи один одного, утворює такі фази: революція – інволюція – коеволюція – еволюція – революція. При цьому революція є своєрідним підсумком і початком, вихідним пунктом соціетального розвитку цивілізації. На цьому етапі відбувається крах старої системи та здійснюється вибір нового шляху розвитку, спостерігається емоційно-мотиваційний сплеск, що виявляється у розширенні соціальної свободи, відході від старого соціального устрою. Нинішня перехідна епоха пов'язана з радикальною зміною соціетальних характеристик суспільства: свобода індивіда обмежується станом війни всіх проти всіх. Відбуваються хитання свободи від анархії до диктатури. У хаотичному стані перебуває й економіка, що є наслідком зміни суб'єктів власності. Революційний період змінюється нормативним періодом інволюції, пов'язаним із засвоєнням нових загальносистемних якостей. Пріоритетною тут стає

морально-етична складова розвитку. Держава на цьому етапі намагається зміцнити власні традиційні засади, а громадянське суспільство, навпаки, готується протиставити себе державі. Надійною психологічною основою стає емоційно-чуттєва поведінка людини, орієнтована на зовнішній контроль, що превалює над внутрішнім самоконтролем. Політична система функціонує за рахунок обмеження громадянських свобод і підтримується авторитарними методами або через формально-представницькі демократичні процедури.

Кризовий період коеволюції є перехідним від нормативного періоду інволюції до нормативного періоду еволюції. Коеволюція, по суті, є виявом колективістського начала, наслідком чого є реформована система нормативів, соціальних інститутів та відносин, що додатково відображають відповідні характеристики докризового періоду. Коеволюція створює передумови для гармонійного співіснування в майбутньому еволюційному періоді самодостатніх індивідів, які під тиском дедалі зростаючої інноваційної хвилі посилюють синтез порядку й хаосу, а отже і реальну загрозу стабільності. Ознакою революційного періоду стає вибух індивідуальної активності. Поступово порядок починає переважати над хаосом, політична система набуває ознак плюралістичності, коли вже остаточно знецінюється категорія суб'єкта "Ми" й посилюється суб'єкт "Я".

Для нормативного періоду еволюції характерним є розвиток загальних процесів, що супроводжується розгортанням соціальних процесів у

просторі й ускладненням соціальної структури та підвищенням інноваційної активності. Головною характеристикою періоду еволюції стає стабільність змін. Відбувається розкріпачення індивіда, посилюється компонент психологічної структури особистості, що надає суспільству ознак раціональності. У політичній сфері панують принципи свободи вибору й консенсусу під час ухвалення рішень. Поширеним гаслом стає теза про те, що “держава є сильною завдяки сильним громадянам”.

Нормативним періодам розвитку інволюції та еволюції притаманні єдність і стабільність структури. Не виникає невідповідності між окремими вимірами структур, груп, спільнот і суспільства та, відповідно, між нормативною структурою, ідеальною структурою, інтерактивною структурою й структурою інтересів. Для перехідних етапів революції та коеволюції характерна суперечність між нормативним виміром та виміром інтересів. На фазі коеволюції відбуваються зміни, яким властива трансформація всередині певної системи, а змінам революційного типу притаманна радикальна зміна самої системи.

Нормативними періодами універсального епохального циклу є інволюція та еволюція. Інволюції притаманний процес соціалізації, еволюції — соціальний контроль. У стані інволюції панують соціальна злагода й влада законів; люди готові жертвувати своїм добробутом в ім'я сім'ї або країни.

Для інволюційного стану соціуму характерним є становище, коли буття визначає свідомість. Суспіль-

ні правила та норми резонують із спільними віруваннями. В еволюційній фазі розвитку, навпаки, свідомість детермінує та формує буття. Переважають персональні інтереси та пристрасті. В інволюційному стані розвитку соціальне визначає індивідуальні психологічні особливості, а в еволюційному стані, навпаки, індивідуальні психологічні особливості детермінують соціальні процеси, явища й інститути. Зміна етапів розвитку громадянського суспільства, динаміка суспільних процесів і роль держави та громадянського суспільства під час перехідних суспільно-історичних етапів соціальних утворень розглядається в цій роботі за допомогою теоретико-методологічного концепту “універсальний епохальний цикл” (див. таблицю).

Якщо у період модерну громадянськість бачилася у відносинах громадян із державою на вертикальному рівні, і вважалося, що вона не впливає на структуру та зміст відносин на горизонтальному рівні, тобто між людьми, то у період постмодерну розгляд громадянськості тільки через ставлення до держави крізь призму співвідношення особистих — громадських — державних інтересів збіднює зміст цього поняття. Слід зауважити, що про “всесвітній громадянський стан” писав ще І. Кант. Розвиваючи його думку через століття, Х. Булл ввів у обіг поняття “глобальне громадянське суспільство”. “Це громадянське суспільство є глобальним не лише тому, що воно виткане зі зв'язків, які перетинають національні кордони, що проходять через глобальний позатериторіальний простір (у тому числі віртуаль-

ний — Інтернет), а й тому, що серед людської спільноти, серед людей, які його складають, набирає силу глобальне громадянське мислення і загальні родові — людиномірні механізми саморефлексії та саморегуляції поведінки: людиноцентричний принцип; коеволюційний принцип; принцип когерентності; саморефлексія (діалог зі свободою та необхідністю, із самим собою); вищі моральні цінності: гідність, честь, громадська порядність, громадянськість тощо.

Громадянськість ґрунтується на синтезі соціальної зрілості особистості (світогляд, базова культура, концепція життя) та її духовності (вищі

життєві та громадянські цінності) [7]. Слід зазначити, що ще в 20-х рр. ХХ ст. Ф. Хайек помітив, що в суспільстві, де існує розподіл праці, відбувається і розподіл інформації (“розсіяне знання”), тобто соціальна зрілість буде різною, однак закладені архетипи — спільними.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Розвиток кожної людини в сучасному суспільстві постмодерну є унікальним, він триває протягом усього життя й отримав назву індивідуалізація. У своєму кінцевому вираженні індивідуалізація передбачає свідому реалізацію людиною своєї унікаль-

Держава і громадянське суспільство в концепті універсального епохального циклу

	I фаза	II фаза	III фаза	IV фаза
Універсальний епохальний цикл Афоніна–Мартінова	Революція (перехідний стан)	Інволюція (нормативний період)	Коеволюція (перехідний стан)	Еволюція (нормативний період)
	стан розвитку, пов’язаний із народженням нового соціального суб’єкта “Ми”, кардинальна зміна суспільних цінностей	період розвитку, пов’язаний зі згортанням соціального простору, становленням і функціонуванням соціальних інституцій	становлення соціального суб’єкта “Я”	період розвитку, пов’язаний із розвитком соціальних інституцій, характеризується стабільністю змін
Громадянське суспільство	емоційно-мотиваційний сплеск, розширення соціальної свободи	засвоєння соціумом нових загальносистемних якостей, він готується протиставити себе державі	інноваційний характер та вибух індивідуальної активності	панують свобода вибору й підвищення інноваційної активності
Держава	відхід від старого соціального устрою, поява нової еліти та якісно нової політичної системи	зміцнення традиційності, домінування авторитарних тенденцій у державному управлінні	порядок починає переважати над хаосом — “сильна” держава	консенсус під час ухвалення управлінських рішень, ускладнення соціальної структури

ної психічної реальності, повний розвиток і вираження всіх елементів особистості. Архетип самості стає центром особистості й урівноважує багато протилежних якостей, що входять до складу особистості. Завдяки цьому вивільняється енергія, необхідна для тривалого особистісного зростання.

Розвиток громадянського суспільства збігається в часі з активізацією державної політики, що свідчить про те, що держава та громадянське суспільство перебувають у діалектичній єдності, що є предметом подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Афонін Е. А.* Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. — Х.: Золота миля, 2008. — 504 с.
2. *Валерстайн И.* Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валерстайн; [пер. с англ. П. М. Кудюкина; под общ. ред. Б. Ю. Кагарлицкой]. — СПб: Унив. кн., 2001. — 416 с.
3. *Девятко И. Ф.* От теорий социетальной эволюции к анализу глобального общества: альтернативные интерпретации и перспективы синтеза / И. Ф. Девятко // Россия реформирующаяся. Ежегодник / отв. ред. М. К. Горшков. — М.: Ин-т социологии РАН, 2007. — Вып. 6. — С. 82–110.
4. *Концептуальні засади взаємодії політики й управління: навч. посіб.* / авт. кол.: Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валецький та ін.; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. — К.: НАДУ, 2010. — 300 с.
5. *Малков С. Ю.* Нелинейная динамика нелинейного мира [Электронный ресурс] / С. Ю. Малков. — Режим доступа: spkurdyumov.ru/economy/nelinejnaya-dinamika-nelinejnogo-mira
6. *Малков С. Ю.* Социальная самоорганизация и исторический процесс: возможности математического моделирования. — М.: Кн. дом “Либроком”, 2009. — 240 с.
7. *Маркин В. Н.* Громадянськість як професійна якість державного службовця [Електронний ресурс] / В. Н. Маркин. — Режим доступу: <http://psychlib.ru/mgppu/akm/A041-035.HTM>
8. *Новаченко Т. В.* Архетипова парадигма керівника в державному управлінні: монографія / Т. В. Новаченко; за наук. ред. Е. А. Афоніна; Нац. академія держ. управління при Президентіві України; Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. — К.: Вид-во ПП Лисенко М. М., 2013. — 320 с.
9. *Патраков В. П.* Геополитика “Книги перемен”. Время Евразийского меридиана / В. П. Патраков. — М.; Берлин: Директ-Медиа, 2015. — 411 с.
10. *Почепцов Г. Г.* Алекс Пентленд о социальных сетях [Электронный ресурс] / Г. Г. Почепцов. — Режим доступа: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/aleks_pentlend_o_sotsialnykh_setyakh/
11. *Саттарова И.* Впереди десятилетие конфликтов: профессор Малков о “новой мировой войне” [Электронный ресурс] / И. Саттарова. — Режим доступа: www.aif.ru/politics/russia/42671
12. *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин; [общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Союмонов; пер. с англ.]. — М.: Политиздат, 1992. — 543 с.

13. *Тойнби А. Дж.* Постигание истории: сборник / А. Дж. Тойнби; [пер. с англ. Е. Д. Жаркова]. — М.: Рольф, 2001. — 640 с.
14. *Hofstede G.* Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Online Readings in Psychology and Culture [E-resource] / G. Hofstede. — Regime to access: <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
15. *Pentland A.* Social physics. How good ideas spread — the lessons from a new science [E-resource] / A. Pentland. — New York: Penguin Press HC; 2014. — January 30. — Regime to access: <http://newbooksinbrief.com/2014/02/25/53-a-summary-of-social-physics-how-good-ideas-spread-the-lessons-from-a-new-science-by-alex-pentland/>
16. *Pentland A.* Why startups should steal ideas and hire weirdos [E-resource] / A. Pentland. — Режим доступа: www.wired.com/2014/02/ideas-flow
17. *Robertson R.* Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. — London: Sage, 1992.
18. *Waters M.* Globalization [E-resource] / M. Waters. — London; New York: Psychology Press, 2001. — 247 с. — Regime to access: https://books.google.com.ua/books?id=wpNtbFfn9DMC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

УДК 323.2.001.76: 316.256.001.76
(477)

Валевський Олексій Леонідович,
доктор наук з державного управління,
провідний науковий співробітник, Націо-
нальний інститут стратегічних дослі-
джень.

Валевский Алексей Леонидович,
доктор наук по государственному управ-
лению, ведущий научный сотрудник, На-
циональный институт стратегических
исследований.

Alexei Leonidovich Walewski,
Doctor of Science in Public Administration,
Senior Researcher, National Institute for
Strategic Studies.

ПІДСУМКИ 25 РОКІВ УКРАЇНСЬКИХ РЕФОРМ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ ВИМІРІ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

Анотація. Аналізуються підсумки реалізації реформ в Україні в інституційному вимірі. Розкривається зміст інституційної культурної пастки, яка стала однією з причин деструкції реформ з позиції архетипного підходу. Розглядаються причини невдач реформ з точки зору архетипового підходу. Доводиться необхідність врахування соціокультурних чинників у формуванні та реалізації державної політики реформ.

Ключові слова: реформи в Україні, державна політика реформ, модернізація, архетипний підхід, культурна політика.

РЕЗУЛЬТАТЫ 25 ЛЕТ УКРАИНСКИХ РЕФОРМ В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ ИЗМЕРЕНИИ (АРХЕТИПНЫЙ ПОДХОД)

Аннотация. Анализируются итоги реализации реформ в Украине в институциональном измерении. Раскрывается содержание институциональной культурной ловушки, ставшей одной из причин деструкции реформ с позиции архетипного подхода. Рассматриваются причины неудач реформ в

Україне з точки зору архетипного підходу. Доказується необхідність урахування соціокультурних факторів в формуванні та реалізації державної політики реформ.

Ключевые слова: реформи в Україні, державна політика реформ, модернізація, архетипний підхід, культурна політика.

RESULTS 25 YEARS OLD UKRAINIAN REFORMS IN THE INSTITUTIONAL DIMENSION (ARCHETYPICAL APPROACH)

Abstract. Analyzes the results of the implementation of reforms in Ukraine in the institutional dimension. The content of the institutional cultural trap that has become one of the causes of destruction of reform. Analyzes the causes of the failure of reforms in Ukraine terms of archetypal approach. The necessity of taking into account socio-cultural factors in the formation and implementation of state policy reforms.

Keywords: reform in Ukraine, public policy reform, modernization, archetypal approach, cultural policy.

Постановка проблеми. У 2016 р. виповнюється “кругла дата” – 25-та річниця незалежності України, коли внаслідок розпаду СРСР на карті світу виникла нова держава. Ця дата – нагода для підбиття підсумків і осмислення помилок державного будівництва, яких, очевидно, було чимало. А головне – нагода для аналізу сьогоденних проблем, пов’язаних із необхідністю реалізації масштабних реформ у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування політики реформ та їх запровадження завжди перебували у полі зору українських дослідників. Із величезного обсягу публікацій на цю тему варто вказати авторів, які намагалися дати системний аналіз соціально-економічних перетворень. Це, зокрема, праці А. Гальчинського, О. Власюка, В. Симоненка, В. Геєца, Е. Лібанової, Є. Головахи, Є. Афоніна, С. Кораблі-

на, В. Шульги. Слід також відмітити зарубіжних вчених, які досліджували процеси глобальних соціально-економічних трансформацій. Це, зокрема, В. Полтерович, Дж. Стігліц, Д. Перкінс, Дж. Сакс. Особливо необхідно звернути увагу на книгу Е. Райнерта “Як багаті країни стали багатими, і чому бідні країни залишаються бідними”. Інтелектуальний досвід цього економічного бестселера має стати методологічною основою для українських реформаторів.

Водночас проблеми методології соціально-економічних реформ залишаються здебільшого поза увагою українських дослідників та політиків. На жаль, домінує точка зору, що для успішних реформ цілком достатньо скопіювати їх із досвіду розвинутих країни. Проте, як показує практика, це копіювання не приводить до успіху. Навпаки, замість виходу із кризи, псевдореформи були при-

чиною деградації економіки та соціального становища населення. Тому, на наш погляд, є нагальна необхідність наукових досліджень в царині визначення методології формування політики реформ та осмисленні основних соціокультурних архетипів, які впливають на їх упровадження.

Формування цілей статті. Метою статті є оцінювання якості реформ, які здійснювалися протягом 25-ти років. Предметом виступає соціокультурний інституційний аспект реформ, що упроваджувалися. Як показує історичний досвід, діяльність реформаторів відбувалася під впливом певних ціннісних установок (архетипів), що не потрапляли в поле зору їх цілепокладання, але водночас “мовчазно” сприяли деструкції реформаторських проєктів. Тож дослідницьке завдання статті полягає в тому, щоб визначити інституціональні культурні причини руйнування реформаторських проєктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1. *Чверть століття реформ: від адміністративно-командної системи до “country loser”.* УРСР на момент створення незалежної держави Україна була високорозвиненою індустріально-аграрною республікою. Провідне місце в промисловості займали машинобудування, металообробка, чорна металургія й паливна галузь. Важливу роль відігравали сільське господарство й харчова індустрія. Так, на 1990 р. Україна виробляла на душу населення 2100 кг залізної руди. Для порівняння: США — 220 кг, Франція — 170 кг, Китай — 150 кг. Із виробництва вугілля на душу населен-

ня (близько 3 т) Україна поступалася лише США, ФРН і Польщі. Українська РСР виробила у 1990 р. 300 млрд кіловат-годин електроенергії. На душу населення це було більше, ніж у Великобританії та Італії. На тисячу людей доводилося приблизно 170 вузів і середніх навчальних закладів. За цим показником Україна поступалася тільки США та Канаді й випереджала всі європейські держави. 14 % населення, зайнятого у народному господарстві, мали вищу й середню спеціальну освіту. Частка України у зовнішньоекономічних відносинах СРСР становила близько 20 %. Республіка мала найбільші у світі запаси чорнозему. Мінерально-сировинна база складалася із приблизно 20 тис. розвіданих родовищ за 97 видами сировини промислового значення. Запаси залізної руди становили понад 14 %, марганцю — 43 % загальносвітових. Вважається, що вартісне вираження багатства УРСР в 1991 р. оцінювалося в 6,8 трлн дол. [1].

Яка картина спостерігається сьогодні? Останніми роками набирають силу загрозливі процеси руйнування промислового потенціалу. Так, якщо частка промисловості в структурі економіки в 1990 р. становила 37,9 %, то в 2013 р. вона знизилася до 23,4 %. В 1990 р. промисловість України дорівнювала 32,8 млрд дол. і займала 27 місце у світі. У 2013 р. — 38,2 млрд дол., і, відповідно, 57 місце у світі. Відзначимо, що уявлення про Україну як “аграрну наддержаву” є багато в чому штучними. Сільське господарство України в 1990 р. оцінювалося в 22,1 млрд дол. і посідало 12 місце у світі. В 2013 р. дорівнюва-

ло 16,5 млрд дол. і займало 33 місце у світі [2].

Згідно з даними Всесвітнього банку на 2014 р. реальний ВВП України за роки державної незалежності скоротився на 35 %. Це — найгірший результат у світі за останні 24 роки. Зі 166 країн за 1991–2014 рр. ВВП знизився тільки в п'яти країнах: зокрема, у Молдові на 29 %, Грузії — 15,4 %, Зімбабве — 2,3 %, Центральноафриканській республіці — 0,94 %. Триває процес “старіння” української економіки: якщо в 2000 р. рівень зношеності основних фондів складав 43,7 %, то в 2015 р. — 83,5 %. Інакше кажучи, основні фонди просто перетворюються на мотлох. Як стверджують експерти, “за роки незалежності країна втратила не просто окремі підприємства й наукові комплекси, а й цілі галузі. Україна упроваджує модель депресивного росту, яка задовольняється мінімумом старіючих технологій, не має потреби в науці, націлена на сировинну ренту, породжує монополії, безробіття й бідність. Вона не припускає самостійної економічної політики — її замінила прив'язка до зовнішніх цін на сировину” [3].

2014–2015 рр. стали ледве не катастрофою для соціально-економічного становища України. ВВП у 2015 р. знизився на 10 % — це третій найгірший результат у світі після Сьєрра-Леоне і Ємену. Курс гривні впав на 52,2 %. За 2015 р. Україна погіршила свої позиції практично у всіх основних світових рейтингах (індекс конкурентоспроможності, економічної свободи, легкості сплати податків тощо). У 2015 р. були зафіксовані рекордні збитки підпри-

ємств реального сектору економіки (184 млрд грн) і банківських установ (близько 57 млрд грн). Державний і гарантований державою борг досяг рекордних 1,571 трлн грн, збільшившись майже втричі з початку 2014 р. Співвідношення держборгу й ВВП країни склало 79 % (при критичному порозі в 60 %). Порівняно з 2013 р. у 2015 р. експорт українських товарів скоротився на 25 млрд дол. Сумарно за 2014 р. і 2015 р. Україна втратила 16,5 % своєї економіки. За ці два роки інфляція становила 78,8 %. Переживши технічний дефолт, Україна, схоже, на багато наступних десятиліть опинилася в ситуації боргового рабства перед МВФ і міжнародними фінансовими інститутами. Руйнування державних фінансів вплинуло на реальний сектор економіки. На початок 2015 р. у ситуації дефолту опинилися багато із провідних українських компаній. Зокрема, 92 українських емітенти облігацій допустили 247 дефолтів на суму 8,3 млрд дол., 5,7 млрд грн і 600 млн євро [4].

Ці руйнівні тенденції призвели до зубожіння українських громадян — їхні реальні доходи в 2015 р. порівняно з 2014 р. скоротилися на 22,2 %. За рівнем середньої зарплати країна впевнено посідає останні місця в Європі. За даними ООН, 80 % українців живуть за межею бідності. В 2015 р. тарифи на газ і теплову енергію для населення зросли на 285 % і 72 %, відповідно, на електроенергію — на 77 %. ВВП на душу населення скоротився з 4186 дол. в 2013 р. до 2067 дол. в 2015 р. Тут варто відзначити, що, згідно з міжнародною класифікацією, до найбідніших держав належать ті, у яких ВВП

на душу населення становить менш ніж 2 тис. дол. Зазначені процеси, безперечно, сприяли формуванню низької легітимності постмайданної влади. Зокрема, за даними Київського міжнародного інституту соціології, “баланс довіри-недовіри” у грудні 2015 р. до Кабінету Міністрів склав 66,3 %, що більше негативних показників до уряду Азарова в 2012 р. [5].

Протягом 25-ти років було затверджено чимало урядових програм, спрямованих на запобігання руйнівним процесам. У кожній з них із різним рівнем деталізації пропонувалися заходи, спрямовані на стимулювання економічного зростання й поліпшення соціального становища громадян. Як ілюстрацію вкажемо на найбільш значущі з них.

Вважається, що першим документом державної політики, що визначав завдання реформ, була постанова Верховної Ради від 25.10.1991 р. “Основні напрями економічної політики України в умовах Незалежності”, підготовлена урядом В. Фокіна. У 1992 р. парламент затвердив програму “Основи національної економіки України”, представлену президентом Л. Кравчуком. У 1996 р. президент Л. Кучма виступив із програмою “На шляху радикальних реформ”, а в 2000 р. тодішній прем’єр-міністр В. Ющенко представив парламенту програму “Реформи заради добробуту”. У період прем’єрства В. Януковича парламент затвердив дві програми — “Відкритість, дієвість, результативність” (2003 р.) і “Послідовність. Ефективність. Відповідальність” (2004 р.). Втім, друга була скасована у грудні 2004 р. після Помаранчевої революції. Ю. Тимо-

шенко за часи свого прем’єрства виступила із програмами “Назустріч людям” (2005 р.), складеної в продовження передвиборної програми В. Ющенка “Десять кроків назустріч людям” і “Український прорив: для людей, а не політиків” (2008 р.). Слід також зазначити програму економічних реформ колишнього президента В. Януковича “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” (2012 р). Продуктивною програмотворчістю “відзначилася” постмайданна влада. Це — стратегія президента П. Порошенка “Україна–2020”, Програма дій уряду А. Яценюка і Коаліційна угода депутатських фракцій “Європейська Україна”. Крім зазначених президентських і прем’єрських програм, за останні десятиліття урядом були затвержені десятки галузевих концепцій і програм розвитку.

Невідповідності між пропонованими політичним класом програмами реформ і соціально-економічною дійсністю виявилися вражаючими — у результаті з’явилася суспільно-економічна модель, яку ніхто не планував. У країні сформувався її адміністративно-олігархічний різновид [6]. У деградованій економіці набирають обертів процеси деіндустріалізації. Країна опинилася перед загрозою соціально-економічної катастрофи, балансує на межі банкрутства, від якого рятують фінансові вливання МВФ та інших міжнародних фінансових інститутів. Поступово стверджується т. зв. зовнішнє управління, коли ключові рішення в економічній і політичній сферах ухвалюються за погодженням закордонних “друзів”. Україну

за результатами 25-річного досвіду реалізації реформ можна назвати “country loser” — країною-невдахою.

2. Інституціональні пастки українських реформ. Становлення адміністративно-олігархічної моделі не є наслідком якихось випадковостей. Політичні й управлінські еліти займалися імпортом моделей, заснованих на принципах т. зв. Вашингтонського консенсусу. Проте реалізація цих моделей на практиці призводила до протилежних результатів. Модернізація, що здійснювалася під ідеологічним впливом “ринкового фундаменталізму”, призвела до формування т. зв. “трофейної економіки” — системи соціально-економічних відносин, побудованої на використанні накопиченого попередньою епохою матеріального багатства з метою одержання короткострокової вигоди й не здатної до створення умов для динамічного розвитку. Як зазначав Є. Райнерт, “... в 1989 році факт падіння Берлінської стіни породив майже релігійну ейфорію з приводу вільного ринку, відродив мрії про світову економіку ... Це переконання лежить в основі ідеології Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Всесвітнього банку, міжнародних фінансових організацій, які з початку 1990-х рр. керують справами у більшості бідних країн. У багатьох країнах це керівництво призвело до катастрофи. Історія відкриває нам, як багаті країни багатіли за допомогою методів, які сьогодні практично повністю заборонені умовами Вашингтонського консенсусу” [7]. Історія України доводить правильність цього висновку.

Трансформація посттоталітарного суспільства на основі неоліберальних моделей сприяла виникненню економічних і соціокультурних патологій. Так, приватизація соціалістичної власності зумовила не формування “ефективного власника”, а розграбування й знищення промислових активів. Навіть економічно благополучні підприємства після приватизації не розвивалися, соціальний стан працівників не поліпшувався, а основні фонди не обновлялися. Відмова від державного регулювання й відкриття внутрішнього ринку з метою нібито стимулювання інвестицій і конкуренції призвели до зменшення національного виробництва. Короточасні успіхи “трофейної економіки”, що виявлялися, наприклад, у певному зростанні ВВП і частковому поліпшенні добробуту населення після закінчення чергового політичного циклу (наприклад, чергових президентських виборів), змінювалися рецесією й посиленням зубожіння.

Однією з причин провалу реформ є те, що політичний і управлінський істеблішмент виявився жертвою *інституціональної культурної пастки*. Її сутність полягає в тому, що політичний клас, декларуючи необхідність створення нових форм суспільного та економічного устрою, функціонував у координатах інших раціональностей (корупційної ренти, “трофейної економіки”). Програми розвитку, націлені на створення нових форм економічної та соціальної діяльності, здійснювалися в умовах старих *соціокультурних (архетипних) інститутів*. Це призводило до формування сильного

антиреформаторського потенціалу в суспільстві, який незмінно “гасив” модернізаційні імпульси.

Наведемо структуру цієї інституціональної культурної пастки:

– *відсутність пасіонарності авторів реформаторських проектів*. В Україні справою реформ, як правило, переймалися чиновники або політичні вожді, для яких власне реформаторський тренд не був пріоритетним. Для них це було реалізацією якогось затвердженого “ззовні” плану або виконання певної ролі. Ці “реформатори” прагнули отримати формальні докази результативності своїх зусиль, не розуміючи стратегічних цілей розвитку суспільства;

– *низька легітимність влади* сприяла виникненню антиреформаторського потенціалу, який виконував захисну функцію для тих верств населення, які не розуміли зміст реформ. Навіть коли влада пропонувала цілком обґрунтовані реформаторські проекти, все одно в умовах кризи довіри вони сприймалися населенням здебільшого негативно. В таких умовах навіть конкретні виконавці (працівники центральних і регіональних органів влади, місцевого самоврядування) ледь розуміли сенс спрямованості реформ;

– *організаційна неспроможність*. У структурі виконавчої влади не було сформовано окремого органу, який би відповідав за упровадження реформ. Ними займалися усі міністерства і відомства, але не було системної роботи окремої структури, яка б мала повноваження оцінювати ефективність політики реформ і відповідати за її реалізацію. Коли такі структури створювалися у вигляді

різноманітних “координаційних рад” або “комітетів реформ”, вони виконували здебільшого консультативні функції. Тож виникла ситуація, коли за реалізацію реформ відповідали начебто всі і водночас ніхто;

– поширеною була *імітація реформаторських проектів*, коли програми створювалися задля мобілізації електорату під час проведення виборчих кампаній, формування лояльного ставлення міжнародної громадськості або з метою отримання зовнішнього кредитування. Часто просування реформаторських проектів було лише частиною більш широких маніпулятивних зусиль, спрямованих на формування позитивного іміджу окремих вождів або політичних сил;

– істотною вадою реформаторських проектів був їхній *декларативний характер*, який став наслідком низького рівня проектування державної політики. Зазвичай такі проекти створювалися без належного розрахунку матеріальних, організаційних та кадрових ресурсів, необхідних для їхньої реалізації. Не був створений механізм визначення пріоритетів та належного оцінювання необхідних ресурсів для реалізації урядових програм;

– заважав реалізації реформ *конфлікт інтересів*. Успішними могли бути тільки ті зміни, що відповідали інтересам конкретних політиків або бізнес-груп. Якщо запропоновані зміни не відповідали корпоративним або особистим інтересам, вони всіляко гальмувалися, або взагалі не проводилися;

– слід вказати на чинник *відсутності спадковості в реалізації*

реформаторських проєктів. Переможці чергових парламентських і президентських виборів відмовлялися розвивати позитивні здобутки своїх попередників. Керуючись міркуваннями створення позитивного публічного іміджу, вони прагнули розпочати з чистого аркуша, тому втрачалися навіть невеличкі позитивні напрацювання попередників. Внаслідок стратегічної некомпетентності управлінського істеблішменту плани створювалися з розрахунку на один політичний цикл;

– насамкінець слід відзначити *концептуальну неспроможність* багатьох реформаторських проєктів, яка полягає в тому, що вони будувалися на помилкових постулатах Вашингтонського консенсусу, які нав'язувалися ззовні. Впровадження ідеології “ринкового фундаменталізму” призводило до того, що вітчизняна економіка деградувала, і відбувалася консервація відсталості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

1. Адміністративно-олігархічна модель, що сформована в Україні, не здатна забезпечити стійке економічне зростання і соціальне благополуччя. Трансформації, що здійснювалися в умовах цієї моделі, фактично поставили країну на межу катастрофи, тому успішне реформування соціально-економічної системи України має розглядатись як необхідний процес виживання країни в довгостроковій стратегічній перспективі.

2. Однією з причин колапсу українських реформ є феномен інституціональної культурної пастки. Це поняття вказує, що без змін у культурній сфері, зокрема у системі

цінностей і мотивацій, неможливі продуктивні кардинальні реформи в суспільстві. Реформатори пропонували нову систему соціально-економічних відносин, однак посттоталітарні інститути, функціонуючи в старих координатах цінностей, або не сприймали зміни, або ж реалізація ліберальних доктрин мала протилежні наслідки. Культурна пастка — це ситуація, коли згубні ціннісні установки стають стійкими нормами життя і роблять неефективною будь-яку стратегію модернізації.

3. Інституціональна соціокультурна пастка сприяла втраті реформаторами суб'єктності. Модернізаційні проєкти склалися під впливом установок неолібералізму (Вашингтонського консенсусу), які були неприйнятні суспільству, що функціонує в координатах посттоталітаризму. Тому необхідна рішуча відмова від хибної практики запозичення цих установок. Реформатори повинні зосередитися на створенні стимулів, що сприяють розвитку вітчизняної промисловості й протекціоністській політиці з метою зміцнення внутрішнього ринку. Без цього реалізація неоліберальних установок (на зразок “ринок сам виведе країну з кризи”) призведе до консервації технологічної відсталості.

4. Необхідно відмовитися від поверхневих уявлень про реформи. Без комплексного аналізу економічних і соціокультурних реалій неможливо визначити пріоритетні напрями державної політики реформ. Зокрема, під ефективністю реформ слід розуміти не тільки поліпшення макроекономічних показників, а й посилення креативного потенціалу суспільства

й культурних компетенцій особистості. На порядку денному стоїть необхідність вироблення осмисленої державної стратегії реформ, спрямованої на реіндустріалізацію української економіки й розвиток культурної компетенції громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Симоненко В.* 25 шагів навістречу самоликвідации. — 2000. — № 8 (761). — 26 февр. — 3 марта 2016 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.2000.ua/blogi/avtorskie-kolonki_blogi/25-shagov-navstrechu-samolikvidacii.htm
2. *Макроэкономика* Украины, 1990–2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.be5.biz/makroekonomika/profile/profile_ukraine.html
3. *Кораблин С.* Великая депрессия. Украина // Зеркало недели. — 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/velikaya-depressiya-ukraina-.html>
4. *Financial* cbonds information. База даних дефолтов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.cbonds.info/defaults/?page=1>
5. *Прес-реліз* Київського міжнародного інституту соціології “Довіра до соціальних інституцій та груп” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=579&page=1>
6. *Причини* невдач модернізації та аналіз адміністративно-олігархічної моделі розглянуто в попередніх публікаціях автора. Див.: О. Валевський. Архетипи українських реформ: від адміністративно-командної до адміністративно-олігархічної моделі [Електронний ресурс] / О. Валевський // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр.: спец. вип. — Х.: Вид-во “ДокНаук-ДержУпр”, 2012. — С. 39–49. — Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/%5CNMKD%5Clibrary_nadu%5C%2813%29%5Cc19286c8-373d-4dd1-b2e8-e45ebdb9a27b.pdf
7. *Валевський О.* Аналіз причин невдач реалізації реформ в Україні [Електронний ресурс] / О. Валевський // Держ. упр.: теорія та практика. — 2011/2. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Valevskiy.pdf>
8. *Валевський О.* Культурна політика в подоланні кризи та реалізації реформ українського суспільства [Електронний ресурс] // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр. — Х.: Вид-во “ДокНаук-ДержУпр”. — Спец. випуск — Березень, 2015. — 226 с. — С. 94–99. — Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/%5CNMKD%5Clibrary_nadu%5C%2813%29%5C92910332-fbe6-4124-8e9d-70ade44306e0.pdf
9. *Райнерт Э.* Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными [Електронний ресурс]. — Режим доступу: Електронная библиотека RoyalLib.com // http://royallib.com/book/raynert_erik/kak_bogatye_strani_stali_bogatimi_i_pochemu_bednye_strani_ostayutsya_bednimi.html, С 5, 18

УДК 291.16

Ганяк Володимир Йосипович,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою, Національна академія державного управління при Президентові України.

Ганяк Владимир Иосифович,
аспірант кафедры глобалістики, євроінтеграції и управления национальной безопасностью, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины.

Vladimir Yosyrovich Haniak,
graduate student of globalization, European integration and national security management, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

СИНЕРГЕТИЧНА МОДЕЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДИНАМІКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ В РЕЛІГІЙНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена практичному використанню синергетичного підходу в дослідженні проблеми безпеки в релігійній сфері сучасного українського суспільства. Побудована синергетична модель дає можливість проаналізувати природу суспільно небезпечних явищ у соціокультурному просторі України внаслідок посилення впливу глобалізації та прискорення геополітичних трансформацій. Запропонована синергетична модель може стати надійною основою у формуванні аналітичного інструментарію для розроблення актуальних класифікацій (типологій) викликів і загроз національним інтересам України в релігійній сфері.

Ключові слова: синергетична модель, соціокультурна динаміка, національна безпека, етнокультурні архетипи, глобалізація, релігійний конфлікт, фундаменталізм, екстремізм.

СИНЕРГЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДИНАМИКИ В ИССЛЕДОВАНИИ ПРОБЛЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕЛИГИОЗНОЙ СФЕРЕ УКРАИНЫ

Аннотация. Статья посвящена практическому использованию синергетического подхода в исследовании проблемы безопасности в религиозной

сфере современного украинского общества. Построенная синергетическая модель позволяет проанализировать природу общественно опасных явлений в социокультурном пространстве Украины вследствие усиления влияния глобализации и ускорения геополитических трансформаций. Предложенная синергетическая модель может стать надежной основой в формировании аналитического инструментария для разработки актуальных классификаций (типологий) вызовов и угроз национальным интересам Украины в религиозной сфере.

Ключевые слова: синергетическая модель, социокультурная динамика, национальная безопасность, этнокультурные архетипы, глобализация, религиозный конфликт, фундаментализм, экстремизм.

THE SYNERGETIC FRAMEWORK OF SOCIO-CULTURAL DYNAMICS IN THE STUDY OF SECURITY ISSUES IN THE RELIGIOUS SPHERE

Abstract. The article is devoted to practical use synergetic approach to study security problems in the religious sphere of modern Ukrainian society. This synergetic model allows to analyze the nature of the socially dangerous phenomena in social and cultural space of Ukraine due to the growing influence of globalization and the acceleration of geopolitical transformations. The proposed model can be the solid foundation in forming of analytical tools for investigation of current classifications (typologies) challenges and threats to Ukraine's national interests in the religious sphere.

Keywords: synergetic model, socio-cultural dynamics, national security, ethno-cultural archetypes, globalization, religious conflict, fundamentalism, extremism.

Постановка проблеми. Глобалізація та прискорення геополітичних трансформацій, охоплюючи всі сфери суспільного життя, зокрема й релігію, виступають як потужні зовнішні фактори, що значно впливають на характер і напрям усіх соціокультурних процесів в українському суспільстві. Особливо небезпечним є вплив глобалізацій процесів, який призводить до виникнення деструктивних тенденцій щодо існуючого релігійного простору України, порушуючи тим самим релігійну самобутність українського народу. Різка

зміна геополітичного вектора України також призвела до сплеску релігійної нетерпимості та інших досить небезпечних явищ у суспільно-релігійній сфері нашої країни. Додаткових труднощів зазначеній проблемі додає той факт, що Україна є поліетнічною та поліконфесійною державою зі складною історією міжконфесійних взаємин.

Вияви ксенофобії, антисемітизму, екстремізму, расової і релігійної нетерпимості створюють підвалини для руйнування існуючого рівня етноконфесійної толерантності,

зростання напруженості в українському суспільстві, ворожнечі й, як наслідок, поширення злочинності на цьому ґрунті. Реалії сьогодення потребують, замість проголошення окремих декларацій, перейти до комплексного формування та реалізації державної політики в цій сфері життєдіяльності суспільства.

Стаття 7 Закону України “Про основи національної безпеки України” окремо вирізняє серед загроз національним інтересам і національній безпеці України “можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об’єднань національних меншин та релігійних громад”. При цьому, відповідно до ст. 8, до основних напрямів державної політики з питань національної безпеки увійшло “забезпечення міжконфесійної стабільності та запобігання конфліктним загостренням на релігійній основі, недопущення протистояння різних церков, у тому числі щодо розподілу сфер впливу на території України”.

Питанню пошуку способів протидії екстремізму та релігійній нетерпимості внаслідок виникнення та розгортання релігійно-політичних конфліктів постійно приділяє увагу Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), яка серед основних причин цієї проблеми називає радикалізм, екстремізм, політизацію проблематики міжнаціональних та етноконфесійних відносин, а також негативний вплив релігійно-екстремістських організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські, політологіч-

ні, правові, соціологічні й релігієзнавчі аспекти досліджуваної проблеми висвітлювались у працях А. Колодного, М. Бабія, Г. Друзенка, С. Здіорука, О. Сагана, В. Єленського, М. Паліченка, М. Штокала та ін.

Після аналізу зазначених робіт стало очевидним, що класичні науково-концептуальні підходи не можуть і не в змозі надати вичерпну відповідь, що є визначальним при побудові моделі соціокультурної динаміки українського суспільства на початку ХХІ ст. Це своєю чергою унеможливує проведення комплексного аналізу для з’ясування природи суспільно небезпечних явищ і процесів у релігійній сфері.

Соціальне значення індивідуального буття людей можна було б ігнорувати, коли б суспільна система працювала як налагоджений “механізм”. Оскільки, починаючи вже з другої половини ХХ ст., таких “механізмів” виявляється все менше і виникали великі сумніви щодо роботи вказаного “механізму”, все найчастіше висувалися питання трактування людських індивідів як “ядерних” структур соціальності, що забезпечують енергетику соціального буття, що підтримують і оновлюють його форми. Соціальні індивіди як самодіючі сили взаємозумовленістю відтворюють “тканину” соціального буття незалежно від того, в які надіндивідні суб’єкти вони об’єднуються. Це дає змогу говорити про наявність “подвійної” онтології суспільства (онтології структур та онтології людей), що породжує різноманітні дуалізми: структурного та індивідуального, об’єктного та суб’єктного, соціального та гуманітарного [7].

На нашу думку, неефективність застосування традиційних наукових підходів у дослідженні цієї теми полягає насамперед у неможливості подолання ними бар'єру вказаних дуалізмів.

Найпродуктивнішим на сьогодні є інтегративний синергетичний підхід, який дає можливість визначити й оцінити відносини в складних соціокультурних системах в умовах прискорення змін сучасного світу та може допомогти у вирішенні проблеми, яка виникла. Використання підходів постнекласичної науки в міждисциплінарному дослідженні не заперечує використання в певних пізнавальних ситуаціях традиційних підходів інших наук, а лише обмежує їхню роль, тобто вони втрачають статус домінуючих.

Формулювання цілей статті. Для досягнення мети були поставлені такі дослідницькі завдання:

– побудувати синергетичну модель соціокультурної динаміки сучасного українського суспільства в умовах посилення глобалізації та прискорення геополітичних трансформацій;

– проаналізувати природу суспільно небезпечних явищ в релігійній сфері соціокультурного простору України.

Виклад основного матеріалу. На думку Г. Хакена, одного із засновників синергетики, вихідним пунктом усіх досліджень у сфері синергетики є адекватний опис стану системи на різних рівнях [11]. Для аналізу відкритих складних систем російський дослідник В. Буданов пропонує виокремити такі структурні рівні: мікро-, макро- та мегарівень [1, с. 160].

Спробуємо проаналізувати структуру релігійної сфери українського суспільства на зазначених рівнях, розглядаючи її як складну соціальну систему.

Мікрорівень (параметри стану) складається з великої кількості однотипних елементів, у нашому випадку – до складу яких входять буденна релігійна свідомість і релігійні практики окремих індивідів чи їх малих груп. Зміни на цьому рівні відбуваються досить швидко порівняно з іншими рівнями, тому їх можна розглядати як недовготривалі існуючі змінні. Процеси, що відбуваються на мікрорівні, з позиції вищого рівня за певних умов можуть бути схарактеризовані як хаос та дестабілізація.

Елементи макрорівня продукують параметри порядку, які певною мірою визначають поведінку елементів системи, що функціонують на мікрорівні. Як параметри порядку будемо розглядати формальні та неформальні світські й релігійні інститути. Якщо формальні релігійні інститути є втіленням теоретичної релігійної свідомості (віровчення) окремих конфесій, то неформальні релігійні інститути адекватніше відображають діяльність релігійно-містичних рухів (New Age, буквально “нова ера”). Це дає нам змогу розглядати параметри порядку як колективні змінні, що існують тривалий час, [1, с. 160]. Необхідно врахувати й те, що елементи мікрорівня за певних умов, через свою колективну (когерентну) поведінку, можуть створювати нові параметри порядку та впливати на стан вже існуючих параметрів порядку. Тобто йдеться

про циклічність причинно-наслідкового зв'язку. Значення параметрів порядку виявляється ще й у тому, що замість того, щоб описувати поведінку системи через характеристику окремих частин, нам потрібно описувати тільки поведінку параметрів порядку [12]. Як параметри порядку в запропонованій синергетичній моделі використовуватимемо поняття капіталів (ресурсів): символічний, культурний, соціальний, політичний, релігійний та адміністративний, які ввій у науковий обіг П. Бурдье. Відомо, що будь-які стратегії релігійних інституцій (інститутів або індивідів) визначаються їхнім становищем у структурі розподілу релігійного капіталу [2, с. 41]. Такі параметри мають певну універсальність і можуть використовуватися на макро- та мікрорівнях моделі, і, що важливо, релігійний капітал можна експлікувати як певну сукупність інших видів капіталу. Цей факт відкриває нові можливості для аналізу та моніторингу суспільних процесів у релігійному середовищі. Державні органи влади, приймаючи певні регулятивні рішення в цій сфері, повинні чітко усвідомлювати, які наслідки матиме це рішення на той чи інший вид капіталу релігійної організації. Наприклад, держава та органи місцевого самоврядування можуть збільшувати економічний капітал певних релігійних організацій за рахунок надання їм різного роду пільг та преференцій. Тоді як ефект від адміністративних дій у разі правопорушення певного релігійного об'єднання (організації) не так просто передбачити. Замість попередження правопорушника за рахунок

необдуманих дій чиновників можна навпаки збільшити його соціальний капітал такого релігійного об'єднання (наприклад, адміністративні дії чиновників Міністерства культури України щодо УГКЦ під час Революції Гідності у 2013–2014 рр.).

Характеризуючи призначення мегарівня (керуючих параметрів), Г. Хакен вказує, що будь-яка система підпорядкована зовнішнім умовам, які описуються у формі так званих керуючих параметрів. Якщо керуючі параметри раптово змінюються, то соціокультурна система має швидко пристосовуватися до нових умов [12, с. 353]. Плавно змінюючи керуючі параметри, можна змінювати систему нижче розташованих рівнів але, інколи, ці зміни виглядають досить бурхливо, кризово [1, с. 161]. Синергетика зосереджує свою увагу на тих ситуаціях, в яких поведінка системи змінюється якісно при зміні керуючих параметрів. Якщо структура зберігається при зміні керуючих параметрів, то вона називається стійкою або структурно стійкою. При цьому слід зауважити, що зміни на мікро- та макрорівнях не можуть протягом короткого проміжку часу істотно вплинути на зовнішні умови, крім випадків, коли система перебуває у точці біфуркації.

На нашу думку, на мегарівні побудованої нами моделі релігійної сфери України можна умовно виділити такі групи керуючих параметрів:

а) соціоетальна (ядро культури суспільства, яке є універсумом цінностей та смислів);

б) загальносвітова (глобалізація);

в) регіональна (геополітика та геоekonomіка).

Перша група керуючих параметрів відображує впливи ядра культури, що історично склалося в українському суспільстві. Наприклад, до таких параметрів можна віднести: історичний досвід формування та розвитку релігійних традицій, який знайшов своє відображення в самотності культури українського суспільства. Не можна не згадати той факт, що саме культура істотно впливає на релігійний та суспільно-політичний процес за допомогою механізму домінуючих у суспільстві етнокультурних архетипів, який по-різному активізується залежно від тієї чи іншої історичної ситуації [4, с. 71].

Інша група керуючих параметрів відображує впливи загальносвітових процесів, що виникли у зв'язку з початком формування нового планетарного соціуму. До складу параметрів цієї групи належать: накопичений релігійно-містичний досвід усього людства; релігійні процеси у світі; глобалізацію, яка призводить до посилення універсальних архетипів людства.

Третя група керуючих параметрів свідчить про вплив регіональних політичних та економічних процесів на релігійний простір, а також враховує регіональні особливості історичного розвитку релігій у країні.

Історично так склалося, що Україна практично весь час була поліконфесійною країною, тому при побудові соціокультурної динаміки слід враховувати, що на макро- та мікрорівнях моделі існує досить широка диференціація внаслідок великого різноманіття релігійних напрямів та організацій. Наявність відмінностей

між представниками традиційних конфесій іноді може призводити до виникнення гострих суперечностей, а за певних умов навіть до відкритих виявів релігійної нетерпимості.

Проте однієї конфліктогенності поліконфесійного суспільства України недостатньо, щоб пояснити основні соціальні процеси в релігійній сфері в умовах глобалізації. В. Лутай запропонував для конкретизації синергетичної парадигми як основи вирішення соціальних суперечностей, де до цих пір найчастіше керуються принципом “чуже перетворюється у вороже”, використовувати механізм еволюції людського суспільства, сформульований українським теоретиком М. Грушевським [9, с. 34]. У праці “Початки громадянства (генетична соціологія)” він писав: “Все більш укріплююсь в переконанні про рішачу роль в вічних змінах людського життя сеї неустанної конкуренції індивідуалістичних і колективістичних тенденцій і періодичного чергування переваги то одних, то других... Се чергування мені уявляється як основа ритму соціальної еволюції, котрий розслідує соціологія і всі соціальні науки разом з нею” [6, с. 4]. І далі: “Все людське життя було вічною зміною, вічним чергуванням потягів до колективізму і індивідуалістичної самозадоволеності (автаркії)” [6, с. 85–86].

Навіть незначна зміна керуючих параметрів мегарівня активізує рух елементів мікрорівня, що за певних умов може призвести соціокультурну систему до стану біфуркації, нестійкості на макрорівні і в кінцевому підсумку може викликати перебудову соціальної структури суспільства

або її розпад. Одним із визначальних керуючих параметрів, починаючи з кінця ХХ ст., стала глобалізація суспільного життя, яка фактично нівелювала кордони та обмеження, що заважали повсюдному поширенню процесу секуляризації за межі західного світу. Характерною рисою цього процесу є зменшення ролі релігійних інститутів на розвиток сучасного суспільства. Великою мірою це зумовлено вторгненням у соціокультурний простір універсальних архетипів суспільства масового споживання, внаслідок чого релігія швидко перетворюється в приватну справу задоволення духовних потреб індивіда. З іншого боку, глобалізація, консолідуючи людей на планетарному рівні, водночас вириває людину з контексту своєї релігійної спільноти, тому з'являються об'єктивні умови звернення до релігійно-містичного досвіду всього людства, тобто можливість прямої взаємодії мега- та мікрорівнів. Не дивно, що виникнення нової релігійності досить часто базується на принципі синкретизму — з'єднання різнорідних віронавчальних і культових положень у процесі взаємовпливу релігій в їх історичному розвитку. Внаслідок того що творення нових релігійних рухів часто відбувається без формування параметрів порядку (макрорівня), то для них характерна відсутність чіткої інституалізації. Водночас на макрорівні відбувається процес “внутрішньої секуляризації” (модернізації), коли окремі релігійні об'єднання намагаються підлаштуватися до нових реалій та світських ідеалів сучасного світу.

Секуляризація суспільства в розвинених країнах в умовах гло-

балізації може істотно прискорюватися завдяки наявності механізму позитивного зворотного зв'язку між мега- та мікрорівнями, який призводить до посилення в масовій свідомості впливу цінностей архетипів суспільства споживання (передусім цінностей гедонізму). Відомо, що належність до домінуючої релігії може надавати людям певні соціальні переваги. Однак вони поступово слабштимуть у міру того, як у соціальному оточенні індивіда зростає кількість невіруючих (або прихильників інших релігій). Наприклад, у часи СРСР чим більше в країні було атеїстів, тим менш вигідно бути віруючим [10]. Агресивна секуляризація призводить до вияви так званого антирелігійного фундаменталізму, про що свідчать вияви релігійної нетерпимості внаслідок цілеспрямованої державної політики окремих країн (Франція, Нідерланди тощо), а також радикальних дій з боку феміністських та альтернативних суспільних рухів до представників різних релігій.

Із здобуттям Україною незалежності ситуація, навпаки, стала більш комфортною для віруючої людини. Як не дивно, але не останню роль у цьому історичному процесі відіграла глобалізація. Глобальний наступ секуляризації призвів до виникнення зворотного процесу — десекуляризації окремих країн і регіонів, підтверджуючи тим самим справедливості висновків М. Грушевського. Основними рисами цього реверсивного процесу є спроба повернення релігії втраченого статусу у суспільстві або спроба захисту цього статусу від просування секуляризації, тоб-

то запуску механізму негативного зворотного зв'язку, який би відновив колишню рівновагу. Наявність у світі двох різноспрямованих, несумісних процесів закономірно призводить до їх зіткнення, утворення зон турбулентності, тобто стану невизначеності, що виступає необхідною передумовою формування нових параметрів порядку. Вже можна спостерігати утворення таких зон, наприклад, "Арабська весна" чи нещодавні суспільно-політичні події в Турції.

Е. Князева і С. Курдюмов вважають, що суспільство слід розглядати як відкриту та складну нелінійну систему і одними з перших висловили припущення про можливість використання архетипів К. Юнга як атракторів — відносно стійких станів системи, які здатні притягувати (від лат. *attractare* — притягувати) до себе певну кількість "траєкторій" системи, що визначаються різними початковими умовами. Поняття "атрактор" є близьким до поняття "ціль". За атракторами стоять візуальні образи певних "каналів" ("конусів" або "воронок"), які згортають, втягують у себе цілу множину різних "траєкторій", зумовлюючи хід еволюції соціальної системи на окремих ділянках, навіть безпосередньо віддалених від "вирв" таких "воронок" [8, с. 39].

Російська дослідниця В. Василькова зробила практичну спробу використання юнгівських архетипів, які мають універсальний характер, як атракторів для аналізу взаємопереходів порядку і хаосу в соціальних системах [3]. Водночас слід зауважити, що з усього універсального на-

бору базових архетипів кожен етнос використовує лише певні одиниці ("цеглинка") для побудови власної невеликої кількості синтетичних архетипів, які й можна вважати домінуючими архетипами етносу. Для такого типу архетипів характерна культурно-історична спадковість, в той час як універсальним архетипам, які більш схожі на певні загальні психічні інстинкти, притаманна вроджена спадковість.

При зміні історичної ситуації зароджується соціальна самоорганізація спільної діяльності окремих індивідів і соціальних груп, які є виразниками як свідомо, так і несвідомо обумовлених архетипами потреб та цілей. Відносно швидко внаслідок такої діяльності запускається процес самовідтворення соціокультурної системи, що призводить до появи нових зразків поведінки, а це, своєю чергою, зумовлює послаблення існуючого механізму соціального контролю (параметрів порядку, які забезпечують функціонування механізмів негативного зворотного зв'язку) та зміни звичного способу життя.

До особливостей історичних ситуацій періоду розвитку перехідного суспільства слід віднести формування так званого "дивного атрактору", який утворюють як мінімум два культурні архетипи, що перебувають у постійній боротьбі за статус домінуючого архетипу культури. Кожен із зазначених етнокультурних архетипів визначає певний тип ціннісного ідеалу, який на нижчих рівнях моделі виступає як морально-ціннісний орієнтир. До особливостей сучасного українського суспільства слід віднести наявність у соціокультурному

просторі потужного альтернативного ядра культури сусідньої країни, яке сприяє циркулюванню, а в окремих регіонах навіть домінуванню власних етнокультурних архетипів у масовій свідомості українських громадян. Існування “дивного атрактору” переводить ослаблену соціальну систему в хаотичний режим функціонування. Непередбачуваність суспільних подій призводить до того, що в межах одного історичного періоду можуть неодноразово повторюватися спроби встановлення того чи іншого з компонентів “дивного атрактору” як домінуючого, поки не буде остаточно закріплено результати вибору подальшого напрямку розвитку суспільства. Якщо у ранніх формах організації суспільства на вибір шляху його розвитку значною мірою впливала правляча еліта за умов пасивності гноблених народних мас, то в період постмодерну вирішальну роль у цьому процесі відіграє наявність у соціальній системі механізму позитивного зворотного зв’язку. Річ у тому, що функціональна значущість існуючих соціальних норм на соцієтальному мегарівні системи підтримується доти, доки вони поділяються більшістю суспільства. Зауважимо, що в моменти соціальних біфуркацій вказаний механізм зворотного зв’язку, прискорюючись і посилюючись за рахунок когерентних дій індивідів на мікрорівні, позбавляє соціальні норми необхідної підтримки, надаючи перевагу новій конфігурації зразків суспільної поведінки. Таке прискорення зазначеного механізму викликане не в останню чергу самою природою людини, яка, потрапляючи в стан

свідомого чи несвідомого когнітивного дисонансу внаслідок соціальної аномії, якомога швидше намагається повернути собі стан консонансу [5, с. 148].

Посилення диференціації (фрагментації) в релігійній сфері та стосовно релігії загалом містить можливість виникнення принципових розбіжностей щодо майбутнього суспільного розвитку. Процес десекуляризації неминуче призводить до посилення дивергентних явищ — релігійного фундаменталізму та ксенофобії, які завжди супроводжуються зростанням кількості виявів релігійної нетерпимості до інакомислячих як у середині конфесії, так і за її межами. Закономірним результатом прогресуючої дивергенції стає поляризація релігійної ідеології щодо існуючого світського суспільства — формування принципово несумісних з суспільним ладом релігійних поглядів. Це вже не часткове заперечення окремих прав і свобод людини, як у випадку дивергенції, що припускає часткову згоду, а заперечення основ існуючого соціального порядку. До таких суспільно небезпечних явищ слід віднести релігійний екстремізм, фанатизм і тероризм. Зрозуміло, що з цими явищами необхідна безкомпромісна боротьба всього суспільства на правовій основі.

Виникає питання, чи можливий інший шлях розвитку релігій, крім прямої конфронтації внаслідок того, що світ опинився в режимі загострення та нестабільності? Розвиток можливий не лише за рахунок поступової дивергенції, а й шляхом протилежним йому, який передбачає

процес конвергенції (сходження у різному сенсі), пошук компромісів. Потрібна не ізоляція чи сегрегація релігійних об'єднань від участі у суспільному житті, яка тільки сприяє посиленню дивергенції, а перехід до конструктивного міжкультурного діалогу з врахування соціокультурних особливостей історичного розвитку окремих регіонів України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Уявлення про самоорганізацію релігійної спільноти України дають змогу дійти висновку про неможливість нав'язування суспільству певних світоглядних чи релігійних норм, тому що їх утворення пов'язане зі складними процесами самоорганізації, які відбуваються в соціокультурній системі. Забезпечення безпеки в релігійній сфері України значною мірою залежатиме від того, наскільки в моделі суспільно-релігійних відносин вдасться врахувати баланс вказаних норм як результат найкращого розв'язання головної соціальної суперечності (співвідношення індивідуального та спільних, колективних інтересів).

Побудована синергетична модель дає можливість проаналізувати природу суспільно небезпечних явищ у соціокультурному просторі України внаслідок посилення впливу глобалізації та прискорення геополітичних трансформацій. Запропонована синергетична модель може стати надійною основою у формуванні аналітичного інструментарію для розроблення актуальних класифікацій (типологій) викликів і загроз національним інтересам України в релігійній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

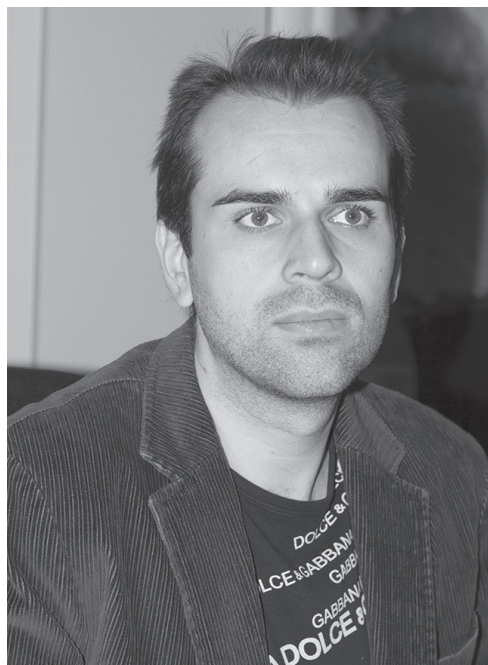
1. *Буданов В. Г.* Методология и принципы синергетики / В. Г. Буданов // *Філософія освіти*. — 2006. — № 1 (3). — С. 143–173.
2. *Бурдьє П.* Социальное пространство: поля и практики / отв. ред. пер., сост. и послесл. Н. А. Шматко; пер. с франц. — М.: Ин-т экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2005. — 576 с.
3. *Василькова В. В.* Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации) / В. В. Василькова. — СПб.: Лань, 1999. — 480 с. — (Серия: “Мир культуры, истории и философии”).
4. *Ганяк В. Й.* Панівні архетипи української культури як запорука дієвості самоорганізаційного механізму безпеки народу / В. Й. Ганяк // *Публіч. упр.: теорія та практика*. — Х: Вид-во “НаукДержУпр”, 2013. — Вип. 2 (18). — С. 64–71.
5. *Ганяк В. Й.* Особливості формування домінуючого культурного архетипу українського суспільства в умовах зміни історичної ситуації / В. Й. Ганяк // *Публіч. упр.: теорія та практика*. — 2015. — Вип. 1 (спец. вип.). — С. 143–149.
6. *Грушевський М. С.* Початки громадянства: генетична соціологія / М. С. Грушевський. — Прага, 1921. — 328 с.
7. *Кемеров В. Е.* Толерантность в обществе различий: коллективная монография / В. Е. Кемеров, Т. Х. Керимов, Л. Ю. Зенкова // *Полиграфист*. — 2005. — 232 с.
8. *Князева Е. Н., Курдюмов С. П.* Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. — М.: Наука, 1994. — 236 с.

9. *Лутай В. С.* Синергетическая парадигма как философско-методологическая основа решения основных проблем XXI века / В. С. Лутай // *Практ. філос.* — 2003. — № 1 (7). — С. 10–38.
10. *Марков А. В.* Религиозность населения не способствует процветанию общества [Электронный ресурс] / А. В. Марков. — Режим доступа: <http://elementy.ru/news/431139>
11. *Хакен Г.* Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? [Электронный ресурс] / Г. Хакен. — Режим доступа: sprkurdyumov.narod.ru/Haken7.htm
12. *Хакен Г.* Самоорганизующееся общество / Г. Хакен // *Синергетическая парадигма. Соц. синергетика* — М.: Прогресс-Традиция, 2009. — С. 350–369.

Довгань Алексей Валентинович,
кандидат филологических наук, ведущий
библиограф, Научная библиотека Нацио-
нальной академии руководящих кадров
культуры и искусств.

Довгань Олексій Валентинович,
кандидат філологічних наук, провідний
бібліограф, Наукова бібліотека Націо-
нальної академії керівних кадрів культу-
ри й мистецтв.

Alexey Valentinovich Dovgan,
candidate of philological sciences, senior
bibliographer Scientific Library of the Na-
tional Academy of Culture and Arts.

ДЕКОДИРОВАНИЕ СМЫСЛОВ ТЕКСТА КАК МЕТОД ОБЩЕСТВЕННО-ИСТОРИЧЕСКОГО АНАЛИЗА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности места и роли смысла в контексте текста, а также представлена специфика функционирования последнего на фоне гуманитарной парадигмы. Кроме того, представлено авторское видение перспектив развития анализа текста с позиций вычленения минимального текстового сегмента в нем. Дано авторское понимание языковой полисистемы, в контексте которой последняя выступает не просто формой для информации, но и ее содержанием. Также представлена перспектива исследования, которая состоит в создании потенциально инновационной системы анализа смыслов текста, которая носила бы универсальный характер и была применима в целом ко всему циклу гуманитарных наук: социологии, переводоведении, литературоведении, лингвистике, философии и прочим.

Ключевые слова: смысл, декодирование смысла, социальность смысла.

ДЕКОДУВАННЯ СМИСЛІВ ТЕКСТУ ЯК МЕТОД СУСПІЛЬНО- ІСТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті розглядаються особливості місця і ролі смислу в контексті тексту, а також представлена специфіка функціонування останнього

на фоні гуманітарної парадигми. Окрім того, представлено авторське бачення перспектив розвитку аналізу тексту з позицій виокремлення мінімального текстового сегменту в ній. Подане авторське розуміння мовної полісистеми, в контексті якої остання виступає не просто формою для інформації, але і її змістом. Також представлена перспектива дослідження, яка полягає у створенні потенційно інноваційної системи аналізу смислів тексту, яка носила б універсальний характер і була застосовувана в цілому до всього циклу гуманітарних наук: соціології, перекладознавства, літературознавства, лінгвістики, філософії тощо.

Ключові слова: смисл, декодування смислу, соціальність смислу.

THE DECODING OF SENSE OF THE TEXT AS A SOCIO-HISTORICAL ANALYSIS METHOD: FORMULATION OF THE PROBLEM

Abstract. The article discusses the features of the place and role of sense in the context of the text, as well as presented the specifics of the functioning of the latter against the backdrop of the humanitarian paradigm. In addition, it provided the author's vision of prospects of development of text analysis from the point of isolating a minimum text segment in it. Given the author's understanding of language polysystem, in the context of which the latter appears not just a form for information, but also its content. Perspective of the research is also presented, which is to create a potentially innovative sense of the text analysis system that would bore a universal character and has been applied in general to the whole cycle of human sciences: sociology, translation studies, literary criticism, linguistics, philosophy, and others.

Keywords: sense, decoding of the sense, sociality of the sense.

Постановка проблеми. *Информация* — неизменный атрибут человеческой *экзистенции* (уникального и непосредственного существования, переживания и прочего индивидуума). При этом взаимодействие информации и материи, информации и сознания является данностью *коэволюции* (совместной эволюции биологических видов, которые взаимодействуют в экосистеме) природы и человека [3, с. 94]. Таким образом, можно сказать, что информация, в какой-то мере, *лимитирует* не только саму личность, но и все сферы ее

(личности) жизни, в том числе и *социальную*. Так, позиционируя себя как представитель определенного сообщества (республиканец, слесарь, левша, аутист, сладкоежка и так далее), личность не только *номинарует себя некой языковой единицей*, попадая в зависимость от тех рамок, контекста, в пределах которых, собственно, начинает функционировать, но и соотносит себя с ними, отсекая все, что не укладывается в них. С одной стороны, это способствует кооперации отдельных организмов в сообщество, создавая более выгод-

ные условия для их выживания. С другой — разрушает идентичность отдельной особи в пользу выживания сообщества, то есть выживает вид, но не личность.

Понятно, что предыдущий тезис носит максималистский характер, но он довольно точно передает ту корневую, определяющую роль, которую несет информация не только в наши дни, но и в прошлом для человечества. Наверное, именно поэтому в человеческом сообществе социальную эволюцию и социальную иерархию изначально можно было коррелировать с информационной составляющей [3, с. 94], которая, пусть ситуативно, может позиционироваться как основополагающая.

Отметим, что такая постановка вопроса, естественно, приводит нас к проблеме формы выражения этой информации — собственно, семиотической полисистеме, т. е. *языку*. При этом последний выступает не просто *формой информации*, но и частично ее *содержанием* — *смыслом*. Тут имеется в виду не только *магическая функция языка*, но и, собственно, специфика реальности, воспринимаемой индивидуумом, а именно — ее *языковая* подоплека. При этом язык можно рассматривать как подобие стекла, имеющего особенности своего искажения, последнее происходит при отображении “стеклом”, через посредничество понятийного и лексического фонда и других языков, реальности. Однако такое “стекло”, по вполне понятным причинам, не только отображает онтологическую реальность, но и искажает ее.

Тут можно говорить о глобальной подмене онтологической языко-

вой реальности, поскольку человек мыслит не предметами, а именами. Поэтому не удивительно, что эксперименты по изучению *многоуровневой иерархической структуры смыслового содержания* звучащего и письменного текстов ориентированы большей частью на поиск путей формализации и моделирования когнитивного механизма *декодирования смысла высказывания*, обусловленного спецификой иерархии эксплицитной и имплицитной составляющей речевого континуума [6, с. 150–151]. Последний, таким образом, можно рассматривать как некое пространство, звучащее после звучания одного звена смысловой цепочки до того, как прозвучит следующее. Говоря метафорически, это пустота, которая лежит между падающими в лесу снежинками, которые сыплются с серого неба: поскольку пространство заполнено не только снежинками в таком случае (единицей), но и их отсутствием (нулем). При этом очень важно понимать последнее, поскольку в музыкальной композиции тишина, хоть и не является звуком по сути, но играет равную с ним роль, представляясь элементом целостной структуры музыкального полотна в виде паузы. Подобно этому смысловая цепочка не имеет вид монолита, скорее она пористая: каждая ее “пора” представляется в виде фрактала, ветвится, проникая через слои (социальный, лингвистический, психологический и прочие).

В таком контексте любой текст можно представить в виде *внутреннего сопряжения гетерогенных (разнородных) сущностей* — семиотическим продуктом автора и вну-

тренного мира реципиента [2, с. 391] (читателя). Так, в дзен-буддизме форма любого объекта зависит от *внутреннего содержания* созерцателя, т. е. постулируется, что реципиент *воссоздает свое видение реальности посредством языка* — языковой картины мира, усваиваемой практически с самого рождения. Таким образом, “паузой” в нем можно воспринимать воссозданную смысловую структуру, в призме которой происходит декодирование содержания.

Таким образом, можно постулировать, что *репрезентативная функция художественного текста* — внешней оболочки художественного дискурса — сопряжена с *функцией трансформации в сознании реципиента*. Если рассматривать текст в качестве двустороннего процесса — создания и трансляции вместе с реорганизацией имеющейся у субъекта восприятия информации, то необходимо отметить, что исследуемый объект эксплицируется в качестве утилизированной единицы (преобразования имеющихся знаний в новые) [1, с. 39]. Упомянутая экспликация происходит под влиянием устоявшейся в сознании “операционной системы” — языка, в контексте которой происходит смыслопорождение, смысловосоздание и так далее. Таким образом, именно номинацию, семантику и прочее необходимо воспринимать как вехи распознавания (декодирования) вложенных в текст смыслов.

Анализ последних исследований и публикаций. Естественно, что проблема соотношения таких языковых категорий, как “текст” —

“затекст” — “подтекст”, в лингвистической (как и в других — прим. *Авт.*) науке обозначена, но не разрешена. “Подтекст”, являясь важным текстовым уровнем, не приобрел необходимой для изучения художественной речи однозначности [7, с. 148]. Именно поэтому автор считает ключом к решению упомянутой проблемы межпредметный подход, позволяющий охватить все аспекты упомянутой задачи. Так, для исследования смыслов текста основополагающими являются работы таких ученых из разных сфер, среди которых можно назвать: Е. Василишину, М. Веббера, Д. Винсент, Г. Гиддинс, А. Грехова, А. Дугина, Э. Дюркгейма, Г. Зиммеля, Ф. Знанецкого, Ф. Зомбарт, А. Кузнецову, К. Леви-Стросса, К. Маркса, Дж. Г. Мида, М. Мосс, Т. Парсонс, Р. Потапова, П. Рикер, С. Сермягина, А. Смолл, П. Сорокина, Г. Спенсер, У. Томас, Ф. Теннис, Г. Ярмоленко и др.

Формулирование целей статьи (постановка задания). *Целью* статьи является рассмотрение особенностей декодирования смыслов текста. *Предметом* — специфика функционирования смыслов в тексте как составляющих его природы.

Изложение основного материала. Язык, призванный явно выражать (эксплицировать) наши мысли, всегда опирается на нечто имплицитное, явно не выражаемое. Это относится и к отдельному слову, и к тексту в целом. Любая фраза понимается только при наличии многочисленных молчаливых допущений или пресуппозиций [6, с. 156]. Понятно, что интерпретация любой произвольной фразы у говоряще-

го и слушателя (автора и читателя) может иметь отличия, порой весьма существенные. Последнее довольно сильно противоречит самой природе языка как универсальной обобщенной платформы, обеспечивающей относительно стабильный процесс понимания. Таким образом, языковое сознание (языковая картина мира и прочее) представляется формой, призванной идентифицировать не столько конкретные элементы смысловых цепочек, как и сами смысловые цепочки в частности, сколько их обобщенные, лишённые глубоко индивидуального налета смысловые модели. Такое положение дел, как ни странно, практически не сказывается на уровне взаимопонимания людей, потому как для повседневного общения, как правило, использование абстракций, мыслительных экспериментов и прочего не является распространённым, а значит — превалирует конкретизированная система координат, в которой имя и предмет практически не имеют свободы интерпретирования.

В этом свете проблема понимания смысла/смыслов текста представляется одновременно более и менее сложной. С одной стороны, мы можем выстроить определенную автоматическую систему, аккумулирующую языковые единицы вместе со всем богатством их значения, т. е. фактически создать базу данных с фондом слов, похожих на словарь, но рассчитывать на адекватность автоматизированного анализа, проведенного по такой программе, не приходится, потому как существует ввелингвистическое окружение,

контекст и прочее, и, к сожалению, оно не будет учтено, а значит полноценного воссоздания смысловых систем не произойдет. С другой — системы анализа смыслов текста уже существуют, но они, как правило, не автоматизированные, а “ручные”. Так, программа, проверяющая уникальность текстов не работает со смыслами, скорее — со статистическими моментами частотности появления языковых конструкций: именно поэтому она столь эффективна, потому что принцип ее работы так прост.

Понятно, что *декодирование* — процесс, обратный кодированию, представляющий собой трансляцию текста на язык реципиента. Данный процесс во многом предопределен субъективным восприятием, способностью реципиента распознавать, анализировать и интерпретировать коды [2, с. 393], заложенные в тексте. Однако этим все не исчерпывается: на наш взгляд, следует говорить о *смысловой интерференции*, которая происходит при наложении двух и более сознаний, взаимодействующих посредством языковой полисистемы. Так, автор, создавая текст, выстраивает самобытную систему смысловых звеньев, при интерпретировании которых другой личностью (читателем) часть из них остается неактивной.

Последнее можно объяснить тем, что носители языка, интерпретирующие смысловое содержание текста, опираются на когнитивный механизм, построенный по принципу многократного “челночного” пробегания от смысла к его воплощению на каждом уровне языковой иерар-

хии: от фонетического до дискурсно-го. Процесс смыслового развертывания содержания текста предстает перед нами как двусторонний процесс “говорения” и “слушания”, т. е. действия и контроля в кибернетическом понимании этого [6, с. 162]. Несмотря на относительную простоту такого подхода, на наш взгляд, он является крайне эффективным, поскольку его алгоритм в своей основе имеет ряд повторяющихся действий, которые в итоге приведут к позитивному результату. Подобно вору, подбирающему комбинацию к сейфу, этот способ помогает нам найти необходимые смысловые звенья, актуализировав их в процессе интерпретации подтекста.

Определение места подтекста относительно смысловых уровней текстовой структуры представляется важным, так как это дает возможность *осознать границы исследуемого явления*, а, следовательно, и *установить механизм его порождения*, что, в свою очередь, поможет обозначить путь интерпретации текста (или прочтения подтекста) [7, с. 148]. Точнее, инициализировать один из возможных путей его прочтения, наиболее близкий к авторскому, однако не эквивалентный ему.

Весьма показательна в этом плане социология воображения Ж. Дюранта, смысл которой состоит в том, чтобы поместить конструкции классической социологии в более широкий контекст, который позволил бы не только учесть и корректно проинтерпретировать значительно большее число фактов и явлений, чем конвенциональная социология, но и обнаружить дополнительные

измерения самого социалистического подхода, который в такой расширенной и обобщенной версии обнаруживает новые стороны и свойства, неизвестные или игнорируемые доселе [4, с. 83]. Именно она (социология воображения), по нашему мнению, может стать основополагающей при попытке анализа смысла текста посредством создания определенной системы (в данном случае, абсолютно не важно — автоматизированной или ручной). Такая система предполагала бы наличие не только целой цепочки маркеров, анализирующих отдельные звенья смысловых образований, но и “прокручивающих” все возможные варианты опознания (распознавания, узнавания и прочего) не языковой единицы, а именно отдельного смысла — элемента смысловой цепочки. Поскольку последний является корневым для понимания всего текста, в противовес формальной графической представленности символа в текстовой ткани. Однако это невероятно сложно, поскольку текст — *производитель смысла*, “оживающий” только в момент соприкосновения с внутренним миром реципиента [2, с. 391].

Естественно, что чтение представляет собой психолингвистический процесс, в результате которого реципиент соприкасается с индивидуальным ментальным полем автора посредством текста и комбинирует, сжигает, расширяет извлеченную информацию с учетом поставленной цели [1, с. 39]. В контексте изложенного выше, мы можем говорить о подобном психолингвистическом процессе, но главным его отличием

в случае создания системы анализа смысла, является его природа. В первом случае (чтении) речь идет о процессе распознавания чужого смысла индивидуумом, в результате чего часть исходного смысла как бы получает “увечья”, подвергаясь насилию инородного личностного толка. Во втором (системе) — процесс должен носить более искусственный характер, поскольку тут необходимо минимизировать такие “повреждения” смысла, представляя смысл наиболее полно. Если говорить более конкретно, то тут речь идет об имплицитном смысле текста, на который влияют различные компоненты: фоновые знания, ситуативный контекст, собственно форма речевого произведения. Так, в художественном тексте скрытые смыслы употребляются как носители семиотической функции с целью инициирования в человеческом сознании сложного образа [1, с. 40], созданного автором.

Таким образом, как стало понятно выше, наряду с эксплицитными значениями языковые выражения заключают в себе также нечто внутреннее (имплицитное), т. е. определенные смыслы. Речь идет о константных, закреплённых за языковыми единицами узуально в системе языка смыслах-знаниях, сопровождающих эксплицитные значения [6, с. 155]. Закономерно, что эта закреплённость носит в первую очередь социальный характер, поскольку обеспечивает необходимую степень кооперированности индивидуумов, посредством неидеальной графической и семантической системы — языка. Последний, естественно, как мы уже писали, высту-

пает универсальным средством передачи информации. В этом контексте крайне важно понимание, заложенных в тексте информационных битов, которые представляются элементами двоичной системы кодирования (0 и 1).

Интересно, что конституируемая искусством *тройственная конвергенция*, состоящая в нераздельности субъекта, объекта и адресата подразумевает, прежде всего, упомянутую выше *адресность*, т. е. наделение рецептивной функцией воспринимающего субъекта (читателя) [2, с. 391]. Эта переменная (адресность) существенно усложняет процесс декодирования, потому как она лимитирует вложенный в текст смысл, закладывая сочетания когнитивных условий, при которых возможно успешное считывание.

Таким образом, определение фоновых знаний в качестве специфической имплицитной категории не предполагает вынесение данной категории за пределы *языка*. Свойство имплицитности в приложении к фоновым знаниям понимается как нечто константно стоящее в качестве подразумеваемого за языковыми выражениями. И этой константной закреплённостью подразумеваемых (имплицитных) смыслов-знаний обусловлен их специфический языковой статус [6, с. 155].

Специфичной в этом случае выступает и природа текста: так, вербальный текст имеет свои особенности. В частности, с целью перехода коммуникативной ситуации в коммуникативное событие реципиенту текста необходимо войти в *интерсубъективное пространство обще-*

ния [2, с. 391]. В случае же анализа смыслов текста (вербального либо невербального) такое вхождение должно осуществляться довольно специфично, поскольку общение (грубо говоря, серия коммуникативных сессий, природа которых носит социальный характер) включает множество внелингвистических элементов: жесты, интонирование, мимика и прочее, которые с легкостью анализирует слушатель либо исследователь, но не сможет использовать программа.

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований. Смысл текста является внеположенной категорией, анализ которой связан с целой чередой трудностей. Именно поэтому мы наблюдаем открытость, незавершенность дискуссий по этому вопросу (вычленения смыслового сегмента). При этом именно он задает глубину интерпретации текста [7, с. 153].

Кроме того, наличествует проблема разночтений, вариантов интерпретирования текста, в процессе которого происходит привнесение чего-то неизведанного, неповторимого, что заставляет графические символы ожить, сложившись определенным образом в единую систему представления, базирующуюся на социальных детерминантах реципиента. То есть налицо реализация принципа патологии, в рамках которого они действует таким образом: семантический аспект художественного текста по-разному реализуется воспринимающим субъектом и продуцентом текста — собственно автором [1, с. 39–40].

В контексте создания системы анализа смыслов произвольного текста это означает, что, в теории, универсальной может быть потенциально открытая система, включающая в свою структуру всю полифонию семантики отдельной языковой единицы. При этом такая система должна учитывать пространство выбора решений в социальном контексте, а также репрезентировать ориентирование в цепи лингвистического окружения.

Перспектива дальнейших исследований состоит в создании потенциально инновационной системы анализа смыслов текста, которая носила бы универсальный характер и была применима в цикле гуманитарных наук: социологии, переводоведении, литературоведении, лингвистике, философии и прочих.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ —

1. *Василишина Е. Н.* Креация новых смыслов в процессе восприятия имплицитных элементов художественного дискурса / Е. Н. Василишина // Вестн. Самарского гос. ун-та. — 2013. — № 5 (106). — С. 39–43.
2. *Василишина Е. Н.* Субъективные аспекты восприятия художественного дискурса / Е. Н. Василишина // Мир науки, культуры, образования. — 2013. — № 6 (43). — С. 391–393.
3. *Грехов А. В.* Квантификационный метод: поиск латентной информации / А. В. Грехов // Вестн. Нижегородского ун-та им. Н. И. Лобачевского. — 2012. — № 1 (3). — С. 94–100.
4. *Дугин А. Г.* Социология воображения. Введение в структурную социологию / А. Г. Дугин. — М.: Академ. Проект; Трикста, 2010. — 564 с.

5. *Кузнецова А. В.* Дополнительные смысловые нюансы как когнитивный феномен / А. В. Кузнецова // Когниция, коммуникация, дискурс. — 2015. — № 11. — С. 55–67.
6. *Потапова Р. К.* Экспериментальное изучение многоуровневой иерархической структуры смыслового содержания письменных текстов / Р. К. Потапова, В. А. Долинский // Вестн. МГЛУ. — 2012. — Вып. 13 (646). — С. 150–176.
7. *Сермягина С.* Ключевые вопросы методики анализа подтекста художественного произведения / С. Сермягина // Вестн. Кемеровск. гос. ун-та. — 2012. — Т. 4. — № 4. — С. 148–154.
8. *Ярмоленко Г. Г.* Сопоставительный анализ контекстно-вариативного членения оригинала и перевода художественного прозаического текста / Г. Г. Ярмоленко // Наук. вісн. Ізмаїльського держ. гуманітарного ун-ту. — 2008. — Вып. 25. — С. 194–198.

УДК 351.336.338

*Друк Юрій Ярославович,
кандидат наук з державного управління,
керуючий філії, АТ Укресімбанк в Івано-
Франківську.*

*Друк Юрий Ярославович,
кандидат наук по государственному
управлению, управляющий филиала,
АО Укрэксимбанк в Ивано-Франковске.*

*Yuriy Yaroslavovich Druk,
PhD in Public Administration, manager of
the branch, JSC Ukreximbank in Ivano-
Frankivsk.*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСАМИ ЯК ВИЯВ АРХЕТИПІВ КОЛЕКТИВНОГО НЕСВІДОМОГО

Анотація. Досліджено основні аспекти державного регулювання фінансових ринків, вплив держави на економічні процеси та економічну діяльність як суспільства в цілому, так і окремих суб'єктів через регулювання фінансових ринків. Особлива увага звертається на вплив архетипів колективного несвідомого на ефективність регулювання.

Ключові слова: регулювання фінансових ринків, архетип, колективне несвідоме, економічні процеси.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ФИНАНСАМИ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ АРХЕТИПОВ КОЛЕКТИВНОГО БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО

Аннотация. Исследованы основные аспекты государственного регулирования финансовых рынков, влияние государства на экономические процессы и экономическую деятельность как общества в целом, так и отдельных субъектов через регулирование финансовых рынков. Особое внимание обращается на влияние архетипов коллективного бессознательного на эффективность регулирования.

Ключевые слова: регулирование финансовых рынков, архетип, коллективное бессознательное, экономические процессы.

STATE REGULATION OF FINANCE AS A MANIFESTATION OF THE ARCHETYPES OF THE COLLECTIVE UNCONSCIOUS

Abstract. We explored the basic aspects of state regulation of financial markets, state influence on economic processes and economic activity at society in general, and at a person through the regulation of financial markets. Especial attention is paid to the influence of the archetypes of the collective unconscious of the effectiveness of regulation.

Keywords: regulation of financial markets, archetype, collective unconscious, economical process.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза 2008–2009 років особливо загострила питання державного регулювання фінансовими ринками та його впливу на загальний стан та розвиток економічних процесів і, як наслідок, на рівень життя у суспільстві. Загальна глобалізація призводить до того, що вплив економічної системи на рівень життя окремого індивіда постійно посилюється. Особливо гостро ця проблема постає у світлі низької ефективності застосування провідних концепцій державного регулювання фінансами та економікою, котрі розглядають поведінку економічних суб'єктів як раціональну. Практика ж показує, що це часто не відповідає дійсності. Вплив індивідуального та колективного раціонального та ірраціонального на поведінку економічних суб'єктів та їх реакції на регулювання економічної системи залишаються недостатньо дослідженими, що й зумовлює актуальність статті.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженням проблем державного регулювання фінансових послуг займалися: А. Сміт, Д. Кейнс, М. Фрідман, А. Шварц, Л. фон Мізес, Ф. фон Хайєк, Д. Стіг-

ліц, У. Шарп та ін. Питання розвитку державного регулювання ринку фінансових послуг є предметом наукових досліджень і вітчизняних науковців, серед яких: М. Алексєєв, О. Барановський, Н. Блага, В. Клименко, В. Колесник, О. Мозговий, С. Реверчук та ін. Разом з тим, в цих дослідженнях недостатня увага приділяється дослідженню державного регулювання фінансами як вияву архетипів колективного несвідомого.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення архетипних впливів колективного несвідомого на державне регулювання фінансами та їх значення для формування ефективної системи державного регулювання фінансами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Архетип — первинний природний образ, ідея, переживання, властиві людині як суб'єкта колективного несвідомого у психології К. Г. Юнга [1]. Юнг розрізняв два рівні несвідомого: особисте несвідоме і колективне несвідоме. Особисте несвідоме — сфери несвідомого, що містять у собі утворення, які раніше перебували у свідомості, але згодом забувалися або ж витіснялися. Колективне несвідоме — найглиб-

ший рівень психічної діяльності, що включає природжений досвід минулих поколінь людей, а також предків. Безпосередньо під рівнем свідомості перебуває особисте несвідоме, що складається з усіх спогадів, імпульсів і бажань, нечітких сприйнятів і іншого особистого досвіду, витісненого або просто забутого. Цей рівень несвідомого не надто глибокий, події, які там заходяться, легко можуть бути відновлені у свідомості. Зміст особистого несвідомого — це згруповані в певні тематичні комплекси емоції, спогади, бажання тощо. Ці комплекси виявляються у свідомості як певні домінуючі ідеї — ідеї сили або ідеї неповноцінності — і таким чином справляють свій вплив на поведінку. Комплекс — це ніби маленька особистість всередині людини. Колективне несвідоме перебуває нижче рівня особистого несвідомого: воно посідає більш глибокий рівень, воно невідоме індивіду і містить акумульований досвід минулих поколінь, включаючи і напівтваринний, періодів історії людства. Колективне несвідоме — це універсальний еволюційний досвід, що становить основу особистості людини. У широкому сенсі — це сукупність психічних процесів, операцій і станів, не представлених у свідомості індивідуального об'єкта політичної чи економічної поведінки, але що чинять активний, а в деяких випадках визначальний вплив на поведінку значних неструктурованих конгломератів людей [5].

Юнг рекомендує індивідам і народам (у разі потреби навіть примусово) жити ірраціональним, а свій витончений ідеалізм і дотепність за-

стосовувати так, щоб “безумство раціонального” завершувати невинним чином [2].

Юнг намагається розкрити дійсні причини соціальних рухів, світових воєн, соціального поступу. Зруйнування негативного впливу архетипів здійснюється, за Юнгом, через процес індивідуалізації, який має привести людину до формування, або точніше — до розкриття її неповторних творчих рис (ідея, що її неодноразово порушують Бергсон, Сартр, Зеньковський, Фромм та ін.). Юнг стверджує, що, залишаючись у рамках психічного, навіть в його “колективному” вираженні, пояснити причини світових воєн або інших великих соціальних зрушень не можна. В усьому винен інтелект як неадекватне знаряддя пізнання. Його безпорадність перед соціальною стихією — ось ключ до розуміння людської історії, а найбільше — її трагедійного змісту.

Вчинки людей, залучених у владу колективного несвідомого, стають ірраціональними. Нестримно зникає будь-яка індивідуальна відповідальність за вчинки [5]. Це може використовуватись і часто використовується у практиці впливу на людей, в тому числі і на фінансових ринках. Р. Н. Еліот довів, що поведінка суспільства чи натовпу розвивається і змінюється у вигляді моделей, що піддаються розпізнаванню. Використовуючи дані фондового ринку як головного інструменту, Еліот показав, що траєкторія цін фондового ринку відображає певний структурований малюнок, котрий, своєю чергою, відображає гармонію, віднайдену у природі. Описи Елі-

ота відображають набір емпірично виведених правил та вказівок для пояснення поведінки ринку [4]. Аналіз дій та поведінки учасників фінансових ринків за теорією Еліота підтверджує постулат Юнга про ірраціональність вчинків людей під владою колективного несвідомого, оскільки в моментах розвороту ринків, більшість гравців перебувають у збиткових позиціях. Це свідчить про неспроможність методів та механізмів державного регулювання ринками, якщо вони суперечать стану та напряму розвитку ринків.

Про переваги ринку як спонтанного порядку, що виник і розвивається еволюційним шляхом і є необхідним для досягнення сукупності різноманітних цілей, якими керуються індивіди, говорив і Ф. фон Хайек [6]. Саме за умов ринкового порядку, на думку Ф. фон Хайєка, створюється і накопичується більше знань і багатства, аніж у централізованій плановій економіці. Ринковий порядок розвивається на основі своєї внутрішньої логіки, не маючи нічого спільного з морально-етичними нормами, однак виникає та еволюціонує в результаті взаємодії людей. Він сформувався природним шляхом без будь-якої спрямовуючої сили, але від його існування залежить добробут суспільства, у тому числі гарантії найважливішої ліберальної цінності — свободи особи. Ф. фон Хайек розрізняв два принципи регулювання взаємодій між індивідами, які, очевидно, виходили з визнання сутності людини як істоти біосоціальної. По-перше, це регулювання на основі інстинктів, що відображає біологічну природу людини, яке віді-

грало провідну роль на початкових етапах розвитку людства. По-друге, це взаємодії, що ґрунтуються на правилах “розширеного” порядку, які виникли спонтанно й перетворилися на регулятор людської поведінки в суспільстві й стосуються “чесності, договорів, приватної власності, конкуренції, прибутку й приватного життя”. Ці правила, на відміну від інстинктів, що передаються природним шляхом, поширюються завдяки навчанню, звичкам і традиціям. До моральних норм учений відносить “інститути власності, свободи і справедливості”, зазначаючи, що саме “моральні норми і традиції, а не інтелект і розважливий розум дозволили людям піднятися над рівнем дикунів”. Спонтанний ринковий порядок означає, що свідомий контроль над господарським життям та економічна політика, спрямована на отримання певних результатів — повної зайнятості, економічного зростання, боротьби з інфляцією або економічним спадом, неможлива у принципі [6]. Пояснюється це тим, що політичні й державні діячі не в змозі врахувати і використати весь обсяг знань, необхідний для успішної реалізації економічної політики, бо ним володіють тільки окремі індивіди. Тому втручання у ринковий порядок з метою його реформування або удосконалення, незалежно від намірів тих, хто його здійснює, може мати лише руйнівні наслідки. Участь держави в економічному житті, за Ф. фон Хайєком, зводиться до створення структур, які забезпечують людям найкращі умови для реалізації їхніх власних цілей, тобто вчений підтримує класичну версію

“мінімальної держави” [6]. На його думку, макроекономічні залежності, якими оперують представники багатьох шкіл економічної думки (кейнсіанства, марксизму, монетаризму), відірвані від реальної економічної дійсності, бо основа господарського життя — індивідуальні суб’єктивні оцінки і уявлення господарюючих агентів, які аж ніяк не зводяться до загальних закономірностей. Будь-яка економічна система припускає, що індивіди прагнуть поводитися відповідно до вимог соціального співробітництва. Вони можуть прагнути до цього через систему вільної участі у виробництві, яка визначає їхні доходи і розміри власності, або вони можуть бути змушені робити це з примусу чи під загрозою репресій [3]. Ще Адам Сміт зазначив, що “...фігури на шаховій дошці не мають іншого принципу руху, окрім наданого їм рукою, тоді як на великій шаховій дошці людського суспільства кожна окрема фігура має свій власний принцип руху, цілком відмінний від того, який може надати їй законодавча влада за своїм рішенням. Якщо ці два принципи збігаються й діють в одному напрямі, гра людського суспільства продовжуватиметься легко й гармонійно, і дуже ймовірно, що вона буде щасливою та успішною. Якщо ж вони суперечать один одному чи відрізняються один від одного, продовження гри буде сумним, а людське суспільство за будь-яких часів неминуче зазнаватиме найвищого ступеня безладу” [6].

Теорія, на якій ґрунтується державне регулювання фінансовими ринками більшості провідних країн, полягає у твердженні про наявність

прямого зв’язку між загальною зайнятістю та сукупним попитом на товари та послуги і, як наслідок, в інфляційному таргетуванні в частині управління фінансами. Така модель не передбачає, що економічні суб’єкти при прийнятті рішень можуть надавати перевагу неекономічним факторам над економічними, тобто колективне несвідоме виявляється сильнішим, ніж миттєва особиста фінансова вигода. В економіці загалом та в фінансах зокрема неможливо пізнати та виміряти усі обставини, що визначають результат процесу. Як наслідок недосконалості моделей державного регулювання, держава перманентно або стимулює інфляцію, або бореться з її надмірно високими значеннями. Основними механізмами такого регулювання стають монетарні методи. Одне із ключових положень монетаризму, на основі якого сучасні його представники будують своє пояснення економічного циклу, полягає в тому, що гроші відіграють виключно важливу роль у зміні реальних доходів, зайнятості і загального рівня цін. Вони твердять, що існує взаємозв’язок між темпом росту грошей і темпом росту номінального доходу, що при швидкому рості грошової маси швидко зростає номінальний дохід, і навпаки. Монетаристський варіант кількісної теорії виконує функції управління грошовим попитом, а через нього — господарськими процесами. Опираючись на положення про екстраординарну роль грошей і стверджуючи, що капіталістичне господарство є стабільною системою, здатною за рахунок саморегулювання досягти стану рівноваги, монетаристи виставляють

свою модель економічного циклу, в якій визначальну роль відіграє зміна грошової маси. Як зазначають Т. Майєр і К. Бруннер, у моделі передавального механізму серед усіх “імпульсів, що впливають на економічні процеси, переважну роль відіграють монетарні сили”. Такими “монетарними силами” вони вважають гроші і ціни [3; 6]. Зміна цих сил є результатом економічної поведінки великої кількості суб’єктів, що разом формують фінансову та економічну систему. Цілі таких індивідуумів для економічної науки є суб’єктивними, але для індивіда цінність кожної з них визначається поєднанням особистісних характеристик та впливом колективного несвідомого і часто не має фінансового виміру. Архетипи колективного несвідомого через мотивацію окремих суб’єктів фінансових ринків визначають їх стан, напрям і перспективи.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Практика застосування механізмів державного регулювання фінансами неокласичної, кейнсіанської та інституціональної шкіл в умовах глобалізації фінансових ринків стає менш ефективною. Значною мірою це пояснюється тим, що математичні моделі, на основі яких приймаються відповідні управлінські рішення, не враховують ірраціональність поведінки індивідуумів

під владою колективного несвідомого. За таргетуванням макроекономічних фінансових показників держава втрачає інтерес окремої особи, який часто є ірраціональним. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у дослідженні оптимальної ролі держави в регулюванні фінансами як вияву архетипів колективного несвідомого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Архетип* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Архетип>
2. *Руткевич А. М.* К. Г. Юнг об архетипах колективного бессознательно-го: предисловие / А. М. Руткевич // Юнг К. Архетип и символ / К. Юнг. — М.: Наука.
3. *Унінець-Ходаківська В. П.* Роль державного регулювання на ринку фінансових послуг / В. П. Унінець-Ходаківська // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 6. — С. 238–248.
4. *Фрост А., Пректер Р.* Полный курс по закону воли Эллиотта / А. Фрост, Р. Пректер. — М., 2001. — 138 с.
5. *Юнг К. Г.* Инстинкт и бессознательное. Сознание и бессознательное / К. Г. Юнг. — СПб.; М., 1997. — 544 с.
6. *Юхименко П. І., Леоненко П. М.* Історія економічних учень: навч. посіб. / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. — К.: Знання-Прес, 2005. — 583 с.

УДК 316.752:159.964

Кожем'якіна Оксана Миколаївна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, Черкаський
державний технологічний університет.

Кожемякина Оксана Николаевна,
кандидат философских наук, доцент, до-
цент кафедры философии, Черкасский
государственный технологический уни-
верситет.

Oksana Mikolaivna Kozhemiakina,
associate professor, assistant professor of
philosophy, Cherkasy State Technological
University.

ЕМАНСИПАЦІЙНІ ЦІННОСТІ В СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ: АРХЕТИПОВИЙ ПІДХІД

Анотація. У статті розглянуто особливості суспільних трансформацій в сучасній Україні з урахуванням глобалізаційних тенденцій та наявних цивілізаційних викликів, що загострюють системну кризу в країні. З позицій архетипового підходу здійснюється розкриття соціокультурної сутності емансипаційної динаміки ціннісних змін глобалізованої сучасності. Розглянуто взаємозв'язок емансипаційних цінностей зі становленням культури довіри та формуванням структур громадянського суспільства, звертаючи особливу увагу на особливості української ментальності у співвідношенні індивідуальних та колективних цілей.

Стверджується, що властивий українському національному характеру індивідуалізм як ініціативність та прагнення до незалежності та самореалізації має чіткі ознаки демократичності, що в цілому відповідає обраному курсу євроінтеграції. Емансипаційні цінності та культура довіри, визнання і толерантність як одні з базових принципів європейської культури можуть стати ключовими соціокультурними орієнтирами в модернізаційних стратегіях України лише з урахуванням специфіки трансформацій глибинних інваріантів буттєвої свідомості українців та актуалізації відповідних власній духовній традиції і визначеним перспективам смислів.

Ключові слова: емансипаційні цінності, модернізація, суспільна трансформація, культура довіри, громадянське суспільство, демократія.

ЭМАНСИПАЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ В ОБЩЕСТВЕННЫХ ТРАНСФОРМАЦИЯХ: АРХЕТИПИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Аннотация. В статье рассмотрены особенности общественных трансформаций в современной Украине с учетом глобализационных тенденций и имеющихся цивилизационных вызовов, которые обостряют системный кризис в стране. С позиций архетипического подхода осуществляется раскрытие социокультурной сущности эмансипационной динамики ценностных изменений глобализированной современности. Рассмотрена взаимосвязь эмансипационных ценностей со становлением культуры доверия и формированием структур гражданского общества, обращая особое внимание на особенности украинской ментальности в соотношении индивидуальных и коллективных целей.

Утверждается, что присущий украинскому национальному характеру индивидуализм как инициативность и стремление к независимости и самореализации имеет четкие признаки демократичности, что в целом соответствует выбранному курсу евроинтеграции. Эмансипационные ценности и культура доверия, признания и толерантность как одни из базовых принципов европейской культуры могут стать ключевыми социокультурными ориентирами в модернизационных стратегиях Украины только с учетом специфики трансформации глубинных инвариантов бытийного сознания украинцев и актуализации соответствующих собственной духовной традиции и определенным перспективам смыслов.

Ключевые слова: эмансипационные ценности, модернизация, общественная трансформация, культура доверия, гражданское общество, демократия.

EMANCIPATORY VALUES OF SOCIAL TRANSFORMATION: ARCHETYPAL APPROACH

Abstract. In the article the features of social transformations in modern Ukraine taking into account globalization trends and civilizational challenges present which exacerbate systemic crisis in the country. From the standpoint of the archetypal approach made the disclosure of sociocultural nature of emancipatory dynamics of value changes of our globalized reality the interrelation of emancipatory values and a formation of the structures of civil society, drawing special attention at features of the Ukrainian mentality in the ratio of individual and collective goals.

It is alleged that common to Ukrainian national character individualism as initiative and desire for independence and self-realization has clear features of democracy, which generally corresponds to the chosen course of European integration. Emancipatory values and culture of trust, acceptance and tolerance as one of the cornerstones of European culture could be the key socio-cultural

reference points in strategies of modernization of Ukraine only with account of specificity of transformation of deep invariants of popular conscience of Ukrainians and their updating to the corresponding to proper spiritual tradition and to the defined prospective of the meanings.

Keywords: emancipatory values, modernization, social transformation, culture of trust, civil society, democracy.

Постановка проблеми. Активний, хоча й складний та суперечливий рух України до європейського співтовариства, демонструючи цивілізаційний вибір України, потребує значних модернізаційних змін, спрямованих на витворення структур підтримки демократичної культури. Дієвість таких змін великою мірою залежить від актуалізації відповідних державній культурі ціннісних орієнтирів, що визначають моральну ідентифікацію нації та спрямованість розвитку країни. В цьому контексті особливу сферу наукової зацікавленості становлять проблеми динаміки ціннісних змін сучасності, що пов'язані як з глибинними зрушеннями у структурі самого соціуму, так і появою нових форм та способів соціальних взаємодій, а також суспільних та індивідуальних самоорганізацій і джерел громадянської активності. В умовах цивілізаційних викликів, перед якими стоїть сучасна Україна, вкрай нагальними постають питання відповідності обраних стратегій розвитку та впроваджуваних реформ наявним ментальним структурам та соціокультурним формам суспільної організації і питання спроможності спільноти до самоствердження в аспекті досягнення взаємопорозуміння, взаємовизнання та ментальних трансформацій щодо відстоювання

визначених цінностей як очевидних та доленосних. Актуальність теми зумовлена виявленням перспектив самореалізації України як демократичної країни та конкретизації наявних психоенергетичних джерел культури довіри, суспільної толерантності, гуманістичної солідарності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ціннісних змін сучасності в контексті модернізаційних перетворень стає предметом розгляду багаторічних досліджень країн в рамках всесвітнього проекту WVS (World Values Survey), зокрема, доречно зазначити напрацювання Р. Інглхарта, К. Вельцеля, С. Харрісона, Дж. Александера та ін., які досліджують поширення емансипаційних цінностей в контексті розширення сфери людського розвитку, глобалізаційних тенденцій, соціально-економічного зростання та становлення демократичної культури.

Глобалізаційні аспекти модернізації в контексті становлення індивідуалізованої сучасності досліджують З. Бауман, Н. Луман, У. Бек, Е. Гідденс та ін. Аналіз особливостей ціннісних змін в сучасній Україні у взаємозв'язку з чинниками національної ідентичності знаходимо у працях Н. Паніної, Ю. Савельєва, В. Місютіної, А. Ручки та ін.

Проблематиці архетипів та специфіки їх вияву в соціальній та політичній дійсності присвячені праці К. Юнга, М. Еліаде, А. Аугустинавічуте, А. Большакової, С. Кримського, Е. Афоніна, О. Донченко та ін.

Серед відомих дослідників культури довіри в контексті аксіологічних проблем соціальної взаємодії слід зазначити Ф. Фукуяму, А. Селігмена, П. Штомпку, Н. Лумана, Е. Гідденса, Б. Барбера, Т. Ямагіші, П. Бурдьє, У. Бека та ін.

Водночас, незважаючи на наявність значної кількості праць, залишається недостатньо дослідженим питання співвідношення емансипаційних цінностей та культури довіри, а також чинників їх формування.

Формування цілей статті. Метою статті є розкриття соціокультурної сутності емансипаційної динаміки ціннісних змін глобалізованої сучасності та окреслення архетипних засад суспільних трансформацій в сучасній Україні, звертаючи увагу на аксіологічну специфіку становлення культури довіри як основи громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В контексті загрозливих викликів сьогодення самоорієнтування власного народу в соціальному та історичному просторі та часі стає вкрай важливим для сучасної України. Ключовий вектор аналізу становлять саме цінності, концептуалізація яких зазвичай відбувається навколо ідеї позитивної значущості, оцінки, ідеалу або орієнтиру діяльності, остаточного підґрунтя вибору, а також способів соціального визнання та системи пріоритетів. В контексті проблематики досліджен-

ня особливо важливою гуманістичною ознакою цінності є наявність в ній сприятливих для становлення людини позитивних якостей та послідовного процесу людського розвитку, ініціюючи спрямування до ідеї блага відповідно до розширення сфери свободи.

У сучасному світі спостерігаються відчутні ціннісні зміни, що демонструють перехід від матеріалістичних цінностей (з акцентом на економічній та фізичній безпеці) до цінностей постматеріальних (з домінацією якості життя та самовираження). Згідно з дослідженнями Р. Інглхарта та К. Вельцеля, які масштабно аналізують ціннісні зміни в умовах сучасного постмодерного світу в межах проекту WVS (World Values Survey), існують чіткі залежності між стабільністю демократії як макrorівневою характеристикою та деякими мікрорівневими характеристиками, серед яких провідне місце належить саме міжособистісній довірі. Емансипаційні цінності сприяють розширенню можливостей, прав та вільного вибору. На соціально-економічному рівні розширення можливостей здійснення свободи забезпечується зростаючими ресурсами, соціально-культурний рівень мотивує здійснення свободи, інституціонально-правовий рівень розширює права людини та уможливорює ефективну реалізацію демократичних свобод.

Становлення нової ціннісної парадигми постмодерну передбачає суттєві соціетальні зміни, що зумовлюють свого роду пост-модернізаційні процеси, зачіпаючи, зокрема, і гендерні ролі, і релігійні та сімейні

цінності, сприяючи в цілому розширенню людських можливостей. Як зазначають Р. Інглхарт та К. Вельцель, демократичне становлення є не стільки результатом витонченого елітарного торгу та “конституційної інженерії”, скільки процесом постійного витворення демократії на основі глибоко вкорінених ціннісних орієнтацій народу в цілому відносно результативних вимог громадянських та політичних свобод, гендерної рівності, особистої незалежності [1, с. 11–12].

Одним із дієвих орієнтирів суспільного розвитку в сучасних умовах розглядається культура довіри, що постає довгостроковою моральною стратегією реалізації відносин довіри, акцентуючи увагу на нормативному контексті дієвості довіри в соціумі, наявності умов застосування принципу довір та суспільного механізму породження довіри. Застосування концепту ціннісної емансипації для характеристики процесу становлення культури довіри дає можливість з'ясувати співвідношення особистих та колективних цілей та інтересів, а також виявити роль свободи та відповідальності в ціннісній еволюції сучасного соціуму.

Проблеми розвитку демократичних процесів у країнах щільно пов'язані зі становленням культури довіри, що передбачає водночас як поширення нормативних правил відповідальних та ефективних взаємодій, так і легітимацію права кожного на самовираження та задоволення потреб, виявляючи внутрішні чинники злагодженої взаємодії суспільства та державних інституцій. Концепт “культури довіри” у трактовці

П. Штомпки позначає переважаючі соціальні взаємини, які кодифікуються в правила, акумулюючи досвід довіри та соціальної надійності, а точніше, “систему правил-норм і цінностей, що регулюють вияв довіри та виконання очікувань, а також взаємність довіри” [2, с. 244]. Вагомою основою просторової концептуалізації довіри є саме ціннісно-нормативний контекст, що забезпечує ефективне функціонування довіри у визначеному та взаємновизнаному культурному полі взаємних зобов'язань та очікувань.

Процес становлення культури довіри як втілення тенденцій самореалізації передбачає розповсюдження цінностей свободи вибору, внутрішнього переконання (на відміну від зовнішнього примусу), особистої незалежності, відповідальності за власне життя, дієвої активності. Емансипаційні цінності сприяють становленню культури довіри як укоріненій у свідомості людей прихильності певній нормі, передбачаючи “примат свободи особистості над дисципліною колективу, різноманіття над відповідністю груповій нормі, громадянської незалежності над державною владою” [1, с. 391–392]. Культура довіри як ціннісна емансипація суспільства формується потужною соціально-активною мотивацією ефективної взаємодії, координуючи власні дії з урахуванням спільних інтересів.

В умовах глобалізованої сучасності довіра постає засобом розуміння, інтерпретації та пристосування до соціального середовища, демонструючи адаптацію до складності та непередбачуваності соціуму. Специ-

фікою політичної довіри є те, що вона виявляє принципово асиметричні вертикальні відносини між владою та громадянами, оцінюючи спроможність та готовність влади ефективно вирішувати соціальні проблеми, захищати інтереси громадян та їх громадянські свободи. Також актуалізується впровадження в культуру довіри практик ліберальної недовіри як вимог підзвітності і прозорості дій влади та активізації громадського контролю.

Відтак політична довіра, постаючи як делегування повноважень, очікування та контроль їх адекватного прийняття та виконання, позначає наполегливу вимогу до владних інституцій відповідати очікуванням справедливості, надійності та компетентності. Водночас в умовах кризи сучасної демократії, актуалізується проблема зростання участі громадян у здійсненні демократії з метою контролю дій влади та посилення її ефективності, для чого необхідним є достатній рівень соціального капіталу, що базується на горизонтальній довірі. Тому довіра є, з одного боку, ключовим ресурсом демократії, відіграючи роль її базової інституції, а з другого — метою демократії, постаючи незамінною демократичною цінністю.

Особливим чином в глобалізаційних умовах формування національної культури довіри постає проблема співвідношення загальнолюдських, універсалістських цінностей з національними, партикулярними. Закономірно, що суспільні зміни сьогодення знаходяться у стані трансформації та характеризуються динамічними соціокультурними зрушеннями.

Цінності та етичні норми зазнають суттєвих змін у взаємозалежності з перетвореннями в соціально-економічній та політичній сферах, але водночас цінності відрізняються певною тривалістю та просторово-темпоральною стійкістю. Тому, коли йде мова про ціннісно-нормативну переорієнтацію суспільства, постає питання, якими ж мають бути ці норми та цінності: чи як закріплені в національних традиціях та звичаях, чи як запозичені ззовні від більш успішних країн, чи як орієнтири, які ще тільки намагається виробити світове співтовариство. У зв'язку з цим досить важливою постає проблема ціннісної трансформації та оновлення, зокрема, співіснування і структурної взаємодії наявних, закріплених в національних архетипових структурах, та нових, відповідних часу, ціннісно-нормативних систем.

Застосування концепту суспільної трансформації дає можливість розглянути кардинальні зміни та якісні перетворення, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, фіксуючи появу нових смислів та образів майбутнього у множинності прогресуючих змін та структурних перетворень системи. У процесі суспільної трансформації відбувається органічне поєднання інноваційних та традиційних елементів, здатних до модернізації та адаптації, тобто це одночасно і внесення змін, і пристосування до них. У пошуках нових орієнтирів ефективного суспільного самооновлення важливо не допустити спрощеної імітації або штучного приєднання до іншої універсальної (як варіант, західної) моделі, а формувати нові контексти соціальних

очікувань та форм подолань суперечностей з урахуванням історичного, національного, соціокультурного виміру зінціпованих змін.

Таким чином, саме поєднання елементів традиційної національної культури з універсальними моделями орієнтативного розвитку може стати джерелом порятунку соціуму, одним зі шляхів модернізації, що призведе до реальних успіхів та бажаних наслідків, актуалізуючи амбівалентні архетипи національної культури як глибинні інваріанти, що поєднують ментальне та реальне з урахуванням потреб та викликів сьогодення і спроможності нації здійснити відповідні викликам часу якісні зміни.

Архетиповий підхід дає можливість зосередитись на глибинних психоенергетичних структурах, що лежать в основі типових моделей поведінки, що зазнають також суттєвих змістових інтерпретацій у процесі адаптації до умов сучасного життя та нових способів соціальної організації. Відповідно до змін в царині ціннісних орієнтацій актуалізуються архетипи, що стимулюють певну модель поведінки, визначаючи ключові орієнтири життя та уявлення про належне. Архетипи, концептуалізовані як ціннісні резонатори суспільства, задають можливості стратегічно визначеного конструювання соціальної реальності, визначаючи ключові лінії поведінкових моделей та ціннісної динаміки.

Застосування архетипового підходу до аналізу емансипаційних цінностей дає змогу виокремити ірраціональні стимульні чинники модернізаційних змін соціокультурної

природи сучасного українського суспільства, фіксуючи увагу на емансипаційних ознаках української ментальності. Зазвичай серед провідних організаційних ознак українського національного характеру виокремлюють чотири визначальні:

- емоційність — виявляється в чуттєво-релігійному ставленні до світу, першості чуттєвого виразу;
- кордоцентричність — домінація ролі серця, яке є осередком душевного та духовного життя, центром морального життя людини;
- індивідуалізм — в розумінні прагнення до самостійності, особистої свободи;
- інтроверсивність — звернення до внутрішнього світу, схильність до самозаглиблення, екзистенційного самоспоглядання.

В контексті цього дослідження особливо цікавим є дослідження емансипаційних властивостей славетного “українського індивідуалізму”, відносно якого існують досить суперечливі думки. Багато дослідників пов’язують появу індивідуалізму зі сприятливими природними умовами ведення сільського господарства, що зумовило розвиток персональної відповідальності, самостійності, розсудливості.

Серед позитивних моментів у тлумаченні індивідуалістичної риси необхідно назвати протидію деспотичним формам правління, неприйняття сильної влади, що формувало волелюбність, прагнення до особистої свободи. В політичному аспекті індивідуалізм розглядають і як

безумовно позитивну детермінанту відродження української нації та формування громадянського суспільства, і як гальмуючий чинник сучасних процесів державотворення. Так, І. Шлемкевич бачить небезпеку українського “індивідуалізму без індивідуальностей” — цього розпливчастого індивідуалізму, що фактично є “страхом перед формою” [3, с. 698]. І. Мірчук описує українську людину як людину “розумного егоїзму”, називає індивідуалізм українців “вибуялим” і вважає, що саме цей феномен придушував витворення традиції як державотворчого чинника і перетворював історичне існування нації в гру нескоординованих сил, що через брак поважних змагань до скупчення мусили стати катастрофою для майбутнього цієї людської спільності [4].

Індивідуалізм можна розглядати з кількох позицій. З одного боку, як посиленій прояв індивідуальності через яскраву виразність власних неповторних особливостей, власного “Я”, що приводить до оригінальності, вирізнення з маси. Ця позиція відображає реалізацію внутрішніх сил людини, її творчого потенціалу. З іншого боку, індивідуалізм постає як прагнення до усамітнення, егоцентризму, відторгнення та самопротиставлення особистості колективу.

Один з найвідоміших та послідовних дослідників архетипів української культури С. Б. Кримський унікає концепту індивідуалізму, натомість визначальну національну властивість українців означає як “ствердження самодостатньої цінності людської особистості”, як “своєрідну українську етику серця”

[5, с. 126]. Таким чином, український індивідуалізм як архетип національного самовизначення може розглядатись як цілком відповідна емансипаційним цінностям національна властивість, що передбачає розуміння не одиничного та окремого, а єдиного, “здатного втілювати весь світ, стискуючи його в межах особистості” [6, с. 188].

У контексті проблематики формування культури довіри актуалізація індивідуалістичних тенденцій української ментальності визначатиме якісні зміни в соціокультурних засадах міри конгруентності індивідуальних та колективних цінностей:

індивідуальні цінності: свободи – самореалізації – незалежності – особистої успішності – ризиковості – готовності до змін – рішучості – почуття власної гідності;

колективні цінності: відповідальності – спільного блага – взаємопідтримки – ефективної взаємодії – соборності – громадянської злагоди тощо.

Таким чином, втілені в індивідуалізмі джерела емансипаційних цінностей з урахуванням орієнтирів спільного блага закладають основи для формування горизонтальних зв’язків, що стають підґрунтям культури довіри як ціннісно-нормативного джерела соціального капіталу, активізуючи громадянську активність та відповідальність.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Соціокультурна природа емансипаційних цінностей постає переважно як ідеал людства, що сприяє встановленню гідних людини соціальних

відносин. У межах архетипового підходу виокремлюються певні закономірності у становленні нової демократичної культури як зовнішньої адаптації (зокрема, до географічних, геополітичних, історичних, соціокультурних обставин) та внутрішньої інтеграції шляхом формування системи емансипаційних цінностей, що сприяють всебічному розвитку особистості та уможливають формування культури довіри.

Цінність культури довіри виявляється не стільки як легітимативна процедурна основа влади як її внутрішній гарант у правовому аспекті, скільки в аспекті просторово-часової аксіологічної настанови розширення сфери свободи та індивідуальної самореалізації, що постає умовою узгодження інтересів та становлення спільного блага на довгу перспективу, передбачаючи також ініціацію демократичної недовіри як засобу підтримки реальної, а не формальної демократії, зокрема, в аспекті широкого залучення громадян до структур впливу на політичну та соціальну сферу.

Емансипаційні цінності, втілені в позитивній актуалізації амбівалентності українського індивідуалізму як прагненні до свободи та особистої незалежності, уможливають самоорганізацію соціуму саме завдяки некерованим ззовні стимулам само-

вибудови та індивідуальної самореалізації, що сприяє у свою чергу суспільній самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Инглхарт Р., Вельцель К.* Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель: [пер. с англ. М. Коробочкина]. — М.: Новое изд-во, 2011. — 464 с.
2. *Штомпка П.* Доверие — основа общества / П. Штомпка: [пер. с пол. Н. В. Морозовой]. — М.: Логос, 2012. — 440 с.
3. *Кульчицький О.* Вчитель життя. Пам'яті М. Шлемкевича / О. Кульчицький // Україна: філософський спадок століть. Хроніка. — 2000. — Вип. 37–38. — К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. — С. 691–698.
4. *Мірчук І.* Світогляд українського народу: спроба характеристики / І. Мірчук // Генеза. — № 2. — 2002. — С. 87–96.
5. *Кримський С. Б.* Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. — К.: Фенікс, 1996. — С. 91–113.
6. *Кримський С. Б.* Трансформація соціальних стратегій на зламі тисячоліть / С. Б. Кримський // Запити філософських смислів. — К.: ПАРА-ПАН, 2003. — С. 181–199.

Козаков Володимир Миколайович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державної політики та суспільного розвитку, Національна академія державного управління при Президентові України.

Козаков Владимир Николаевич, доктор наук государственного управления, профессор, профессор кафедры государственной политики и общественного развития, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины.

Volodymyr Nikolaevich Kozakov, Doctor of Sciences in public administration, Professor, Professor of the Department of state policy and social development, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

Рашковська Ольга Володимирівна, аспірант кафедри державної політики та суспільного розвитку, Національна академія державного управління при Президентові України.

Рашковская Ольга Владимировна, аспирант кафедры государственной политики и общественного развития, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины.

Olga Volodymyrivna Rashkovska, aspirant of the Department of state policy and social development, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

Анотація. У статті проаналізовано вплив архетипних особливостей моделей громадянських комунікацій на формування та становлення публічного управління та громадянського суспільства в країнах розвинутої демократії

та впровадження досвіду для України. Особливу увагу автор приділив формуванню моделей функціонування громадянських комунікацій, які у тому чи іншому вигляді поширилися по світу, а саме англосаксонському, континентально-європейському та скандинавському типам. Не останню роль у формуванні цих моделей відіграли національні традиції та архетипні особливості, які сформувалися протягом певного історичного часу.

Ключові слова: архетипи, комунікація, громадянська комунікація, публічне управління, громадські організації, громадянське суспільство, моделі громадянських комунікацій.

АНАЛИЗ МОДЕЛЕЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ КОММУНИКАЦИИ В СТРАНАХ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ (АРХЕТИПИЧЕСКИЙ ПОДХОД)

Аннотация. В статье проанализировано влияние архетипических особенностей моделей гражданских коммуникаций на формирование и становление публичного управления и гражданского общества в странах развитой демократии и внедрение опыта для Украины. Особое внимание автор уделил формированию моделей функционирования гражданских коммуникаций, которые в том или ином виде распространились по всему миру, а именно англосаксонском, континентально-европейском и скандинавском типам. Не последнюю роль в формировании этих моделей сыграли национальные традиции и архетипические особенности, которые сформировались в течение определенного исторического времени.

Ключевые слова: архетипы, коммуникация, гражданская коммуникация, публичное управление, общественные организации, гражданское общество, модели гражданских коммуникаций.

ANALYSIS MODELS OF CIVIC COMMUNICATION IN WESTERN EUROPE (THE ARCHETYPAL APPROACH)

Abstract. The article analyzes the impact archetypal features models of civic communication on the formation and establishment of public administration and civil society in developed democracies, and implementation expertise to Ukraine. Special attention is paid to the formation of models of functioning civil communications, which in one form or another spread around the world, such as Anglo-Saxon, continental European and Nordic types. Not the last role in the formation of these models played the national traditions and archetypal features that were formed over a historical time.

Keywords: archetypes, communication, civic communication, public administration, NGOs, civil society, civic communications model.

Постановка проблеми. Стратегічний вибір України на європейську інтеграцію передбачає досягнення цивілізаційної моделі суспільного життя та публічного управління. Україна потребує налагодження

більш ефективних механізмів функціонування зворотних зв'язків між державним та недержавними секторами в їх співвідношенні з процесами самоорганізації та самоврядування на рівні суспільства та соціальних груп. Суть цієї моделі досить проста: ринкові відносини в економіці, права людини як альфа й омега у громадському житті, повага до Закону, що захищає права людини, публічність та інформаційна відкритість влади, дійсно підзвітної народу, який її обирає. В інших термінах ця модель описується поняттям "громадянське суспільство".

Розвиток і функціонування розвинених держав і нагромаджений ними історичний та політичний досвід (успішного та проблемного розвитку) є тією базою, яка допомагає перевіряти існуючі теоретичні концепти, виробляти на підставі практичного аналізу архетипні залежності, виділяти тенденції та формулювати теорії, шукати варіанти розв'язання актуальних політичних ситуацій тощо. Саме тому ми пропонуємо новий погляд в історичній перспективі на становлення громадянської комунікації в країнах Західної Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз джерельної бази зазначеної проблеми, важливий доробок в обґрунтування поняття "громадянське суспільство", комунікацій з громадськістю знайшли своє відображення в роботах таких учених, як В. Бакуменко, В. Бебик, О. Валецький, Р. Войтович, В. Голубь, Л. Гонюкова, Н. Гудима, В. Гурковський, И. Дзялошинський, О. Дмитренко, Н. Дніпренко, Ю. Ковбасюк, А. Колодій, Г. Почеп-

цов, О. Пухкал, Я. Радиш, П. Ситник, С. Телешун, В. Тертичка, Є. Романенко та ін.

Останнім часом в науковому середовищі актуальними стали питання щодо здійснення аналізу влади і сучасної демократії, соціокультурного підґрунтя людського потенціал, у контексті архетипіки соціуму, громадянського потенціалу, над якими ґрунтовно працюють Е. Афонін, Т. Бельська, Т. Плахтій, В. Ребало О. Сушій, О. Тертичний та ін. Водночас великий пласт впровадження в публічне управління досліджень, які базувалися на вивченні та розкритті архетипних особливостей формування громадянського суспільства та взаємодії його з органами державної влади, ще не були всебічно проаналізовані. Ефективна реалізація та впровадження в публічну політику ідей громадянського суспільства, багато в чому буде успішною від вивчення та аналізу досвіду розвитку громадянських комунікацій в розвинених країнах Заходу.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз сучасних моделей громадянської комунікації в країнах Заходу, на основі архетипного підходу та досвіду для України.

Для досягнення мети, автори визначили основне завдання, а саме: розкрити вплив архетипних особливостей моделей громадянських комунікацій на формування та становлення публічного управління та громадянського суспільства в країнах з розвинутою демократією та впровадження досвіду для України.

Виклад основного матеріалу. У більшості країн Західної Європи за останні двісті років, загальною

тенденцією у взаєминах держави із структурами громадянського суспільства є прагнення надати демократичним тенденціям організації громадського життя новий імпульс до розвитку. Вказана ситуація стала можливою у межах існуючого в країнах ЄС громадського договору, завдяки якому усуваються перешкоди для визнання, як рівноправних суб'єктів соціальних взаємодій, будь-яких структур громадянського суспільства. І порівняно благополучна ситуація в європейських країнах багато в чому пояснюється тим, що тут вдалося розв'язати центральну проблему міжгрупової взаємодії, а саме проблему легітимації, оскільки більшість учасників громадського договору не ставлять під сумнів юридичну і моральну виправданість, історичний та архетиповий досвід, тобто легітимність сталого політичного і соціального порядку.

Протягом історичної еволюції суспільство виробило численні, зокрема — державно-управлінські, механізми сприяння формуванню у громадянина відчуття обов'язку перед суспільством — державою, нацією, країною. Однак у будь-якому випадку навіть найкращий механізм суспільного впливу спрямовується на самосвідомість індивіда, його власну духовно-ціннісну систему світосприйняття, національні традиції та архетипові особливості.

Архетипи, залежно від суб'єкта, які виступають носієм самосвідомості, можуть бути індивідуальними (особистісними) або колективними (самосвідомість певної групи людей, об'єктивно чи свідомо об'єднаних у якусь спільноту: сім'ю, рід, верству,

клас, професійну групу, конфесію, партію, націю тощо). Отже, можна говорити про наявність різних форм архетипних особливостей (індивідуальна і колективна) і різних її видів: особистісна, родова, професійна, класова, конфесійна, етнічна, національна, загальнолюдська тощо.

Людина може бути водночас носієм практично всіх видів самосвідомості. Більше того, основу духовного життя суспільства складає досвід, який передається від минулих поколінь наступним і є сукупністю архетипів. Архетипи проектуючись на зовнішній світ визначають своєрідність культури. Формування самосвідомості особистості відбувається саме внаслідок інтеграції низки її самовизначень у різних зрізах і сферах оточуючої реальності, життєвого простору, тобто як узагальнений результат архетипу індивідуальної, соціальної, професійної, політичної, конфесійної, національної тощо самоідентифікації. Для цілісного уявлення про самого себе індивід має усвідомити своє ставлення до якомога більшого числа наявних у суспільстві цінностей та відносин. Залежно від обставин та потреб один тип самоідентифікації поступається місцем іншому або співіснує з ним. Решта до певного часу залишається у тіні, не відіграє провідної чи навіть помітної ролі в життєдіяльності. Серед численних самовизначень людини чільне місце посідає національна самоідентифікація, що у розвиненому вигляді постає архетипною національною самосвідомістю. Це зумовлено тим, що нація для сучасної людини лишається найбільш життєво важли-

вою, фундаментальною історичною спільністю.

Однак пізнавальна функція національної самосвідомості не є самодостатньою. Знання, що несе національна самосвідомість, підпорядковані меті формування ціннісної орієнтації члена національної спільноти. Усе, що дізнається індивід про свою націю, спрямовується на формування певної життєвої позиції, яка базувалась би на загальнонаціональних архетипах, святинях і цінностях. Ці останні поділяються на емоційні і раціональні. До першої групи належать такі архетипи як почуття, любов до рідного краю, патріотизм, служіння національним інтересам, громадянський обов'язок, національна гідність, шанобливе ставлення до історичного минулого, повага до національної символіки та святинь тощо. Ці емоційно-ціннісні елементи архетипів національної самосвідомості практично не підлягають раціональному поясненню.

До раціонально-ціннісних елементів архетипу національної самосвідомості належать, передусім, такі сприйняті й відображені нею об'єктивні реалії, як свобода, незалежність, історична місія нації у світовій спільноті, самобутність національної історії та культури, внесок нації у загальноцивілізаційний поступ людства тощо.

Кожен індивід у процесі соціалізації серед маси різноманітних знань про суспільне середовище, в якому він живе, з необхідністю пізнає свою національну належність та національні особливості, історію свого народу, його фольклор, звичаї, традиції, норми поведінки, а також економіч-

ний, політичний, духовний, геополітичний статус своєї нації, її приховані резерви і можливості, ідеали та настанови, якими він керується, чи хотів би керуватися за певних умов, вступаючи в колективні відносини.

Особлива роль серед механізмів формування національної самосвідомості належить архетипам історичної пам'яті. Вона не лише фіксує величезну кількість подій, а й синтезує, сплітає їх у єдине цілісне мереживо національної історії, де кожен факт, подія займає свою ціннісну нішу. Відбувається своєрідне сортування надбаного досвіду на позитивний, що належить засвоювати і примножувати, і негативний, який слугує застереженням. Архетипи історичної пам'яті виступають не німим свідком минулого, а живим збудником людської волі й водночас дороговказом, орієнтиром доцільної активності. Німецький мислитель К. Ясперс був повністю правий, стверджуючи, що "минуле не завершене: воно продовжує жити... Воно не лежить перед нами як залишки того, що було. У минулому криється більше, ніж добуто з нього до цього часу..." [1, с. 266].

Стихійна колективна поведінка стає соціальною, коли вона починає регулюватися особливими формами соціального контролю: традиціями, звичаями, моральними нормами й законами, які в остаточному підсумку, і є продуктом комунікації. Комунікація, таким чином, це процес, що соціалізує, інтегрує та уможливорює узгоджені дії суспільства як такого, що, безперечно, повною мірою сприяє реалізації основних політико-управлінських функцій держави [2, с. 32].

Нерозвиненість громадянської комунікації є однією з важливих причин низького рівня адаптації політичної системи в цілому та системи державного управління зокрема, до сучасних реалій та проблем суспільного життя, що призводить до втрати належного рівня їх її підтримки в суспільстві, поглиблення їх суперечності. Зокрема, в більшості випадків діяльність майже всіх учасників масової та громадської комунікації не завжди узгоджується з поняттям “загальнолюдських цінностей”. До загальнолюдських можна віднести тільки ті цінності, які впливають із розуміння необхідності суспільства як цілісної системи, що прагне самозбереження та розвитку. Такими на сьогодні справедливо називають, наприклад, цінності миру та безпеки, родинні та екологічні цінності, національні традиції та архетипові особливості, руйнування яких може поставити суспільство перед загрозою загибелі.

Недаремно, світова практика свідчить про величезну розмаїтість організаційних і економічних рішень у комунікативній взаємодії громадянського суспільства та органів державного управління. Не останню роль в цієї взаємодії відіграють і національні традиції та архетипні особливості, які сформувалися протягом певного історичного часу.

Тому в Європі були сформовані три основні моделі функціонування громадянських комунікацій (третього сектору), які у тому чи іншому вигляді поширилися світом. Це англосаксонський, або так званий ліберальний тип громадських формувань (Великобританія, Швейцар-

рія), модель континентально-європейського типу (Австрія, Бельгія, Італія, Німеччина, Франція), скандинавський тип (Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія, Швеція) [3].

Відповідно до першої моделі громадські організації виконують незалежну від державних та комерційних структур виробничу й комунікативну функції щодо здійснення великої частки соціальної роботи. Вона повністю побудована на громадських засадах, оскільки символічна роль добровільності склалася там історично.

Така модель, насамперед, обумовлена пануючою ідеологією індивідуалізму. Філософія індивідуалізму, що втілюється в концепції “природних, невід’ємних” прав і свобод, стала основою як економічних (приватна власність), так і політичних (контрактна держава) інститутів західноєвропейського суспільства. Вважається, що необмежене володіння власністю і лібералізм підприємництва сприяють накопиченню багатства і заохочують до приватної ініціативи. Тобто, мова йде про органічне поєднання архетипів індивідуалізму зі здатністю допомагати іншим: почасти з милосердя, але також і з розрахунку: адже тому, хто допомагає, колись також може знадобитися допомога інших людей і вони йому відплатять взаємністю. Як наслідок, зберігаючи автономність, люди схильні кооперуватися з іншими для вирішення спільних справ.

За таких умов роль держави полягає в забезпеченні, насамперед, свободи підприємництва. Щодо нужденних осіб держава, виходячи з того, що люди мають самі захищати

власні інтереси, дбати про власну користь, реалізує принцип невтручання і обмежується виконанням кількох загальнообов'язкових функцій. Тому формування зазначеної моделі відповідно до соціально-культурних традицій та архетипних особливостей цих країн відбувається у формі зростання широкої мережі різної за масштабами організованої філантропії. Відомо, що в розвинених країнах 88 % бюджету громадських організацій становлять вклади приватних осіб, 7 % – корпорацій і лише 5 % – із різних фондів [4, с. 30].

Серед країн, де поширена **корпоративна модель (континентально-європейська)** громадські організації відрізняються своєю потужністю, чисельністю членів, здебільшого тривалою історією розвитку, налагодженою організаційною структурою та згуртованістю навколо своїх ідеологічних чи релігійних, але часом і політичних чи профспілкових уподобань (Німеччина, Австрія, Бельгія, Нідерланди).

Ключовими ціннісними детермінантами німецького народу є порядок, пунктуальність, дисципліна, точність, старанність. Саме їх можна вважати такими, що визначають німецький спосіб життя та виокремлюють цей етнос з-поміж інших. Ці та інші риси ментальності німецького народу формувались протягом століть під впливом соціальних, історичних, географічних факторів. Тому не секрет, що **корпоративна модель** сформувалася на основі архетипу поваги до держави, бо протягом певного історичного періоду саме держава та влада формували у німців всі ті риси та архетипові

особливості про які ми сказали на початку. Тому, здебільшого громадські організації є квазідержавними: вони підпадають під публічне право та фінансуються переважно державою чи органами соціального забезпечення відповідно до принципу субсидіарності. Сектор громадських організацій перебуває в політичному середовищі, що характеризується двопартійністю, сильними традиціями децентралізації, потужним громадянським суспільством. Така модель обумовлена тією роллю держави, яку вона відіграє у цих країнах. Реалізація великих соціально-економічних проектів вимагає співпраці та громадянських комунікацій держави з великими громадськими об'єднаннями. Таке некорпоративне партнерство громадських асоціацій з державними структурами відповідно до давніх традицій дає змогу їм займати привілейоване становище у сфері надання соціальних послуг [3].

Наприклад у Бельгії, діяльність неурядових організацій (НУО) здійснюється як на мікро-, так і на макрорівні. Метою НУО на макрорівні є сприяння формуванню правової держави, лобіювання інтересів суспільства та окремих громадян, інформування громадян для забезпечення їх виваженого політичного вибору, забезпечення прозорості та звітності державних структур, моніторинг виконання міжнародних конвенцій та вимог власного законодавства тощо; економічної політики: інформування громадськості з різноманітних питань у сфері виробництва, зміцнення організацій, які захищають права робітників, споживачів та ін.; міжнародного порядку: рівноправні торго-

вельні відносини, складання угод із захисту навколишнього середовища, прав людини тощо.

Тобто завдання НУО на макрорівні спрямовані на розвиток громадянського суспільства: зміцнення матеріально-ресурсної основи громадянського суспільства; зміцнення місцевих організацій, створення інститутів, які представляють і відстоюють інтереси НУО; формування ідеологічної основи громадянського суспільства (виховання почуття відповідальності за вирішення суспільних проблем, розуміння місця в процесах, що відбуваються в суспільстві та державі).

Функції НУО, які здійснюються на місцевому (мікро) рівні, полягають: у виконанні конкретних завдань на основі економічного та ефективного використання наявних ресурсів; у мобілізації і підтримці ресурсів, необхідних для забезпечення діяльності; у посередництві в конфліктних ситуаціях; у захисті інтересів членів організації; у забезпеченні зв'язків з групами з аналогічними інтересами; у впровадженні макрорівневої політики в практичні дії.

Зазначені функції можуть виконувати ті неурядові організації, що надають всі необхідні гарантії, що субсидії, надані державою, будуть використані належним та ефективним чином. Зокрема, неурядова організація повинна бути заснованою відповідно до закону від 27 червня 1921 р. щодо некомерційних організацій або бути неприбутковою комерційною компанією відповідно до закону від 13 квітня 1995 р.; основна мета її діяльності має бути спрямована на співробітництво та розвиток;

має підтвердження про трьохрічний досвід роботи в межах співробітництва для розвитку; має плановий підхід та багаторічну програму що включає фінансовий план; є незалежною; має в керівництві більшість осіб, які є громадянами Бельгії та прозорий бухгалтерський облік. За таких обставин, роль, яку відіграє громадянське суспільство, включаючи неурядові організації та медіа, є надзвичайно важливою для належного функціонування демократичного суспільства в Бельгії, а також захисту прав людини. Контролюючи державну діяльність, громадянське суспільство діє як необхідний контрбаланс державній владі [5].

У країнах, де впроваджується **скандинавська модель** на противагу ідеології індивідуалізму, значно розширюється роль держави, вона бере участь у стимулюванні економічного зростання, забезпечує програми соціального захисту та соціальні інвестиційні проекти. За участю держави створюються численні фонди, фінансування яких передбачається в бюджетних статтях. Реалізація зазначених проектів здійснюється у тісній співпраці з деякими великими громадськими об'єднаннями. Щоб уникнути гострих конфліктів, знайти ефективні шляхи розв'язання проблем соціального захисту людей та для забезпечення співпраці у цих питаннях державних органів, громадських асоціацій, комерційних структур у зазначених країнах створюються спеціальні ради як на загальнодержавному, так і на регіональному та галузевому рівнях, з підключенням до них безпосередньо працівників підприємств. Ці ради

визначають суспільно корисні громадські організації і розподіляють між ними передбачені кошти.

Створення даної концепції було обумовлене великим впливом соціал-демократичного руху, зокрема у Швеції. Згідно з концепцією соціал-демократів, перехід до нового суспільства, яке вони називали “третім шляхом”, можливий через усуспільнення саме сфери розподілу і споживання послуг, а не засобів виробництва. Починаючи з 30-х рр. минулого століття, соціал-демократи “поступово запроваджували такі елементи соціального захисту, як гарантовані державою мінімуми соціального забезпечення, оплата за результатами праці, боротьба з безробіттям, захист від основних видів соціальних ризиків тощо” [4, с. 115–117]. Соціал-демократи домінували у політиці після 1932 року, підтримуючи ліберальні тенденції 20-х років щодо приєднання до економічної інтервенції шляхом утворення “держави загального добробуту”. Політика превалювання інтересів пересічної людини – жителя країни, вироблена за багатовікову історію Швеції, (були й криваві міжусобиці й війни і масовий відтік шведів у пошуках кращого), принесла гідні плоди. Все це сформувало архитипи надзвичайно глибокої пошани до постаті, власну гідність, почуття поміркованості, законслухняність і т. ін.

Нині діяльність громадянського суспільства у Швеції розглядається як сукупність ініціатив об’єднань громадян на добровільній основі – асоціацій, фондів, кооперативів та інших організацій, спрямованих на покращання різних аспектів життя

суспільства в цілому та реалізацію інтересів окремих груп і громадян у співробітництві з державою та бізнесом. Основними сферами цієї діяльності є соціальна економіка, некомерційний сектор, неурядові та неприбуткові організації.

Громадська активність у Швеції є також необхідною умовою для успішної роботи державних та бізнесових структур, функціонування економіки та соціальних інститутів. Зараз у країні налічується близько 200 тисяч громадських об’єднань, в роботі яких беруть участь 48 відсотків громадян. Кілька років тому почалася дискусія щодо потреби в укладенні формальної угоди між урядом та громадянським суспільством. Першим кроком у цьому напрямі стала угода, підписана у 2008 р. урядом, опозицією і громадськими організаціями, а також Шведською асоціацією органів місцевого та регіонального самоврядування. Крім того, була створена тристороння координуюча група з представників уряду, органів місцевого самоврядування та організацій громадянського суспільства з метою стимулювання укладення подібних угод на місцевому рівні.

Прикладом успішної співпраці уряду та представників громадськості може служити діяльність створеної у листопаді 2011 року Комісії щодо майбутнього Швеції на чолі з прем’єр-міністром. До її складу входять лідери партій урядової коаліції та 9 авторитетних представників суспільства з різних соціальних прошарків та професійних галузей. Комісія покликана визначити та проаналізувати майбутні виклики

для суспільства у період до 2020 та 2050 років. Комісія, крім регулярних зустрічей на різні теми, проводить семінари та публічні зібрання з метою створення можливостей для активного діалогу в ході обговорення суспільних проблем, висловлення пропозицій у найширшому діапазоні. Кожен громадянин може надіслати свої пропозиції на веб-сайт цього органу, взяти участь у дискусії [5].

Позитивний досвід впровадження громадянської комунікації демонструє Фінляндія. У країні немає ані націоналістичних рухів, ані релігійного фундаменталізму, ані потужного антиглобалізаційного спротиву. Етнічна однорідність, спільна мова та відсутність ультра націоналістичних настроїв — архетипна основа фінської самосвідомості. Фінська модель суспільства побудована саме на фінській ідентичності, на політиці “держави загального добробуту”. Зокрема у березні 2012 р. був прийнятий “Закон про ініціативу громадян”. За новим законом кожен громадянин Фінляндії виборчого віку має право законотворчої ініціативи. Тобто, кожен громадянин може внести на розгляд парламенту пропозиції започаткувати розробку законопроекту, або подати до парламенту вже розроблений законопроект в цілому, якщо на підтримку його ініціативи буде зібрано не менше 50 тис. підписів.

Зміст громадянської ініціативи повинен відповідати вимогам, передбаченим “Законом про ініціативу громадян”, а саме: ініціатива повинна включати в себе законопроект або пропозицію розпочати розробку закону та підстав для такої пропозиції; повинна мати назву, що описує його

зміст; бути датована і різнобічні питання не повинні бути включені в одну ініціативу; стосуватися питання, для вирішення якого може бути прийнятий закон. Заяви про підтримку ініціативи з підписами можуть бути зібрані в електронному або паперовому вигляді. Відповідальним органом за створення онлайнової системи для збору заяв про підтримку є Міністерство юстиції Фінляндії. З цією метою також можуть бути створені системи на основі самоврядування, але вони підлягають сертифікації Фінським уповноваженим органом з регулювання зв'язку (FICORA). Заяви про підтримку зібрані в паперовій формі мають відповідати конкретній формі. Заяви про підтримку повинні бути зібрані протягом шести місяців з дати ініціативи. Збір заяв повинен відповідати вимогам закону про особисті дані. Після того, як підписи зібрані, заяви передаються до Центру реєстрації населення для проходження сертифікації на предмет дійсності підписів. Центр видає підтверджуючий сертифікат про наявність достатньої кількості підписів для передачі ініціативи до парламенту. Протягом шести місяців з дати отримання сертифікату законопроект чи ініціатива має бути передана до парламенту і парламент зобов'язаний їх розглянути [5].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, порівняльний аналіз форм комунікативної взаємодії державного управління та громадськості країн Західної Європи свідчить, що основним напрямом демократизації системи державного управління України має бути необхідність

зміни існуючої піраміди влади: зробити її відповідальною за розпорядження суспільними справами, а не бути розпорядником власності громадян, їх життєвої долі, загальнонародних ресурсів — це сучасний шлях організації влади, реальний механізм її демократизації, підконтрольності суспільству й справжнього самоврядування. Саме тут ми бачимо творчу основу всієї конструкції нової державності: або вона прийме правовий вектор розвитку, або неминучий новий тоталітарний диктат влади чиновників, весь комплекс суспільно-історичних реалій, які визначають спосіб життя народу.

Тут слід зазначити, що відмінність, а в багатьох випадках повна протилежність об'єктивних умов життя формує і відповідне специфічне бачення цінностей, проблем, ідеалів, завдань, принципів життєдіяльності та інших складових національної самосвідомості. На нашу думку, важко сповідувати одні й ті самі ідеали та цінності респектабельним західноєвропейцям та надірваним важкою ношею економічних і соціальних проблем українцям. Архетипи українського народу формувались під впливом складних історичних умов. Розташування між Сходом і Заходом, тривале бездержавне існування, розчленованість народу в минулому здебільшого визначили український менталітет. Основну роль відіграло геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів зі Сходу на Захід і з Півночі на Південь. Ця обставина зумовила химерне поєднання у світогляді українців західної (активно-раціоналістичної, індивідуалістичної, матеріалістичної)

та східної (пасивно-споглядальної, спрямованої на вищі істини) ментальності. Тому намагання швидко переорієнтувати національну самосвідомість українців у руслі самосвідомості та архетипічних особливостей благополучних західних країн не лише малоефективне, а й згубне. Як, наприклад, спроби деяких політиків переконати націю в доцільності встановлення в Україні федеративного устрою (на зразок Німеччини), що, поза всяким сумнівом, означало б, зважаючи на сучасні об'єктивні реалії, неминуче самознищення країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории / К. Ясперс. — М.: Изд-во пол. лит. лит., 1991. — 527 с.
2. *Park R.* News as a form of knowledge (1967) / R.H. Turner (ed.). On Social and Collective Behavior. — Chicago: Chicago University Press. — P. 32–52.
3. *Усаченко Л.* Зарубіжний досвід неурядових організацій: функціональні моделі / Л. Усаченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10ulmofm.pdf>
4. *Неурядові організації: досвід Сполученого Королівства // Британська Рада в Україні.* — К., 1998. — 146 с.
5. *Досвід взаємодії державних органів країн світу з інститутами громадського суспільства, залучення громадськості до формування та реалізації державної політики, протидії корупції, забезпечення електронного урядування.* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ogp.gov.ua/sites/default/files/library/Dosvid_OGP-MFA.pdf

УДК 39:572.0.

*Мазаева Тамара Адамовна,
доктор философских наук, профессор,
Чеченский государственный универси-
тет.*

*Мазаєва Тамара Адамівна,
доктор філософських наук, професор, Че-
ченський державний університет.*

*Tamara Adamovna Mazaeva,
Doctor of Philosophical Science, Professor,
Chechen State University.*

ИННОВАЦИОННЫЙ КРИЗИС В ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

Аннотация. Статья посвящена исследованию инновационной динамики в этнокультурной среде.

Ключевые слова: инновация, социум, этнос, глобализация, идентичность, этнокультура, унификация.

ІННОВАЦІЙНА КРИЗА В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню інноваційної динаміки в етнокультурному середовищі.

Ключові слова: інновація, соціум, етнос, глобалізація, ідентичність, етнокультура, уніфікація.

INNOVATIVE CRISIS IN AN ETNOKULTURAL SOCIETY

Abstract. The article investigates the dynamics of innovation in the ethnocultural environment.

Keywords: innovation, society, ethnicity, globalization, identity, ethnic cultures, unitization.

Постановка проблемы. Культурогенез, понимаемый как постоянный процесс порождения новых культурных форм и феноменов, является одним из видов динамики культуры. Социокультурные инновации играют огромную роль в историко-культурном процессе, особенно в современном социуме — обществе, где превалирующим социокультурным механизмом развития становится не традиция, а инновация. В инновационном и глобализирующемся обществе в значительной степени происходит изменение взаимоотношения традиций и новаций, проявляющееся, в том числе, в кризисных формах “инновационного хаоса”, демодернизации, “столкновении цивилизаций”.

Анализ последних исследований и публикаций. В своей работе мы исходим из социокультурного представления о содержании понятия “динамика”. Данный термин употреблялся еще Аристотелем, но в современный научный оборот был введен О. Контом. В его концепции соотношение категорий “социальная статика” и “социальная динамика” отражает момент изменчивости и момент стабильности в социальной практике, помогая достичь диалектической глубины в рассмотрении общественных изменений. Исследовательская стратегия в изучении развития в этнокультурной среде конкретизируется на основе идей П. Сорокина, который показал, что, хотя социальная и культурная динамика общества онтологически неразделима, но гносеологически дифференцируема¹.

¹ Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика. — М., 2006.

Одним из видов социокультурной динамики является культурогенез, сущность которого “заключается в процессе постоянного самообновления культуры не только методом трансформации уже существующих форм и систем, но и путем возникновения новых феноменов, не существовавших в культуре ранее”². Культурогенез представлен в концепции А. Я. Флиера не в виде одноразового акта возникновения “человека разумного”, а в качестве сущностного свойства культуры, ее творческого начала, непрерывно порождающего новые культурные формы и феномены, их интеграцию в уже существующие социокультурные системы. О творческой, новационной сущности культуры писали такие известные отечественные философы и культурологи, как Н. Бердяев, В. С. Библиер, Г. А. Давыдов, Э. В. Ильенков, Т. Ф. Кузнецова, М. К. Мамардашвили, Л. М. Мосолова и др.³

В культурологии, культур антропологии и этнографии термин “инновация” используется при изучении процессов изменений в культуре, выступая как антоним термину “традиция”. Особое внимание уделялось диффузии культурных новообразований в соответствующей среде, включая их перенос в иные культуры. В культурантропологии понятие инновации исследовалось прежде всего с методологических позиций эволюционной и неэволюционной школы. По мнению Л. Уай-

² Флиер А. Я. Культурология для культурологов. — М., 2000. — С. 264.

³ Рабинович В. Л. Культура как творчество // Первый Российский культурологический конгресс. Тезисы докладов. — СПб., 2006.

та, эволюция культуры как процесс основывается на новациях технологического порядка, более того, она представляет собой функцию технологической эволюции⁴. Л. Уайт и его последователи трактовали культуру прежде всего, как адаптационный механизм, при помощи которого происходит приспособление общества к изменениям в окружающей среде. По мнению известного культуролога Э. С. Маркаряна, именно адаптация способствует сохранению и развитию общества, ибо “работает” по принципу “обратной связи”. Инновационный процесс определяется им в качестве “культурных мутаций”, возникающих в ответ на “вызовы” окружающей среды и рассматривается как сложный, полиструктурный междисциплинарный феномен.

В XX в. процесс инноватизации проникает во все поры общественного организма. Проблема инноваций становится одной из центральных для экономистов, специалистов по менеджменту и управлению. Н. Д. Кондратьев еще в 20-х годах прошлого века выдвинул идею “больших циклов” или “длинных волн”, которые образуются в сфере экономики и производства в результате введения базового технического новшества и внедрения последующего множества вторичных нововведений.

В работах А. Адамса, А. Маслоу, Ф. Тейлора, Г. Эмерсона и др. исследовались изобретения и внедрение новых форм стимулирования и мотивации трудовой деятельности

ти, разделение труда, организация управления, способы преодоления психологического сопротивления новациям. Отсюда инновационную динамику предстояло понять синтетическим образом, при котором социальная и духовная жизнь объединились бы в целостном видении. Подобный подход к новациям — “тотальный”, “глобальный” — продемонстрировали историки знаменитой Школы Анналов.

Во второй половине XX в. социокультурные и психологические факторы инновационного процесса стали исследоваться в различных областях жизнедеятельности социума. Инновация стала рассматриваться в качестве механизма общего социального процесса изменения. В 90-е годы XX в. стало очевидным, что социум втягивается в новую фазу развития, одной из характеристик которой становится всеобщая инноватизация, отсюда и возникновение в теоретическом дискурсе нового термина — “инновационное общество”. Уже в 1991 г. английские исследователи А. Амин и К. Робинс зафиксировали, что современная индустриальная система, основывающаяся на инновациях, является “новым выражением локальной и глобальной динамики”⁵. Следует отметить, что становление новой области междисциплинарных исследований — инноватики — явилось продолжением прогрессистской концепции исторического процесса.

Один из первых исследователей социальной инноватики А. И. При-

⁴ Уайт Л. Теория эволюции и культурной антропологии // Л. Уайт. Избранное: Эволюция культуры. — М., 2004. — С. 597.

⁵ Amin A. and Robins K. These are not Marshallian times // Innovation Networks: Spatial Perspectives. — London, 1991. — P. 105.

гожин считал, что инновация является формой управляемого развития. В ходе его реализации происходит целенаправленное изменение, оно вносит в изменяемую среду новые, относительно стабильные элементы, которые являются материальными или социальными. Каждый из них есть новшество, или предмет нововведения, последнее же представляет собой процесс, т. е. переход определенной системы из одного состояния в иное⁶.

В дальнейшем понятие “инновация” приобретает междисциплинарный статус, ибо нововведение есть “комплексный процесс создания, распространения и использования нового практического средства (новшества) для новой или более лучшего удовлетворения уже известной потребности людей”⁷. Они порождают значимые изменения в социальной, культурной, правовой, управленческой, социально-психологической и др. сферах общества.

В отличие от организационно-ориентированного подхода к инновационному процессу, где новизна измеряется не по отношению к социокультурной целостности, а к преобразуемой организации, в индивидуально-ориентированном подходе описывается процесс, посредством которого некий социокультурный объект (новшество) становится частью набора образцов поведения ин-

дивидов и одной из составляющих их когнитивной сферы. Согласно А. Мешкову, эволюционный процесс имеет социокультурный аспект, где агент изменений обеспечивает инновационный процесс постепенными нововведениями в области культурных норм — ценностей, ожиданий, установок, разделяемых членами организации. Российские ученые в свое время высказали важную идею о том, что способность к нововведениям является одним из индикаторов культуры общества⁸. Степень успешности развития (как людей и организаций, так и общества) связывалась ими со способностью к продуцированию и восприятию разного рода нововведений.

Понятия “инновационное общество”, “инновационный бум”, “инновационный хаос” и т. п. характеризуют существенные черты социокультурного процесса возникновения, распространения, диффузии нововведений в обществе и культуре. Однако специфика сциентистски ориентированного мышления, направленного на сугубо положительное коннотативное восприятие новации в качестве безусловной ценности прогрессивистской модели культуры, заключается в том, что кризисно-негативные черты в процессе инноватизации социума связываются, в первую очередь, с косностью мышления, отсталостью культуры, стагнацией социума, этнокультурной ограниченностью и т. д. При этом упускается весьма важный аспект в

⁶ Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики). — М., 1989. — С. 28.

⁷ Латин Н. И. Актуальные проблемы исследования нововведений // Социальные факторы нововведений в организационных системах. — М., 1980. — С. 6.

⁸ Латин Н. И., Пригожин А. И., Сазонов Б. В., Толстой В. С. Нововведения в организациях // Структура инновационного процесса. — М., 1981.

изучении данной темы — речь идет о количественной перегруженности новациями социума, находящегося в ситуации качественного изменения.

Доминанта новоевропейской культуры состояла в признании безусловно позитивной значимости рационально обоснованной новации, причем человек в технократической цивилизации воспринимался в качестве объекта, который следовало бы изменить в рамках определенной, целерациональной технологии. При этом индивид оказывался объектом воздействия более “неподатливым”, чем природный объект, поскольку мог находиться под властью предрассудков, устаревших традиций, подсознательных импульсов и т. д. Сама идея прогресса основывалась на принятии новации как основного способа развития, совершенствования человеческого социума. Традиция с этой точки зрения есть косная сила, которая неуклонно вытесняется новыми, основанными на разуме технологиями. Однако ситуация уже в XX веке складывалась далеко не однозначным образом — фетишизация инноваций привела к возникновению вполне зримых глобальных проблем. Безудержный технический, научный, экономический прогресс в условиях глобализации несет угрозу самому существованию человечества.

В XXI в. наглядно проявляет себя глубокий кризис техногенной цивилизации, и общество, заведенное в тупик “инновационного транс”, ищет выход во внетехнической, внеэкономической сферах. Этнокультурная детерминанта (как всегда это бывает в “смутное время”) становится той силой, которая придает

стабильность обществу на путях выхода из кризиса. Отсюда важнейшее значение приобретает экспликация этнокультурной составляющей инновационного процесса как конституирующей части общественного прогресса.

Формулирование целей статьи.

Превалирующая в настоящее время парадигма исследования инновационных процессов сформировалась в сфере междисциплинарных исследований, связанных с определением внедренческой политики фирм, организационной перестройки различных систем управления и производства на основе принципов инновационного менеджмента, позиционного анализа нововведений и т. д. Эта технократически ориентированная инноватика исходит из классического для новоевропейской культуры представления о человеке как субъекте принятия решения на основе рационального подсчета приобретений и потерь. В инноватике, вышедшей из экономических прикладных исследований о конкурентной стратегии фирм в условиях “гонки за новизной” (товара, услуги, потребности и т. д.), незримой тенью присутствует предприниматель, активный и абстрактный, лишенный этнических черт, субъект рыночного хозяйствования со своей специфической системой ценностей и целерационального действия. Однако “максимизация полезности” оказывается побуждающим мотивом для инноватизации весьма ограниченной сферы человеческой жизнедеятельности.

С этой точки зрения сама проблема инновации должна решаться в рамках социокультурной методо-

логии, нацеленной на соединение личностного, историко-культурного и теоретически-обществоведческого материала. Динамику эффективного формирования — или торможения — инновационного процесса в культуре, как особой форме реальности, следует конкретизировать на эмпирическом уровне и рассматривать как деятельность реального социокультурного и этнического субъекта.

Изложение основного материала. В зависимости от принципов соотношения традиций и новаций в культуре, специфики социокультурного ритуала обновления и сохранения культуры, определяется характер социокультурных инноваций. Так, в современном обществе инновационная экономика и соответствующие ей механизмы социального и культурного творчества в сфере науки, образования и т. д. репрезентированы соответствующими ценностными установками. Конечно, следует иметь в виду, что общество может быть “перегружено” инновационными процессами. В этом случае социум и культура могут не справиться с “волной” изменений. Известный российский культуролог А. С. Ахиезер ввел понятие “шаг новизны”, которое является одним из важнейших конкретно-исторических характеристик культуры. “Шаг новизны” — это величина допустимых новшеств, которые качественным образом не нарушают комфортное состояние индивида и общества. “Поток новшеств, выходящих за рамки шага новизны, превращает комфортный мир в дискомфортный, толкает к антимедиации, упрощению культуры, к возврату на уже пройденный этап с меньшим

шагом новизны, например, к отказу от новшеств, изменяющих общинные отношения... Расширение шага новизны — результат качественных сдвигов в культуре, роста творческого потенциала. Отставание роста шага новизны от роста масштабов творчества приводит к подавлению последнего”⁹. Собственно под шагом новизны следует понимать качественное состояние культуры, культурной подсистемы, определяющее возможности новационных изменений в определенный исторический период времени. Нарушение этой меры может привести к дестабилизации общества и к отказу от новации.

В некоторых определениях социального, психологического, культурного, технического нововведения, как правило, упускается вопрос о границах допустимой меры: до каких пор можно “инноватизировать” социальную среду, где границы возможных ее изменений?

Биологи отвечают на аналогичный вопрос достаточно определенно: позитивными признаются лишь такие реакции или изменение морфологических признаков, которые обеспечивают поддержание целостности живой системы. Если мы признаем, что целостность общественной системы обеспечивается культурой (понимаемой как система ценностей, норм, традиций и паттернов поведения, закрепляющая исторический социальный опыт организации коллективной человеческой деятельности), то инновация должна не разрушать, а сохранять, воспроиз-

⁹ Ахиезер А. С. Россия: критика исторического опыта. — Новосибирск, 1998. — Т. 2. — С. 564.

водить целостность данной культуры. Следовательно, социокультурная инновация — это такое новационное действие, которое сориентировано на ценности данной культуры, интернализированные в системе личности. Границы инновационного поведения заданы пределами существования данной культуры.

Взаимоотношение между традицией и модернизацией является одним из важных элементов классической европейской модели развития. Органическая модернизация всегда связывалась с инновационным процессом, который происходит на базисе традиций как на устойчивой основе общества, и тем самым модернизация в идеале предстает в качестве процесса, реформирующего традицию, но не уничтожающего и разрушающего ее. Традиция, как всегда это было в истории общества, выполняет стабилизирующую, трансляционную функцию и ограничивает безудержную модернизацию. Развитие, основанное на такой модели, представляет собой плавный эволюционный процесс без потрясений и революций. Обычно в качестве модели подобного развития называют Англию XVIII–XIX веков — передовую индустриальную страну того времени и, одновременно, бережно сохраняющую традиционные элементы политической, социальной и культурной жизни. Правда, модернизационной революции и ей не удалось избежать. В настоящее время можно привести пример достаточно органической модернизации в Японии, где традиция оказалась союзником модернизации. Во многих странах Юго-Восточной

Азии конфуцианские традиции позволили рационально и селективно подойти к модернизационным процессам, не ускоряя их и вовремя блокируя негативные последствия. Если традиционные механизмы стабилизации общества перестают действовать в результате вытеснения и разрушения традиции модернизацией, то именно архаика появляется в социуме благодаря данному процессу. “Экстремистская” неорганическая модернизация неизбежно порождает архаику. Инноватизация общества парадоксальным образом может быть связана с его архаизацией. Модернизационный процесс в данном случае приводит к парадоксальным результатам: вместо движения вперед к более совершенному обществу, возникает процесс возвращения к примитивным формам развития. Иррациональные процессы, связанные с выбросом архаической энергетики, подавляют рациональность и логическую осознанность модерна. В результате безудержной инновации борьба с традициями оборачивается появлением еще более страшного “врага” — возрождением варварского архаического этноса.

Таким образом, можно утверждать, что в культуре также существует мера инноватизации. Мера социокультурной инноватизации есть тот предел, за границами которого количественно выражаемые реакции, изменение в стратегии поведения, пластичность образа жизни и мышления приводят к качественной трансформации ценностного ядра культуры.

Для радикального либерализма и постмодернизма само представление о некоем поле ценностей, ядре

культуры является архаичным. Однако конец истории, так поспешно заявленный Фукуямой, отнюдь не означает абсолютной конечной победы идеи либерализма. Само представление о том, что общество есть лишь сумма суверенных индивидов, преследующих свои сугубо эгоистические цели, сводит на нет идею культуры как единства не только индивидуальных, но и общественных ценностей. Поведение человека реально оказывается далеким от сугубо рационалистической калькуляции, взвешивания соотношения оценок издержек и приобретений. Готовность человека жертвовать собой во имя идеалов не является, однако, сугубо ирреальным стремлением. Еще Макс Вебер показал, что такой вид поведения является более организованным по сравнению с утилитаристским и относится к “рациональности по ценности”.

Наиболее устойчивым элементом “ядра” культуры, границей, ограждающей общество от хаоса-развала, является этническая культура. Ее ценностно-смысловое поле определено сакральным пространством устойчивых этнических архетипов, которое имеет сущностный, примордиальный характер. Доминантные ценности и концепты “ядра культуры” формируют и устойчиво воспроизводят этнический менталитет, как особый тип духовности выражающий наиболее значимые сущностные свойства этноса как культурной целостности. Здесь уместно вспомнить “архетипическую феноменологию” К. Г. Юнга, а также такие понятия современной культурологии как “культурный архетип” и “этнокуль-

турный архетип”. Этнокультурные архетипы представляют собой константы национальной духовности, выражающие и закрепляющие основополагающие свойства этноса как культурной целостности. Согласно Юнгу, актуализация архетипа есть “шаг в прошлое”, возвращение к архаическим качествам духовности, однако усиление архетипического может быть и проекцией в будущее, ибо этнокультурные архетипы выражают не только опыт прошлого, но и чаяние будущего, мечту народа: “Вся мифология и все откровения произошли из этой матрицы опыта, а значит, и будущая идея о мире и человеке также выйдет из нее”¹⁰. Таким образом, активное присутствие архетипов является, важным условием сохранения самобытности и целостности национальной культуры.

Процесс освоения этнокультурных архетипов как некой матрицы ментальности отдельного человека также связан с определенным сакральным пространством в его жизни. Это пространство, в котором бытие человека тотально предопределено “божьем промыслом” и ни в коей мере не зависит от его индивидуальной воли и выбора. В этом пространстве — сам факт рождения человека, его родители, этническая принадлежность, родной язык, природная и культурная среда, а также другие значимости “первого порядка” на его жизненном пути. Как утверждают социологи, период активной социализации человека, про-

¹⁰ Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени: пер. с нем. / К. Г. Юнг; предисл. А. В. Брушлинского. — М.: Изд. группа “Прогресс”: Универс, 1996. — 331с.

исходит, по преимуществу, на протяжении первой четверти или трети жизни, и в последующем уже не подвергаются кардинальной перестройке. Таким образом, именно в этом сакральном пространстве формируются базисные ментальные установки и культурные предпочтения, составляющие доминантные ценности “ядра культуры” как отдельного человека, так и этноса в целом. Этот базовый ценностный ряд формирует этническую “картину мира” и, исходя из нее, традиции жизнеустройства и формы культуры, и он же служит ментальным кодом для понимания ментальности этноса и его культуры.

Ресурс выживаемости этноса, его инновационный потенциал предопределен этой базовой системой ценностей. Шанс на выживание и развитие и отдельный этнос и человечество в целом имеет лишь в том случае, если способен генерировать и защищать природо- и жизнеспасающие императивы. Утрата этой способности и есть исчерпанность ресурса выживания и потенциала обновления, и как следствие — ассимиляция и гибель культуры.

Инновационный общественный прогресс несет в себе и новые источники разрушения устойчивой человеческой идентичности. Для успешной реализации инноваций в массовом масштабе необходимо освобождение человека в политическом и экономическом смыслах, установка на автономность развития, творческую свободу. Однако за всем этим таится опасность фрагментации человеческого сообщества, дезинтеграции социального поведения и целостности духовного развития.

Отказ от трансцендентальности системы духовных ценностей, их утилитаризация, понимаемая в постмодернистском духе, ведет к разрушению как духовного, так и экономического и политического пространств. Вакуум ценностей ведет к тому, что создание образцов социального поведения оказывается прерогативой политических или духовных “манипуляторов”, что ведет к деидеализации социальных связей и отношений. Постмодернистская идеология в связи с этим утверждает игровой тип поведения, в котором главное место занимает подражание так называемой референтной группе. Жажда символического удовлетворения проявляется в следовании моде, успех становится главным идолом общественно-нравственной жизни социума. Отсюда именно прагматизм определяет мораль инновационного общества.

Общество, в котором превалирующей становится модель поведения человека рационально-утилитаристского типа, существовать долгое время не может. А. Ф. Лосев вслед за другими исследователями эпохи Ренессанса показал, что господство индивидуалистической этики, так называемая “обратная сторона титанизма”, привела к тому, что социальная материя, связывающая людей в единое целое, оказалась разрушенной. Буйство и эгоизм ренессансного индивида, не ставящего пределы своим желаниям, оказалось необходимым ограничить жестко нормативными формами поведения, этикета, осознания и понимания действительности. Недаром именно классицизм с его нормативностью культуры,

примата общего блага, разума над стихийными чувствами и эгоистическими устремлениями людей приходит на смену ренессансной культуре, провозглашающей ничем не ограниченную свободу поведения людей.

Подобно тому, что природа в индустриальной цивилизации оказалась не храмом, а мастерской, в социальной жизни индивид и его жизненный мир представлялись лишь материалом для создания будущего идеального устройства. При этом совершенно забывалось то, что не технократический проективизм, а нерациональная повседневность является основой жизнедеятельности индивида: “По сравнению с реальностью повседневной жизни другие реальности оказываются конечными областями значений, анклавами в рамках высшей реальности, отмеченной характерными значениями и способами восприятия. Высшая реальность окружает их со всех сторон, и сознание всегда возвращается к высшей реальности как из экскурсии”¹¹.

Еще Ф. М. Достоевский показал, что человек живет прежде всего в мире идей и ценностей, на изменение которых он реагирует гораздо интенсивнее, чем на события в сфере обыденной жизни. Позитивистская методология, утверждающая примат “реальных” жизненных ценностей, в действительности, в конечном счете, ведет не к укреплению, стабилизации жизненного мира, а к его разрушению. Без опоры на символику абсолютных ценностей индивид

реагирует на изменения в окружающей социальной среде прежде всего с точки зрения их наиболее вероятного развития. Тем самым он отказывается от своей свободы и плывет по течению тех или иных обстоятельств. То, что на первый взгляд, является безальтернативным, на самом деле, в глубине, содержит в себе множество возможностей выбора. Только устоявшаяся система базовых ценностей и предпочтений, дает возможность человеку подняться над обстоятельствами, найти новую перспективу развития. Высший долг или призвание позволяет человеку создать новую социальную модель поведения, становящуюся источником обновления самого социального мира в целом.

Стихийное инновационное развитие ведет к глобальной катастрофе, и выход, например, из экологического тупика, возможен лишь на основе преобразования культуры и духовных ориентиров человечества. Жесткий западный прагматизм в данном случае не может подняться выше обновления отдельных технологических, юридических или экономических подсистем общества, что никоим образом не может привести к изменению сложившейся ситуации. Противостояние так называемой “исторической необходимости” возможно только лишь на основе признания “духовного града”, системы надвременных и надутилитарных ценностей.

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований. Взаимоотношение традиции и новации как двух базовых механизмов социокультурного раз-

¹¹ Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. — М., 1995. — С. 47.

вития в современном глобализирующемся обществе “быстрых перемен” в значительной мере трансформируется. Разрушительный характер процессов неорганической модернизации явно указывает на то, что традиция — это не только “запретительный”, ограничивающий, стабилизирующий элемент культуры, но и основа, “катализирующий” момент процессов обновления социума. Инновации в этнокультурной среде могут быть органично восприняты, и не приводят к разрушительным кризисным явлениям, как в смысле деидентификации личности, так и к кризису в обществе только при условии соответствия их ценностному “ядру культуры”, его основополагающим ментальным концептам.

В истории России мы находим немало примеров, когда благие намерения властей реформировать общество (или ту или иную его часть) ведет к дезорганизации, хаосу, кризису и развалу. Причины этого заключаются не только в ошибках государства, они лежат в значительно более глубокой, этнокультурной сфере и не могут быть сформулированы в терминах политической или экономической теории. Инновация должна рассматриваться с социокультурной позиции, где человек в его целостности — рациональной, этнокультурной, психофизиологической, социальной и т. д. — является центральным элементом инновационной динамики.

Отсюда следует настоятельная необходимость в культурологическом анализе, определении готовности человека к восприятию социальных изменений и нахождении возможных границ его поведения в

рамках реализации нововведения. Мало того, жизненно необходимым оказывается нахождение и научное обоснование модели поведения индивида, где его этнокультурное начало релевантным образом оптимизирует инновационные процессы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ —

1. *Сорокин П. А.* Социальная и культурная динамика. — М., 2006.
2. *Флиер А. Я.* Культурология для культурологов. — М., 2000.
3. *Рабинович В. Л.* Культура как творчество // Первый Российский культурологический конгресс. Тезисы докладов. — СПб., 2006.
4. *Уайт Л.* Теория эволюции и культурной антропологии / Л. Уайт // Избранное: Эволюция культуры. — М., 2004.
5. *Amin A., Robins K.* These are not Marshallian times // Innovation Networks: Spatial Perspectives. — London, 1991.
6. *Пригожин А. И.* Нововведения: стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики). — М., 1989.
7. *Лапин Н. И.* Актуальные проблемы исследования нововведений // Соц. факторы нововведений в организационных системах. — М., 1980.
8. *Лапин Н. И., Пригожин А. И., Сазонов Б. В.* и др. Нововведения в организациях // Структура инновационного процесса. — М., 1981.
9. *Ахиезер А. С.* Россия: критика исторического опыта / А. С. Ахиезер. — Новосибирск, 1998. — Т. 2.
10. *Юнг К. Г.* Проблемы души нашего времени: пер. с нем. / К. Г. Юнг; предисл. А. В. Брушлинского. — М.: Изд. группа “Прогресс”: Универс, 1996.
11. *Бергер П., Лукман Т.* Социальное конструирование реальности. — М., 1995.

Мамычев Алексей Юрьевич,
доктор политических наук, доцент, заведующий кафедрой теории и истории российского и зарубежного права, ФГБОУ ВПО «Владивостокский государственный университет экономики и сервиса».

Мамичев Олексій Юрійович,
доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії російського і зарубіжного права, ФГБОУ ВПО «Владивостоцький державний університет економіки і сервісу».

Alexey Yurevich Matyuchev,
Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Theory and History Russian and foreign law, Vladivostok State University Economics and Service.

АРХЕТИПИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ

Аннотация. В статье предлагается и аргументируется необходимость разработки социокультурной (архетипической) стратегии политического исследования, направленной на реконструкцию и интерпретацию публично-властных институтов и управленческой практики в качестве устойчивых и преемственно воспроизводящихся политических феноменов в определенной социокультурной среде. Автор обосновывает, что социокультурная основа исследования должна рассматриваться как содержание, а политическая система и отношения (как социокультурные феномены) выступают формой политико-правовой жизнедеятельности общества, где первое — это сущностная, качественная характеристика публично-властной организации, а второе — внешнее, специфическое — конкретно-историческая (конвенциональная) репрезентация и оформление социокультурного содержания. В содержании работы излагается авторская многоуровневая система архетипического кодирования политического процесса, трансформации публично-властной организации общества и управленческой практики.

Ключевые слова: архетипы, государственное управление, политический процесс, политико-правовая организация общества, публично-властные отношения, социокультурные факторы.

АРХЕТИПІЧНІ ПІДСТАВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ І СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті пропонується і аргументується необхідність розроблення соціокультурної (архетипічної) стратегії політичного дослідження, спрямованої на реконструкцію та інтерпретацію публічно-владних інститутів та управлінської практики як стійких і послідовно відтворюваних політичних феноменів у певному соціокультурному середовищі. Автор доводить, що соціокультурна основа дослідження повинна розглядатися як зміст, а політична система і відносини (як соціокультурні феномени) виступають формою політико-правової життєдіяльності суспільства, де перше — це сутнісна, якісна характеристика публічно-владної організації, а друге — зовнішнє, специфічне — конкретно-історична (конвенціональна) репрезентація і оформлення соціокультурного змісту. У змісті роботи викладається авторська багаторівнева система архетипових кодування політичного процесу, трансформації публічно-владної організації суспільства і управлінської практики.

Ключові слова: архетипи, державне управління, політичний процес, політико-правова організація суспільства, публічно-владні відносини, соціокультурні фактори.

ARCHETYPAL GOVERNANCE GROUNDS: THEORETICAL- METHODOLOGICAL AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS

Abstract. The article proposes and discusses the need for socio-cultural development (archetypal) political research strategy aimed at the reconstruction and interpretation of public government institutions and management practices as a sustainable and successively reproducing political phenomena in a certain socio-cultural environment. The author proves that the social and cultural basis of the study should be considered as the content, and the political system and the relationship (as socio-cultural phenomena) are a form of political and legal life of society, where the first — it is essential, qualitative characteristics of public power organizations, and the second — external, specific — concrete hysterical representation and execution of social and cultural content. The contents of the paper presents the author's multilevel system of coding the archetypal political process of transformation of public power of social organization and management practices.

Keywords: archetypes, governance, political process, political and legal organization of society, the public relations of power, socio-cultural factors.

Постановка проблеми. Центральним для сучасних досліджень соціально-культурної проблематики є питання про умови її виникнення та розвитку в умовах модернізації суспільства. Це питання є актуальним для сучасних досліджень соціально-культурної проблематики, оскільки воно стосується сутності держави та її функцій. У статті пропонується і аргументується необхідність розроблення соціокультурної (архетипічної) стратегії політичного дослідження, спрямованої на реконструкцію та інтерпретацію публічно-владних інститутів та управлінської практики як стійких і послідовно відтворюваних політичних феноменів у певному соціокультурному середовищі. Автор доводить, що соціокультурна основа дослідження повинна розглядатися як зміст, а політична система і відносини (як соціокультурні феномени) виступають формою політико-правової життєдіяльності суспільства, де перше — це сутнісна, якісна характеристика публічно-владної організації, а друге — зовнішнє, специфічне — конкретно-історична (конвенціональна) репрезентація і оформлення соціокультурного змісту. У змісті роботи викладається авторська багаторівнева система архетипових кодування політичного процесу, трансформації публічно-владної організації суспільства і управлінської практики.

власти и публично-властного управления является реконструкция социокультурных кодов (архетипов, социокультурных доминант), обуславливающих развитие политической системы и культуры общества, а также уровней этой обусловленности. Однако уровни, содержание и формы социокультурной обусловленности политического процесса являются одной из дискуссионных проблем.

Сложность и неоднозначность подобных исследований заключается, с одной стороны, в излишней “психологизации” данного исследовательского проекта, что не всегда отвечает задачам политологического анализа; а с другой — в определенной “сдержанности”, “осторожности” с которыми исследователь относится к глубинным социокультурным структурам политической культуры, что обусловлено отсутствием в теории достаточно ясной и авторитетной позиции по исследованию национальных оснований власти, политики, права и других политико-правовых феноменов.

В тоже время в теоретико-практическом плане необходимо отметить, что стремление ряда направлений современной политической мысли к “очищению” властно-политической коммуникации от всего национального, культурного, религиозного приводит к примитивизации политического познания, а значит к сознательному уходу исследователей: от решения сложных проблем организации государственно-правового пространства как сложноорганизованного и многоукладного общества; от понимания этнонациональных и

иных механизмов, обеспечивающих устойчивость публично-властной организации и особенность политического процесса; от выявления реальных причин деформаций публично-властных, юридических, социально-культурных институтов и практик взаимодействия в системе личность – общество – государство.

Анализ последних исследований и публикаций. В конце XX начале XXI в. западноевропейская политическая наука и публично-властная практика обосновывает и осуществляет резкий демонтаж национального самосознания и социально-культурной (политической, этнической, духовной, интеллектуальной и т. д.) специфики. При этом происходит “сборка” новой общности, в рамках которой многие уникальности и иные отклонения не являются основанием для идентификации (У. Бек).

Однако практика реализации данного проекта, по крайней мере на евразийском пространстве, вызывает много проблем и нестыковок. “Очищение” политических исследований от устойчивых социально-культурных доминант приводит: к повсеместному кризису ценностно-нормативных основ публично-властной организации (Дж. Грей, Е. А. Лукашева, А. Ю. Мордовцев, В. Н. Синюков, В. В. Сорокин и др.); к деформации политической культуры (Ю. С. Пивоваров, А. И. Соловьев, П. Штомпка), правосознания (П. П. Баранов), искажениям функционирования политических институтов и публично-правовых учреждений (И. Н. Игошин); к разрушению государствоведческих традиций, обеспечивающих стабильность

и воспроизводство социально-политической целостности и этнополитической стабильности (С. Н. Бабурин, Л. С. Мамут, Р. И. Соколова, В. И. Спиридонова, И. А. Умнова, В. Е. Чиркин и др.); а также к прагматизации и бюрократизации права (Г. В. Мальцев, А. Г. Кравченко); духовно-нравственному коллапсу и дегармонизации социально-нормативных регуляторов (Г. В. Мальцев, Н. А. Нарочницкая, М. Ремизов, Ю. А. Тихомиров и др.).

Обобщая новейшие достижения в этой сфере научных исследований можно выделить два основных направления, разрабатывающих либо инновационные (неолиберальные) формы политической коммуникации, где государственной власти и публично-властному управлению отводится весьма малое место как институциональной структуре, обеспечивающей национально-культурное единство и этнополитическую стабильность; либо революционные (неомарксизм, неоанархизм, космополитизм) формы социально-культурного единства, лишаящие ее какого-либо социального значения в будущем.

Однако два этих направления противоречивы, каждое из них представляет проблемное “рефлексивное поле”, “производя” достаточно спорные практические проекты публично-властной организации. В связи с этим возникает проблемный вопрос, а возможно ли национально-культурная и этнополитическая устойчивость вне государственно-правовых формах организации, способны ли глобальные гражданские институты (динамичные и постоянно пе-

реструктурирующиеся) обеспечить стабильную и предсказуемую эволюцию общественных систем и политических отношений?

Формулирование целей статьи.

Цель настоящей работы заключается в разработке социокультурной (архетипической) стратегии политического исследования, которая выступает “правопреемником” цивилизационного подхода в государствоведении и направлено на реконструкцию и интерпретацию публично-властных институтов в качестве устойчивых и преемственно воспроизводящихся политических феноменов в определенной социокультурной среде. В этом аспекте социокультурная основа исследования выступает как содержание, а политическая система и отношения (как социокультурные феномены) являются формой политико-правовой жизнедеятельности общества, т. е. первое — это сущностная, качественная характеристика публично-властной организации, а второе — внешнее, специфическое — конкретно-историческая (конвенциональная) репрезентация и оформление социокультурного содержания.

Такой методологический поворот в исследовании политической культуры и политического процесса основан на системном анализе всех факторов и закономерностей развития конкретной социокультурной среды. При этом главным в данных исследованиях становится анализ поведенческих образцов (культурных моделей) и клише, а также стереотипов мышления, характерных для представителей определенной культуры [1, с. 49]. В этом контексте спра-

ведливая позиция Сепира, озвученная на конгрессе Британской ассоциации этнографов, согласно которой культура на социально-психологическом уровне навязывает определенные стили политического мышления и поведения, включая типичные политические ритуалы и символы, даже позы и жесты [2, с. 49–50].

При этом в качестве ведущих методологических принципов используются: 1) принцип “понимающей интерпретации”, т. е. концепция архетипических основ публично-властной организации и управления выстроена методами понимания и объяснения, что в целом соответствует эвристическим установкам постнеклассической (понимающей) науки. Именно такой подход и позволил рассмотреть сферу социально-политической повседневности субъектов политики, особенности их политической активности, выявить факторы устойчивого развития отечественной государственности и институтов гражданского общества, оценить критерии определения эффективности политических доктрин, программ и мероприятий в их социокультурном измерении; 2) социокультурная конвенциональность, означает, что действующие в обществе ценностно-нормативные системы имеют конкретно-исторический и социально-коммуникативный характер. При этом познание последних обусловлено социокультурным и историческим контекстом, любое политическое явление или процесс теоретически и мировоззренчески нагружен и обусловлен социокультурными факторами и доминантами [3, с. 156].

Изложение основного материала. Повторяющийся политический опыт формирует определенные бессознательные (устойчивые, коллективные) факторы и доминанты взаимодействия, которые становятся архетипическими структурами или социокультурными кодами (архетипами) развития политической жизни общества. В то же время эти архетипические структуры влияют на наши представления и опыт, стремясь организовать их в соответствии с уже существующими моделями. Социально-политические архетипические структуры и модели, по нашему определению, представляют собой кристаллизацию политического опыта нации, фиксирующего базовые сценарии политического мышления, режимность взаимодействия между личностью, обществом и государством, формообразующие тенденции в институционально-властной организации социума.

В этом аспекте целесообразным представляется выделить следующую структуру архетипической обусловленности политической культуры и публично-властного управления.

1. Архетипический уровень политической жизни общества представляет собой первичный, базисный уровень формирования политической культуры общества, собственно, и представляющий собой фундамент. Он является несущей социокультурной арматурой, которая как обуславливает специфику институционализацию тех или иных явлений и процессов правовой жизнедеятельности, так и формирует “конгруэнтную смысловую и дея-

тельность перспективу” (М. Мид, Д. Клакхон и др.).

Ряд исследователей предлагают называть подобный уровень первичным, партикулярным слоем культуры, который “формируется преимущественно на уровне массового бессознательного, проявляющего себя при движении из частной жизни в социокультурное психе локального человеческого сообщества и обратно. В то же время партикулярная культура существует и как феномен индивидуального бессознательного, отражая общие тенденции частной жизни и во многом обуславливая формирование личности и ее социальных ролей, а также характер взаимодействия с другими индивидами” [4, с. 70]. Содержательно характеризуя данный уровень, можно выделить следующие составляющие: нравственно-когнитивные интуиции; надрациональные ценности (архетипические коды); архетипические образы и представления; архетипические предправовые первономры.

2. Квазиизмерение архетипических структур — это то социокультурное пространство, где коренятся и действуют основные социально-политические архетипы локального сообщества (этноса, этнического меньшинства, народности и т. п.). Именно на этом микроуровне идет непрерывное, достаточно медленное формирование социокультурных доминант, воспроизводящих специфичность и неповторимость политической культуры определенного общества и его особенные властно-правовые практики взаимодействия.

Следовательно, данное измерение отражают так называемые “произ-

водные” “социотворящие” факторы и источники. Другими словами, производность означает, что социально-политические коды и факторы, обуславливающие национальную политическую реальность, выражаются в обычаях, традициях, стиле восприятия политико-правовых явлений и процессов, нравственно-духовных доминантах и стереотипах взаимодействия в системе личность — общество — государство, в иных национальных и религиозных артефактах, обуславливающих особенности политической культуры, форм и практических схем удовлетворения духовных и материальных потребностей, сопровождающих их ритуалах.

При этом соотношение между архетипом и его производными не информативное, а энергетически-мотивационное. Например, сам К. Юнг подчеркивал, что архетипическое основание общества “не относится к наследуемым представлениям, но к внутренним диспозициям, которые производят одинаковые представления”. Первый уровень обуславливает не содержание, а форму упорядочения правокультурной жизни общества.

3. Эмпирический уровень политической жизни общества представляет собой уровень обыденного политического взаимодействия, в контексте которого осуществляется повседневное (практическое) поведение субъектов на основе сложившихся и преимущественно воспроизводимых форм и типизированных моделей социально-властного взаимодействия, достижения субъективных интересов и потребностей. Су-

щественное значение на этом уровне имеет, конечно, не только “поведенческая традиция”, но и “устная традиция”, а также сформированные на предшествующих уровнях нравственно-когнитивные готовности и установки в восприятии существующей реальности, а также правовые эмоции и установки (эмоционально-психологическая составляющая обыденного политического взаимодействия). Именно практическое (обычно-повседневное) поведение отражает реально, в отличие, например, от санкционированных (официально признанных) обычаев, специфику социально-политического бытия нации, этносов, конкретных групп.

В свою очередь, эмоционально-психологическая сторона отражает внутреннюю составляющую обыденного социально-политического. Данное отношение между индивидами строится на эмоционально-психологическом опыте.

4. Доктринальный (теоретический) уровень политической жизни общества представляет глубинные, сущностные (концептуальные, аксиологические, символические) характеристики политико-правовых явлений, процессов и связан с их представлением и оценкой в политическом мышлении. Этот уровень интегративный, сплавивающий существующее культурное содержание с базовыми, типифицирующими установками, доминантами социально-политического развития и т. п. Он включает в себя следующие элементы, характеризующие данный уровень с точки зрения архетипической обусловленности: аксиологическую

(нормативно-ценностную), концептуальную (политические и юридические теории, доктрины, категории и понятия) и символическую (существующие государственно-правовые символы и ритуалы) составляющие.

5. Институциональный уровень политической жизни общества соответственно воплощает исторические закономерности развития конкретной политической среды, институционализирует сложившиеся, типизированные формы и модели позитивного взаимодействия в системе личность – общество – государство. Справедливо полагают в этом плане П. Бергер и Т. Лукман, что “институционализация имеет место везде, где осуществляется взаимная типизация опривыченных действий деятелями разного рода. Иначе говоря, любая такая типизация есть институт”, в свою очередь, “логика (институционального развития — *Авт.*) свойственна не институтам и их внешней функциональности, но способу рефлексии (стилю политического мышления, когнитивным установкам их восприятия и оценки — *Авт.*). Иначе говоря, рефлектирующее сознание переносит свойство логики на институциональный порядок”. Следовательно, делают вывод исследователи, “институты всегда имеют историю, продуктом которой они и являются. Невозможно адекватно понять институт, не понимая исторического процесса, в ходе которого он был создан” [5, с. 92–94].

Данный уровень, кроме действующих политических институтов и структур, отражающих, по сути, статический элемент институционального уровня, включает в себя также

такие динамические элементы, как институционально-нормативная активность (законодательная, правоприменительная, судебная и другая политико-правовая практика), а также институционально-нормативная активность граждан и различных общественных институтов и структур [6, с. 86].

6. Квазиизмерение политической жизни общества — уровень, отражающий позитивные (имеющие социально-политическое одобрение) и негативные (вредные, опасные) политико-правовые явления и процессы. На данном уровне происходит взаимодействие существующей институционально-властной и правовой организации с реальными поведенческими практиками, преломление действующих институтов в национальном политическом мышлении.

Кроме того, следует полагать, что политико-правовое пространство представляет собой определенную сферу жизнедеятельности общества, в которой осуществляется взаимодействие социальных субъектов по поводу организации и осуществления политической власти, реализации конкретных интересов и потребностей, непосредственное руководство общественными делами и организация упорядоченности политического и правового взаимодействия отдельных индивидов, их социальных общностей, организаций, институтов и т. п.

Таким образом, политико-правовое пространство включает в себя институциональную структуру, ее политические, правовые, культурные и духовно-нравственные осно-

вы, обеспечивающие определенный государственно-правовой режим. В общественном сознании формируются определенные представления об окружающем индивидов социальном пространстве, предопределяя тем самым и политико-правовую организацию последнего, а само политическое взаимодействие субъектов в рамках этого пространства задает подлинный смысл и значение политических и правовых установлений, институтов в имеющихся условиях места и пространства [7, с. 256].

7. Уровень социально-политической целостности характеризует собственно культуру конкретного общества как целостный феномен, отражает ее специфику и адаптивные возможности перед вызовами современности [8, с. 304]. Он выражает три основных элемента, характеризующие специфику той или иной политической культуры, институциональные перспективы ее развития, возможности адаптации к внешним заимствованиям тех или иных институтов, импортированию каких-либо идей и доктрин, а также устойчивые формы и способы восприятия и оценки феноменов политико-правовой реальности, социокультурные стандарты и модели взаимодействия в системе личность — общество — государство [9, с. 45]. К этим элементам следует отнести:

а) доминирующий тип социально-политического мышления, отражающий соответственно, условие (языковое, коммуникативное, историческое), которое раскрывает и актуализирует политическое бытие для субъекта как особый “фон”, кон-

текст существования реальных политико-правовых феноменов;

б) социально значимые и легитимные стандарты и модели социально-политического взаимодействия, отражающие сложившиеся на уровне институциональной организации и в повседневной политической деятельности устойчивые модели взаимодействия в системе личность – общество – государство, а также сложившуюся и разделяемую большинством систему восприятия и оценок (национальная когнитивная матрица), протекающих внутри общества и за его пределами политико-правовых явлений и процессов. Эта составляющая отражает высшие формы человеческой деятельности, которые имеют коллективное происхождение (Э. Дюркгейм), а также действующую в обществе доминирующую политическую и правовую идеологию;

в) социально-политическую психологию нации, отражающую в интегративном виде социально-политическую чувствительность и социально-политические стереотипы властного взаимодействия. Причем эта политическая чувствительность, когнитивные установки и готовности (определяющие стиль, сюжетные линии и ценностные предрасположенности) находят свое выражение в преобладающих шаблонах поведения, моральных нормах, массовых оценках и суждениях по поводу тех или иных политических и юридических явлений и процессов [10, с. 203].

Для понимания политических трендов развития государственного управления необходим анализ социокультурной обусловленности

властных отношений, а также реконструкция социокультурных кодов (архетипов, доминант). Социокультурная обусловленность развития последнего связана с кристаллизацией политического опыта нации, фиксирующего базовые сценарии политической мыследеятельности, режимность взаимодействия между личностью, обществом и государством, формообразующие тенденции в институционально-властной организации социума.

В этом аспекте социокультурная основа исследования выступает как содержание, а политическая система и отношения (как социокультурные феномены) являются формой политико-правовой жизнедеятельности общества, т. е. первое – это сущностная, качественная характеристика публично-властной организации, а второе – внешнее, специфическое – конкретно-историческая (конвенциональная) репрезентация и оформление социокультурного содержания.

Для описания социокультурной целостности развития политических явлений и процессов в работе разрабатывается следующая многоуровневая модель: 1) архетипический уровень (нравственно-когнитивные интуиции, надрациональные ценности, архетипические образы и символы, социокультурные первоформы общественного взаимодействия; 2) квазиизмерение архетипических структур (социально-политические коды и доминанты, которые выражаются в политических обычаях, традициях, стиле восприятия политико-правовых явлений, нравственно-духовных доминантах и сте-

реотипах взаимодействия в системе личность – общество – государство); 3) эмпирический уровень политической жизни общества (“поведенческая традиция” и “устная традиция”, социально-политические и правовые эмоции, установки); 4) доктринальный уровень – аксиологическая (нормативно-ценностная), концептуальная (политические и правовые теории, доктрины, категории и понятия) и символическая (существующие государственно-правовые символы и ритуалы) составляющие; 5) институциональный уровень – действующие политические институты и структуры (статическое измерение), институционально-нормативная активность государства (законодательная, правоприменительная, судебная и иная публично-властная деятельность), институционально-нормативную активность граждан и различных общественных институтов и структур (динамические элементы); 6) квазиизмерение политической жизни общества – позитивные (имеющие социально-политическое одобрение) и негативные (вредные, опасные) политико-правовые явления и процессы; 7) уровень социально-политической целостности – доминирующий тип социально-политической мыследеятельности, социально значимые, легитимные стандарты и модели социально-политического взаимодействия, а также сложившуюся и разделяемую большинством систему восприятия и оценок (национальная когнитивная матрица), социально-политическую психологию нации.

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших

исследований. В настоящее время на постсоветском пространстве наблюдается рост конфликтогенной напряженности в обществе в связи с принятием политически и социально значимых решений, проектированием нормативных правовых актов, формулированием и реализацией принципов правовой политики государства, свидетельствуют о сохранении и усилении традиционных ценностно-нормативных систем, этноконфессиональных традиций, устойчивых духовно-нравственных стандартов и норм, которые в условиях трансформации публично-властной организации всегда играют огромную роль.

Снизить эффект непредсказуемости в развитии будущего сценария трансформации публично-властной организации и управления позволяет анализ архетипических оснований политической интеграции и социокультурной трансформации властных институций. Предложенная модель архетипического кодирования требует дальнейшей комплексной реконструкции архетипической архитектуры (социокультурной и антропологической матрицы политической мыследеятельности и политического мировоззрения), специфических трендов, факторов и доминант, влияющих на эволюцию и преемственность публично-властной организации и управления, политических отношений, политической культуры общества. Такое комплексное рассмотрение позволит сформировать прочную и ясную основу не только для прогнозирования закономерностей развития постсоветского политического про-

странства, но и для формирования стратегий, принципов государственной политики и управления, разработки доктринально-политических документов, программ и т. д.

На основании последнего в дальнейшем необходима системная разработка приоритеты государственного управления в сфере устойчивого развития публично-властной организации в XXI веке, а также системное изложение устойчивых направлений эволюции публично-властной организации и доктринально-программная фиксация последних в современных политических программах, доктринах, управленческих ориентирах, целях, задачах и т. д.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ —

1. *Моисеева Н. А., Сороковикова В. И.* Менталитет и национальный характер (О выборе метода исследования) / Н. А. Моисеева, В. И. Сороковикова // Социологические исследования. — 2003. — № 3. — С. 49.
2. *Мид М.* Культура и мир детства / М. Мид. — М., 1988. — С. 49–50.
3. *Мамычев А. Ю., Овчинников А. И., Мамычева Д. И.* Архетипические и социокультурные основы право-
4. *Мостовая И. В., Скорик А. П.* Архетипы и ориентиры российской ментальности / И. В. Мостовая, А. П. Скорик // Политические исследования. — 1995. — № 4. — С. 70.
5. *Бергер П., Лукман Н.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Н. Лукман. — М., 1996. — С. 92–94.
6. *Мордовцев А. Ю.* Национальный правовой менталитет: Введение в проблему / А. Ю. Мордовцев. — Ростов н/Д, 2002. — С. 86.
7. *Мордовцев А. Ю., Попов В. В.* Российский правовой менталитет / А. Ю. Мордовцев, В. В. Попов. — Ростов н/Д, 2007. — С. 256.
8. *Рулан Н.* Историческое введение в право / Н. Рулан. — М., 2005. — С. 304.
9. *Юридические архетипы в правовой политике России* / [А. И. Овчинников, А. Ю. Мамычев, А. В. Монастырский и др.]. — Ростов н/Д, 2009. — С. 45.
10. *Дюби Ж.* Развитие исторических исследований во Франции / Ж. Дюби. — М., 1991. — С. 203.

УДК 32.019.51

Меркотан Катерина Пилипівна,
кандидат політичних наук, незалежний дослідник.

Меркотан Екатерина Филипповна,
кандидат политических наук, независимый исследователь.

Kateryna Philipovna Merkotan,
Doctor of Philosophy in Political Science,
Independent Researcher.

МОРАЛЬНІ МЕЖІ ПОЛІТИЧНОГО “ГЕРОЙСТВА”

Анотація. У статті розглянуто проблеми створення та функціонування образів політичних героїв у сучасних умовах. Аналізуються політичні технології, зокрема, використання архетипів Героя і Трікстера у процесі формування політичного іміджу. Вводиться поняття морального фреймінгу для можливості встановлення певних моральних меж політичної діяльності. Пропонуються фактори концептуального визначення та оцінки моральних меж політичного геройства. Наводяться приклади політичного геройства, взяті з досвіду різних країн (Україна, Росія, Польща, Німеччина). Підкреслюється важливість аксіологічного переосмислення образу та реальних дій політичного героя, їх обов’язкового узгодження.

Ключові слова: політичний герой, геройство, трікстер, моральний фреймінг, політичні технології.

МОРАЛЬНЫЕ ГРАНИЦЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО “ГЕРОЙСТВА”

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы создания и функционирования образов политических героев в современных условиях. Анализируются политические технологии, в частности, использование архетипов Героя и Трикстера в процессе формирования политического имиджа. Вводится понятие “моральный фрейминг” для возможности установления определенных нравственных границ политической деятельности. Предлагаются факторы концептуального определения и оценки моральных границ политического

геройства. Рассматриваются примеры политического геройства, взятые из опыта разных стран (Украина, Россия, Польша, Германия). Подчеркивается важность аксиологического переосмысления образа и реальных действий политического героя, их обязательного согласования.

Ключевые слова: политический герой, геройство, трикстер, моральный фрейминг, политические технологии.

MORAL FRAMEWORKS OF POLITICAL “HEROISM”

Abstract. The article is devoted to the problems of establishment and functioning of political images in the modern society. The political technologies, including archetypes hero and trickster in the formation of political image are analyzed. The notion of moral framing for the possibility of establishing certain moral limits of political activity. Some conditions to identify and evaluate the moral frameworks of political heroism are proposed. There are few examples of political heroism, taken from the experience of different countries (Ukraine, Russia, Poland, Germany). The importance of axiological rethinking of political image and real action, their obligatory approval is emphasized.

Keywords: political hero, heroism, trickster, moral framing, political technologies.

Постановка проблеми. Коли йдеться про сучасний політичний простір, варто виокремити кілька його провідних ознак, а саме: зростаючу символізацію, розширення політичного ринку, вдосконалення політичних технологій, популярність політичного брендингу тощо. Їх поєднання та технологічне узгодження уможливорює створення нової політичної реальності, де ідеї, образи, міфи живуть власним життям, де влада (насамперед, державна) теж стає символічною, де ефективність політичних взаємодій залежать від ефективності використовуваних символів (наприклад, архетипів влади).

Зважаючи на суттєві світоглядно-ціннісні зміни в тлумаченні та розумінні політичних подій, виникає потреба в нових технологічних засобах донесення до широкого загалу політичних меседжів. Відтак ак-

туалізується діяльність політичних іміджмейкерів, політконсультантів, політтехнологів та ін. Усі вони так чи інакше зосереджені на конструюванні символічного світу політики, що відповідатиме прагматичним цілям певного політичного актора. Образ останнього також може бути штучно сформований завдяки розмаїтому арсеналу сучасних інформаційно-комунікаційних засобів. Головне, щоб створений політичний імідж був на часі, відповідав суспільним запитам, викликав довіру потенційних виборців, асоціювався зі “світлим майбутнім”.

Натомість проблема полягає у визначенні рівня відповідності передвиборчих політичних обіцянок до їх подальшої реалізації, особистісної відповідальності та, зрештою моральних меж створюваних політичних іміджів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи аналіз з означеної проблематики, слід підкреслити пильну увагу науковців до з'ясування специфічних ознак сучасного політичного героя. Українські та зарубіжні дослідники концентруються на різних аспектах діяльності і поведінки політичних героїв, зокрема, на питаннях:

- застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у політичному просторі (О. Зернецька, В. Кулик, Л. Кочубей, С. Шомова та ін.);

- символічного конструювання політичної реальності (Г. Дебор, О. Донченко, Н. Щербиніна та ін.);

- формування політичного брендингу, його ролі та функцій (М. Марк, К. Пірсон, М. Осборн та ін.);

- суспільної сутності політичного героя та антигероя (Н. Яковенко, Л. Адамський, В. Петухов та ін.);

- позиціонування політичного лідера у владі (А. Пахарєв, Ф. Рудич, Д. Ткач, А. Круглашов та ін.);

- політичної культури та політичних цінностей (Е. Афонін, М. Паренті, О. Суший та ін.).

Теоретичним підґрунтям цієї статті стали відомі філософські, соціологічні та психологічні дослідження К. Г. Юнга (“Людина та її символи”, “Душа і міф: шість архетипів”), Дж. Кемпбелла (“Тисячолікий герой”), Ж. Блонделя (“Політичне лідерство”), Ж. Бодрияра (“Симулякри і симуляція”), М. Хайдеггера (“Буття і час”), Т. Парсонса (“Про структуру соціальної дії”).

Одразу слід зауважити, що актуальність дослідження героїчних

явищ особливо зростає в періоди суспільних трансформацій (як позитивних, так і негативних). Війна на сході України, в Сирії та інших куточках світу; збільшення випадків, пов'язаних з тероризмом; неконтрольований наплив мігрантів до Європи — проблеми, що вимагають нагального виваженого вирішення. Насправді потрібно докласти героїчних зусиль, щоб урегулювати збройні конфлікти, максимально зберігаючи при цьому людські життя.

Формулювання цілей статті.

Мета статті — проаналізувати окремі політичні технології створення образу політичного героя та надати оцінку ймовірним моральним результатам його функціонування з точки зору впливу на суспільну свідомість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відтак проблема героя, героїзму, героїства потребує сучасного переосмислення. Як справедливо зазначав свого часу нідерландський дослідник Й. Хейзінга, “поняття героїчного зазнало такої приголомшливої трансформації, що позбавило його глибинного сенсу ... Сам культ героїчного стає своєрідним показником кризи. Він означає, що поняття служіння, місії, обов'язку більше не стимулюють суспільну енергію” [1, с. 327]. Разом з тим, наповнення героїчних ідеалів сучасним змістом, взятого з життя конкретних людей, допоможе подолати девальвацію моральних цінностей, слугуватиме позитивному вирішенню проблем, що виникають у ході суспільних перетворень.

Власне переосмислення проблеми героїзму актуалізує екзистенці-

альну концепцію Героя (зокрема у філософії М. Хайдеггера), де істотними є такі екзистенційні взаємодії як “герой – інший”¹; “герой – смерть”; “герой – відповідальність” тощо. Такий підхід допомагає зрозуміти роль героїчного дискурсу в політичному та суспільному бутті.

Крім того, **суттєвим є аксіологічне бачення феномену героїства**. Традиційно герой уособлює певні громадянські та моральні якості – альтруїзм, чесність, відвагу, патріотизм, здатність рішуче діяти у складних життєвих обставинах тощо.

Необхідно також підкреслити **багатозначність поняття “герой”**. Його моральний вимір зумовлює існування ряду суперечливих рис, що часом ставлять під сумнів його героїство. Герой може перетворитися на антигероя або стати героєм іншої спільноти, іншої держави. Це означає, що обсяг і рівень “героїства” задається моральними цінностями, що панують у певному суспільстві.

Нарешті варто звузити предметне поле даної дослідницької розвідки, зважаючи на “тисячолікість” героя. Враховуючи концептуальні підходи Т. Карлейля (“Big Man Theory”), Дж. Кемпбелла (“героїчний мономіф”), А. Шюца (ідеї соціальної реальності, життєвого світу та біографічної ситуації) [2–4], основна увага фокусуватиметься переважно на політичній площині, а головним об’єктом виступатиме так званий політичний герой².

Політичний герой (як і герой з будь-якої іншої сфери людських відносин) завжди змушений бути моральним взірцем. Це впливає з його архетипової природи. Архетип Героя активно використовується політиками для створення свого позитивного іміджу. Останнім часом “набувають популярності політичні міфи, головними персонажами яких стають герої різного гатунку – спасителі, творці, месії та ін. Кожен з них є уособленням символічного світу політики, який здебільшого відірваний від реального життя” [5, с. 103]. В результаті створені символи (образи) починають жити своїм власним життям завдяки змістовому використанню загальнолюдських моральних цінностей і формальному утвердженню за допомогою політичних технологій.

Це – своєрідне “суспільство спектаклю” (Г. Дебор [6]), де суспільні відносини, опосередковані образами, перетворюються на справжню виставу, де глядачі (пересічні громадяни) завдяки вдалим театральним ефектам (чит. політтехнологіям) відчують себе справжніми учасниками політичних подій, вірять символічним героям, йдуть за ними. Мимоволі зронена сльоза, переконливий монолог з елементами відчаю чи ейфорії, промовисті жести чи вираз обличчя – до чого тільки не вдаються політичні “герої” для досягнення своєї мети. Ювеналівське “Хліба і видовищ!”, підсилене сучасним інформаційно-технологічним інстру-

¹ Іншого можна тлумачити як особу без героїчних ознак поведінки або ж як антигероя.

² У цьому контексті політичним героєм вважатиметься, зокрема, політичний лідер,

політичний діяч, інший учасник політичного процесу, який своєю активністю впливає на перебіг політичних подій; “героїство” – це певний статус політичного актора в певних моральних межах.

ментарієм, стає основним лейтмотивом передвиборчих кампаній.

Одного разу створене “суспільство спектаклю” виявляється досить живучим. Зрештою, як і однойменна книга Гі Дебора, написана 1967 року, дотепер не втрачає своєї популярності. Її нині переконливими є слова французького філософа: “Суспільство спектаклю всюди починалося з примусу, з обману, з крові; але при цьому воно обіцяло щасливе продовження. Тепер воно нічого не обіцяє..., а просто каже: “Ось так-то”. Воно відверто зізнається в тому, що вже не здатне до змін; хоча сама його природа — це зміни: дурна трансмутація кожної окремої речі. Воно втратило всі свої ілюзії” [6, с. 8].

Однак **“суспільство спектаклю” продовжує існувати**. Воно лише змінює акценти, актуалізує певні символи, задіює нові технологічні схеми. До психоаналітичних засобів (зокрема, юнгівських архетипів) долучаються соціологічні. Актуальності набувають “символічний капітал” і “символічне насильство” (П. Бурдьє), символічний інтеракціонізм з його основними засадами — людська комунікація як обмін символами, як процес безперервного добирання певних символів до певного типу поведінки (Дж. Мід, Ч. Кулі, Г. Блумер).

Останнім часом політологи також активно використовують теорію фреймів американського соціолога І. Гофмана. Йдеться про те, що поведінка людей задається певними межами організації повсякденного досвіду і спілкування (фреймами), з яких складається суспільне життя та які дозволяють інтерпретувати поведінку інших людей.

Поняття фрейму є одним з концептів, розроблених для відтворення інтерпретаційного та конструктивного змісту соціальних явищ. У цьому сенсі роль політика як інтерпретатора є дуже відповідальною. Разом з тим, фреймінг безпосередньо залежить від світоглядної позиції інтерпретатора, що певним чином віддаляє фреймінг від об’єктивності. До того ж великого значення в інтерпретації подій набувають ораторські здібності, тембр голосу, емоційність політичного діяча.

Політичний фреймінг разом з політичною символікою є дієвим засобом політичної комунікації та ідентифікації. На думку американського політолога С. Хантінгтона, в політиці суттєву роль відіграють символи, включаючи прапори, хрести і навіть головні убори. Більше того, за допомогою політичної символіки зазвичай відбувається ідентифікація в системі координат “свій – чужий” [7].

Отже, фрейм може слугувати як поняття для визначення змістових меж політичної реальності. Водночас будь-який фрейм здебільшого є відбитком суб’єктивного світосприйняття, а відтак цілком ймовірним маніпулятивним засобом політичних комунікацій. За таких обставин виникає потреба у формуванні так званого **морального фреймінгу**, тобто **встановлення певних моральних меж політичної діяльності, порушення яких, по-перше, вважатиметься недопустимим, по-друге, уможливатиме вияв рівня маніпулятивного впливу на масову свідомість з боку того чи іншого політика**.

Зважаючи на популярність образу та архетипу Героя, варто з’ясувати

концептуальне значення морального фреймінгу у політичному просторі, тобто визначити моральні межі політичного “геройства”.

Сучасний політичний герой, точніше його збірний образ — це певна сукупність символів, кожен з яких певним чином репрезентує владу. В основі уявлень про владу лежать свідомі та несвідомі конструкти, що за певних умов актуалізуються та приписуються реальним політичним особам. Зокрема, на думку російських дослідниць у галузі політичного маркетингу і політичного брендингу С. Пшизової та Н. Щербиніної, “віртуальне тіло президента в умовах постсучасності не лише відділяється від фізичного тіла лідера, але і виступає самостійним суб’єктом політичної комунікації” [8, с. 44].

Проблема полягає у дотриманні принципу рівноваги між поведінкою реального політика і його сконструйованим образом. До того ж дослідницька ситуація ускладнюється вищезгадуваною багатозначністю героя як такого. Щоб визначити та оцінити моральні межі політичного “геройства”, доцільно враховувати такі фактори:

- сформовані в масовій свідомості образи героя та антигероя;
- символічні межі їх моральної кодифікації (зокрема, в який момент лідер перетворюється на тирана, герой на антигероя);
- громадська думка щодо оцінки політичної діяльності героя та антигероя;
- механізми переведення образів колективного несвідомого у площину політичної свідомості окремої особистості тощо.

Дійсно, герой має багато облич і вдало цим користується залежно від політичної ситуації. Сьогодні Трибун, завтра — Спаситель, пізніше — Творець, а може Трікстер? Архетипова природа дозволяє герою набувати універсальних ознак людського буття. Власне тому в певному моменті герой перетворюється на символ для поклоніння, його героїчний образ витісняє конкретну особистість і починає жити окремим життям. І вже не так важливо, хто стоїть за цим образом, важливо, що він є, йому поклоняються, в нього вірять мільйони людей.

На сьогодні майже “хрестоматійним” прикладом політичного героя є образ, втілений в життя Президентом Російської Федерації В. Путіним. Створений згідно з класичними канонами політичного іміджмейкства, він набув великої популярності як серед прихильників, так і серед опонентів. Це — типовий Трікстер. В очах більшості громадян Росії В. Путін постає справжнім героєм (цим пояснюється його високий рейтинг довіри³). Як не дивно, але для країни з глибокими інституційними конфліктами потрібен саме такий “герой”. Він виконує роль посередника між державою і громадянським суспільством, повторюючи певні моральні заповіді, що колись давно панували в Росії. У такий спосіб формуються (переглядаються) моральні засади сучасного російського суспільства. Йдеться про осучаснення міфу “про велич росіянина”, “про

³ За даними соціологічних опитувань російського “Левада-Центру” рівень довіри В. Путіна на кінець 2015 року склав 80 % [9].

славну історію Росії”; “про ниці за-
соби, що виправдовують високі цілі”
(наприклад, захоплення Криму, вій-
на на сході України) тощо.

На трікстерство Путіна вказує
і керівник відділу соціокультур-
них досліджень російського “Лева-
да-Центру” О. Левінсон: “Путін по-
водиться як трікстер: літає як птах,
пірнає як риба. Трікстер (чит. Пу-
тін) — це культурний герой, але не
той, який, як Прометей, приносить
вогонь людям, а той, який здійснює
дивні і неправильні дії, втім на ви-
могу даної культури. Такими діями
він намагається поєднати непе-
днувальне — небо і землю, гаряче й хо-
лодне, потворне і прекрасне” [10].

Політична риторика В. Путіна теж
підтверджує його “геройський” ста-
тус трікстера. Про це свідчать дослі-
дження власне російських вчених⁴,
що дозволяє уникнути певної упере-
дженості стосовно особистості В. Пу-
тіна. Зокрема доктор політичних на-
ук С. Шомова, досліджуючи архети-
пові паттерни політичної риторики
В. Путіна, вбачає в ньому радше Мага
або Чарівника з ознаками “верховно-
го Божества” [11]. Вибрана роль не
випадкова. Завдяки їй герой легко
перетворюється на трікстера. Він —
перевертень, блазень, але з високими
цілями — творити чудеса для свого
народу. Така постать сприймається на
“ура”, бо очікування дива — це сутніс-
на риса російського світогляду.

Архетип Правителя-Трікстера,
вибраний В. Путіним (радше його
політтехнологами), якнайточніше
відповідає очікуванням переважно

більшості громадян Росії. На дода-
ток вдало підібрані словесні паттерни
“Росія — держава — розвиток”, “наша
земля”, “руська земля” в устах В. Пу-
тіна виправдовують загарбницькі
дії російської держави⁵. Зокрема,
“Крим — споконвічно російська зем-
ля, а Севастополь — російське місто.
Крим — це Керч, Балаклава, Малахов
курган. Кожне з цих місць є святим
для нас, це символи руської військо-
вої слави і доблесті”, або “Такі сценарії
на нашій землі не пройдуть!” [11].

У результаті складається образ
стратега, патріота, мудреця, що від-
стоює національні інтереси Росії.
Люди вірять його словам, лозун-
гам, йдуть за ним, не переймаючись
наслідками. Їх “герой” теж задово-
лений, бо згуртував суспільство,
нехтуючи головними моральними
(християнськими) цінностями —
“не вбивай!”, “не сотвори собі куми-
ра”, “не свідчи неправдиво на свого
ближнього”. Його не обходить мо-
ральний фреймінг, бо межі мораль-
ності він задає сам...

Україна теж має своїх “героїв”.
Найвідоміший з них — колишній
Президент України В. Янукович. Його
геройство, як і геройство В. Путіна,
окривавлене, пов’язане з загибеллю
багатьох українських громадян.
Але трікстерство В. Януковича пе-
ревершило найсміливіші очікування
його антигеройської сутності, пере-
креслило жанрові засади створення
політичного іміджу Трікстера. В “ге-
ройстві” В. Януковича негативні ри-
си трікстера були максимально аб-

⁴ С. Шомова, В. Яшин, К. Лоскутова, М. Бо-
гачов та ін.

⁵ Уособленням держави, зрозуміло, є В. Пу-
тін згідно з відомою макіавеллівською схе-
мою “Держава — це Я”.

солютизовані. Це вже не юнгівський блазень чи перевертень (хоча на початку політичної кар'єри така роль йому вдавалася з певними позитивними результатами⁶). Натомість це радше вселенське зло, позбавлене ознак сакральності; це брутальний розбійник, грабіжник, брехун, особа без моральних засад і переконань. Насправді, його (Януковича) втеча з України стала приводом для громадянського суспільства вийти з “царства зла” і рішуче рухатися в напрямі правової держави, що гарантуватиме і шануватиме права та свободи своїх громадян.

Втім це знову лише шанс. Як ним скористається нинішня українська влада достеменно невідомо. На сьогодні політичних “героїв” не бракує, “геройства” теж. Натомість бракує професіоналізму, політичної волі, патріотичної позиції, самовідданості тощо. Отже, знову варто вдатися до морального фреймінгу, що дозволить окреслити рамки політичної поведінки опонентів⁷, сформувані засади спільної політичної діяльності з метою досягнення цілей демократичних реформ, європейської інтеграції тощо.

Саме по собі геройство, як трікстерство, не повинно сприйматися негативно. Трікстер — це герой суспіль-

них трансформацій. Тому останнім часом трікстери зустрічаються частіше, ніж власне герої. Це можна пояснити кількома обставинами.

По-перше, Трікстер завжди швидше пристосовується до мінливих обставин. Його лімінальність, як перехідна соціальна роль, виявляється за допомогою особливих ритуалів, обрядів і підкріплюється своєрідною атрибутикою. Трікстерська лімінальність — це своєрідний інтерпретаційний код для пояснення змін як у поведінці політичного героя, так і в політичній ситуації, що спонукала його до певних змін.

По-друге, для трікстера не існує табу на порушення меж сакрального. Завдяки своїм трансгресивним діям⁸, Трікстер парадоксальним чином створює так зване сучасне сакральне, тобто осучаснені моральні норми.

По-третє, трікстер амбівалентний, тобто він є і позитивним, і негативним героєм одночасно. Означена якість повертає нас до архетипного характеру влади. Йдеться про співіснування добра і зла, життя і смерті, прекрасного і потворного з їх політичним акцентом.

Отже, геройство як трікстерство має позитивну спрямованість, доповки не переходить певних моральних меж, за якими добро перетворюється на соціальне зло. Зрозуміло, що досить важко встановити ці межі до того, як “рубікон вже подолано” і зло вже заподіяно. Виходячи з досвіду розвинених держав можна стверджувати, що такий моральний фреймінг задається рівнем демократичного

⁶ Насамперед, перемога на президентських виборах 2010 р., рейтинг довіри громадян до В. Януковича складав 43 % у 2010 р. проти 29 % у 2011 р. (за даними Міжнародного фонду виборчих системах (IFES)).

⁷ Опонент — це своєрідне уособлення Трікстера у дихотомії “свій – чужий”, “герой – антигерой” тощо. Такий підхід притаманний ряду дослідників (С. Дракер, А. Норт, Л. Стефанович, Н. Щербиніна та ін.).

⁸ Концепція трансгресії, як порушення меж соціальних і культурних норм, досліджена свого часу М. Фуко [12].

розвитку. Це означає — чим вищий рівень демократії, тим менший ризик негативного політичного геройства. Однак це лише гіпотеза, відтак немає чіткого причинно-наслідкового зв'язку у вищезазначеній залежності. Так званий “людський фактор” час від часу вносить неочікувані корективи у розвиток політичних подій. На підтвердження можна навести два яскравих приклади.

Перший — розвиток політичних подій у Республіці Польща, починаючи від перемоги А. Дуди на президентських виборах 2015 року. Слабка передвиборча кампанія чинного на той час президента РП Б. Коморовського призвела до його поразки на виборах, а влада стала поступово переходити до рук представників політичної партії “Право і справедливість”⁹.

Парламентські вибори (жовтень 2015 р.) остаточно закріпили владу вищезазначеної партії, яка отримала необхідну кількість голосів (235) для самостійного формування парламентської більшості¹⁰. Відбулося так зване переформатування влади, що може відкинути Польщу не кілька (а може на кілька десятків) років назад у соціально-економічному та демократичному розвитку. Певні консервативні погляди представників правлячої партії, насамперед, її очільника Я. Качинського, не надихають на оптимістичну перспективу. Важлива роль у процесі політичних

змін на теренах Республіки Польщі відводиться нинішньому прем'єр-міністру Б. Шидло. Спочатку вона очолювала передвиборчий штаб А. Дуди, а згодом проводила свою кампанію, точніше кампанію “Права і справедливості”. Політичне “геройство” Б. Шидло оцінюватиметься ще не раз. Натомість нині можна говорити про вдалу політтехнологію “перемога заради перемоги”, про дієвість сформованого образу переможного політика. Але видається, що наслідки цієї перемоги можуть виявитися не такими оптимістичними, як змальовано у передвиборчій програмі “Права і справедливості”.

Другий приклад торкається проблеми біженців на території Західної Європи та ролі Федерального канцлера Німеччини А. Меркель у її вирішенні. Заклик до відкриття кордонів Європейського Союзу та надання притулку особам із Сирії й інших країн, де точаться війни, обернувся для Німеччини масштабною кризою. “Героїчна” місія миротворця може закінчитися для А. Меркель політичним фіаско. За її відставку висловлюються майже половина громадян Німеччини. Оцінюючи діяльність Федерального канцлера з точки зору морального фреймінгу, варто визнати політичну недалекоглядність А. Меркель, що негативно вплине на її власне політичне майбутнє, на майбутнє очолюваного нею Християнсько-Демократичного Союзу і, зрештою, на майбутнє Німеччини загалом.

Отже, моральний фреймінг можна вважати важливою складовою політичної діяльності та критерієм оцінки політичного геройства.

⁹ Очільником партії є Я. Качинський, брат загиблого у смоленській катастрофі (2010 р.) президента РП Л. Качинського.

¹⁰ Для парламентської більшості у польському Сеймі необхідно 231 голос (всього — 460 депутатів).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи викладене, варто підкреслити, що сучасна надмірна символізація політичного простору вимагає аксіологічного переосмислення образу та реальних дій політичного героя, обов'язкового їх узгодження. У протилежному випадку штучно створений образ і політична технологія його втілення в життя можуть завдати суттєвої шкоди як для самого героя, так і для середовища, в якому він утверджується.

Політичне “геройство”, як певний статус, має контролюватися та оцінюватися громадянським суспільством. Тонка моральна межа між героїзмом і блазнюванням дозволяє політикам розігрувати сюжети, освячені далекою героїчною історією. Невичерпні ресурси колективного несвідомого слугують вдалим технологічним засобом для створення героїчних образів. З часом помилки, прорахунки чи відверті маніпуляції стають зрозумілими широкому загалу. Це означає, що настала пора зняти маску героя і сплатити рахунок сумління. Далеко не всі політичні герої люблять сплачувати рахунки... А може герої були несправжні?!

Нещодавно відомий український рок-співак, лідер гурту “Океан Ельзи” С. Вакарчук зауважив: “Україні потрібні Кіборги в політиці”. На жаль, таких зараз бракує українському політикуму. Втім надія ще жевріє...

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Хейзинга Й.* Homo Ludens. В тени заштрихованого дня / Й. Хейзинга. — М.: Прогресс, 1997. — 364 с.
2. *Карлейль Т.* Герои, почитание героев и героическое в истории / Т. Карлейль. — М.: Эксмо, 2008. — 864 с.
3. *Кэмпбэлл Дж.* Тысячеликий герой / Дж. Кэмпбэлл. — М.: Ваклер; Рефлбук; АСТ, 1997. — 384 с.
4. *Шюц А.* Избранное: мир, светящийся смыслом / А. Шюц; пер. с нем. и англ.: В. Николаев и др. — М.: РОССПЭН, 2004. — 1056 с.
5. *Меркотан К.* Архетипы власти и сучасна демократія / К. Меркотан // Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління: Спец. випуск. — Х.: Вид-во “ДокНаук-ДержУпр”, 2014. — С. 100–106.
6. *Дебор Г.* Общество спектакля / Г. Дебор; пер. с фр. С. Офертаса и М. Якубович. — М.: Логос, 1999. — 224 с.
7. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. — М.: АСТ, 2003. — 603 с.
8. *Щербинина Н.* Конструирование виртуальной реальности и героический брендинг политического товара / Н. Щербинина // Полит. маркетинг. — 2009. — № 2. — С. 34–57.
9. *В. Путин:* доверие и оценка деятельности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.levada.ru/old/07-10-2015/vladimir-putin-doverie-i-otsenka-deyatelnosti>
10. *Социолог “Левада-центра”:* “Владимир Путин ведет себя, как трикстер” [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://altapress.ru/story/160917>
11. *Шомова С.* Ключ к власти (Архетипические паттерны политической риторики) [Электронный ресурс] / С. Шомова // Медиаскоп. — 2014. — № 3. — Режим доступа: <http://www.mediascope.ru/node/1553>
12. *Фуко М.* Интеллектуалы и власть: статьи и интервью, 1970–1984: в 3 ч. / М. Фуко; пер. с фр. Б. Скуратова. — М.: Праксис, 2006. — Ч. 3. — 311 с.

УДК 316.3, 316.44

*Михайлов Владимир Владимирович,
доктор философских наук, доцент, временно безработный.*

*Михайлов Володимир Володимирович,
доктор філософських наук, доцент, тимчасово безробітний.*

*Mikhaylov Vladimir Vladimirovich,
doctor of philosophy, associate Professor,
temporarily unemployed.*

ПРОБЛЕМА СНЯТИЯ НЕГАТИВНЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ОГРАНИЧЕНИЙ

Аннотация. В статье рассматриваются предпосылки снятия негативных социальных ограничений, препятствующих свободной творческой самореализации и жизнедеятельности человека не имеющей антисоциальной направленности, предлагается авторская методология исследования и понимания современной социальной реальности как “вторичной рабовладельческой формации”, систематически воспроизводящей негативные социальные ограничения как свой базовый архетип.

Ключевые слова: архетип, социальные ограничения, вторичная рабовладельческая формация.

ПРОБЛЕМА ЗНЯТТЯ НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ

Анотація. У статті розглядаються передумови зняття негативних соціальних обмежень, що перешкоджають вільній творчій самореалізації і життєдіяльності людини антисоціальної спрямованості, що не має, пропонується авторська методологія дослідження і розуміння сучасної соціальної реальності як “вторинній рабовласницькій формації”, систематично відтворюючій негативні соціальні обмеження як свій базовий архетип.

Ключові слова: архетип, соціальні обмеження, вторинна рабовласницька формація.

PROBLEM OF REMOVAL OF NEGATIVE SOCIAL RESTRICTIONS

Abstract. In article some bases and preconditions of removal of negative social restrictions are considered, the author's methodology of research and understanding of a social reality is offered, the hypothesis of a capitalist society as is presented "a secondary slaveholding formation".

Keywords: archetype, social restrictions, secondary slaveholding.

Постановка проблеми. Данная работа является логическим продолжением и закономерным следствием предыдущих публикаций автора, посвященных проблеме социальных ограничений [6] и, даже, наиболее важной их частью, своего рода венцом разрабатываемой в них теории социальных ограничений. Это связано с тем, что любая теория стремится реализоваться на практике и закономерной **проблемой**, вытекающей из всего предыдущего материала, становится вопрос о способах **снятия** негативных социальных ограничений¹, критике которых было уделено достаточно места в предыдущих публикациях. В теоретическом плане без решения вопроса о способах снятия негативных социальных ограничений, которые, подобно юнговскому архетипу, или мифологическому "злему року" испокон веков довлеют над человеком и обществом, ставить задачу каких-либо прогрессивных эволюционных или революционных изменений бессмысленно, так как все они в итоге погрязнут в трясине негативных социальных ог-

раничений. То же самое произойдет и на практике, что мы и наблюдаем на протяжении всей истории, когда "благими намерениями вымощена дорога в ад" и радостные надежды на очередные реформы и революции оборачиваются горькими разочарованиями войн, обнищаний, роста эксплуатации, "архипелагов ГУЛАГов" и прочими проявлениями снижения качества жизни. Соответственно **цель** нашего небольшого исследования — наметить хоть какие-то пути к разрешению указанной проблемы.

Так как разработанная автором модель социальных ограничений не стала, увы, основой для масштабных социологических исследований, то, соответственно, публикаций по этой теме почти нет.

Под "снятием" ограничений здесь подразумевается не гегелевское "снятие", когда прежнее маленькое ограничение входит в дальнейшем с состав нового, большого, а их ликвидация, так как негативные социальные ограничения являются вредным и ненужным явлением.

Анализ последних исследований и публикаций. Степень философской и научной разработанности данной проблемы определяется с

---

¹ Определение содержится в авторской монографии [3].

одной стороны тем, что эксплицитно, явно она не выступала в качестве темы специального исследования, но имплицитно или фрагментарно она находила свое выражение в разных аспектах в трудах очень многих мыслителей и ученых прошлого и настоящего, например у Лао-цзы, Конфуция, Платона, Аристотеля, Цицерона, Э. Роттердамского, Н. Макиавелли, Б. Спинозы, Т. Гоббса, Д. Юма, Б. Мандевилля, И. Канта, Гегеля, М. Штирнера, К. Маркса, Ф. Энгельса, Ф. Ницше, О. Шпенглера, М. Вебера, В. И. Ленина, В. С. Соловьева, Н. Я. Данилевского, К. Н. Леонтьева, Н. А. Бердяева, С. Л. Франка, П. А. Сорокина, Б. П. Вышеславцева, Н. Н. Алексеева, С. А. Левицкого, М. Хайдеггера, М. Фуко, Д. Белла, К. Поппера, Т. Парсонса, Л. Ларуша, Н. Лумана, К. Хюбнера, А. Макинтайра, С. Московичи, Р. Арона, Г. Маркузе, Х. Арендт, Ж. Деррида, Р. А. Уилсона и многих других авторов.

Среди работ современных российских авторов, затрагивающих эту проблему можно выделить работы Ю. П. Аверина, Л. Ф. Авилова, А. А. Агамова, Ю. К. Бегунова, М. Б. Бекова, Л. Е. Бляхера, А. П. Большакова, В. И. Бородкина, А. В. Бузгалина, И. М. Быховской, И. В. Василенко, К. С. Гаджиева, И. А. Гобозова, Э. Н. Грибакиной, Н. И. Даниловой, Б. А. Диденко, Г. Г. Дилигенского, А. Г. Дугина, Ю. А. Ермакова, А. А. Зиновьева, С. П. Золотарева, А. Г. Зуба, А. А. Кара-Мурзы, С. Г. Кара-Мурзы, Р. Х. Кочесокова, О. Л. Краевой, В. В. Крамника, А. И. Кугая, Е. С. Курбановой, В. А. Кутырева, В. А. Лисичкина и Л. А. Шелепина, С. П. Луж-

ницкого, В. П. Макаренко, С. А. Макеева, С. А. Модестова, К. Х. Момджяна, Л. С. Николаевой, А. В. Новикова, А. С. Панарина, Э. А. Позднякова, А. Г. Погняйло, В. С. Полосина, П. А. Сапронова, Э. Г. Соловьева, В. Г. Тахтамышева, Ж. Т. Тощенко, Г. Л. Тульчинского, Е. М. Харитонова.

Формулирование целей статьи.

Анализ проблемы снятия негативных социальных ограничений, препятствующих свободной творческой самореализации и жизнедеятельности человека.

Изложение основного материала исследования. Методология исследования и решения нашей проблемы предполагает определенную аксиологическо-методологическую позицию, основанную на отказе от веры в ограничивающие нас авторитеты, авторитарно-цитатного, наукообразного стиля размышлений. Цитаты должны не столько “авторитетно” иллюстрировать мысли автора, сколько подтверждать, что он не одинок в своих интуициях и выводах. Наукообразный стиль изложения и многие нормы “научности” сами по себе являются социальным ограничением, в силу скованности науки господствующей в ней парадигмой и корыстными социальными интересами авторов. Требования всегда подтверждать все свои мысли ссылками на мнение авторитетов и первоисточники является не чем иным, как завуалированным запретом на свободу собственной мысли. Но, как сказал Ф. Ницше, “я был бы бочкой без дна, если бы помнил все основания своих мнений”. Так отучают ученых от навыков самостоятельного мышления. Выход — быть

внутренне свободным от навязываемых нам культурой “слов-заглушек”, “фраз-тормозов” и “текстов-стрелок” (Ф. Гиренок) [3], с помощью которых наше сознание пытаются перевести на желательную для ограничителей траекторию.

Следующий метод — невосприимчивость к недобросовестной критике. Неконструктивная критика — вреднейшее явление для любого вида творчества. Поэтому таких субъектов надо не просто избегать, но и наказывать. Если бы убийца А. С. Пушкина Дантес получил в свое время “по рукам”, то Мартынов, возможно, поостерегся бы стрелять в М. Ю. Лермонтова. Но, к сожалению, “по рукам” он не получил, а в результате мы имеем устойчивую лжетрадицию травли и подавления всевозможных талантов и гениев. Как говорится, “если ты Пушкин — готовься к дуэли”... В общем, гонения и критика со стороны дураков и негодяев надежнейшее свидетельство того, что некто на правильном пути и лучшая реклама для мудрых. Например, в современных учебниках философии школа киников обычно замалчивается или критикуется: уж больно грубо и по-хамски относились ее адепты к окружающим, например, знаменитый Диоген. Но ведь общество, в котором жил Диоген, было рабовладельческим, а рабы и рабовладельцы ничего кроме презрения у свободного человека вызывать не могут. Получается, что киников критикуют за критику рабовладельческого общества, исподволь приучая к рабовладению как к норме...

Поэтому, наверное, не нужно читать этот текст тем, у кого нет ба-

зовой интуиции ограничивающего влияния социума, кто не чувствует, не замечает и не понимает окружающей нас социальной несправедливости.

Снятие социальных ограничений может ассоциироваться у кого-то с революцией. Призывает ли автор к революции или нет? Ответа на такой вопрос не будет. Для реального снятия социальных ограничений требуется иной тип мышления. Нас всех долго приучали мыслить в категориях формы, рассуждать, что, мол, лучше: революция или эволюция, демократия или тоталитаризм, однопартийность или многопартийность. А мыслить следует в категориях содержания и не дуально-диалектически, а многомерно полилектически [11]. Важны сами изменения, а не их форма революции или эволюции, важно кому на деле принадлежит власть, как, в чьих интересах и с какими результатами она действует, а не однопартийность/многопартийность или демократия/тоталитаризм.

С самого начала описание социальных ограничений имплицитно исходило из представления о фундаментальном различии общества и человека. Ибо человек как “совокупность социальных отношений” (К. Маркс) не способен понять и ощутить социальных ограничений, потому что сам тождественен им. Подобный “человек” сам является “двуногим ограничением” и вообще это не человек, а личность, подобная карнавальной маске, или социальная роль. “Человек существует как человек не потому, что есть общество. А общество существует не потому, что

есть люди. Социум и человека можно описывать вне зависимости друг от друга. Как нечто самодостаточное. Как субстанции. Социальный человек возникает в момент наложения социальной и антропологической реальности. А оно случайно” [3, с. 38], — писал Ф. Гиренок.

А как же “проблема Маугли”, спросит какой-нибудь очередной критик. “Проблема Маугли” может быть снята через представление о том, что социум и другие люди запускают программу становления и развития человека, который в дальнейшем должен развиваться уже самостоятельно, чему общество и другие люди нередко служат помехой, создавая негативные, деградиционные социальные ограничения.

В целях снятия идеологических и онтологическо-гносеологических ограничений автор будет использовать свою интегральную теорию познания. Она близка к некоторым идеям П. Фейерабенда и заключается в признании равноправия различных форм познания мира, под которыми подразумеваются наука, философия, религия, эзотерика, мистика, мифология, искусство, практическо-обыденный опыт, игра и личностное (автореферентное) знание (М. Полани). Однако правильное и целостное знание дает лишь синтез знаний, полученных из указанных выше форм познания мира. Автор полагает, что главным методом познания является не анализ, а синтез. Анализ, по существу, является не чем иным, как разложением на части, разрушением. Почему разрушение у нас принято ассоциировать с познанием? Ведь еще И. Кант связывал анализ лишь

с низшей формой мышления — рассудком. Задача анализа заключается не более чем в отделении истины от лжи и заблуждений. Анализ как основной метод познания дает не знание, а лишь разрушение целостного восприятия и представления, приводящее к калейдоскопическому идиотизму. Об этом, кстати, писал С. Г. Кара-Мурза в книге “Потерянный разум” [4].

Для знания нужен не анализ, а адекватное и целостное восприятие реальности. Мне кажется, что анализ есть проекция в теорию познания порочного принципа “разделяй, стравливай и властвуй”, принятого в классово и социально-антагонистическом, толпо-элитарном обществе. Аналитический стиль мышления и восприятия мира является негативным социальным ограничением, которое снимается посредством перехода к синтетическому, холистскому стилю, соответствующему принципу “объединяй и созидай”.

Снимать негативные социальные ограничения нужно для более легкой и комфортной жизни в наличном несовершенном обществе, либо для его изменения. Однако многие не только не видят никаких негативных социальных ограничений, но и более того, лишены **“социального интеллекта”** как органа восприятия и осмысления социальной реальности. Мне кажется, что уровень социального интеллекта (чувства, даже “чутья”) у населения постсоветских государств резко понизился, несмотря на выпуск ранее запрещенной исторической, философской, социально-политической литературы и введение в учебные программы курсов поли-

тологии, социологии и т. п. дисциплин. Это особенно хорошо заметно на примере событий последних лет в Украине и в России с этим большие проблемы. Но без социального интеллекта невозможно ни увидеть, ни снять социальные ограничения.

“Посмотрите, — говорит Достоевский, — кто счастлив на свете и какие люди соглашаются жить? Как раз те, которые похожи на животных и ближе подходят под их тип по малому развитию их сознания. Они соглашаются жить охотно, но имеют под условием жить, как животные ... есть, пить, спать, устраивать гнездо и выводить детей...” [3, с.106]. Для таких как бы “мыслящих животных” и в самом деле социальные ограничения не вняты и полезны.

Позорным пятном современного общества является то, что наиболее угнетенными в нем оказываются как раз наиболее развитые его члены. Так, в современной России почасовая оплата труда профессора уравнена с работой курьера или вахтера. Еще Платон, критикуя рабовладельческую демократию, иронизировал по поводу привилегий, которыми пользуются в ней ослы и собаки. Так и сегодня, самыми привилегированными жителями Москвы, например, являются именно собаки: работать им не надо и их полностью обслуживают так называемые “хозяева” (хороший пример: “Собачье сердце” М. Булгакова). Что побуждает человека держать в городской квартире дурно пахнущего пса, считая его к тому же “членом семьи”?

Автору представляется, что современное общество, называемое иногда капиталистическим или либераль-

но-демократическим, представляет собой не что иное, как вторичную рабовладельческую формацию, систему квазидобро-вольного рыночного рабства. В отличие от первичной рабовладельческой формации, классические формы которой известны нам из истории античных Греции и Рима, в которых рабство было официально признано и основным методом порабощения являлось физическое насилие и принуждение, современное рабовладение иное по форме, является скрытым. Основными инструментами принуждения и порабощения рабов являются в нем манипуляция сознанием, финансовая система и ситуационное управление, которое заключается в создании таких ситуаций и обстоятельств, чтобы потенциальный раб все делал как бы добровольно, а не по прямому приказу рабовладельца и вооруженных рабов-надсмотрщиков. Если античного раба брали в плен в ходе военного набега, или продавали в рабство за долги, то современного раба ставят в такие условия, чтобы он сам, “добровольно” продался своему хозяину на рынке труда, да еще и радовался своей работе, опасаясь статуса безработного или опять же “добровольно” взял кредит под грабительские проценты для потребительской работы (то, что потребление тоже является работой, сегодня мало кто понимает). Поэтому общество потребления есть общество двойной — жестокой трудовой и потребительской эксплуатации. Сознание современного человека подвергается непрерывной рекламной агрессии, он буквально затравлен рекламой ненужных ему товаров и услуг.

Возникла вторичная рабовладельческая формация после буржуазно-неорабовладельческих революций в Голландии, Франции, США и других странах, осквернивших себя подобным строем. Рабовладельческим революциям предшествовало рабовладельческое “возрождение”, в ходе которого формировались неорабовладельческие социально-экономические отношения, и возродилась античная рабовладельческая философия и культура. В духовно-культурном смысле буржуазные революции характеризовались низменным и отталкивающим бунтом животных инстинктов и животного строя психики против аристократическо-католической духовности и аскетизма [12]. Место рыцаря и монаха как антропологического идеала заняли раскормленные до свиноподобного состояния буржуа, которых мы можем лицезреть на полотнах голландских художников эпохи “возрождения”. В советском кинофильме про Тиля Уленшпигеля есть символически показательный эпизод, когда друг Тиля Ламме “наказывает” и так не склонного к аскетизму католического монаха, раскармливая его до свиноподобного состояния. Подобно этому и буржуазная культура вела и так развращенную католическую культуру к еще большему разврату. Буржуазные революции узаконили и сделали нормой то, что в феодальном обществе официально считалось грехом, то, что стало формальным предлогом для их начала. Буржуазная безнравственность затмила безнравственность католического духовенства. Буржуазные революции стали симптомом

и катализатором нравственного и культурного падения и социальной деградации.

Технологии порабощения и эксплуатации рабов формировались и оттачивались в колониях, для последующего их внедрения в Европе [1; 2; 7]. Обратим внимание: окончательное закрепощение крестьян в России произошло в 1649 году, параллельно со 2-й буржуазно-рабовладельческой революцией в Англии. А началось закрепощение крестьян в России параллельно с 1-й рабовладельческой революцией в Голландии, куда позже Петр I ездил учиться, правда, не столько кораблестроению, сколько новым методам порабощения народа, успешно примененным им по прибытию в Россию [см. подр. 5]. Крепостное право — не “феодальный пережиток” в России Нового Времени (феодализм был в Киевской Руси), а закономерный результат построения нового, буржуазного общества в глобальных масштабах.

Кого-то может удивить и поколебать подобная интерпретация. Он скажет: а как же свобода, демократия, права человека? Но снятие социальных ограничений предполагает своей предпосылкой открытое, антидогматическое сознание и восприятие.

Рабовладельцы с рабами громче всех кричали о свободе, только первые о своей собственной (которой не было при “проклятом” феодализме и социализме), а вторые о свободе своих хозяев, которую они по недомыслию полагают своей в подсознательных мечтаниях. Раб, по античному определению, есть говорящее орудие рабовладельца, поэтому он

и говорит то, что хочет и думает рабовладелец. Аналогичная ситуация с демократией и прочими правами и свободами человека (а на самом деле — личности, которая, как известно, есть результат социализации, т. е. приспособления человека к наличному обществу). Неправильное понимание этих слов связано с неверной интерпретацией этого определения. В древней Греции демократия — это власть только свободных граждан, в том числе рабовладельцев, а власть всего населения (в том числе рабов) называлась по-другому — охлократией. Так как в современном обществе рабство имеет завуалированный характер, рабам полагается думать, что они якобы сами свободно выбирают своих хозяев и надсмотрщиков (“слуг и представителей народа”) на выборах, на которые их регулярно сгоняют (пока, посредством убеждения, постепенно переходящего в угрозы и штрафные санкции, как в Австралии) и заманивают. Ну а какова цена этих “свободных” выборов, как их фальсифицируют и пропихивают во власть нужных людей сегодня хорошо известно. Социальная теория автора, естественно, входит в противоречие с господствующими в современной социологии (политологии, истории, философии) представлениями. Это неудивительно. Ведь после установления неорабовладельческого строя, многие рабовладельцы, подобно античным “аристотелям и демокритам” занялись философией, социологией, педагогикой и прочими науками, создавая нужную им идеологию для рабов. Например, известный философ, политолог и

теоретик педагогики Д. Локк был по совместительству британским лорд-канцлером и работником, Ф. Энгельс был потомственным рабовладельцем (хозяином предприятий), а К. Маркс — потомственным рабонадсмотрщиком (сыном и внуком раввина) и писал свою докторскую диссертацию по философии Демокрита, античного философа и ученого рабовладельца, сторонника рабовладельческой демократии. Сказанное не означает и того, что Локк, Маркс и Энгельс во всем заблуждались, просто их наследие следует воспринимать с известной долей скепсиса и критичности, обоснованных, в частности, их социальным статусом и происхождением. Французские философы-просветители готовили рабовладельческую революцию во Франции и таких примеров очень много. Так можно ли им после этого особенно доверять? А ведь именно они создавали современное мировоззрение, системы образования и воспитания. Только глупцы черпают “мудрость” из писаний философов-рабовладельцев, не замечая, что они — учителя рабов.

Однако автор в своем представлении о рабовладельческом характере современного общества далеко не одинок. Аналогичные его оценки высказывали, в частности, профессор А. И. Фурсов [10] и М. Сахарова [9]. По мнению А. И. Фурсова, мы находимся в процессе демонтажа классического капитализма и становлении нового, гораздо более жесткого неорабовладельческого строя. На мой взгляд, то о чем пишет А. И. Фурсов, является процессом развития и ужесточения вторичной рабовладельче-

ской формации, которая постепенно отбрасывает свои манипулятивные, псевдодемократические симулякры и, подавляя рудименты феодализма, социализма и крестьянской общинности переходит к открытой рабовладельческой диктатуре, подобной античной.

В неорабовладельческом обществе существуют всего три класса (основных социальных группы): рабовладельцы (богатые частные собственники — хозяева), рабы-надсмотрщики (чиновники, менеджеры, армия, полиция, спецслужбы, преподаватели, разные начальники) и рабы-производители, исполнители и слуги (рабочие, крестьяне, работники сферы услуг (продавцы, водители) и т. п. В современной России, на наш взгляд, сегодня полным ходом идет процесс перевода значительной части класса рабов-надсмотрщиков (преподавателей, ученых, низших чинов чиновников, армии и полиции) в разряд рабов исполнителей, признаками которого является переформатирование системы образования, в том числе “высшего” и послевузовского в сферу услуг, внедрением понятия и форм организации “государственных услуг”, уравнивание тарифов их почасовой оплаты с неквалифицированными работниками без “высшего образования” и т. п.

Такая же социальная структура дублируется на микроуровне, в ячейке рабовладельческого общества — фирме или корпорации: в ней есть рабовладелец (хозяин или хозяева фирмы), наемные рабы-надсмотрщики (менеджеры (начальники) и охранники), рабы производители

и исполнители (рабочие, офисный персонал, продавцы, уборщики, официанты, повара и т. п.). То, что наемный раб может перейти в другую фирму его статуса не меняет: право перехода к другому рабовладельцу (хозяину), которого были лишены классические рабы и полностью закрепощенные крестьяне, означает лишь то, что он находится не в индивидуальной, а в коллективной собственности у класса рабовладельцев. Право перехода рабов дает возможность рабовладельцам осуществлять взаимообмен рабами и избегать бунтов недовольных рабов, посредством их перевода в другое место (как это уже имело место в прошлом, при праве смены хозяина крепостными крестьянами в “Юрьев день”). Многократные переходы с места на место или даже переезды из страны в страну распыляют протестную энергию раба и склоняют его к “христианскому” смирению, потому что жизнь, мол, везде одинаковая. Раб может сделать карьеру, став более высококвалифицированным рабом, повысить себе зарплату за счет карьеры или более интенсивной работы, перейти из рабов исполнителей в рабы-надсмотрщики, которые якобы чем-то управляют и чего-то решают (естественно в рамках и в интересах рабовладельцев), но все это не меняет его подлинного статуса. На верхних уровнях иерархии верховные рабы-надсмотрщики (министры, президенты, топ-менеджеры) смыкаются с классом рабовладельцев. Иногда сами рабовладельцы исполняют функции верховных надсмотрщиков (становятся министрами, президентами, депутатами), топ-ме-

неджеры также иногда переходят в класс рабовладельцев, но система от этого не меняется...

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований. На этом, в связи с ограничениями объема статьи, мы пока остановимся. Как представляется, нам удалось наметить некоторые методологические подходы к исследованию проблемы снятия негативных социальных ограничений и произвести классификацию современного общества, как общества систематического воспроизводства негативных социальных ограничений в рамках неорабовладельческой общественной формации. Без подобных действий осуществить снятие негативных социальных ограничений невозможно. В качестве перспективы продолжения данной работы можно наметить исследование исторических корней неорабовладения и их сокрытия в ситуации концептуальных и фактологических фальсификаций истории, типологизацию обществ на основании их рабовладельческой и нерабовладельческой природы, исследование путаницы в понятиях социального и технологического прогресса и т. д.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ —

1. *Аттали Ж.* На пороге нового тысячелетия / Ж. Аттали. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 136 с.
2. *Ваджра А.* Путь зла. Запад: матрица глобальной гегемонии / А. Ваджра. — М.: АСТ, 2007. — 542 с.
3. *Гиренок Ф.* Удовольствие мыслить иначе / Ф. Гиренок. — М.: Академ. проект, 2008. — 235 с.
4. *Кара-Мурза С. Г.* Потерянный разум / С. Г. Кара-Мурза. — М.: Алгоритм, 2005. — 736 с.
5. *Мединский В. Р.* О русском пьянстве, лени и жестокости / В. Р. Мединский. — М.: Олма-Пресс, 2008. — 526 с.
6. *Михайлов В. В.* Социальные ограничения: структура и механика подавления человека / В. В. Михайлов. — М.: ЛКИ, 2011. — 280 с.
7. *Неведимов Д.* Религия денег [Электронный ресурс] / Д. Неведимов, 2003. — URL: http://www.nextstep.ru/blog/_D0_C5_CB_C8_C3_C8_DF_20_C4_C5_CD_C5_C3.pdf (Дата обращения — 10.12. 2015 г.).
8. *Переслегин С. Б.* Новые карты будущего или Анти-Рэнд / С. Б. Переслегин. — М.: АСТ, 2009. — 701 с.
9. *Сахарова М. В.* Добровольное рабство? Милости просим! Рецензия на книгу: Р. Нозик. Анархия, государство и утопия // Пушкин. — 2009. — № 1. — С. 77–80.
10. *Фурсов А. И.* Вперед, к победе! Русский успех в ретроспективе и перспективе. Второе издание, доп. / А. И. Фурсов. — М.: Кн. мир, 2015. — 384 с.
11. *Шушарин А. С.* Полилогия современного мира (критика запущенной социологии): в 5 кн. / А. С. Шушарин. — М.: Мысль, 2005–2006.
12. *Эвола Ю.* Оседлать Тигра / Ю. Эвола. — СПб.: Владимир Даль, 2005. — 512 с.

Новаченко Тетяна Василівна,
доктор наук з державного управління,
доцент, Національна академія державного управління при Президентові України.

Новаченко Татьяна Васильевна,
доктор наук по государственному управлению,
доцент, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины.

Tatiana Vasilivna Novachenko,
Doctor of Science in Public Administration,
Associate Professor, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

АВТОРИТЕТ ЯК АРХЕТИПНЕ ЄДНАННЯ ДУХУ ІНДИВІДУАЛІЗМУ ТА ІДЕЙ СОЛІДАРИЗМУ У ФЕНОМЕНІ СУЧАСНОГО КЕРІВНИЦТВА

Анотація. У статті доводиться, що для архетипного єднання духу індивідуалізму та ідей солідаризму необхідна багатогранна “робота” поколінь, результати якої акумулюються в одній із складових психіки людини — колективному несвідомому. Тому авторитет сучасного керівництва, що визріє на тлі архетипного єднання духу індивідуальності та солідаризму українців є тією силою, під проводом якої можна впевнено протидіяти усьому негативному, що відбувається чи може відбуватися в Україні.

Ключові слова: авторитет, архетип, індивідуальність, солідаризм, сучасне керівництво.

АВТОРИТЕТ КАК АРХЕТИПИЧЕСКОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ ДУХА ИНДИВИДУАЛИЗМА И ИДЕЙ СОЛИДАРИЗМА В ФЕНОМЕНЕ СОВРЕМЕННОГО РУКОВОДСТВА

Аннотация. В статье обосновывается необходимость многогранной “работы” поколений для формирования авторитета, в контексте архетипного единения духа индивидуализма и идей солидаризма, результаты которой аккумулируются в одной из составляющих психики человека — коллективном

бессознательном. Поэтому авторитет современного руководства, который вызреет на этой основе является той силой, которая уверенно сможет противодействовать всему негативному, что происходит или может происходить в Украине.

Ключевые слова: авторитет, архетип, индивидуальность, солидаризм, современное руководство.

REPUTATION AS THE ARCHETYPAL UNITY OF THE SPIRIT OF INDIVIDUALISM AND SOLIDARITY IN THE PHENOMENON IDEAS OF MODERN MANAGEMENT

Abstract. The necessity of a multifaceted “work” of the generation for the formation of generations of authority, in the context of the archetypal unity of the spirit of individualism and ideas of solidarity, the results of which are accumulated in one of the components psihiki person – the collective unconscious are justified. Therefore, the authority of the modern management, which will ripen in this osnoveyavlyaetsya the force that will be able to confidently oppose everything negative that happens or can happen in Ukraine.

Keywords: authority, archetype, individuality, solidarism, modern management.

Постановка проблеми. Україна як держава, українці як спільнота мають досить значуще геополітичне розташування у світовому просторі та власну культурну автентичність. Відповідно до цього визначилася ціла низка проблем, що вже існують і продовжують своє накопичення як всередині країни, так і через глобалізаційні процеси. Тож, в умовах нинішньої кризи перед системою державного управління постає завдання вибору власного, притаманного національній культурі шляху розвитку, забезпечення суспільства і держави від різного роду соціальних і психосоціальних дисфункцій, досягнення гармонійності суспільно-владних відносин. Відповідно особливої значущості набуває доконечність поєднання індивідуалістичних установок керівників та досягнення ними солі-

дарності у феномені сучасного державного управління. При цьому слід наголосити, що нині ступінь керованості державними справами багато в чому залежить від дієвості таких регуляторів як традиції, норми моралі та цінності. Роль і значення цих регуляторів не лише постійно зростають, а й мають змінити сам характер управлінських відносин обумовлюючись авторитетом керівництва як абсолютним ціннісним виміром, усвідомленням значущості його глибинного сенсу, який закладений в підвалинах архетипів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми авторитету аналізуються з давніх часів (Аристотель, Аврелій Августин, Геракліт, Іларіон, Піфагор, Платон, Сократ, Ярослав Мудрий, Нестор та ін.). У подальшому цій проблемі приділяли увагу

Т. Адорно, Фома Аквінський, Дж. Віко, М. Вебер, Г. Гегель, К. Гельвецій, Т. Гоббс, Е. Дюркгейм, Ф. Енгельс, І. Кант, М. Кузанський, Р. Коллінз, Ю. Липа, Ф. Петрарка, П. Сорокін, Л. Фейєрбах, З. Фройд, М. Фуко, Е. Фромм, М. Хоркхаймер та ін. На сьогодні у різних дисциплінах, вироблено чимало традицій його розуміння. Так, філософсько-теоретичний аспект дослідження феномену авторитету базується на традиційному концепті, за яким авторитет — це форма і результат соціальної взаємодії (В. С. Богданов, Т. О. Бондаренко, Г. Вептруска, І. І. Єфремов, Л. А. Завірюха, А. В. Комина, І. Ж. Салабеков, В. Є. Солдатов та ін.). У політичній науці авторитет розглядають як близьке до влади явище і осмислюють його з позицій лідерства особистості (Г. Я. Дідух, Дж. Джонс, Х. Джерард, Дж. Картрайт, О. В. Єгорова-Гатман, О. Кобилянська, О. Лабковська, А. І. Лисюк, Б. В. Новожилов та ін.).

Дослідженням архетипів займалися Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, К. Г. Юнг, В. Пропп, Е. Тайлор, Дж. Фрезер, М. Еліаде та ін. У вітчизняному науковому дискурсі вивченню архетипів приділяють значну увагу такі науковці, як Е. Афонін, Л. Бурлачук, Е. Донченко, С. Кримський, А. Мартинов, Ю. Романенко та ін., наголошуючи, що саме архетипне підґрунтя є своєрідним об'єднаним у ціле механізмом, що має визначати і стверджувати нові імперативи життєдіяльності суспільства. Урахування архетипності дає можливість сформулювати обґрунтовані прогнози і адекватно оцінити ті чи інші явища у житті су-

спільства та поведінки людини, зокрема й феномену сучасного керівництва.

Формулювання цілей статті. Мета статті — довести, що авторитет у феномені сучасного керівництва ґрунтується на архетипному єднанні духу індивідуалізму та ідей солідаризму.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням полісемантичності значення слово “авторитет” (від лат. *auctoritas* — повага, повноваження, положення, гідність, звання, авторство) визначається як категорія, що пов'язується з поняттям “влада” як з правом і здатністю управляти, впливати й давати розпорядження, а також з особою, яка володіє цими правом і здатністю.

М. Вебер визначав поняття “авторитет” як тип влади, за якого люди з готовністю підкоряються керівникові, оскільки вважають його легітимним (від лат. “*legitimus, legitima, legitimum*” — законний, правомірний, юридичний, правовий, слухний, відповідний, потрібний, обов'язковий, належний, пристойний, правильний, справжній; у специфічно соціологічному сенсі термін введено М. Вебером). Учений розрізняє три типи авторитету, що забезпечується у різні способи:

1. Легально-раціональний авторитет, заснований на підпорядкуванні формальним правилам, носієм яких є керівник, вірі в їх законність;
2. Традиційний авторитет, заснований на вірі у святість традицій і сприйнятті тих, хто управляє, як носіїв цієї традиції (королі й королеви);
3. Харизматичний авторитет, заснований на вірі в екстраординарні

якості лідера, на винятковій відданості лідерові і безумовному дотриманні його наказів і введених ним правил [1].

Таким чином, у феномені авторитету існує зв'язок між потестарними (влада, могутність, вплив) та персоналістичними концептами. Водночас авторитет — це встановлене у суспільстві чи державі політичне правління, засноване на одній або кількох можливих формах політичної легітимації, це спосіб або процес, за допомогою якого держава або політична система виправдовується. Тож, сучасне суспільство, приймаючи правила легітимації влади, передбачає можливість різного розуміння її сенсів, де кожен із них може бути соціально визнаним, що означає — цінним та авторитетним.

Визначення причини та умов цієї покори владі повертає до колективного несвідомого, що складається із сильних первинних психічних образів — архетипів, форми без змісту, первісних форм. За висловом К. Юнга, “первинні образи — це найбільш давні і найбільш загальні форми уявлень людства. Вони рівною мірою являють собою як почуття, так і думки, вони навіть мають щось схоже на самостійне життя, неначе життя часткових душ, які можна побачити у тих філософських або гностичних системах, що мають своїми джерелами пізнання несвідомого. Ці первинні образи, або архетипи — психічне відображення постійного повторювання досвіду людства, повторювані відбитки суб'єктивних реакцій” [2, с. 72–75].

Найбільш універсальним і таким, що постійно повторюється, генетич-

но обумовленим досвідом людства є практика ієрархічних стосунків, “володарювання — підкорення”. Так, Лауреат Нобелівської премії К. Лоренц вважає, що створення соціальних ієрархій є однією з функцій інстинкту внутрішньої агресії, притаманного не тільки стадним тваринам, а й предкам людей [3]. Цей факт дозволяє стверджувати, що досвід ієрархічних стосунків укорінився у колективному несвідомому кожної людини, викристалізовуючись в архетипах, які втілюють найбільш закономірні тенденції цього досвіду. Однак архетип — не пасивне психологічне утворення, що змушує діяти людину відповідно до схеми, яку сам і пропонує. Архетип виявляє свій вплив постійно і скрізь, саме тому існують архетипи позиції владарювання й підкорення. К. Юнг розрізняв безліч архетипів, зокрема “Персона” або “Маска”, що імітує індивідуальність, оскільки є маскою колективної душі, налаштована справляти враження на інших людей та дозволяє її носію також вірити у неї [4]. Ще один архетип — “Мана-особистість” як домінанта колективного несвідомого, також є відомим архетипом сильного чоловіка, у вигляді героя, вождя, чарівника, знахаря й святого, володаря людей і духів, друга Божого [2, с. 228]. На сучасну мову зміст архетипу “Мана-особистість” можна перекласти як образ ефективного й авторитетного керівника, бо саме цей архетип є джерелом постійного прагнення людини досягти “акме” в соціальній ієрархії. Таке прагнення можна побачити у героїчних міфах, казках, легендах та ідеях усіх народів. “Мана-особистість” — це основа

всіх учень про надлюдину: це і “воля до влади” у Ф. Ніцше, і “воля до влади або прагнення до зверхності” в А. Адлера.

У теорії колективного несвідомого К. Юнга будь-яка особистість є множинною сукупністю інших особистостей, як своєрідний театр архетипових фігур і основних системстворюючих елементів. У суспільстві, що складається з особистостей, які пов’язані спільністю інтересів, виокремлюються архетипи, що характеризують основні параметри порядку. Усвідомлення і визначення таких архетипів дає змогу проаналізувати стійкість суспільства у різноманітних кризових станах та змінах. І що є вкрай значущим, суспільство має своєрідний механізм для відповіді на виклики за рахунок тих індивідуальностей, які досягли самоусвідомленості прийняти на себе відповідальність за багатоголосся суб’єктивності, що присутня у її особистісному Я [4, с. 228].

Логіка наших умовиводів потребує звернення до історичних основ формування українського індивідуалізму. Українська нація склалася під впливом географічних та історичних чинників на основі інтелектуально-емоційних особливостей індивіда, засадничими цінностями яких є такі: хазяйновитість, матріархальність, традиційність, сентименталізм, працелюбство, егоцентризм та індивідуалізм — моральний, політичний і соціальний світогляд, який підкреслює особистісну свободу, першорядне значення особистості, особисту незалежність і сповідує принцип “покладатися на самого себе”. Так, індивідуалізм (від. лат. *individuum* —

неподільне) як характерна риса української ментальності базується на тому факті, що українські чорноземи надавали селянам можливість отримувати гарний врожай не об’єднуючись, а працюючи індивідуально. Це і зумовило те, що впродовж багатьох століть в українського селянина формувалася риса індивідуаліста, який сам собі хазяйнував (і зазвичай доволі вдало) на власному земельному наділі. Тому і потреби систематично вести переговори, враховувати думку сусіда не було. Результатом цього стала відсутність уміння колективно вирішувати ті чи інші питання, спрямовані на досягнення успіху. Саме ця риса перевищувала колективний дух і почуття спільної відповідальності українців навіть у найвідповідальніші моменти в разі військово-політичної загрози ззовні, коли правляча верхівка не знаходила між собою спільних позицій, що призвели б до об’єднання. М. Костомаров зауважує, що індивідуалістичні установки українців були розповсюдженими і в цивільному житті Запорізької Січі. То було суспільство, де дух свободи був пов’язаний з духом терпимості.

Створення братських шкіл та академій, їх прагнення відмежуватися від світу соціальної несправедливості і морального занепаду сприяли тому, що індивідуалізм українців обумовлювався етикою “інтелектуалізму”. Тенденції, що спрямовують український індивідуалізм добре окреслюються у таких фразах як: “моя хата з краю, перший ворогів стрічаю”, “на одну булаву три гетьмани” тощо. Через зазначене актуалізується цікавість до відповідних момен-

тів ідейної спадщини Аристотеля, яка отримує “нове дихання”, оскільки позитивні сподівання сучасного українського суспільства, хоча і здебільшого на когнітивному рівні, виявляються багато в чому співзвучними аристотелівському баченню державного управління як “спілкування вільних людей” і відомим історичним фактам щодо “союзу вільних особистостей” Запорізької Січі, Магдебурзького права тощо.

Таким чином, у феномені сучасного провідництва саме авторитетний керівник є носієм соціальної відповідальності та служіння спільній справі, спільним інтересам, оскільки на авторитет працює, насамперед, його морально-інтелектуальна велич, духовна діяльність та самостійність духу. Вочевидь він володіє високим рівнем компетентності, вміє орієнтуватися в житті й тому здатен допомогти вибрати певну лінію поведінки між абсурдними або жорстокими вимогами “сильних світу цього” і морально-ціннісними імперативами. Авторитетний керівник транслює своє бачення світу: уявлення про загальні, привабливі для більшості цілі, про способи їх досягнення, про “правила життя” — норми, що існують у референтному співтоваристві, про те, з яких груп складається суспільство, які з них “свої”, а які — “чужі”. До авторитетного керівництва несвідомо неначе “притягує магнітом”, тому воно спроможне створювати й утримувати соціальні зв’язки, дотримуючись встановлених у суспільстві моральних ідеалів.

Водночас особистість, що зорієнтована на авторитет референтної особи, співвідносить себе з нею, орієнту-

ється на норми, думки, цінності, які вона продукує, впроваджуючи їх в своїй поведінці і самооцінці, підтверджуючи тим самим творення власної індивідуальності, що дуже важливо, сприяє формуванню солідарних спільнот. Іншими словами суспільним ідеалом є перетворення окремих людей на сильні індивідуальності, і водночас, впровадження дієвої солідарності між ними особливо в період серйозних криз або загроз.

“Солідаризм” (фр. *solidarisme*, від фр. *solidaire* — діючий спільно) термін, що містить кілька значення, зокрема: єдність переконань і дій, взаємодопомога і підтримка членів соціальної групи, що заснована на спільності інтересів і необхідності досягнення загальних групових цілей; спільна відповідальність та активне співчуття і підтримка будь-яких дій або думок.

Ідея солідарності не нова, в тій чи іншій формі вона існувала ще в добу античності та пройшла певну історію свого розвитку. Так, у новітні часи цією проблемою серйозно займалися французький соціальний філософ Шарль Жід, німецькі соціологи Фердинанд Тонніс, Пауль Барт, Леопольд фон Візе, німецький економіст і соціальний філософ Гайнріх Пеш, лауреат Нобелівської премії миру, французький державний діяч Леон Буржуа та ін.

Леопольд фон Візе вважав, що завдяки солідарності відбувається перетворення окремих людей на сильні індивідуальності і, водночас, впроваджується дієва солідарність між ними [5].

За визначенням авторитетного мислителя Гайнріха Пеша солідар-

ність є початком усього шляхетного та доброго, що підносить людину до Божої подобі. У природі людей можна знайти шляхетні пориви, які ведуть їх до солідарності, справедливості та об'єднання. Принцип солідарності творить цінності та відіграє велику роль у розвитку соціальних інституцій.

“Соціальна солідарність” стає центральним поняттям творчості Е. Дюркгейма, який поділяв соціальну солідарність на дві основні форми: механічну, що визначається станом нерозвинених суспільних зв'язків між індивідами, схожістю виконуваних ними функцій, яка притягує їх одне до одного та органічну, що ґрунтується на поділі праці, який урізноманітнює професійні ролі людей, індивідуалізує та робить їх взаємозалежними, потрібними один одному, внаслідок чого й виникає відчуття взаємозв'язку, солідарності [6].

Отже, солідарність позначає спільність людської природи і тісну спорідненість, яка об'єднує людей між собою. При цьому суспільство, в якому панує органічна солідарність, створює, сприятливі умови для розвитку індивідуалізму.

Питирим Сорокін, аналізуючи чинники виникнення, збереження та зникнення “простих колективних об'єднань”, дещо конкретизував положення Е. Дюркгейма про соціальну солідарність. Він довів, що об'єднуючий ефект органічної солідарності щодо конкретних колективних утворень виявляється доволі суперечливо, оскільки серед них є як солідаристські, так і несолідаристські типи [7].

Наприкінці XIX – першій половині XX ст. набула поширення політико-правова концепція солідаризму, головним представником якої був Леон Дюгі. Головне місце в цій концепції посідають положення про державно-правові засоби зміцнення солідарності, зокрема: відмова від поняття суб'єктивного права та створення “корпоративної” держави де є лише обов'язки та соціальні функції: робітники повинні працювати, буржуазія – нагромаджувати капітал. При цьому, держава має бути надкласовою і очолюватися диктатором. Як відомо, ідеями Дюгі скористалися італійські та німецькі фашисти, після Другої світової війни 1939–1945 рр.

Однак, у післявоєнній Західній Німеччині під час реалізації так званого плану Джорджа Маршалла саме солідаризм став ідеологією економічного відродження країни. Солідаристські концепти й ідеологія розглядалися як мотор для відродження суспільства і економіки: ринкова свобода з'єднувалася зі встановлюваним державою жорстким державним регулюванням, при цьому економічна модель неодмінно повинна була спиратися на етичні підвалини.

У Радянській суспільно-політичній думці і філософії пізнішого часу уявлення про солідарність розвивалися у двох напрямках – солідарність – як соборність і солідарність – як взаємодопомога. У програмних роботах російських ідеологів солідаризму (Р. Н. Редліх, В. Д. Поремський, І. В. Вошинін, Б. С. Пушкар'єв та ін.) останній визначається як корпоративізм, який

передбачає координацію соціальних об'єднань (корпорацій) на основі укорінених у російському суспільстві ще з часів Давньої Русі принципів добровільності і самоврядування.

Ідеї українського національного солідаризму висловлював Тарас Шевченко. У своїх творах він окреслює недоліки розділеного соціуму, духовно збіднілої еліти, класового егоїзму та відсутність відповідальності: “Доборолась Україна до самого краю. Гірше ката свої діти тебе розпинають”. Він ставить за приклад ідеалізований устрій Козаччини, змальовуючи втрачений ідеал соціальної гармонії та національної величності: “Було колись в Україні ревіли гармати; було колись запорожці вміли панувати”. Практично в кожному творі Т. Шевченко закликає українців бути спільниками, не ділити життя й батьківщину, а разом іти до загального блага. У період національного поневолення Т. Шевченко пропонує українцям силовий метод зміни наявного соціального стану — “повставати й рвати кайдани”, вибудовуючи “сім'ю вольну, нову” як солідаристичний ідеал. У ХІХ ст. ідеї українського солідаризму висловлював С. Подолинський, зокрема у доробку “Праця людини та її ставлення до розподілу енергії” [8].

Ідеї солідаризму присутні у творах В. Вернадського як філософа і автора вчення про ноосферу, певною мірою у працях Д. Донцова, О. Ольжича, О. Теліги, Є. Маланюка, В. Липинського та ін.

У 1938 р. Юрій Липа у статті “Солідаризм раси” наголошував на тому, що українська раса — це раса солідаристів. Нема іншої глибшої

ідеї тепер, у часах тотальних воєн на знищення, як ідея расової солідарності [9].

Ідеї солідаризму розвивалися також у середовищі української еміграції. Зокрема, солідаризм був офіційною ідеологією ОУН(м) (мельниківського крила Організації українських націоналістів) впродовж чверті століття у 1947–1972 рр. а також активістів “Союзу гетьманців-державників” — соратників гетьмана Павла Скоропадського.

Як бачимо, в колі видатних українських діячів існувала думка, що солідаризм особливо близький українському суспільству. При цьому український солідаризм перебуває в річищі загальноєвропейських духовних засадах і пов'язаний з пошуком не тільки національного, але й соціального ідеалу, котрий відповідає найвищій стадії людського поступу, що означає створення умов для розвитку індивідуальностей. Іншими словами, “реальним базисом”, над яким надбудуються економічна та суто державницька сфери незалежної України повинен стати авторитет сучасного керівництва як архетипне єднання духу індивідуалізму та ідей солідаризму.

В українській історії спостерігаються ситуації, коли політичне протистояння індивідуальностей розколювало країну, однак у випадку війни незважаючи на свою партійну, соціальну та класову належність люди об'єднувалися навколо авторитетного лідера задля спільної боротьби проти ворога. Це єднання вільне від примусу, яке можна розглядати як основну течію в українській традиції соборності: взаємодопомоги, коопе-

рації, відповідало пріоритету технології “м’якої влади”, яка базується на авторитеті її керівництва.

Як зазначалося, різноманітні напрями духовного розвитку особистості мають один спільний стрижень, коріння якого знаходиться в архетипах. Психологічно це означає, що суспільство, складаючись із індивідуальностей, має синтез успадкованих і набутих властивостей, що творять підставу його вдачі і характеру, окреслюють поставу до світу та уявлення, ідеї, моделі поведінки тощо.

Звернемося до результатів оцінного опитування, покликаного з’ясувати тенденції інтеграції українського суспільства напередодні революції “Гідності”, задля виявлення

ступеня притаманності українському соціуму головних психологічних рис, що віддзеркалюють стан його моральних чеснот (таблиця).

Опитування було проведене відділом соціальної експертизи Інституту соціології НАН України. Для дослідження була вибрана дихотомія певних психологічних рис українського соціуму. Нижче, у таблиці представлено його результати.

Експерти зауважують, що у дихотомічній парі “індивідуалізм – колективізм” перша ознака як позитивна риса демонструє загальний індекс (2,5 бали). Однак загальноновизнано, що колективістський світогляд передбачає перекладання відповідальності з індивіда на колектив, що є типовим для психокультури

**Ступінь притаманності українському соціуму головних психологічних рис
(шкала: від -10 до +10 балів)**

Дихотомічні риси		Індекси ($I = A + B$)
А	В	
Шкала (від 0 до +10 балів)	Шкала (від -10 до 0 балів)	
Індивідуалізм	Колективізм	2,5
Комунікативність	Ізоляційність	- 1,2
Цілеспрямованість	Безвільність	- 0,3
Раціональність	Емоційність	- 0,4
Демократичність	Авторитарність	- 0,8
Гідність	Меншовартість	- 0,9
Відповідальність	Розхлябаність	- 0,1
Оптимізм	Песимізм	- 1,1
Ініціативність	Пасивність	- 1,9
Аскетизм	Гедонізм	- 2,1
Пасіонарність	Апатичність	- 2,7
Духовність	Матеріальність	- 3,1
Владність	Підлеглість	- 3,1
Інноваційність	Консервативність	- 3,3
Ризикованість	Обережність	- 4,4

азіатських країн, де почуття відповідальності за всіх означає особисту безвідповідальність. Інші риси характеру українського соціуму мають негативні оцінки, особливо такі, як ризикованість (–4,4 бали), інноваційність (–3,3 бали), владність (–3,1 бали), духовність (–3,1 бали) та пасіонарність (–2,7 бали) [10, с. 10–11].

Очевидно, що риси, які характеризують українське суспільство того часу здебільшого мають негативний індекс. Це пов'язано з тим, що Україна проходить дуже складний етап історичного розвитку, коли наразі відбувається перехід від авторитарної держави, хворої корупцією, до соціально орієнтованого суспільства і демократичної та відкритої держави. Однак постає питання: чому за 25 років незалежності Україна так і не змогла стати демократією з ринковою економікою європейського зразка? Чому досі не подолана корупція? Можливо тому, що в Україні владні інституції є слабкими, а нація неконсолідованою? Як відомо, за останні п'ятнадцять років українське суспільство здійснило три революції — Революцію на граніті (1990 р.), Помаранчеву революцію (2004 р.) та Революцію Гідності 2013–2014 рр. Так, події Майдану 2004 року продемонстрували прагнення українського народу до об'єднання. Люди, втомлені від бюрократії та неефективних керівників, почали шукати нових. Проте керівники Майдану не виправдали довіру народу, яка була надана їм як бонус, свої обіцянки не виконали, незважаючи на “параліч” опозиції. Напевно, цю ситуацію можна пояснити двома факторами. По-перше,

учасники “Помаранчевої революції” розраховували на повну відданість і жертвність керівників у виправданні й виконанні ідей “Майдану”. Однак, отримавши кредит довіри під чесне слово, вони не стримали його і не понесли відповідальність за невинуватого довіру, що закарбувалося в пам'яті народу. Відповідно до зазначеного виникає ще кілька запитань: по-перше, чому такою короткою виявилася самоорганізація громади; по-друге, чому так і не з'явилося авторитетне керівництво? Напевно, українське суспільство здебільшого орієнтувалося на традиційність та уніфікованість, ніж на вимоги сучасності. Така позиція виявляється у бажанні “твердої” руки або героя, який вирішить проблеми і захистить від негараздів. Вочевидь, що за таких обставин люди втрачають залишки відповідальності за свою діяльність і не можуть “виростити” авторитетного керівника.

Під час подій, що сталися під час революції Гідності (Євромайдан 2014 р.), велика спільнота людей, поділяючи найважливіші спільні цінності, продемонструвала небувалу в Україні солідарність. Інакше кажучи, люди були просякнуті духом індивідуальності, зробилися відповідними собі з вірою у власну правоту і з покладанням на власні сили. Євромайдан висунув нове керівництво державної влади, однак з вимогою служити народу України, знову надаючи кредит довіри новому керівництву, попередивши про суворий контроль над усіма їхніми діями.

Проте, добре відомо, що і на сьогодні більшість населення підтримує ідею суцільного “перезавантаження”

влади на усіх рівнях. Спостерігається недовіра громадян до керівництва владних інституцій, яка базується на споживацькому ставленні політиків до влади, які керуються, здебільшого, не національними інтересами держави, а власними або кон'юнктурними.

Так, за даними Центру Розумкова 46,2 % українців у 2014 р. вважали, що нова українська влада та її керівництво не в змозі забезпечити суверенітет, незалежність і територіальну цілісність країни. При цьому за даними опитування цього ж Центру у 2012 році 49 % українців уявляють себе мешканцями України, а у 2014 році самоідентифікація з Україною сягнула рекордної висоти — 73,2 %. Водночас стати до лав Збройних Сил України у разі зовнішньої агресії (серед чоловічого населення віком до 60 років готові 52,8 %), 47,5 % опитаних готові добровільно перераховувати частину (5–10 %) своїх доходів на потреби Збройних Сил [11].

Причиною цього, поза сумнівом, є російсько-українська війна, яка почалася два роки тому й продовжується нині, об'єднала більшу половину українського суспільства. Однак за наявності духу індивідуалізму та солідарності авторитетного керівника українське суспільство допоки не пробудило.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, у процесі архетипного єднання духу індивідуалізму та ідей солідаризму необхідною є багатогранна “робота” поколінь, результати якої акумулюються в одній із складових психіки людини — колективному несвідомому. Тому авторитет

сучасного керівництва, що визріє на тлі архетипного єднання духу індивідуальності та солідаризму українців має стати тією силою, під проводом якої впевнено можна протидіяти усьому негативному, що нині відбувається в Україні. Це одночасно і порятунок, і шанс гармонійного розвитку українського суспільства, і рух до позитивного майбутнього. Тож, усвідомлення сучасним керівництвом того, що його дії здійснюються не лише в певному політичному й економічному, а й духовному середовищі, накопичуючись в архетипах, є завданням подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. Вебер М. Типы господства [Электронный ресурс] / М. Вебер. — Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/veber/tip_gosp.p
2. Юнг К. Г. Человек и его символы / К. Г. Юнг, М.-Л. фон Франц, Д. Хендерсен; [пер. с нем.]. — СПб., 1996. — 454 с.
3. Лоренц К. Агрессия (так называемое “зло”) / К. Лоренц; [пер. с нем.]. — М.: Изд. группа “Прогресс”; Универс, 1994. — 272 с.
4. Кембриджское руководство по аналитической психологии / под ред. П. Янг-Айзендрат и Т. Даусона. — Добросвет-2000, 2000. — 478 с.
5. Российская социологическая энциклопедия. — М., 1999. — 257 с.
6. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм. — М.: Канон, 1996. — 432 с.
7. Сорокин П. А. Моя философия — интегралізм / П. А. Сорокин // СОЦИС. — 1992. — № 10. — С. 134.
8. Корнійчук Л. Я. Сергей Подолинский — выдающийся украинский

- учений, общественный деятель / Л. Я. Корнійчук // *Економіка України*. — 2000. — № 7. — С. 72–78.
9. *Луца Юрій* Солідаризм раси [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vatra.cc/rasa/yuriy-luca-solidaryzm-rasy.html>
10. *Саєнко Ю.* Експертні оцінки тенденцій інтеграцій українського суспільства / Ю. Саєнко, В. Піддубний // *Універсум*. — 2012. — № 11–12. — С. 11–18.
11. *Громадяни* України про безпеку: оцінки, загрози, шляхи вирішення проблем [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uceps.org/upload/1412757450_file.pdf

УДК 316.472.47+061.2

*Панькова Оксана Володимирівна,
кандидат соціологічних наук, завідувача
сектором соціальної безпеки, Інститут
економіки промисловості НАН України.*

*Панькова Оксана Владимировна,
кандидат социологических наук, заведу-
ющая сектором социальной безопасно-
сти, Институт экономики промышлен-
ности НАН Украины.*

*Oksana Volodymyrivna Pankova,
PhD of Social Sciences, Head of the Sec-
tor of Social Security, Institute of Industrial
Economics of NAS of Ukraine.*

АРХЕТИПОВІ ЗАСАДИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розкриваються специфічні риси та основні проблеми розвитку волонтерського руху в Україні в період 2013–2015 рр., визначаються перспективи його подальшого розвитку та залучення соціальних ресурсів волонтерства до вирішення проблем та викликів, що постали перед сучасним українським суспільством. На підставі результатів експертного опитування виявлено внутрішні механізми активізації волонтерського руху та визначено їх архетипові засади.

Ключові слова: волонтерська діяльність, мобілізація соціальних ресурсів, громадянське суспільство.

АРХЕТИПНЫЕ ОСНОВАНИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ВОЛОНТЕРСКОГО ДВИЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье определяются специфические черты и основные проблемы развития волонтерского движения в Украине на протяжении 2013–2015 гг., раскрываются архетипические основания вовлечения социальных ресурсов волонтерства в процессы решения острых проблем, стоящих перед современным украинским обществом. На основании результатов эксперт-

ного опроса выявлены внутренние механизмы активизации волонтерского движения и определены их ключевые архетипы.

Ключевые слова: архетипика, волонтерская деятельность, мобилизация социальных ресурсов, гражданское общество.

THE ARCHETYPAL FOUNDATION OF THE RESOURCE POTENTIAL OF THE VOLUNTEER MOVEMENT IN UKRAINE

Abstract. The author defines specific features and basic problems of development of the volunteer movement in Ukraine (2013–2015), as well as the basic archetypes of the resource potential of volunteer activity for solving the acute problems of Ukrainian society at the present stage. Based on the results of expert survey revealed the inner mechanisms of activation of the volunteer movement and defined their key archetypes.

Keywords: the basic archetypes, volunteering, mobilization of social resources, civil society.

Постановка проблеми. В умовах посилення зовнішніх і внутрішніх викликів, які постали перед Україною і її громадянами, в ситуації загострення невизначеності і нестабільності суспільство відчуває особливу потребу в механізмі надання оперативних, виважених та адекватних відповідей для мінімізації ризиків і загроз. Останні події в країні довели, що українські структури державного управління за багатьма напрямками продемонстрували низьку результативність, а в окремих випадках — навіть неспроможність вирішити нагальні проблеми, які постали перед країною, регіонами та громадянами. Оскільки Україна опинилась у ситуації нестачі внутрішніх і зовнішніх ресурсів — людських, трудових, економічних, фінансових, особистісних тощо, тому актуалізується проблема мобілізації наявних внутрішніх ресурсів країни для забезпечення самозахисту і соціальної безпеки.

Розвиток волонтерської діяльності в Україні став яскравим виявом

мобілізації та залучення соціальних ресурсів громадянської участі і конструктивної самоорганізації активної частини населення, спрямованої на вирішення найгостріших проблем сьогодення. Тому предметне дослідження та осмислення розвитку волонтерства в Україні протягом останніх двох років, його рушійних сил та архетипового підґрунтя, дасть можливість мобілізувати та залучити соціальні ресурси громадянської активності до процесів ефективного реформування українського суспільства. Архетипіка дозволяє зазирнути за завісу підсвідомого, що відкриває сутнісну природу того чи іншого процесу чи явища, що особливо важливо для розуміння тих новітніх зрушень, які відбуваються у свідомості громадян країни, у їхній поведінці. Актуалізація архетипів виступає своєрідним “кроком у минуле”, що проростає в сьогоденні, повернення до архаїчних рис духовності. Активна присутність архетипного, реконструкція архетипів

також є важливою умовою збереження самобутності й культурної цілісності етносів, забезпечення наступності та єдності загальнокультурного, транснаціонального розвитку. Архетипне, традиційно-типове, що переходить у спадщину поколінь, мандруючи в народах, виступає проєкцією майбутнього, висвітлення смислу культури попереду нас [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розвитку громадянського суспільства в Україні та, зокрема, волонтерства досліджується вже досить давно і плідно. Так, особливості становлення громадянського суспільства в Україні розглядаються у працях вітчизняних соціологів О. М. Балакіревої, М. О. Шульги, І. Е. Бекешкіної, Є. І. Головахи, О. С. Резніка, В. П. Степаненко та ін. Серед останніх досліджень, які розкривають проблеми волонтерства в Україні, значним є внесок таких наукових установ, як НІСД [2], Центру “Соціальний моніторинг”, Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Інституту економіки та прогнозування НАН України [3], Інституту соціології НАН України (липень 2015 р.) [4], Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (жовтень 2015 року) [5], Інституту економіки промисловості НАН України [6; 7], наукові розвідки Київського міжнародного інституту соціології на замовлення видання “Дзеркало тижня” (грудень 2014 р.) [8] та ін.

Водночас, зважаючи на велику швидкість соціальних процесів, ок-

ремих фундаментальних досліджень бурхливого розвитку волонтерського руху в Україні за період 2014–2015 рр. проведено не було.

Для розуміння архетипного підґрунтя структури ресурсного потенціалу громадянського суспільства України (на рівні підсвідомого) доцільно застосувати класичну теорію архетипів К. Юнга, здобутки класиків української науки (П. Юркевича, Г. Сковороди, Т. Шевченка, М. Грушевського, П. Куліша, В. Липинського та ін.), а також наших сучасників (Е. Афоніна, О. Куценко, С. Кримського, Т. Плахтія, О. Сидорчук, О. Решоти та ін.).

Формулювання цілей статті. Метою статті є пошук архетипових засад активізації волонтерства в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним підґрунтям дослідження залучення соціальних ресурсів громадських об’єднань на потреби розвитку українського суспільства, виступають положення теорії мобілізації ресурсів та соціокультурного підходу [20]. Спроби такого поєднання стали предметом наукового пошуку вчених-переселенців ІЕП НАН України [6; 7].

Доцільність такого поєднання ґрунтується, з одного боку, на наявності в теорії мобілізації ресурсів добре розвиненої класифікації соціальних ресурсів, а з іншого – на необхідності дослідити та врахувати соціокультурну специфіку українського суспільства, насамперед – ціннісно-мотиваційний аспект, для чого в нагоді стає соціокультурний підхід. Інакше кажучи, соціокультурний підхід виступає найдоціль-

нішою методологічною платформою використання та змістовного наповнення теорії мобілізації ресурсів, що дасть змогу з'ясувати стан, визначити показники вимірювання, можливості залучення соціальних ресурсів, а також створить необхідні передумови для розроблення та впровадження дієвих механізмів залучення соціальних ресурсів громадянського суспільства (у тому числі й волонтерських організацій та рухів) до процесів реформ та розвитку.

Теорія мобілізації ресурсів дає можливість проаналізувати процес залучення і ефективності використання основних видів ресурсів, необхідних для створення і функціонування громадського об'єднання, формування і розгортання соціальних рухів. Попередні авторські розробки дозволили сформулювати структуру соціальних ресурсів організацій громадянського суспільства та перелік показників для їх оцінювання [6], яка має такий вигляд (табл. 1):

Таблиця 1

Структура соціальних ресурсів організацій громадянського суспільства та перелік показників для їх оцінювання

Категорії та види ресурсів	Показники
1	2
1. Соціокультурні ресурси	
1.1. Моральні ресурси	
легітимність (legitimacy)	- оцінювання значущості діяльності організації; - готовність доручити організації захист своїх прав
солідарна підтримка	- реальна участь або готовність брати участь у діяльності організації; - підтримка організації матеріальними та іншими ресурсами
добросовісність (integrity)	- довіра організації; - оцінювання відкритості та прозорості діяльності організації
доброзичлива (sympathetic) підтримка	- схвалення мети діяльності організації, її засобів та/або результатів
популярність (celebrity)	- обізнаність щодо існування організації та її діяльності
1.2. Культурні ресурси	
концептуальні інструменти і спеціальні знання	- рівень кваліфікації постійних співробітників організації та волонтерів
наявне знання про те, як виконати конкретні завдання	- досвід роботи постійних співробітників організації та волонтерів
тактичні репертуари, організаційні шаблони	- організація управління, планування, оцінювання діяльності організації
технічні або стратегічні ноу-хау	- наявність власних методик, винаходів тощо, пов'язаних із діяльністю організації
1.3. Духовно-культурні ресурси	
цілепокладання	- мета започаткування відповідної громадської діяльності (створення організації); - бачення місії організації

1	2
ціннісно-мотиваційна структура	- структура цінностей ініціаторів та учасників діяльності організації; - мотиви участі в діяльності організації
2. Інформаційні ресурси	
інформаційні бази даних	- відомості про учасників діяльності організації та клієнтів, партнерів, колег тощо
дані досліджень	- статистичні дані, результати соціологічних обстежень, експертних опитувань
3. Соціально-організаційні ресурси	
Інфраструктури	- ресурсні центри, курси, тренінги для організацій громадянського суспільства
соціальні мережі (соціальний капітал)	- стійкі моделі взаємодії між організаціями громадянського суспільства, з органами влади, представниками бізнесу
організації	- асоціації, спілки організацій громадянського суспільства
4. Людські ресурси	
праця	- кількість постійних співробітників організації; - кількість годин, відпрацьованих постійними співробітниками та волонтерами
досвід	- стаж громадської діяльності постійних співробітників та волонтерів
уміння (skills)	- рівень освіти, обсяг та характер умінь, компетенцій постійних співробітників та волонтерів організації
експертні (спеціалізовані) вміння та знання (expertise)	- високий рівень специфічних (затребуваних у сфері діяльності організації) умінь та знання постійних співробітників і волонтерів
лідерство	- авторитет, управлінські та лідерські якості формальних та неформальних лідерів організації
5. Матеріальні ресурси	
кошти	- обсяг грошових надходжень (членських внесків, благодійної допомоги, грантів тощо)
майно	- забезпеченість організації необхідним майном
офісні приміщення	- забезпеченість приміщенням для здійснення діяльності
обладнання	- забезпеченість необхідним обладнанням
витратні матеріали	- забезпеченість витратними матеріалами

Зазначену структуру основних видів соціальних ресурсів авторами було використано як базову схему для аналізу та дослідження стану соціальних ресурсів волонтерського руху в Україні. Для розуміння архе-

типного підґрунтя структури ресурсного потенціалу громадянського суспільства України (на рівні підсвідомого) доцільно використати напрацювання як представників класичного етапу розвитку української

науки (П. Юркевича, Г. Сковороди, Т. Шевченка, П. Куліша, В. Липинський та ін.), так і наших сучасників (Е. Афоніна [10], О. Куценко [11], С. Кримського [12], О. Донченко [13], Т. Плахтія [14], О. Сидорчук, О. Решоти [15] та ін.).

Як стверджує Т. Плахтій [14], наше колективне несвідоме містить інформацію про ті етапи соціальної еволюції, які пройдені людством. У кожному з нас є фундамент, на якому вибудовується та чи та характерологічна конструкція. Природа закріплення специфічних психосоціальних орієнтаційних механізмів у психіці окремого індивіда, їхнє походження криється в чотирьох типах життєустрою соціальних спільнот (тоталітарний, авторитарний, ліберальний і демократичний). Такі механізми — це свого роду інформаційні генофонди, сукупність соціальних кодів, які класифікують досвід життя багатьох мільйонів поколінь. В їх основі лежать архетипи (за К.-Г. Юнгом) — потужні психічні первообрази, приховані в глибинах несвідомого, природжені універсальні ідеї, початкові моделі сприйняття, мислення та переживання. Це свого роду первинні уявлення про світ і життя, які не залежать від рівня отриманих знань. Вони передаються з покоління в покоління і складають генетично наслідувану структуру загальнолюдського досвіду. Індивідуальний життєвий досвід не змінює їх, а лише доповнює новим змістом. Згідно із вченням Юнга архетипи є формуючими елементами структури несвідомого, свого роду його “універсальною матрицею”. З цих елементів виростають архетипні образи,

які домінують у мисленні людей, в їхній культурі [9]. Як тільки об’єкт свідомого потрапляє в комірку цієї “універсальної матриці”, вся вона моментально наповнюється засвоєним досвідом людини, об’єднуючи усвідомлене з наявним досвідом і наділяючи одиничний факт глибоким загальнолюдським змістом. Це відбувається через механізми резонансу — коли із загальної маси різноманітної інформації людина виділяє ту, на яку вона налаштована, яка нею затребувана в конкретних життєвих обставинах. Відображена у свідомості реальна ситуація безпосередньо звертається до образу, що вбудований у глибинах психіки, пробуджуючи усвідомлення та осмислення чогось знайомого та значущого і запускаючи свого роду відповідне “програмне забезпечення”, що безпосередньо впливає на наші поведінкові схеми та цінності. Одна або кілька архетипних програм задіяні постійно. Описаний механізм безпосередньо впливає на швидкість адаптації людини до нових життєвих обставин, у які вона потрапляє впродовж свого життя, що, своєю чергою, збільшує її шанси вижити у несприятливому середовищі. Отже, усвідомлена нами реальна ситуація резонує зі структурами несвідомого, активуючи відповідні архетипи, що приводить до синхронізації вибраних нами поведінкових схем та “підлаштування” глибинних цінностей до їх змісту.

На сьогодні вчені виділяють сотні і навіть тисячі класифікацій та угруповань архетипів. Оскільки всі архетипи в сукупності складають певну цілісну структуру, яка формує ма-

трицю несвідомого, Т. Плахтій пропонує виокремити серед них три взаємопов'язані групи для створення архетипної моделі несвідомого соціальної психіки соціальних систем: особистісні архетипи, світоглядно-ціннісні архетипи та культурні архетипи [14]. З позицій дослідження архетипових засад волонтерської діяльності в Україні, доцільним, на думку автора, є залучення типологізації архетипів ментальності українців, які включають:

1. Архетип самоті (архетип героя). К. Юнг вважав його головним. Це архетип єдності свідомого й несвідомого, який уособлює гармонію протилежних елементів психіки засобом інтеграції. Він зазначав, що свідомість і несвідоме не обов'язково протистоять одне одному, а доповнюють одне одного за цілісністю, яка і є Самістю [9]. У культурі самість реалізується в образі героя, лицаря, переможця. У політичній галузі архетип самоті — герой — це основне підґрунтя для створення іміджу політика, що не дивно, адже у свідомості людей кандидат стає героєм цілого дійства, сповненого драматичних конфліктів та перипетій — передвиборчих перегонів, боротьби за високу посаду, а отже — здобуття справедливості або відновлення гармонії (саме до таких думок зводиться бачення боротьби за політичне лідерство громадянськості).

2. Кардіоцентризм. Цей архетип “філософії серця” розкривається як принцип індивідуальності та орган відчуття Бога (П. Юркевич), як мікросвіт, вираження внутрішньої людини, основа людяності (Г. Сковорода), як шлях до ідеалу та гармонії

з природою (Т. Шевченко), як джерело на дії, передчуття, провидіння (П. Куліш) та ключ до “господарства душі”, її мандрівок у вічність, сферу добра й краси (М. Гоголь). Архетип “філософії серця” є типовим не лише для характеристики української культури, а й самого архетипного методу її аналізу. Домінанта серця, що виявляється у переважанні чуттєвості над мисленням, сентиментальності та любові до ближнього, довірі, що зробило українців уразливими до агресивних дій більш вольових й колективно організованих сусідів. Цей архетип виявляється у переважанні емоційно-інтуїтивних рішень над раціональними. В. Липинський наголошував на згубності надмірної емоційності для політичного державотворення: українська емоційність зможе дати позитивні результати лише в поєднанні з розумом, логікою, пам'яттю і волею [16].

3. Символіко-тематичний ряд національної специфікації: “Дім – Поле – Храм”, де Концепт “Дім” позначає святе довкілля буття людини, в якому вона (як хазяїн оселі) може посідати чільне місце. Символічно “Дім” характеризує місце, де для особистості (чи нації) “своя правда, сила і воля”. Тут насамперед позначається сімейна цінність, сердечне єднання, родинна захищеність, національна солідарність. “Дім” — це ніша людини в Універсумі. Так само у загальному визначенні символіка концепту “Поле” знаменує життєвий топос людинності, семіотику природи (вона може стосуватися і лісу, і гірського ландшафту); це своєрідне “поле життя”, джерело багатства, економічний простір виживання.

“Поле” — це загальний знаменник походження етносу, “рідний край”, батьківщина, коріння роду тощо. В процесах активізації волонтерського руху в Україні архетип і символічний образ “Поля”, що втілює архетип землі як, з одного боку, джерела багатства та національного єднання на власному етнічному ґрунті, з іншого — більш глибокого розуміння Землі, як лона, що дає початок життю й одночасно є сховищем смерті. Українці сприймали ідею землі крізь біблійну притчу про зерно, яке, впавши на землю, може залишитись живим (і тоді, як проголошує Євангеліє, “буде єдиним”), а може померти — і тоді “стане множинним”, тобто проросте новим врожаєм. Інакше кажучи, смерть розглядається як стимул до життя.

4. Софійність, антропоцентризм, властивий народному світогляду (за С. Кримським [12]) з періоду становлення Києво-Руської держави. У ній знайшла відображення антична за походженням концепція софійності буття, яка ідейно підсилювала архетип софійності, який є довічним первообразом, що дає розуміння світу як тексту Бога, як книги, написаної словами Бога.

5. Глибокий оптимізм є міцним стрижнем, який пронизує всі етапи української історії і завдяки якому українська культура вижила в жахливих умовах бездержавності, заборони та переслідувань. Віра в перемогу добра та краще життя допомагає нам і нині боротися з зовнішніми обставинами. Ці архетипи є духовним багатством нації та передумовами формування демократичної управлінської культури [15].

Інша площина дослідження такого багатомірного явища, як активізація ресурсного потенціалу волонтерства, лежить в особистісному вимірі. Тому тут доцільно використовувати класифікацію особистісних архетипів [14] (див. табл. 2)

Зазвичай люди, які приходять у суспільно-політичні організації, є носіями фонових або активованих архетипів, наприклад Героя, Бунтаря, Шукача чи Турботливого. У міру своєї діяльності та особистісного розвитку в межах траєкторії суспільно-політичної організації, вони можуть активувати в собі та закріпити якості будь-якого з архетипів іншої групи — Правителя, Мудреця, Мага чи Творця. Крім того, кожна конкретна ситуація приводить до тимчасової активації будь-якого із зазначених архетипів, що на короткий термін може істотно змінити поведінку індивіда. За таким механізмом відбувається перевтілення рядових членів організації, яких випадково призначили керувати групою колег для реалізації разового доручення.

Дослідження стану, проблем та перспектив розвитку ресурсного потенціалу волонтерського руху ґрунтувалося на проведенні експертного опитування — в березні–квітні 2016 р. (20 розвідувальних інтерв'ю з волонтерами, насамперед з тими, які належать до керівного складу активно діючих волонтерських організацій, що допомагають і військовослужбовцям та їхнім сім'ям, і переселенцям, і вразливим верствам населення окупованих територій). Майже всі експерти — це люди, які стали волонтерами в ході Революції Гідності.

Основні характеристики особистітських архетипів

Архетип	Головне бажання	Мета	Стратегія	Нагорода
Герой	Довести свою цінність за допомогою мужніх та складних дій	Використати владу для того, щоб вдосконалити світ	Стати максимально сильним, компетентним та могутнім	Компетентність та мужність
Бунтар	Помста або революція	Зруйнувати те, що не працює (для Бунтаря або для Суспільства)	Ламати, руйнувати чи шокувати	Шаленість, несамоовитість, радикальна свобода
Шукач	Свобода пошуку себе через освоєння світу	Жити кращим, більш природним, повним життям	Подорожувати, шукати і переживати нове, уникати пасток і нудьги	Самостійність, честолюбство, вміння бути чесним із собою
Турботливий	Захистити людей від можливого збитку	Допомагати навколишнім	Робити добро навколишнім	Співчуття, щедрість
Правитель	Контроль	Створення процвітаючої сім'ї, компанії чи співтовариства	Хаос, небезпека бути скинутим	Відповідальність, керівництво
Мудрець	Відкрити істину	Використовувати інтелект та аналіз для осягнення світу	Шукати інформацію та знання; саморефлексія та розуміння процесу мислення	Мудрість, інтелект
Маг	Знання фундаментальних законів того, як працює світ та Всесвіт	Зробити мрії дійсністю	Розвивати бачення і втілювати його в життя	Виявлення взаємовигідних результатів
Творець	Створити які-небудь вічні цінності	Втілити бачення у форму	Виробити художній контроль і навички	Творчість та уява

Ефективна мобілізація ресурсів волонтерських організацій в Україні можлива при наявності умов (внутрішнього і зовнішнього характеру) для залучення та ефективності використання основних видів ресурсів громадського об'єднання. За результатами опитування було визначено

стан ресурсного потенціалу волонтерських організацій через виявлення основних потреб волонтерів в тих чи інших видах ресурсів. Так, найбільш високою затребуваністю волонтерських організацій стала потреба в накопиченні **соціально-організаційних ресурсів**, що вияви-

лася у запиті на тісну співпрацю та підтримку з боку таких значущих і ресурсних суб'єктів суспільної взаємодії, як всеукраїнські та міжнародні фонди надання допомоги; бізнесові структури та органи влади. Актуалізованою є потреба у **фінансових ресурсах** та кадрових ресурсах. Результати дослідження показали відносно невисокий запит на розвиток **духовно-культурних** та **інформаційних** ресурсів. Так, більше половини опитаних засвідчили, що інтернет-ресурси, соціальні мережі не є дефіцитними видами ресурсів, які необхідно нарощувати. Також близько половини експертів вважають, що в їхніх організаціях достатньо розвиненими є такі види ресурсів, як правова і політична грамотність, культура самозбереження членів організації, а також координація зусиль, згуртованість з іншими волонтерськими організаціями.

Досить цікавим та показовим фактом є зафіксована невелика потреба у підвищенні знань та досвіду членів волонтерських організацій і потреба в координації зусиль і згуртованості з іншими волонтерськими організаціями. Така картина може свідчити не про те, що такої потреби не існує, а, швидше за все, про те, що це не сприймається як потреба. Що, своєю чергою, є, напевно, наслідком "ситуативного" мислення, цілепокладання та ціледосягнення, що цілком зрозуміло в ситуації, яка миттєво може змінитися. І на цей проміжок часу — це цілком припустимо. Проте такі дані можуть свідчити і про відсутність у волонтерських організаціях стратегічних планів своєї діяльності та розвитку на майбутнє.

Мобілізація ресурсів волонтерського руху значною мірою визначається мотивацією включення до цієї діяльності, тому одним із ключових питань для розуміння рушійних сил волонтерства було виявлення мотивів волонтерів (див. табл. 3).

Мотивація належить до категорії духовно-культурних ресурсів і є однією з ключових складових цієї категорії. Результати дослідження свідчать, що найбільш поширеним мотивом волонтерської активності громадян є виконання особистого обов'язку перед собою і перед суспільством за принципом: "Якщо не я — то хто?" Значущим є і мотив самореалізації через допомогу іншим, що вказує на збалансованість між особистісними та соціальними потребами у значній кількості волонтерів. Тут ми маємо справу з виявом архетипу Самості (архетипу Героя), що виступає саморегулюючим ядром-центром особистості, який забезпечує її цілісність та гармонію. Також домінантним є вияв кардіоцентризму, що реалізує запит актуалізації символіко-тематичного ряду "Дім — Поле — Храм" [17].

Дещо несподіваним виявилось досить високе третє місце мотивів соціального престижу — значна кількість респондентів вважають, що бути учасником волонтерського руху — це зараз почесно і престижно. Замикає ієрархію група мотивів, які умовно можна назвати помірковано-прагматичними — розширення контактів із впливовими людьми, можливість прийняти участь в політичній діяльності та отримання доступу до фінансових та інших ресурсів. Окремо слід акцентувати увагу на тому, що жо-

Ієрархія мотивів участі у волонтерській діяльності

Мотиви участі у волонтерській діяльності	Для більшості волонтерів	Для Вас особисто
	пріоритети	
Відчуття обов'язку перед суспільством — надати допомогу тим, хто її потребує за принципом “Якщо не я — то хто?”	1	1
Отримання величезного задоволення від вдячності людей, яким надана допомога — волонтерство стає сенсом життя	2	2
Волонтерство дає можливість самореалізуватися, дає перспективи для подальшого життя	2	3
Бути учасником волонтерського руху — це зараз почесно і престижно	3	3
Розширюються контакти з впливовими людьми, організаціями, фондами	4	4
Участь у волонтерстві — як “сходінка” до політичної діяльності	5	5
З'являються широкі можливості мати доступ і розпоряджатися фінансовими та іншими ресурсами.	6	6
Можна вирішити власні матеріальні і соціальні проблеми	0	0

ден з респондентів не обрав за мотив можливість вирішити власні матеріальні і соціальні проблеми. Однак це не означає, що такі мотиви виключаються, адже про це відверто і вголос не прийнято говорити, через дискредитацію позитивного іміджу власної волонтерської організації.

Таким чином, мотиваційне підґрунтя участі у волонтерському русі фокусується насамперед на почутті відповідальності та бажанні соціального визнання і самореалізації через участь у престижній та соціально схвалюваній діяльності. Така структура та ієрархія ціннісно-мотиваційного потенціалу волонтерства передбачає дотримання певних “правил гри” з боку інших ключових учасників взаємодії — органів державної влади та бізнесу. Якщо цього не буде, то потенціал конструктивної взаємодії досить швидко може перетворитися на потенціал протесту.

Серед чинників, які найбільше спонукають людей до участі у волонтерській діяльності з початку Революції Гідності і до сьогодні, респонденти на перше місце поставили віру в свої можливості здійснити доленосні зміни в країні. Друге місце посіли як позитивний чинник — духовне пробудження нації, солідарність, довіра громадян до волонтерів, готовність їх підтримувати, так і негативний — неспроможність і небажання влади взяти на себе відповідальність щодо вирішення болючих проблем. Це свідчить про певну вимушеність бурхливого спалаху волонтерства, адже спочатку він став реакцією на безвідповідальність влади, але водночас зворотною стороною цього процесу стали позитивні аспекти віри у свої сили та розвитку солідарності та взаємодопомоги в суспільстві. За класифікацією особистісних архетипів ми фіксуємо

значну актуалізованість архетипів Героя, Турботливого, Правителя, Творця.

Діяльність волонтерських структур у період 2014–2015 рр. спрямовувалася майже винятково на соціальні групи, що мають відношення до подій на Сході України — це бійці добровольчих батальйонів, підрозділів Збройних сил України, що воюють у зоні АТО, переселенці із зони АТО та Криму, мирні жителі окупованих територій Донецької і Луганської областей. Результат цілком прогнозований, враховуючи, що саме ці події і призвели як до спалаху волонтерського руху, так і до виникнення тих соціальних груп, з якими волонтери працюють. Однак залишається відкритим питання, як і в якому напрямі розвиватиметься волонтерство по мірі вирішення проблем на Сході. Водночас слід відзначити, що виключно усі експерти заявили, що планують і надалі продовжувати свою волонтерську діяльність.

Окремий інтерес в контексті мобілізаційного потенціалу представляє питання щодо бачення керівників волонтерських організацій та рухів можливостей своєї участі у політичному житті країни. Так, майже половина з них стверджує, що волонтерські організації та рухи мають стати об'єднувальною силою — і тільки поза політики. Така сама частина і тих, хто висловив думку про те, що волонтерські організації та рухи за певних умов можуть брати участь у політичному житті — якщо це сприяє досягненню цілей їхньої діяльності. Близько третини опитаних відзначили, що волонтерські організації та рухи мають брати активну участь у

політичному житті. Це означає, що в Україні переважна більшість волонтерів не вважають себе аполітичною силою, яка має займатися винятково вирішенням конкретних питань допомоги тим, хто її потребує, та не торкатися політики. Тож наявність певних політичних амбіцій у поєднанні з авторитетом волонтерських організацій та довірою до них утворюють потенціал, який може бути застосований за певних суспільно-політичних умов і використаний в інтересах політичних гравців. Недооцінювати цього не можна. Показовими виявилися результати щодо визначення першочергових проблем, з якими волонтерські організації стикаються у своїй діяльності. В ієрархії таких проблем, з якими волонтерські організації стикаються у своїй діяльності, перше місце посіли проблеми, пов'язані із перешкодами і слабкою підтримкою волонтерів з боку органів влади, а також пов'язані з поширенням псевдоволонтерства.

На другому місці — проблема значної корумпованості в системі відносин і в суспільстві, і в державі, і в отриманні міжнародних грантів на волонтерську допомогу. При проведенні очних інтерв'ю саме з цього питання при спостереженні за респондентами фіксувався факт схожого емоційного стану — обурення системою несправедливих суспільних відносин, що сформувалася під час розподілу фінансових, матеріальних ресурсів на цілі волонтерської допомоги. Значними перешкодами для розвитку волонтерства виступають скорочення джерел для надання необхідної допомоги військовослужбовцям і постраждалим від воєнного

конфлікту на Сході України та недоліки законодавчого забезпечення діяльності волонтерських організацій, а також недостатнє інформаційне висвітлення діяльності волонтерських організацій. Досить важливою проблемою виступає нездатність волонтерських рухів та організацій співпрацювати та координувати свою діяльність одне з одним та відсутність єдиного координаційного центру волонтерських організацій, визнаного як в Україні, так і поза її межами.

Отже, проведене дослідження показує, що проблеми, пов'язані з характером відносин волонтерських організацій із державними органами влади, прогнозовано стали пріоритетними. Це свідчить, що системних змін у характері взаємодії між владою та громадянським суспільством — не відбулося, незважаючи на бурхливі події останніх років. Проте український народ, який знайшов сили перебороти усі історичні драми своєї історії, підкріплював свою стійкість специфічним менталітетом. Вихідним пунктом цього менталітету була ідея святості Батьківщини, богообраності своєї землі, опора на захист своєї неньки — України. Одним (але не єдиним) виразом такої ментальності стало легендарне прийняття кращих традицій предків та міфологізація етнічної території. Адже вона позначена курганними пам'ятками легендарних подій, змійовими валами героїчного опору нападам кочівників, метафористикою Біблії тощо [16].

Розвиток волонтерських організацій та рухів через взаємодію з органами державної влади сприй-

мається як ключове, бо 13 експертів із 20 ключовим чинником розвитку обрали включення волонтерських організацій до процесів розроблення та реалізації державних соціальних програм. Мобілізація ресурсів волонтерських організацій і позитивний соціальний ефект від цього можливий за умов включення представників волонтерських організацій до органів влади; в разі надання пільг, преференцій та удосконалення законодавства у сфері діяльності волонтерських організацій (таку думку висловили більше половини опитаних). Доволі низьку оцінку отримав такий системний чинник, як створення інфраструктури підтримки волонтерського руху — Центри розвитку волонтерства, інформаційно-комунікаційна інфраструктура — сайти та ін. (8 виборів). Тобто те, що є передовою світовою практикою, коли створюється інфраструктура, яка дає змогу інститутам громадянського суспільства функціонувати фактично автономно та не залежати від влади — українськими волонтерами фактично не сприймається як чинник розвитку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Тож, протягом 2013–2015 рр. мобілізаційний ресурсний потенціал громадянського суспільства виявився досить високим, хоча його вияви подекуди були хаотичними, не зовсім скоординованими. Однак поступово починають відбуватися процеси певної інституціоналізації волонтерського руху та його включення в соціальні процеси на більш постійній основі — ті люди і структури, які намагаються зробити свою

діяльність системною, набувають формального статусу, що дозволяє розширити можливості співробітництва з урядовими структурами та міжнародними організаціями, наймати співробітників на платній основі тощо. Ми спостерігаємо, що у процесах волонтерської активності громадян на передній план висувається не формалізм розуму, а те, що становить коріння морального життя, “серця” як метафори інтимних глибин душі. Це – архетип “філософії серця”, який розкривається в різних своїх виявах: як принцип індивідуальності та джерело людяності (П. Юркевич), як мікросвіт, вираження внутрішньої людини, що втілює Бога (Г. Сковорода), як шлях до ідеалу і гармонії з природою, світом (Т. Шевченко), як орган надії, передчуття, провидіння (П. Куліш), як ключ до “господарства душі”, її мандрівок у вічність, сферу добра, краси, пуття тощо. Фіксується актуалізованість архетипного смислового ряду “Дім – Поле – Храм” в ментальності українців, кращих представників вітчизняного волонтерського руху. Здається, що саме земля зберігає і передає українцям силу і славу предків, асоціює єднання нації, має особливу енергетику, що впливає на долю та індивідуальність народу (за словами Г. Липинського). Науковці до одного з основних складників генетичного коду українського народу відносять так звані самоврядні потенції української ментальності [18; 19]. Йдеться про здатність навіть за найнесприятливіших умов знаходити різноманітні індивідуальні й громадські форми раціонального господарювання, що є формою боротьби

за виживання; про бажання свободи, вільної самодіяльності особистості, про досить високий ступінь громадсько-політичної самоорганізації українського народу (починаючи з вікових часів і далі); про витворення в Україні унікальної народної правосвідомості, яка особливо у сприятливі часи стверджувала право конкретної людини на свободу, землю, власність, працю, вільне господарювання (вічова законотворчість, копні суди, братське судочинство, трансформація магістратських судів у бік звичаєвого права, національно-своєрідний характер земства і т. ін.); про здатність до громадсько-політичної творчості “знизу”, потенційну громадсько-політичну творчу енергію українського народу тощо.

Водночас аналіз стану, ресурсної забезпеченості та загальні тенденції змін волонтерського руху вже починають певною мірою нагадувати хронічні проблеми українського громадянського суспільства, зокрема, гіпертрофоване фокусування на органах державної влади, взаємодія з якими сприймається одночасно і як основне джерело проблем, і як головний засіб вирішення тих самих проблем. Крім того, гостра фаза протистояння на Сході вже минула, обставини істотно змінилися, все це призводить і до певного затухання волонтерського руху. Тим не менш, той мобілізаційний імпульс, який волонтерський рух надав процесам соціальної самоорганізації в Україні, потребує подальших досліджень, бо не виключено, що саме це соціальне явище містить у собі ключові інгредієнти самобутнього рецепту розвитку в Україні реальної демократії

та її становлення реальним суб'єктом регіональних політичних та соціально-економічних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гатальська С. М.* Філософія [Електронний ресурс] / С. М. Гатальська // Філософія культури. — Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/631-filosofya-kulturi-gatalska-SM.html>
2. *Горєлов Д. М., Корнієвський О. А.* Волонтерський рух: світовий досвід та українські практики: аналіт. доп. / Д. М. Горєлов, О. А. Корнієвський. — К.: НІСД, 2015. — 36 с.
3. *Балакірева О., Бондар Т., Дмитрук Д.* Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності [Електронний ресурс] / О. Балакірева, Т. Бондар, Д. Дмитрук. — Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/Settlers%20and%20volunteerin.pdf>
4. *Інститут соціології НАН України.* Нова інформація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://i-soc.com.ua/institute/news.php>
5. *Взаємодія держави і суспільства, символічний простір народу та українсько-російські взаємини у дзеркалі громадської думки* [Електронний ресурс] // Жовтень 2015: інформ. бюл. [за ред. М. М. Слюсаревського]. — Режим доступу: http://ispp.org.ua/bibl_6.htm
6. *Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В.* Теоретичні засади залучення соціальних ресурсів громадських об'єднань на потреби розвитку регіонів в умовах децентралізації / О. В. Панькова, О. Ю. Касперович, О. В. Іщенко // Укр. соціум. — 2015. — № 3. — С. 20–28.
7. *Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В.* Соціальні ресурси громадських об'єднань: емпіричний вимір дослідження / О. В. Панькова, О. Ю. Касперович, О. В. Іщенко // Укр. соціум. — 2015. — № 4. — С. 54–60.
8. *Народ и власть.* Граждане Украины гораздо больше верят в себя, чем в избранных ими же кормчих (результаты социологического опроса КМИС) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://opros2014.zn.ua/>
9. *Юнг К.-Г.* Душа и миф: шесть архетипов / К.-Г. Юнг; [пер. с англ.]. — К.: Port Royal, 1996. — 384 с.
10. *Афонин Э.* Архетип и социетальное: взаимодействие и взаимовлияние [Электронный ресурс] / Э. Афонин, А. Мартынов. — Режим доступа: http://arhetip.esy.es/pr_5/2013_R/2013_R_25.htm
11. *Куценко О. Д.* Социальная идентификация в постсоветской Украине: формирование новой социальности? [Электронный ресурс] / О. Д. Куценко. — Режим доступа: <http://www.sociology.kharkov.ua/docs/chtenia/2002.pdf>
12. *Кримський С. Б.* Архетипи Української культури / С. Б. Кримський // Вісн. Нац. акад. наук України: загально-наук. та громад.-політ. журн. — 1998. — № 7–8. — С. 74–87.
13. *Донченко О.* Архетипи соціального життя і політика (глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): монографія / О. Донченко. — К.: Либідь, 2001. — 334 с.
14. *Плахтій Т.* Архетипне управління соціальними системами та організаційні інструменти для його реалізації [Електронний ресурс] / Т. Плахтій. — Режим доступу: <https://tarasplakhtiy.wordpress.com/2014/05/20/738/>
15. *Сидорчук О., Решота О.* Архетипи демократичної управлінської культури: сутність та загальна характе-

- ристика / О. Сидорчук, О. Решо-та // Публічне упр.: теорія та практика: зб. наук. пр.; Асоц. д-рів наук з держ. упр. (Спец. вип.). — Х.: ДокНаукДержУпр, 2015. — С. 73–81.
16. *Архетипи* української ментальності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua/Mentaltheorie/P12.pdf>
  17. *Панькова О.* Архетип Самости как предпосылка реализации творческого потенциала человека и преодоления общественного кризиса / О. Панькова // Публічне упр.: теорія та практика: зб. наук. пр.; Асоц. д-рів наук з держ. упр. (Спец. вип.). — Х.: ДокНаукДержУпр, 2015. — С. 168–176.
  18. *Горбатенко В.* Самоврядні потенції української ментальності / В. Горбатенко // Мала енциклопедія етнодержавництва. — К.: Генеза, Довіра, 1996. — С. 134.
  19. *Бондаренко О. В.* Українська національна ментальність як політична цінність [Електронний ресурс] / О. В. Бондаренко. — Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_36_5.pdf
  20. *Edwards B., McCarthy J. D.* Resources and Social Movement Mobilization // The Blackwell Companion to Social Movements / edited by David A. Snow, Sarah A. Soule, and Hanspeter Kriesi. — Oxford, UK: Blackwell Publishers, 2004. — P. 116–152.

УДК 316.72

*Патраков Владимир Петрович,
философ, независимый исследователь.*

*Патраков Володимир Петрович,
філософ, незалежний дослідник.*

*Vladimir Petrovich Patrakov,
philosopher, an independent researcher.*

ГЕНОКОДЫ НАЦИОНАЛЬНЫХ КУЛЬТУР. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ

Аннотация. В статье на основе синтеза учения К. Г. Юнга об архетипах коллективного бессознательного, парадигмы ян–инь (древнекитайская “Книга перемен”) и кросс-культурных измерений Г. Хофстеде обоснована концепция генокодов национальных культур.

Ключевые слова: архетипы, национальная культура, генокоды, “Книга перемен”, ян–инь.

ГЕНОКОДИ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ

Анотація. У статті на основі синтезу вчення К. Г. Юнга про архетипи колективного несвідомого, парадигми ян–инь (давньокитайська “Книга змін”) і крос-культурних вимірів Г. Хофстеде обґрунтовано концепцію генокодів національних культур.

Ключові слова: архетипи, національна культура, генокоди, “Книга змін”, ян–инь.

GENOKOD OF THE NATIONAL CULTURES. CONCEPTUAL BASES

Abstract. This article explains the concept of cultural genetic code based on the archetypes of the collective unconscious (Jung), yang–yin paradigm (the ancient Chinese “Book of Changes”) and cross-cultural dimensions G. Hofstede.

Keywords: archetypes, national culture, genetic code, “Book of Changes”, yang–yin.

Постановка проблемы. В последние годы, неудовлетворенные позитивистскими парадигмами, все больше гуманитариев обращаются к архетипической парадигме, основателем которой стал К. Г. Юнг. В рамках этой парадигмы на основе архетипов, символов и мифов ученые пытаются понять глубинные начала и долгосрочные тренды социального развития. Поэтому в научных работах все чаще встречаются термины геном и матрица России, США, Китая, генокоды европейской, мусульманской и других цивилизаций. Но серьезной попытки определить, что представляют собой генокоды национальных культур и цивилизаций до сих пор не было.

Анализ последних исследований и публикаций. Первый ученый, который ввел понятие генокода культуры, был философ К. М. Кантор. В своей книге “История против прогресса (Опыт культурно-исторической генетики)”, вышедшей в 1992 г., он попытался облечь учение К. Маркса об общественно-экономических формациях в понятие кода культуры [1]. После Кантора многие ученые также говорили о генокодах культур, понимая под ними культурные архетипы коллективного бессознательного тех или иных народов. Правильно определяя понятие генома (генокода) через понятия архетипа и ценностей, эти ученые не шли дальше, оставаясь на уровне сугубо качественного описания, и поэтому их выводы противоречивы и не согла-

ются друг с другом. Образно говоря, если в позитивистской парадигме ученые, по выражению классиков, являются пленниками цифры, ползучей эмпирики, то в архетипической — символа, который допускает множество смысловых интерпретаций.

В 2015 г. вышла работа автора данной статьи “Геополитика Книги меридиана” [2], в которой, на основе принципов политической герменевтики, концепция генокодов предстала как единство качественного (архетипы коллективного бессознательного) и количественного подходов (кросс-культурные измерения национальных культур Г. Хофстеде).

Формулирование целей статьи. В статье делается попытка описать методологические положения, на основе которых, по нашему мнению, можно начать строить теорию генокодов национальных культур.

Изложение основного материала исследования. Поскольку главными актерами социальной цивилизационной истории являются сообщества людей, объединенных общей территорией, языком и культурой, то мы остановимся на этих сообществах, которые, по аналогии с биологическими организмами, назовем этногосударственными организмами. Взаимодействие между этими организмами и является собственно всемирной историей.

Этногосударственные организмы обладают телом (этносамы, очерчен-

ным государственными границами) и сознанием, которое, несмотря на то, что оно образуется из многочисленных сознаний отдельных индивидуумов, обладает целостностью, а также этническим культурным бессознательным. Именно этническое культурное бессознательное, как и индивидуальное бессознательное каждого человека, и определяет поведение этносов, их историю и матрицу взаимодействия с другими этносами.

Поскольку в основе коллективно-бессознательного лежат архетипы, тесно связанные с базовыми этническими ценностями, то эти архетипы и являются главным фундаментом, детерминантом жизни (истории) того или иного этноса.

Архетипы коллективного бессознательного этносов играют роль генов культуры, которые в совокупности образуют генокод или геном культуры того или иного этноса. Этот геном лежит в основе идентичности этноса, его уникальной судьбы. Как и в биологических организмах геном культуры данного этноса под влиянием генов культуры других этносов подвержен мутациям и изменениям, в силу чего может наступить или рассвет, симбиоз родственных этносов в суперэтноте, или гибель этноса.

Совокупность генов культуры можно назвать культурным генофондом Земли.

Поскольку архетипы тесно связаны с базовыми этническими ценностями, то, изучая ценности, мы изучаем и архетипы. Из многочисленных систем кросс-культурных измерений наиболее разработанной

и признанной является система ценностных индексов нидерландца Гирта Хофстеде.

Г. Хофстеде на основе изучения многочисленных теорий кросс-культурных измерений, выработал шесть индексов культур, которые применимы к культурам стран и народов и к культурам (субкультурам) отдельных социальных групп и организаций. Вот эти индексы.

- Индекс дистанции власти связан с различными решениями основной проблемы социума — неравенством.

- Индекс индивидуализма—коллективизма связан с интеграцией людей в основные группы.

- Индекс принятия—непринятия неопределенности (открытости—закрытости) связан с уровнем напряжения в обществе перед лицом неизвестного будущего.

- Индекс мужественности—женственности связан с разделением гендерных ролей между женщинами и мужчинами.

- Индекс долгосрочной—краткосрочной ориентации связан с выбором того, где находится временной фокус деятельности людей: в будущем, настоящем или прошлом, а также с преобладанием прагматичности или нормативности.

- Индекс снисходительности—сдержанности связан с удовлетворением или сдерживанием основных человеческих желаний и имеет отношение к наслаждению жизнью [3].

Поскольку индексы дистанции власти и индивидуализма-коллективизма, по утверждению самого Хофстеде, значительно коррелируют друг с другом, то эти индексы

были объединены в один, который мы назвали индекс индивидуализма–коллективизма. Далее к индексам Хофстеде мы добавили еще один индекс — экстравертности–интровертности, который определяет самый общий тип культуры того или иного народа — западный или восточный. По К. Юнгу, западным авраамическим религиям характерна экстравертность, преобладание внешних факторов (Бог), а для восточных неавраамических религий — интровертность, преобладание внутренних факторов [4]. Таким образом, культуры с преобладанием западных религий (христианство, ислам, иудаизм) будут обозначены индексом экстравертности, а восточных (буддизм, индуизм и др.) — интровертности.

Следующим шагом будет расположение индексов культуры в иерархическом порядке. Индексы отвечают на вопросы: Что, Где, Когда, Как? Что развивается? Каков субъект развития? Где развивается? В каком пространстве? Когда развивается? В каком времени? Как развивается? Каким способом?

Индексы экстравертности–интровертности относятся к пространству развития (внешнему или внутреннему) и отвечают на вопрос “Где?” Индексы долгосрочности и краткосрочности относятся ко времени и отвечают на вопрос “Когда?” Индексы индивидуализма–коллективизма в дистанции власти относятся к субъекту и отвечают на вопрос “Что?” Индексы мужественности–женственности, принятия–непринятия неопределенности, снисходительности–сдержанности

относятся к характеру развития и отвечают на вопрос “Как?” Более подробно эта схема выглядит так.

А. Пространство

Экстравертность — активная внешняя деятельность, экспансионизм.

Интровертность — преобладание внутренней политики, отказ от внешней экспансии, изоляционизм.

В. Время — прошлое, настоящее, будущее

Краткосрочная ориентация (нормативность) — прошлое и настоящее.

Долгосрочная ориентация — будущее.

С. Субъект, его структура

Индивидуализм — члены общества относительно автономны друг от друга.

Коллективизм — члены общества тесно связаны друг с другом.

Три остальных индекса являются модусами трех первых и отвечают на вопрос “Как?”

Д. Способ развития

Мужественность — жесткость, конкуренция, борьба.

Женственность — мягкость, сотрудничество, кооперация.

Е. Степень эмоционального проявления

Снисходительность — эмоциональность, раскрепощенность.

Сдержанность — формализм, сухость.

Е. Степень предсказуемости

Принятие неопределенности — ситуативность, спонтанность, открытость к новому, непредсказуемость.

Избегание неопределенности — последовательность, систематичность, предсказуемость.

Эти кросс-культурные индексы должны быть соединены с системой архетипов, поскольку только такое соединение даст целостное описание культуры того или иного народа. Но существует ли система архетипов коллективного бессознательного? Да, на наше счастье, существует и называется она “Канон (Книга) перемен”. “Канон перемен” был составлен в Шанскую эпоху (ок. 1600 до н. э.) на основе трещин, образуемых в панцире черепахи, и афоризмов, которые повторяли прорицатели шаманы в процессе транса. Таким образом, эта книга предназначалась для проникновения в коллективное бессознательное с целью предсказания будущих событий. В дальнейшем трещины черепахи стали прерывистыми и цельными линиями, а афоризмы обросли комментариями.

Важно отметить, что “Канон перемен” явился одним из истоков концепции архетипов коллективного бессознательного Юнга. Сам Юнг рассматривал символы “Канона перемен” — 64 гексаграммы, образованные шестью целыми и прерывными линиями (ян и инь), как визуальное выражение архетипов коллективного бессознательного. Напомним читателям, что ян обозначает мужское начало, свет, твердость, энергию, силу, творчество и т. д., а инь — женское начало, тьму, мягкость, материю, исполнение и т. д.

До последнего времени архетипы коллективного бессознательного, выраженные в символах “Канона перемен” (И цзин), рассматривались исключительно по отношению к отдельным личностям. В книге “Геополитика Книги перемен” впервые

было предложено соединить гексаграммы И цзин с национальными культурами. Ввиду ограниченного объема данной статьи, мы опускаем доказательную часть, отсылая читателей к данной книге, и останавливаемся здесь только на выводах.

В результате мы получаем 64 генокода культур, которые разделены на 8 групп (царств). Два царства, которые не совпали с индексами Хофстеде, мы отнесли к царствам стихий Воды (Мирового океана) и Воздуха (Пространства).

Из остальных шести царств четыре отнесены к Западу и два к Востоку. В основе царств Запада лежат следующие генокоды:

- Глобальный индивидуалистический — Царство Цянь (Небо, Творчество). США, Канада, Австралия, Новая Зеландия, Ирландия, Дания, Норвегия, Исландия, Польша.

- Глобальный коллективистский — Царство Дуй (Озеро, Радость). Страны Латинской Америки, Африки и Ближнего Востока.

- Европейский индивидуалистический — Царство Ли (Солнце, Сияние). Западноевропейские страны.

- Евразийский коллективистский — Царство Чжэнь (Молния, Возбуждение). Россия, некоторые страны восточной Европы и Средней Азии.

К восточным генокодам относятся:

- Азиатский коллективистский — Царство Кунь (Земля, Исполнение). Индия, Китай и страны ЮВА.

- Азиатский индивидуалистический — Царство Гэнь (Гора, Сосредоточение). Япония.

Страны с индивидуалистической культурой (царства Цянь, Ли и от-

части Гэнь) хорошо взаимодействуют между собой и образуют стратегические союзы. С другой стороны, страны с коллективистской культурой (царства Чжэнь, Кунь и Дуй) очень легко вступают друг с другом в альянсы. Противоречивым и ассиметричным является взаимодействие между коллективистскими и индивидуалистическими культурами. Если гены коллективизма полезны для стран с индивидуалистическими культурами, то обратного соотношения не наблюдается. Для России, например, опасны ценности, культурные гены индивидуалистического общества, которые разрушают ее национальный генокод. То же самое в отношении Китая, Индии и других коллективистских стран.

По своему значению (влиянию) генокоды делятся на уникальные, региональные и всемирные.

Уникальный генокод имеет одна страна. Например, Муки рождения (Индонезия), Радость (Филиппины), Укрытие (Япония). Но в настоящее время, пока нет измерений всех национальных культур, статус уникальности не однозначен.

Региональные генокоды имеют несколько стран, и влияние их распространяется на целые регионы. К этим генокодам можно отнести Разлад (Мексика, Венесуэла, Колумбия), Убыль (Чили, Уругвай, Сальвадор).

Всемирные генокоды — это генокоды мировых лидеров в разных сферах деятельности, которые оказывают влияние на все человечество. Это генокоды — Приумножение (Россия), Мощь великого (США), Воссоединение (Китай, Индия),

Изобилие (Великобритания), Единомышленники (Германия, Италия), Украшение (Франция), Расцвет (Скандинавия), Наступление (арабские гос.). Генокод Наступление вносит необходимый для развития момент дисгармонии, хаоса, борьбы.

Генокоды царства Ли имеют свои функции. Самый сильный и многочисленный — Единомышленники (Германия, Италия, Чехия, Венгрия). Он лежит в основе цивилизационного и политического единства Европы.

Его поддерживает генокод Сияние (Австрия, Бельгия, Швейцария и Люксембург).

Генокод Изобилие (Великобритания) — один из творцов современной цивилизации. Напомним, что Англия — родина капиталистического способа производства, научно-технической революции, парламентаризма, тред-юнионов и классической политэкономии. Благодаря всемирной Британской империи английская культура проникла в самые отдаленные уголки света, став мощным стимулом для рождения государственности у многочисленных народов. В настоящее время Англия остается одним из важных источников инноваций в науке и технике.

Генокод Украшение (Франция) — украшает современную цивилизацию светом социальных идей, морали, а также особым изяществом и стилем. Франция — родина стиля, родина моды, родина этикета.

Генокод США Мощь великого во многом похож на Приумножение. Он стремится сделать из человека Великана, но не путем объединения (приумножения), а путем индиви-

дуального роста. Он направлен на создание средств, увеличивающих физические и интеллектуальные возможности человека. Развитие науки и всевозможных технических приспособлений — вот его задача. В социальной сфере он создает условия для соревнования между индивидами, цель которых стать самыми мощными, сильными, умными, богатыми.

Генокод Воссоединение соединяет не только два с половиной миллиарда граждан Индии и Китая, но и потенциально все человечество. Идеи ненасилия, духовной и социальной гармонии, гармонии с природой, благоговения перед жизнью, внутреннего развития и самосовершенствования распространились по всему миру. Только эти идеи могут сплотить многообразные народы и культуры Земли.

Генокод Расцвет (Скандинавские страны) — гармонически соединяет ян и инь-гены и поэтому страны Скандинавии отличаются самым высоким уровнем развития человека.

Остановимся подробнее на генокоде Польши, который называется Чистый ян. Польский генокод сложился в начале 2-го тысячелетия, когда славянские племена венедов вошли в орбиту влияния Св. Римской империи. Приняв католичество, поляки образовали Польское королевство, которое, в отличие от Богемии (Чехии), не вошло в Римскую империю, хотя и сохраняла с ней теснейшую связь. Характерен титул первого польского короля Мешко Первого — “друг Императора” (имеется в виду германский император Отто Третий). Таким образом, ма-

теринским генокодом Польского генокода является Германский генокод Единомышленники, от которого Польша взяла видовые гены 111 (мужественность, сдержанность, закрытость). Но поскольку в родовых генах польского генокода присутствует ян-ген краткосрочности, ген нормативности, то Польша, в отличие от Германии, имеет генокод царства Цянь, глобальный индивидуалистический генокод, к которому принадлежит и генокод США. Поэтому не случайно, что многие поляки нашли в США свою вторую родину, а некоторые из них стали там выдающимися государственными деятелями. Вспомним хотя бы Збигнева Бжезинского. И не случайно, что современная Польша является одним из самых близких европейских союзников США.

Генокод Польши состоит из одних ян-генов, то есть это самый янский генокод из всех существующих. Поэтому польский генокод характеризуется сочетанием воинственности, фанатичной приверженностью к католической вере (вспомним устойчивую ассоциацию: поляк-католик) и хрупкости. Из-за регулярно повторяющейся внутригосударственной розни Польша много раз теряла национальное единство и становилась добычей могущественных соседей. Поэтому, как отмечает Мун Кин Чок, автор книги “Мудрость китайского лидерства из Книги перемен”, ни Чистый ян, ни Чистая инь не могут быть сильными лидерами [4, с. 25]. Монохарактер лидера уменьшает его возможность приспособляться к изменяющемуся времени и пространству. Напротив, лидер, име-

ющий и инь и ян, будет более гибким и приспособляемым (адаптивным). Хотя Польский генокод называется еще Творчество, но творческая сила этого генокода ограничена, поскольку в нем нет инь-генов. Из-за янской природы своего генокода Польша живет в состоянии перманентной борьбы с различными врагами, а если нет врагов, их необходимо выдумать [6]. Эта перманентная борьба вызвана тем, что поскольку генокод Чистый ян не имеет внутренних источников саморазвития (резонирующих с ян-генами инь-генов), то эти инь-гены он ищет во внешнем окружении, главным образом в странах царства Чжэнь. Отсюда многочисленные войны с Россией и другими странами.

Итак, в чем заключаются основные качества Польского генокода?

– Твердость и сила (тысячелетняя польская история среди борющихся цивилизаций).

– Хрупкость (бесконечные внутренние конфликты и распады страны).

– Щит между Западом и Россией как источник помощи Запада.

– Но если Запад и Россия договариваются, то необходимость в щите отпадает, и Польша как страна исчезает. Вспомним разделы Польши между Пруссией, Австрией и Россией в XVIII в., когда Россия была членом европейского сообщества наций. Как пишут М. Гэннон (M. Gannon) и Р. Пиллай (R. Pillai) в книге “Понимание глобальных культур”, ключевая черта польской ментальности — сопротивление общему врагу. Во времена долгого периода разделения Польши, начиная с

1792 г., страны, разделившие Польшу (Пруссия, Австрия, Россия), считались врагами, с которыми надо бороться. Эта борьба объединяла поляков на сохранение их уникальной культуры, их уникального генокода. Но “время демократии и рыночных реформ ставит перед поляками новые вызовы, оставляя Польшу без явного врага (aclearenemy) и с большим количеством неопределенности” [6, с. 120].

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований. Синтез архетипов коллективного бессознательного с кросс-культурными измерениями стал возможен ввиду следующих факторов.

1. Существует уникальная система архетипов коллективного бессознательного, которая выражается двузначными цифрами (“Канон перемен”), то есть с самого начала эта система имеет качественное и количественное измерение.

2. В основе и системы архетипов, и кросс-культурных измерений лежат ценности. Именно ценности и являются мерой количественного и качественного анализа.

3. В системе архетипов каждый архетип связан с другими, что позволяет говорить о взаимосвязи — симбиозе или конфликтности архетипов. Поэтому движущей силой развития национальных культур и цивилизации в целом является комплементарное или конфликтное взаимодействие ценностей — ян и инь-архетипов. Используя матрицы “Канона перемен”, можно строить долгосрочные стратегии развития национальных культур, зная ме-

сто каждой культуры во всемирной культурносфере и, таким образом, находить пути к всеобщему процветанию и гармонии. Не случайно главной целью всех восточных учений, в том числе и “Канона перемен”, является гармония — гармония внутри каждого человека, внутри семьи, государства, мирового сообщества.

На основе синтеза социологических измерений национальных культур и архетипов “Канона перемен” можно поставить вопрос о необходимости образования нового научного направления — генетики культуры, которое бы объединило многочисленных исследователей в философии, этнологии, культурологии, психологии, истории, социологии. Актуальность этого направления очевидна, поскольку, несмотря на то что общество уже давно осознало необходимость сохранения биологического генофонда, благоприятной природной среды для развития человека, мы еще очень плохо понимаем важность сохранения наших генов культуры, доставшихся нам от отцов и дедов. А ведь именно гены культуры лежат в основе сохранения и воспроизводства народов и генетическая мутация, которая может произойти из смешивания конфликтующих, плохо совместимых между собой генокодов, может привести к культурной смерти. История полна фактов, когда не в результате войн и эпидемий, а в результате прихода к власти элит с чуждыми для данного народа ценностями этот народ терял свой национальный генокод и исчезал с лица Земли. Лев Гумилев в понятиях своей теории этносов называл такую ситуацию химерой, ког-

да из соприкосновения двух этносов рождается не симбиоз, не гармония, а нежизнеспособное чудовище.

Уточним, что мы не призываем к культурной ксенофобии, поскольку каждая национальная культура проявляет свое значение и свою ценность только при взаимодействии с другими культурами. Определенное количество “инородных” культурных генов внутри данной культуры необходимо хотя бы для того, чтобы общество развивалось динамично, не впадало в застой, не теряло свой культурный иммунитет. Как потерял иммунитет Советский Союз, когда народ жил под железным занавесом, в своего рода культурно-историческом заповеднике, а носители западной индивидуалистической культуры изгонялись из страны. И стоило этому занавесу рухнуть, так рухнул и Советский Союз, коммунистическая идеология которого не выдержала соревнования с либеральной буржуазной идеологией.

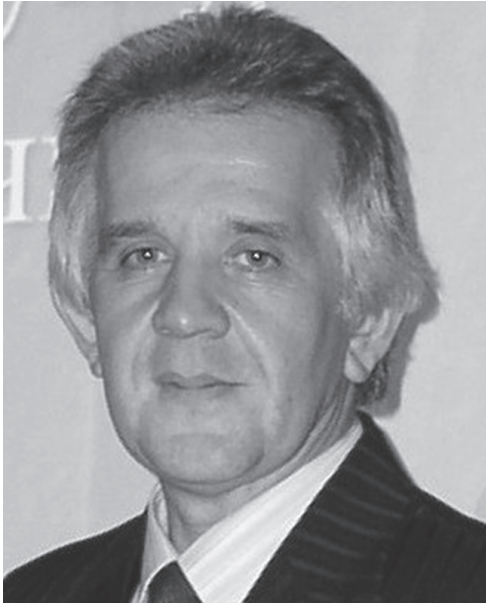
Предложенная концепция генокодов национальных культур, на наш взгляд, обладает большим объяснительным и эвристическим потенциалом, она позволяет глубже понять специфику каждого народа и нации, его место в глобальной культурносфере, а также выстраивать продуктивные взаимодействия между нациями и культурами. Но отметим, что сам факт детерминизма истории стран и народов их генокодами отнюдь не означает, что вся история predetermined, фаталистична. Зная свои национальные генокоды, люди разных стран могут возвыситься в определенной мере над закономерностями культуры и превратить вековых

врагов если не в друзей, то в партнеров. Так, вековое противостояние между Англией – Францией, Германией – Францией, основанное на конфликте между мужскими и женственными генами культуры, в настоящее время преодолено, и конфликт стал источником развития. Поэтому в будущем возможно решение и других перманентных конфликтов, например, между арабами и евреями на Ближнем Востоке. В данной статье мы сделали только первый шаг к решению огромной по своей сложности проблемы культурной генетики. Поэтому для того чтобы предложенная концепция стала теорией, требуется большая работа. В первую очередь необходимо расширение кросс-культурных измерений по методу Хофстеде на оставшиеся “неизмеренные” страны мира (т. е. примерно на 130 стран). Только тогда мы сможем составить полную таблицу национальных генокодов и увидеть многие тренды развития, которые сейчас остаются не выявленными. Далее необходимо расширение перечня самих культурных генов. По-видимому, их гораздо больше, чем указанные в публика-

ции. Но для этого необходима работа уже над методологией измерений национальных культур.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ —

1. *Кантор К. М.* История против прогресса: опыт культурно-исторической генетики / К. М. Кантор. — М.: Наука, 1992. — 147 с.
2. *Патраков В. П.* Геополитика “Книги перемен”. Время Евразийского меридиана / В. П. Патраков. — М. – Берлин: Директ-Медиа, 2015. — 441 с.
3. *Hofstede G., Hofstede G. J., Minkov M.* Cultures and Organizations: Software of the Mind. — McGraw-Hill, 2010. — 576 p.
4. *Юнг Карл Густав.* Различия между восточным и западным мышлением [Электронный ресурс] / К. Г. Юнг. — Режим доступа: <http://www.jungland.ru/node/1811>
5. *Mun Kin Chok.* Chinese Leadership Wisdom from the Book of Change. The Chinese University Press, 2007. — 474 p.
6. *Gannon M., & Pillai R.* Understanding global cultures. Metaphorical journeys through 29 nations, clusters of nations, continents and diversity. Sage Publications, Inc; Fourth Edition edition, 2009. — 656 p.

УДК 329.001 (100)

*Плахтій Тарас Олексійович,
незалежний дослідник.*

*Плахтий Тарас Алексеевич,
независимый исследователь.*

*Taras Oleksiiovich Plakhtiy,
independent researcher.*

СУБ'ЄКТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙ В АРХЕТИПНОМУ ВИМІРІ

Анотація. На базі моделі особистості Роберто Ассаджіолі ми розробили модель колективного суб'єкта в архетипному вимірі, у процесі створення якої було визначено її основні параметри. Зокрема, ми встановили, що роль колективного свідомого для такого суб'єкта відіграє комунікативний майданчик, в межах якого учасники взаємодії можуть концентрувати свою увагу на розміщених там об'єктах, що обумовлює синхронізацію психічних процесів у полях їх свідомого та несвідомого. Важливими факторами, що обумовлюють і обмежують функціонування комунікативного майданчика, є чисельність учасників, інтенсивність та період їх взаємодії, а також групові статуси учасників, які визначаються перебігом природної групової динаміки.

З наведеного можна зробити висновок про те, що необхідною умовою створення суб'єктних політичних організацій у складі великих груп є наявність у них запобіжників, які не дозволяють трансформуватися їм у натовп. Таким чином, комунікативний майданчик можна розглядати як проміжну ланку, яка пов'яже реальний колективний суб'єкт та розроблену нами його модель і дає змогу модифікувати якості цього суб'єкта організаційними інструментами та відповідними їм соціальними технологіями.

Ключові слова: архетип, архетипні механізми, колективна суб'єктність, політичні організації, комунікативний майданчик, динамічні мережі.

СУБЪЕКТНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИЙ В АРХЕТИПИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

Аннотация. На базе модели личности Роберто Ассаджиоли мы разработали модель коллективного субъекта в архетипическом измерении, в процессе создания которой были определены ее основные параметры. В частности, мы установили, что роль коллективного сознательного для такого субъекта играет коммуникативная площадка, в рамках которой участники взаимодействия могут концентрировать свое внимание на размещенных там объектах, что обуславливает синхронизацию психических процессов в полях их сознательного и бессознательного. Важными факторами, которые обуславливают и ограничивают функционирование коммуникативной площадки, являются численность участников, интенсивность и период их взаимодействия, а также групповые статусы участников, которые определяются ходом естественной групповой динамики.

Все это позволило сделать вывод о том, что необходимым условием создания субъектных политических организаций в составе больших групп является наличие в них предохранителей, не позволяющих трансформироваться им в толпу. Таким образом, коммуникативную площадку можно рассматривать как промежуточное звено, которое связывает реальный коллективный субъект и разработанную нами его модель и позволяет модифицировать его качества организационными инструментами и соответствующими им социальными технологиями.

Ключевые слова: архетип, архетипические механизмы, коллективная субъектность, политические организации, коммуникативная площадка, динамические сети.

SUBJECTNESS OF ORGANIZATIONS IN THE ARCHETYPAL DIMENSION

Abstract. Based on Roberto Assagioli's model of personality, a model of the collective subject in the archetypal dimension was developed, and its basic parameters were determined in the process of its creation. In particular, it was found that the role of the collective conscious for such a subject is performed by a communication platform, where those involved in interaction can focus on objects located there. Important factors that contribute to and restrict the functioning of such a communication platform include the number of participants, intensity and duration of their interaction, and group statuses of the participants molded as a result of natural group dynamics development.

This led to the conclusion that a necessary condition for the creation of subject political organizations as a part of larger groups is the availability of safeguards that do not allow them to transform into a crowd. Thus, communication platforms can be seen as an intermediate link that connects a real collective subject and its model developed by us, and makes it possible to modify its qualities by organizational tools and their corresponding social technologies.

Keywords: archetype, archetypal mechanisms, collective subjectness, political organizations, communication platform, dynamic network.

Постановка проблеми. Одним із ключових завдань, які стоять перед сучасним українським суспільством, є побудова ефективних та результативних різноманітних організацій у всіх сферах його життєдіяльності, з огляду на неминучий перехід у найближчому майбутньому до економік 4–6 технологічних укладів. У цьому контексті особливо важливим є створення політичних організацій з колективною суб'єктністю, як мультирозумних систем соціальної моделі [1], що вимагає розроблення відповідних соціальних технологій, які, своєю чергою, мають базуватися на результатах наукових досліджень природи таких систем, що формують уявлення про стосунки їхніх розумних елементів, механізми узгодження їхніх інтересів і позицій та координацію подальшого колективного руху в узгодженому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міждисциплінарне дослідження колективних організаційних суб'єктів вимагає вибір найбільш оптимальної моделі, за допомогою якої можна інтегрувати їх бачення з позиції кожної окремої дисципліни в цілісний образ, а також відобразити сукупність основних якостей таких суб'єктів і взаємозалежність між ними.

У нашій попередній публікації за цією тематикою [2] ми обрали за основу і детально описали модель особистості італійського лікаря-філософа Р. Ассаджіолі [3], який уза-

гальнив велику частину досліджень і розробок у галузі вивчення людської психіки під різними кутами зору за попередній період.

Одним із перших науковців, які системно підійшли до вивчення колективних суб'єктів, був Г. Лебон [4]. На його думку, моральні та інтелектуальні особливості, сукупність яких виявляє душу народу, становлять синтез всього його минулого, спадок всіх його предків та спонукальні причини його поведінки. Г. Лебон вважає, що спільність почуттів, ідей, вірувань та інтересів, яка створювалася повільними спадковими накопиченнями, надає психічному складу народу велику схожість і велику міцність, забезпечуючи йому водночас величезну силу.

Фактично тут йдеться про соціетальну психіку, за допомогою якої соціум у змозі ідентифікувати себе з самим собою і яку, зокрема, досліджують у своїх працях О. Донченко та Е. Афонін — засновники української школи архетипіки. Вони розглядають її як структурну модель історико-культурного комплексу соціетальних установок та форм світосприйняття і поведінки, що виконує неусвідомлено-регулятивну функцію в житті соціуму [5–7].

Досліджуючи такі процеси в соціології, французький соціолог П. Бурдьє ввів у широкий науковий обіг поняття габітусу, як сукупності міцних набутих диспозицій, призначених для функціонування як прин-

ципів, що породжують і організують практику та уявлення, які об'єктивно пристосовані для досягнення певних результатів, але не припускають свідомої націленості на ці результати і не вимагають особливої майстерності [8]. Важливою для нас є теза про те, що габітус забезпечує відтворення соціальних інститутів: структура інституту вписується у внутрішню структуру індивіда і згодом відтворюється в майбутніх його практиках.

Міждисциплінарний підхід до означеної проблеми обумовлює термінологічні неузгодженості, найбільш критичною з яких є розуміння самого поняття колективної суб'єктності.

Російський соціальний психолог І. Сушков у своїй книзі [9] розмежує предмети двох наукових дисциплін: загальної психології, яка розглядає особистість як суб'єкт діяльності, і соціальної психології, в центрі якої стоїть особистість, як суб'єкт соціально-психологічних відносин. На його думку, головною метою реалізації людських взаємин є формування колективних суб'єктів соціальної системи, яке відбувається у процесі спілкування людей і соціального обміну, що відбувається між ними.

Водночас наше розуміння колективного політичного суб'єкта сформоване на базі іншого підходу, в основу якого закладено визначення суб'єктності економічних систем, що було запропоноване українським науковцем Б. Мізюком [10]. Організаційним політичним суб'єктом ми вважаємо наділений чуттям, свідомістю і волею активний мультирозумний соціальний організм, який

спроможний самовідтворюватися протягом тривалого часу і пізнавати та змінювати світ: адекватно сприймати інформацію із зовнішнього і внутрішнього середовища; здійснювати в раціональній площині її оброблення й аналіз; усвідомлювати власні інтереси; циклічно здійснювати нормативне планування для їх реалізації, яке полягає у відкритому виборі засобів, завдань, цілей та ідеалів; цілеспрямовано діяти відповідно до вироблених та прийнятих планів.

Практичні підходи до створення суб'єктних організацій розглянуто в теорії соціальних технологій [11], які, за місцем, що вони займають у суспільстві, можна розглядати в чотирьох аспектах: як соціальні інститути, тобто найраціональніші форми організації спільної діяльності людей; як соціальні процеси, тобто цілеспрямовані зміни соціальних явищ у просторі і часі; як соціально-перетворюючу діяльність, що спрямована на перетворення соціальних об'єктів з боку її суб'єктів; як соціальні системи, тобто цілісні соціальні структурно-функціональні утворення.

Формування цілей статті. Метою публікації є створення моделі колективної суб'єктності організацій в архетипному вимірі та визначення її базових параметрів, що зможуть стати основою для формування цілісного комплексу соціальних технологій функціонування політичних організаційних суб'єктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для створення моделі колективного суб'єкта внесемо деякі зміни у модель особистості Р. Ассаджіолі (схема 1, Б).

Вважатимемо, що середнє несвідоме містить дві основні складові. Перша з них — індивідуальне несвідоме безпосередньо контактує з полем свідомого і включає унікальні психічні компоненти того чи іншого індивіда (пам'ять, особистий досвід, набутий набір компетентностей), а друга — включає психічні компоненти, що містять у концентрованому і узагальненому вигляді історичний досвід етносу, нації, цивілізації. Таким чином, унікальними для однієї особистості в межах певного суспільства вважатимемо її поле свідомого та індивідуальне несвідоме.

Усі інші компоненти несвідомого моделі Р. Ассаджіолі, включно з колективним несвідомим, вважатимемо складовими інтегрального несвідомого, яке разом із другою частиною середнього несвідомого (несвідомим соцієтальної психіки) є тотожним для індивідів одного суспільства. Отже, група індивідів

одного суспільства будь-якої чисельності є “зануреною” в ідентичне інтегральне несвідоме — воно охоплює їх усіх. Таке бачення добре корелює як із поняттям національного характеру Лебона, так із поняттями соцієтальної психіки та габітусу.

Запропонований підхід дає можливість створити модель колективного суб'єкта, розмістивши поля свідомого його елементів — індивідів разом з їх індивідуальними несвідомими у спільне для них усіх інтегральне несвідоме (див. схему 2).

Спільноту, учасники якої утворюють колективний суб'єкт, вважатимемо базовою спільнотою. В межах цього дослідження розглядатимемо базові спільноти, що утворені індивідами, які належать до одного етносу, нації чи цивілізації, тобто які є носіями однакових компонентів несвідомого соцієтальної психіки відповідного рівня.

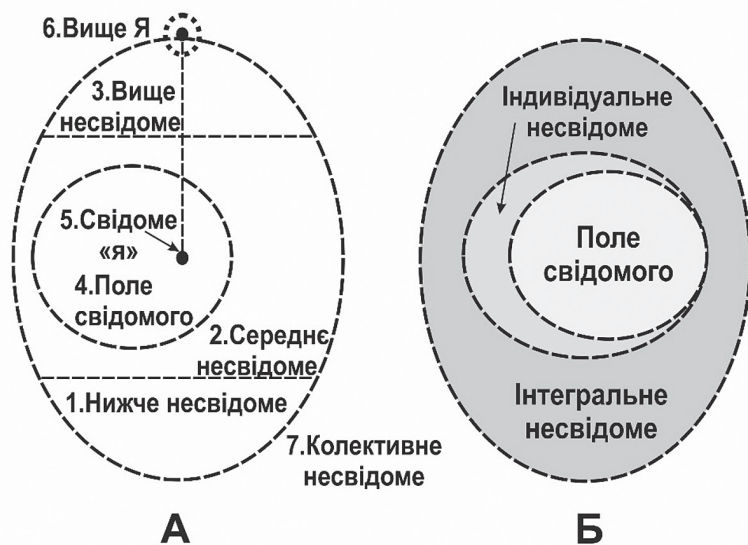

Схема 1. Схема особистості Роберто Ассаджіолі (А) та її спрощена версія (Б)

Схема 2. Модель колективного суб'єкта

Запропонована модель добре корелює з уявленнями Лебона про психологію натовпів, зокрема з його “психологічним законом духовної єдності натовпу”, в якому йдеться про те, що за певних обставин зібрання людей набуває цілковито нових рис, що відрізняються від тих, які характеризують окремих індивідів, що беруть участь у цьому зібранні [4]. Причому Лебон вважає, що чисельність натовпу може починатися з кількох людей, які, зібравшись разом, втрачають здатність до критичного мислення, яким усі вони володіють наодинці.

Поля свідомого індивідів — учасників базової спільноти об'єднані у той чи інший спосіб спільним комунікативним майданчиком, в межах якого відбувається обмін інформацією між ними. Особливості цього обміну детально вивчає загальна теорія комунікації з її численними науковими напрямками. Ми ж у цьому дослідженні обґрунтуємо наше при-

пущення про те, що саме структура комунікативного майданчика визначає зовнішні якості великої групи людей, які об'єднані довільною ідеєю чи метою.

Визначимо базові параметри, які лежать в основі і розгортають сутність представленої моделі колективного суб'єкта:

1. Психіка індивідів — учасників базової спільноти будь-якої чисельності містить ідентичне для них усіх інтегральне несвідоме. Його наявність є природною властивістю усіх людських спільнот, яка обумовлює можливість появи та існування колективної суб'єктності, як емерджентної властивості життєдіяльності базової спільноти. Таким чином, поява колективного суб'єкта є результатом або продуктом життєдіяльності базової спільноти. Це добре корелює з баченням І. Сушкова [9], який розглядає колективну суб'єктність як результат встановлення сукупності соціально-психо-

логічних відносин між елементами соціальної системи, що формуються у процесі їхньої спільної діяльності.

2. Необхідною умовою появи та існування колективного суб'єкта є наявність сталого комунікативного майданчика як поля колективного свідомого базової спільноти, що об'єднує сегменти полів свідомого її учасників-індивідів та надає кожному з них тимчасовий доступ до індивідуального несвідомого (пам'яті, досвіду, компетентності) будь-якого іншого учасника.

3. Колективна суб'єктність виникає внаслідок синхронізації частини свідомих та несвідомих психічних процесів у індивідів — учасників базової спільноти. Це означає, що поява та існування колективного суб'єкта обумовлена здатністю індивідів — учасників базової спільноти самостійно чи під впливом певних зовнішніх чи внутрішніх факторів синхронізувати концентрацію своєї уваги на певних реальних чи віртуальних об'єктах, що перебувають у межах їх спільного комунікативного майданчика, а також змінювати інформаційний зміст цього майданчика шляхом трансляції в нього усвідомлених об'єктів із власного індивідуального та інтегрального несвідомих.

Модель і архетипні механізми такої синхронізації ми представили у нашому дослідженні [2].

4. Рівень складності, формат і часові параметри функціонування комунікативного майданчика, як колективного поля свідомого базової спільноти, визначають ефективність та результативність синхронізації психічних процесів у індивідів — її

учасників і обумовлюють рівень розвитку та основні якості колективного суб'єкта, що утворюється в результаті її життєдіяльності.

Це означає, що базові спільноти можуть утворювати колективні суб'єкти різного рівня розвитку і з різними якостями, які безпосередньо залежать від часових параметрів, формату функціонування і рівня організаційної складності комунікативних майданчиків, що визначаються організаційними інструментами та соціальними технологіями, які використовуються для впорядкування взаємодії індивідів — учасників базової спільноти.

5. Ключовим фактором, який визначає напрям процесів синхронізації психічної діяльності індивідів — учасників базової спільноти, є характер співвідношення їхніх позицій взаємодії, які обумовлені їхніми формальними і неформальними груповими статусами.

На нашу думку, в цьому контексті слід зосередитися на двох протилежних співвідношеннях позицій взаємодії індивідів — учасників базових спільнот: позиції взаємодії “рівний з рівним”, які зазвичай мають місце на передконфліктних стадіях розвитку групи, та парні позиції “ведучий–ведений” або “лідер–підлеглий”, які формуються після стадії конфлікту. Кожна пара перелічених позицій активує різні архетипи інтегрального несвідомого у психіці учасників взаємодії, які, своєю чергою, актуалізують відповідні їм цінності, що істотно впливає на ймовірність обрання цими учасниками тих чи інших поведінкових схем і стратегій взаємодії.

Перехід від позицій взаємодії “рівний з рівним” до однієї з позицій “ведучий–ведений” обумовлюється перебігом природної групової динаміки, формується на стадії конфлікту і фіксується на подальших стадіях розвитку групи. Теоретичні, методологічні та технологічні підходи до стабілізації й утримання в часі взаємодії учасників великих груп у позиціях “рівний з рівним” представлено в наших публікаціях [12–14].

Таке бачення добре корелює з ситуаційним підходом соціальної психології, що був представлений американськими вченими Л. Россом і Р. Нісбеттом у їхній книзі [15]. Автори доводять, що позиції взаємодії індивідів формуються і системно відтворюються у відповідних ситуаціях взаємодії з їх контекстами, які й обумовлюють їхній вибір найбільш відповідних цим ситуаціям і контекстам поведінкових схем і стратегій.

6. Існування інтегрального невідомого базової спільноти є неперервним (континуальним) у часі. Існування комунікативних майданчиків у базових спільнотах фізично завжди є перервним (дискретним), що ставить під питання саму можливість існування колективних суб'єктів. Наприклад, загальні збори членів організації можуть тривати впродовж кількох годин щомісяця, натомість перебуває під гіпнотичним впливом харизматичного лідера ще менше часу, а перебування індивідів у комунікативному майданчику громади, нації, цивілізації відбувається лише під час їх “під'єднання” до засобів масової інформації відповідного типу і рівня. Тому неперервність існування комунікативного майдан-

чика конкретної базової спільноти обумовлена наявністю сформованого у психіці учасників її образу, який утримується в ній протягом певного періоду. Очевидно, що тривала відсутність повторного “під'єднання” до комунікативного майданчика в усіх випадках призводить до розмивання віртуального образу спільноти та до його затухання.

І. Сушков у своїй книзі [9] визначає образ як місток між світом об'єкта і світом суб'єкта, який погоджує їх із завданнями збереження соціальної цілісності.

Таким чином, сформований та збережений у психіці учасників спільноти її образ здатний актуалізувати і підтримувати активність взаємопов'язаних з ним архетипів та відповідних їм цінностей, які можуть протягом достатньо тривалого часу утримувати у відповідних межах поведінку учасників у проміжку між їхньою колективною взаємодією у спільноті, наприклад, під час їх перебування в інших групах, які активують набори інших архетипів і цінностей у поточних ситуаціях. У такому випадку вибір індивідуумом поведінкових схем і стратегій у конкретній ситуації має ймовірнісний характер і визначається рівнем активації відповідних їй архетипів обома спільнотами та сукупним впливом людських стосунків, що пов'язані з образами цих спільнот.

7. Свідоме групове “я”, на нашу думку, складає точку самоусвідомлення базової спільноти як цілісного суб'єкта. Ця точка занурена в потік змістів комунікативного майданчика або його віртуального образу як колективного поля свідомого базово-

вої спільноти. Вона, після своєї появи, існує у психіці учасників протягом достатньо тривалого часу, що дає змогу ототожнити її сприйняття із сутністю сприйняття інтеграції у контексті методології І. Адізеса [16].

8. Вище Я, на нашу думку, і складає колективну суб'єктність, як надсистемну сутність, що виникає як емерджентна властивість життєдіяльності базової спільноти. Ця суб'єктність є тотожною з вищим Я кожного учасника спільноти і перебуває, згідно з баченням Р. Ассаджіолі [3], над потоком думок і фізичним станом комунікативного майданчика, вона не піддається їх впливу. Свідоме групове "я" як відчуття взаємопов'язаності та належності можна розглядати як відображення чи проєкцію вищого Я на колективне поле свідомого групи — комунікативний майданчик. Існування вищого Я практично неможливо ідентифікувати безпосередньо, оскільки нейрони мозку не мають уявлення про його існування, а окрема мураха не має уявлення про побудову мурашника. Кожний індивід спільноти прагне пізнати і злитися з вищим Я.

Таким чином, ми можемо припустити, що вище Я індивіда тотожне з вищим груповим Я спільнот різної чисельності, що робить його інтегруючим фактором всього людства. Вище Я, на нашу думку, має голографічну здатність тотожно відображатися як однією людиною, так і людськими спільнотами будь-якої чисельності, включно з усім людством.

У цьому контексті вирішення поставленої проблеми створення суб'єктних організацій полягає у формуванні свідомого групового "я"

як максимально чіткої та виразної проєкції вищого Я на колективне поле свідомого шляхом налаштування колективного майданчика відповідними організаційними інструментами та соціальними технологіями.

9. Образ комунікативного майданчика конкретної базової спільноти в загальному випадку формує дві складові. Першою складовою є змістовне і смислове наповнення як цілісний інформаційно-логічний модуль [2], зміна якого дає змогу управляти базовими спільнотами як соціальними системами за цілями [17]. Другою складовою є організаційна культура, що формується на базі обраної організаційної структури, як сукупності алгоритмів та правил взаємодії індивідів — учасників базової спільноти. Зміна організаційної культури завжди є результатом реструктуризації соціальної системи, що складає, по суті, управління нею за структурою, яке змінює її емерджентні властивості — основні зовнішні якості.

10. Захоплення або узурпація комунікативного майданчика відбувається у базових спільнотах внаслідок природного процесу диференціації статусів їх учасників і призводить до локалізації суб'єктності. Цей процес відбувається автоматично на системному рівні, він обумовлений нашою біологічною природою і є емерджентною властивістю ієрархічно структурованих соціальних систем. Різні наукові дисципліни по-різному описують цей процес, його наслідком завжди є дисфункція комунікативного майданчика та локалізація групової суб'єктності на лідері в результаті встановлення

односторонніх потоків інформації — від лідера до всіх учасників у процесі їх системної атомізації і пасивації.

У цьому контексті можна розглядати два протилежні випадки. На передконфліктних стадіях розвитку груп їх члени можуть однаково впливати на інформаційний стан колективного майданчика. Після стадії конфлікту, який призводить до появи неформального лідера, всі інші члени поступово втрачають можливість такого впливу. Лідер “перетягує” комунікативний майданчик на себе, модерує його наповнення та встановлює обмеження іншим учасникам впливати на його зміст.

У нашій публікації [12] ми показали, що утримання учасників груп у позиціях взаємодії “рівний з рівним” можливе лише на передконфліктній стадії їхнього розвитку.

11. Спільноти різної чисельності управляються по-різному. Зібрані фізично натовпи чисельністю від кількох індивідів легко управляються харизматичними лідерами, які гіпнотизують, зачаровують їх, висловлюючи управляючі ідеї.

Великі фізично розосереджені групи тривалий час управляються складними комплексами логічно структурованих ідей на базі міфів та вірувань, що органічно витікають із соціетальної психіки, складають концепції, ідеології, релігії, світогляди і періодично транслюються у той чи інший спосіб учасникам цих груп уповноваженими носіями відповідного інституційного статусу.

В інформаційному суспільстві маси управляються калейдоскопічною зміною швидкоплинних віртуальних образів, що формуються та

структуруються у спосіб, який дає змогу впливати на поведінку людей та забезпечувати статистично визначений результат їх вибору у заданих сферах життєдіяльності.

Все це дає можливість стверджувати, що політичний суб’єкт у складі великої групи має бути здатним до колективного критичного мислення та мати механізми захисту від перетворення у натовп, що управляється харизматичними лідерами чи інституційно шляхом трансляції ідей. Причому ці механізми мають функціонувати автоматично, забезпечувати самоуправління такого суб’єкта і його самовідтворення в часі.

12. Як впливає зі схеми 2, комунікативний майданчик, як поле колективного свідомого, може надійно функціонувати лише у складі малих груп чисельністю до 12–15 осіб. Збільшення чисельності підключених до комунікативного майданчика членів спільноти понад ці межі обумовлює його дисфункцію, яка виявляється у неможливості обговорювати і шукати вирішення завдань, що стоять перед такою спільнотою, без лідерів чи зовнішніх модераторів, які впорядковують взаємодію і можуть істотно впливати на спільно вироблені рішення, маніпулюючи альтернативами.

Це встановлює обмеження чисельності для створення суб’єктних груп, що уможлиблює набуття колективної суб’єктності лише малим групам. Подолання цього обмеження дасть змогу будувати суб’єктні політичні організації у складі великих груп.

У нашій публікації [18] ми розглядали змінну структуру політич-

них організацій — динамічну мережу, яка дає можливість подолати фактор масштабу, визначений у п. 12, і збудувати суб'єктну політичну організацію у складі великої групи. В її межах діяльність такої групи впорядковується розробленим нами алгоритмом колективної безконфліктної роботи [19], який інтегрує в єдине ціле методику мозкового штурму, метод перехресних груп та технології проектного менеджменту.

Концепцію такого алгоритму ми обґрунтували, розробляючи організаційні інструменти архетипного управління соціальними системами, і подали у нашій публікації [12]. Вона передбачає можливість забезпечення динамічної рівноваги великої групи на стадії утворення клік. Така рівновага є обумовленою квазістабільним станом групової динаміки, що виникає внаслідок перебігу циклічного процесу утворення та розпаду клік, який цілеспрямовано

впорядковується відповідним алгоритмом.

Отже, особливістю змінної структури політичних організацій — динамічної мережі є її здатність розбивати учасників великої групи на малі групи різного функціонального призначення та впорядковано, за певним алгоритмом, циклічно здійснювати реструктуризацію одних груп в інші, утримуючи таким чином їх здатність до критичного мислення в раціональній площині, що, згідно п. 3, є умовою набуття ними суб'єктності в результаті синхронізації психічних процесів колективних свідомих та несвідомого кожної малої групи.

На схемі 3 зображено повний цикл зміни комунікативних майданчиків у процесі переструктурування великої групи у малі в межах змінної структури — динамічної мережі. Для кращого розуміння члени груп на всіх етапах циклу, які відображено

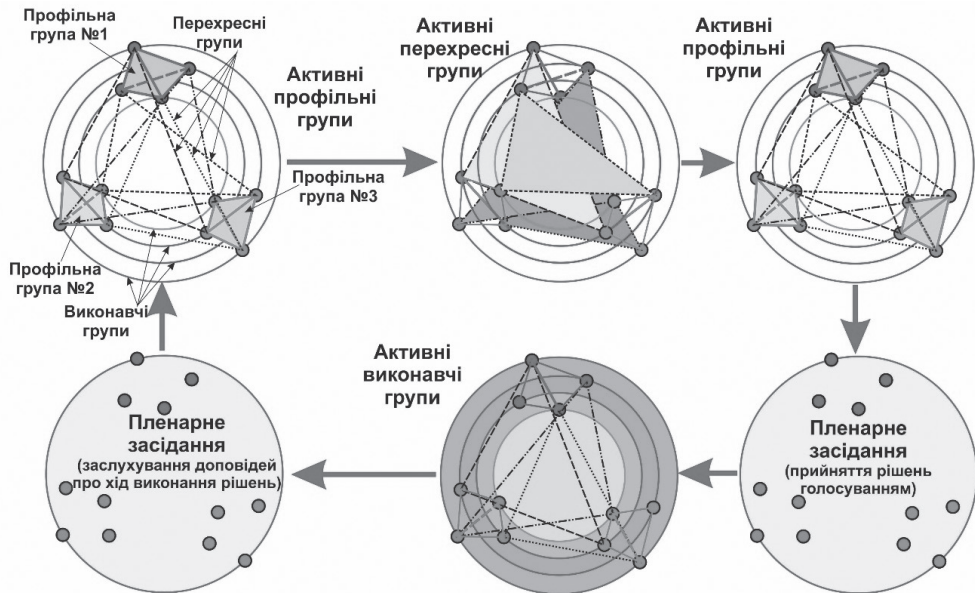

Схема 3. Повний цикл зміни комунікативних майданчиків змінної структури — динамічної мережі

на схемі кружечками різного кольору, розташовані в сталих позиціях. На кожному етапі змінюються лише комунікативні майданчики, що зображені у формі різних геометричних фігур, які зафарбовано у різні кольори. Детально сам алгоритм переструктурування описано у працях Т. Плахтія [12; 19]. Ми лише зазначимо, що така організація діяльності великої групи, внаслідок періодичного перебування її членів у різних малих групах, дає змогу весь час утримувати функціональну спроможність комунікативних майданчиків цих груп до критичного мислення. Наявність множин паралельних каналів передачі інформації з одних груп в інші, що реалізуються через впорядковані алгоритмом роботи динамічної мережі взаємопереходи їх учасників, забезпечує цілісність колективного суб'єкта у складі великої групи, його здатність до критичного мислення та блокує процеси перетворення його у натовп.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. На базі моделі особистості Р. Ассаджіолі ми розробили модель колективного суб'єкта в архетипному вимірі, у процесі створення якої було визначено її основні параметри. Зокрема, ми встановили, що роль колективного свідомого для такого суб'єкта відіграє комунікативний майданчик, в межах якого учасники взаємодії можуть концентрувати свою увагу на розміщених там об'єктах, що обумовлює синхронізацію психічних процесів у полях їх свідомого та несвідомого. Важливими факторами, що обумовлюють і обмежують функціонування комуні-

кативного майданчика є чисельність учасників, інтенсивність та часові межі їх взаємодії, а також групові статуси учасників, які визначаються перебігом природної групової динаміки.

Все це дає змогу зробити висновок про те, що необхідною умовою створення суб'єктних політичних організацій у складі великих груп є наявність у них запобіжників, які не дозволяють трансформуватися їм у натовп. Таким чином, комунікативний майданчик можна розглядати як проміжну ланку, яка пов'язує реальний колективний суб'єкт та розроблену нами його модель і дає можливість модифікувати якості цього суб'єкта організаційними інструментами та відповідними їм соціальними технологіями.

У перспективі розроблена модель може бути використана для архетипного аналізу організацій та їх підрозділів у сферах бізнесу і держуправління, а також для проектування інноваційних структур і технологій діяльності цих організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Гараедаги Дж.* Системное мышление: как управлять хаосом и сложными процессами. Платформа для моделирования архитектуры бизнеса / Дж. Гараедаги; пер. с англ. Е. И. Недбальской; науч. ред. Е. В. Кузнецова. — Минск: Гревцов Паблшер, 2007. — 480 с.
2. *Плахтій Т.* Фрактальна модель психіки і архетипи соціальної поведінки / Т. Плахтій // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. асоціації докторів наук з держ. управ-

- ління. — Х.: Вид-во “ДокНаук-ДержУпр”. — Спец. вип. — Березень, 2015. — 226 с.
3. *Ассаджиоли Р.* Психосинтез. Теория и практика [Электронный ресурс] / Р. Ассаджиоли; пер. В. Данченко. — Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/psyntez/psy01/index.htm>
  4. *Лебон Г.* Психология толпы / Г. Лебон. — М.: Ин-т психологии РАН, Изд-во “КСП+”, 1999. — 193 с.
  5. *Афонін Е. А.* Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов / Укр. т-во сприяння соціальним інноваціям, Українська технологічна академія. — Х.: Титул, 2008. — 504 с. — (“Відкрита дослідницька концепція”; Вип. № 5).
  6. *Донченко Е. А.* Социетальная психика / Е. А. Донченко. — К.: Наук. думка, 2001. — 334 с.
  7. *Афонін Е. А., Донченко О. А.* Проблема психологічного феномена проєкції в політиці [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. А. Донченко // Політ. менеджмент. — 2009. — № 4 (37). — С. 28–43. — Режим доступу: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Afonin_Donchenko.pdf
  8. *Батурчик М. В.* Габитус [Электронный ресурс] / М. В. Батурчик / Энциклоп. статьи, связанные с творчеством Пьера Бурдьё. — Режим доступа: <http://bourdieu.name/content/gabitus-enciklopedija-sociologii>
  9. *Сушков И. Р.* Психологические отношения человека в социальной системе / И. Р. Сушков. — М.: Ин-т психологии РАН, 2008. — 412 с.
  10. *Мізюк Б. М.* Основы стратегічного управління: підручник / Б. М. Мізюк. — Л.: Магнолія, 2009. — 544 с.
  11. *Сурмин Ю. П., Туленков Н. В.* Теория социальных технологий: учеб. пособие / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. — К.: МАУП, 2004. — 608 с.
  12. *Плахтій Т.* Організаційні інструменти архетипного управління соціальними системами / Т. Плахтій // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. асоціації докторів наук з держ. управління. — Х.: ДокНаук-ДержУпр. — № 2 (18) спец. вип. — Червень, 2014. — С. 130–141.
  13. *Плахтій Т.* Республіканська традиція: перезавантаження [Електронний ресурс] / Т. Плахтій // Хвиля. — 2016. — Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/society/respublikanska-traditsiya-perezavantazheniya.html>
  14. *Плахтій Т.* Концепція діяльності сучасних політичних рухів в Україні [Електронний ресурс] / Т. Плахтій // Хвиля. — 2016. — Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/society/kontseptsiya-diyalnostisuchasnih-politichnih-ruhiv-v-ukrayini.html>
  15. *Росс Л., Нисбетт Р.* Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии / Л. Росс, Р. Нисбетт; пер. с англ. В. В. Румынского; под ред. Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна. — М.: Аспект Пресс, 1999. — 429 с.
  16. *Адизес И. К.* Управление жизненным циклом корпораций / И. К. Адизес; пер. с англ. В. Кузина. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. — 512 с.
  17. *Тарасенко Ф. П.* Прикладной системный анализ: учеб. пособие / Ф. П. Тарасенко. — М.: КНОРУС, 2010. — 224 с.
  18. *Plakhtiy T.* Variable Structure — Dynamic Network as an Effective Alternative to the Hierarchical Construction of Socio-Political Organizations (August 08, 2013). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2308438>
  19. *Plakhtiy T.* The Procedure of Group Work in Two- and Three-Dimensional Dynamic Networks (May 30, 2014). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2544458>

Романенко Євген Олександрович,
доктор наук з державного управління,
доцент, академік, президент Всеукраїн-
ської асамблеї докторів наук з державного
управління, завідувач кафедри публічного
Адміністрування, Міжрегіональна ака-
демія управління персоналом, академік
Міжнародної Кадрової Академії.

Романенко Евгений Александрович,
доктор наук по государственному управ-
лению, профессор, доцент, президент
Всеукраинской ассамблеи докторов наук
по государственному управлению, заве-
дующий кафедрой публичного админист-
рирования, Межрегиональная Академия
управления персоналом, академик Меж-
дународной Кадровой Академии.

Yevhen Aleksandrovych Romanenko,
Doctor of Science in Public Administration,
Professor, Academician, President of the
Ukrainian Assembly of Doctors of Science in
public administration, Head of the Department
of Public Administration, Interregional Acad-
emy of Personnel Management, Academician
of the International Personnel Academy.

Чаплай Ірина Віталіївна, аспірант ка-
федри маркетингу та реклами Київського
національного торговельно-економічного
університету, учений секретар Всеукраїн-
ської асамблеї докторів наук з державного
управління, старший викладач кафедри
публічного адміністрування, Міжрегіо-
нальна Академія управління персоналом.

Чаплай Ирина Витальевна,
аспірант кафедри маркетинга и рекла-
мы Киевского национального торгово-
экономического университета, учений секретарь Всеукраинской ассамблеи докторов
наук по государственному управлению, старший преподаватель кафедры публичного
администрирования, Межрегиональная Академия управления персоналом.

Irina Vitalevna Chaplay,
aspirant of the Department of marketing and advertising Kyiv National University of Trade
and Economics, scientific secretary of the Ukrainian Assembly of Doctors of Science in pub-
lic administration, Senior Lecturer of the Department of Public Administration, Interregional
Academy of Personnel Management.

МАРКЕТИНГ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ: (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

Анотація. У статті з позиції архетипного підходу досліджено теоретичні та методологічні аспекти впровадження та розвитку маркетингу у державному управлінні. Розкрито невпинне зростання потреб у проведенні політичного маркетингу в діяльності органів державної влади, що, своєю чергою, обумовлює необхідність здійснення комплексного аналізу вже наявних механізмів державного управління та надання практичних рекомендацій щодо спрямування їхньої діяльності на задоволення потреб та конкретних запитів громадян-споживачів. Це має сприяти подальшому розробленню та впровадженню в практику державного управління нових форм і методів соціально-політичного маркетингу.

Ключові слова: маркетинг, державне управління, державний маркетинг, запити громадян-споживачів, архетипний підхід.

МАРКЕТИНГ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ: (АРХЕТИПИЧЕСКИЙ ПОДХОД)

Аннотация. В статье с позиции архетипного подхода исследованы теоретические и методологические положения по внедрению и развитию маркетинга в системе государственного управления. Доказана непрерывность процесса маркетинга деятельности органов государственной власти, что, в свою очередь, обуславливает необходимость осуществления комплексного, системного анализа уже имеющихся механизмов государственного управления и предоставления практических рекомендаций по их доработке в контексте сквозь призму удовлетворения потребностей и конкретных запросов граждан-потребителей. Указанное должно способствовать дальнейшей разработке и адаптации в современную практику государственного управления формами и методами социально-политического маркетинга.

Ключевые слова: маркетинг, государственное управление, государственный маркетинг, запросы граждан-потребителей, архетипный подход.

MARKETING IN THE PUBLICADMINISTRATION: (ARCHETYPAL APPROACH)

Abstract. In the article the theoretical and methodological provisions for the introduction and development of marketing in public administration from the perspective of archetypal approach are examined. Incessant of the process of marketing of public authorities, which, in turn, determine necessitates of the implementation of a comprehensive, systematic analysis of existing mechanisms of public administration and providing of practical recommendations for their revision in the light of the needs and specific requests of consumer citizens are proved. The above should contribute to the further development and adaptation in the

modern practice of public administration forms and methods of public authorities to ensure the socio-political marketing.

Keywords: marketing, public administration, marketing, citizen-consumers demands, archetypical approach.

Постановки проблеми. З розвитком процесів демократизації державного управління істотно зростає потреба у застосуванні технологій соціально-політичного маркетингу в діяльності органів державної влади різного рівня, а також органів місцевого самоврядування.

Проте загалом залишається невирішеним питання впровадження маркетингового механізму у системі державного управління і, як наслідок, врегулювання проблеми ціннісної орієнтації її інститутів на гуманістичні аспекти життєдіяльності суспільства. Водночас саме це в сучасному суспільстві надає гарантій якості, повноти та своєчасності забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Тому, на наш погляд, є нагальна необхідність здійснення наукових досліджень з методології організації соціально-політичного маркетингу, заснованого на результатах осмислення дії основних соціальних архетипів, що посилюють свій вплив на сучасну поведінку учасників суспільно-владної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі наукові та практичні, організаційно-правові та державно-управлінські аспекти модернізації і розвитку діючої в Україні системи державного управління шляхом її соціальної переорієнтації

досліджені у працях таких дослідників: С. Дубенко, І. Коліушко, Т. Федорів, С. Кравченко, М. Окландер, В. Гомольська, С. Мартов, В. Тимошук.

Певні аспекти впровадження заasad соціально-політичного маркетингу в діяльність органів влади й управління, застосування його форм і методів у державному управлінні стали об'єктом уваги таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: В. Авер'янов, Р. Войтович, В. Вакулєнко, Є. Ромат, В. Голубь, О. Чебан, О. Поляк, В. Сороко, Ю. Сурмін, Ю. Шаров, А. Чемерис, К. Романенко та ін.

Проблему забезпечення громадян необхідним рівнем соціально-економічних гарантій та концептуалізації шляхів здійснення державного маркетингу досліджували такі науковці і практики: В. Куйбіда, Ю. Куц, А. Старостіна, А. Ліпенцев, Є. Романенко, К. Ніколаєнко, А. Панкрухін, П. Гувер, А. Алісова, А. Гапоненко, В. Старовий.

Однак, перш ніж розглядати засадничі аспекти вдосконалення та застосування маркетингового механізму в діяльності органів влади, необхідно переосмислити основні категорії, поняття, концепції маркетингу та шляхів їх впровадження у систему державного управління.

Формулювання цілей статті. Мета статті — проаналізувати засадничі аспекти маркетингу державного управління, особливості його становлення та розвитку в умовах демократизації суспільно-владних відносин.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивне розуміння сутності поняття “маркетинг” є важливим в умовах сьогодення, бо це дає можливість правильно визначити мету, завдання, види, функції державного маркетингу як засобу приведення діяльності центральних і місцевих органів державної влади та їх апаратів у відповідність до потреб соціальних груп населення. Як показує історичний досвід, діяльність органів державної влади відбувалася під впливом певних ціннісних установок (архетипів), що далеко не завжди сприяли демократизації реформаторських проектів. Тож дослідницьке завдання статті полягає в тому, щоб визначити інституціональні засади формування маркетингу в державному управлінні, їх практичне використання в різноманітних сферах діяльності суспільства.

Сучасний маркетинг — це складне, багатоаспектне явище. Існує різноманіття сучасних підходів щодо трактування сутності його поняття. У класичному розумінні маркетинг визначається як вид підприємницької діяльності, яка керує просуванням товарів і послуг від виробників до споживачів або користувачів.

Інше розуміння маркетингу визначає його як соціальний процес, за допомогою якого прогнозується, розширюється та задовольняється попит на товари і послуги шляхом їх

розроблення, просування й реалізації [1].

Американська асоціація маркетингу визначає його як процес планування й реалізації розробки, встановлення ціни, просування і розподілу ідей, товарів та послуг для створення ситуацій обміну, які задовольняють цілі людей і організацій [2].

Дехто помилково ототожнює маркетинг з рекламою або персональним продажем [3], адже сфера маркетингу значно ширша.

З іншої точки зору, професор Л. Шостак розглядає маркетинг як один з основних інструментів формування структури національної економіки у просторі [5].

На думку А. Романова, Ю. Корлюгова та С. Красильникова, маркетинг — це система організації всієї діяльності фірми або великої корпорації щодо розроблення, виробництва та збуту товарів і надання послуг на основі комплексного вивчення ринку та реальних запитів покупців з метою одержання великого прибутку [6].

Також загально визнаними підходами до маркетингу є:

1. Маркетинг як філософія, ідеологія управління, що зумовлює не тільки створення служб маркетингу, а й змінює всю філософію управління, тобто коли кожен керівник розглядає свою діяльність передусім з позицій створення цінностей для користувача.

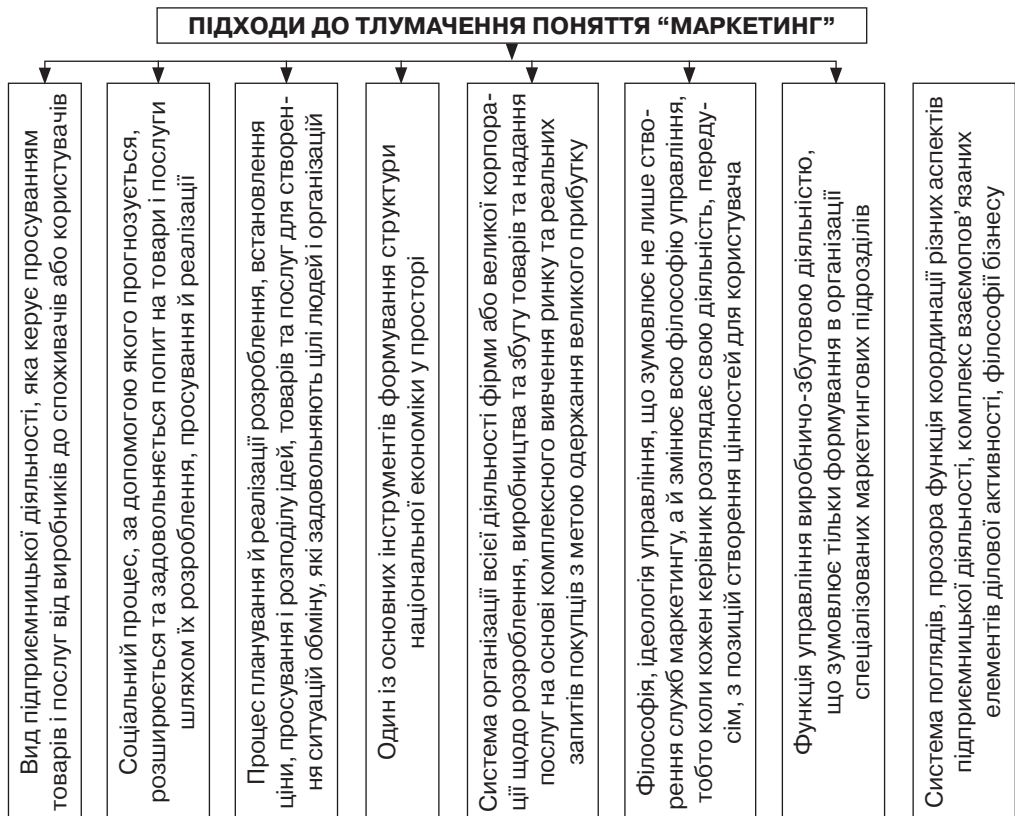
2. Маркетинг як функція управління виробничо-збутовою діяльністю, що зумовлює тільки формування в організації спеціалізованих маркетингових підрозділів [7].

Проаналізувавши зарубіжні й вітчизняні джерела, узагальнимо існуючі підходи і розглянемо сутність поняття “маркетинг” як:

- вид людської діяльності (Ф. Котлер);
- завдання управління у сфері стратегічного планування і регулювання діяльності підприємства (підхід Ж.-Ж. Ламбена);
- філософію бізнесу і активний управлінський процес (підхід Дж. Стейнера);
- науку щодо виробництва товарів ринкової новизни (підхід М. Вачевського);
- філософію, ідеологію управління (підхід С. Єгорової);

- концепцію управління (підхід О. Яскевич);
- інструмент формування ринкового середовища (О. Браверман);
- нову функцію управління виробничо-збутовою діяльністю (підхід С. Єгорової, В. Захарченко);
- інструмент експансії національного господарства у світовому економічному просторі (підхід Л. Шостак);
- комплексне поняття (підхід Ю. Пашкус) та ін.

Отже, підсумовуючи викладене, можна визначити такі найпоширеніші підходи до тлумачення маркетингу (див. рисунок).

Структура загальноприйнятих визначень поняття “маркетинг”

На нашу думку, в контексті цього дослідження, під маркетингом, у загальному вигляді, необхідно розуміти комплекс заходів щодо планування, формування та здійснення ефективної діяльності підприємства з метою оптимального забезпечення наявності потрібних товарів і послуг для потрібної аудиторії, у потрібному місці, у потрібний час і за ціною, яка підходить, при здійсненні необхідної комунікації.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є визначення концептуальних підходів щодо систематизації маркетингових нововведень, більш точної конкретизації трактувань ключових положень маркетингу, а також процесу його впровадження у систему державного управління і в організаціях різних форм власності і сфер господарювання.

За результатами дослідження можна зробити такі висновки:

1. Серед фахівців і науковців немає загальноприйнятого визначення поняття “маркетинг”. Маркетинг, який розглядається як філософія і інструментарій підприємницької діяльності, є результатом теорії і практики різних шкіл.

2. Маркетинг — це система поглядів, прозора функція координації різних аспектів підприємницької діяльності, комплекс взаємопов’язаних елементів ділової активності, філософії бізнесу, мета якої — пом’якшення кризи перевиробництва, а також, процес збалансування попиту та пропозиції.

3. Маркетинг як система має свої напрями (проведення політики у сфері якості й асортименту продукції, формування цін, організації, реалізації, комунікацій), методи (облік, аналіз, моделювання, прогнозування і проектування, коригування) та завдання реалізації (комплексне вивчення ринку; виявлення потенційного попиту та незадоволених потреб; планування товарного асортименту і цін; розроблення заходів щодо найбільш повного задоволення існуючого попиту; планування та здійснення збуту; розроблення заходів щодо вдосконалення управління і організації виробництва).

З таких положень можна виокремити загальноспецифічні риси визначення маркетингу, що застосовуються у системі державного управління (див. таблицю).

Зазначені особливості маркетингу в системі державного управління можуть бути використані у різних сферах суспільного життя. Кожна з яких — це певний погляд на маркетинг, як функцію організаційно-правової трансформації системи державного управління, на основі ретельного й повного обліку інтересів і запитів різних соціальних груп населення (незахищених верств, безробітних, молоді, літніх людей, жінок, інвалідів, національних меншин тощо), а не пріоритетного задоволення потреб окремих адміністративних структур [8].

Наразі широкого використання у системі державного управління набуває саме державний маркетинг.

Щодо самої сутності державного маркетингу, то серед дослідників поки що немає єдності стосовно визначення цього поняття.

Значна частина управлінців-практиків схильна зводити його до однієї або кількох допоміжних

Загальноспецифічні риси визначення маркетингу

№ пор.	Загальноспецифічні риси
1	Є функцією соціального регулювання процесу державного управління з позицій створення цінностей для користувача
2	Ідентифікація інтересів та запитів громадян, і, як наслідок, орієнтація на забезпечення всього комплексу потреб населення
3	Неринковий характер відносин, що зумовлений опосередкованістю обміну та націленістю маркетингової діяльності на досягнення відповідності потребам і очікуванням широких соціальних груп населення
4	Обмеженість у засобах і ресурсних можливостях, оскільки маркетинг у державному управлінні залежить від бюджетного фінансування
5	Масштабність за сферою діяльності і, як правило, розрахунок на тривалі періоди
6	Стабільніші умови реалізації маркетингу в державному управлінні, ніж у комерційній сфері
7	Налагодження ефективних соціальних комунікацій
8	Залежність від рішень органів влади та політичної кон'юнктури

функцій у практичній діяльності органів виконавчої влади (аналітичної, прогностичної, функції іміджевого позиціонування тощо) [9], що є неприпустимим, оскільки при цьому залишається поза увагою проблема комплексного аналізу міжконцептуального базису державного маркетингу.

Активна дослідниця концептуальних засад використання маркетингу в державному управлінні К. М. Романенко пропонує інтерпретувати державний маркетинг у межах концепцій теорії економічних основ соціального маркетингу, маркетингу послуг, некомерційного маркетингу, територіального маркетингу, а також інноваційних концепцій державного регулювання в умовах ринкового суспільства (концепцій реінжинірингу, державно-адміністративних послуг, зростання регулюючих функцій держави). Однак подібний підхід не цілком

відображає глобальну, системоутворюючу роль державного маркетингу стосовно процесу формування глобальної, соціально-орієнтованої системи державного управління, розроблення якої насамперед вимагає здійснення систематизованих кроків, а не їх розрізнення, особливо з питань посилення регулюючих функцій з боку громади.

Інші дослідники стверджують, що основу державного маркетингу складає адаптація маркетингової парадигми для управлінських потреб органів державної влади [10]. Вказана інтерпретація, по-перше, ігнорує суб'єкт-об'єктні зв'язки у державному управлінні; по-друге, фактично нічого не говорить про соціальну спрямованість використання інструментів маркетингу в державному управлінні.

Деякі автори долають цю обмеженість і обґрунтовують системну інтерпретацію державного маркетингу

гу, з огляду на його соціоцентричну спрямованість — як галузь некомерційного маркетингу, що об'єднує учасників, прийоми, які використовуються, та сукупність відносин між суб'єктами державного управління та “споживачами” результатів їхньої діяльності [11–13]. Однак у цьому підході відсутнє розуміння інтегративної природи державного маркетингу як парадигми управлінської діяльності, а також спрощено представлена природа суб'єкт-об'єктних зв'язків у системі державного маркетингу.

Ми вважаємо слушною позицію Є. В. Ромата, який в спеціальному дослідженні щодо застосування засадничих аспектів маркетингу в державному управлінні розглядає державний маркетинг, як один із різновидів некомерційного маркетингу, в якому характер стосунків між його об'єктом і суб'єктом ґрунтується на вільному обміні нематеріальними, до того ж некомерційними ресурсами, за умови дотримання найголовніших принципів маркетингу і який основними цілями своєї діяльності ставить:

- формування поведінкових моделей поведінки громадян, які найбільшою мірою сприятимуть реалізації загальнодержавних цілей;
- досягнення гармонії (або хоча б балансу, або взаємозв'язку) між потребами громадян і результатами діяльності органів державної влади щодо їх задоволення;
- мінімізацію негативних настроїв і опору в суспільстві, які перешкоджають реалізації ці-

лей суб'єктів державного управління та ін. [14].

Основним досягненням цього визначення є оптимальний ступінь упорядкування усіх його складових шляхом встановлення взаємопов'язаних положень для загального і багаторазового використання щодо вирішення реально існуючих чи можливих завдань у системі державного управління.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Отже, незважаючи на розмаїття визначень державного маркетингу, є певний консенсус дослідників стосовно необхідності розширення його соціальних функцій у сучасних умовах демократизації суспільно-владних відносин. У цьому контексті постає необхідність розроблення конкретних методів отримання суспільного ефекту від застосування державного маркетингу, формування гуманістичних орієнтирів діяльності органів державної влади, що має здійснюватися крізь призму задоволення суспільних потреб та конкретних запитів громадян-споживачів [10; 15].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Statement of the Philosophy of the Marketing Faculty.* The Ohio State University, 1964.
2. *Bennett Peter D.* Dictionary of Marketing Terms. — 2-nd ed. — Lincolnwood, IL.: NTC Publishing Group, 1995. — P. 166.
3. *Маркетинг: підручник* / В. Руделіус, О. М. Базарян, О. А. Виноградова та ін. — К.: Навч.-метод. центр “Консор-

- ціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2005. — 422 с.
4. *Котлер Ф.* Основы маркетинга / Ф. Котлер; пер с англ. — СПб.: АОЗТ ЛИТЕРА ПЛЮС, 1994. — 698 с.
  5. *Шостак Л.* Маркетинг как инструмент экспансии национального хозяйства в мировом экономическом пространстве / Л. Шостак // Экономика Украины. — 2007. — № 2. — С. 74–84.
  6. *Маркетинг: учебник* / А. Н. Романов, Ю. Ю. Корлюгов, С. А. Красильников и др. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. — 560 с.
  7. *Егорова С.* Оценка методик маркетингового анализа / С. Егорова // Проблемы теории и практики управления. — № 1. — 2006. — С. 106–116.
  8. *Дроб’язко І. М.* Можливості використання маркетингових технологій у діяльності органів місцевого самоврядування / І. М. Дроб’язко // Держ. буд-во: [Електронне наукове фахове видання Харківського регіонального ін-ту держ. управління Нац. академії держ. управління при Президентові України]. — 2007. — № 1. — Ч. 2. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>
  9. *Мелиховский В. М.* Социальный маркетинг / В. М. Мелиховский. — Ярославль, 1996. — 347 с.
  10. *Акимов Д. И.* Проблемы формирования концептуальных основ социального маркетинга / Д. И. Акимов // Менеджмент и кадры: психология упр., соционика и социология. — 2008. — № 10. — С. 7–12.
  11. *Савчук Т. В.* Территориальный маркетинг / Т. В. Савчук. — СПб.: Питер, 2009. — 368 с.
  12. *Старостіна А. О.* Регіональний маркетинг: суть та особливості становлення в Україні / А. О. Старостіна, С. Є. Мартов // Маркетинг в Україні. — 2004. — № 3. — С. 55–57.
  13. *Старцев Ю. Н.* Территориальный маркетинг: учеб. пособие / Ю. Н. Старцев. — Челябинск: Челяб. гос. ун-т, 2004. — 285 с.
  14. *Ромат Є. В.* Маркетинг у державному управлінні / Є. В. Ромат // Маркетинг в Україні. — 2003. — № 4. — С. 32–35.
  15. *Донченко О. А.* Архетиповий менеджмент: монографія / О. А. Донченко; Нац. академія пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. — 264 с.

УДК 351:659.1]–027.21/.22

***Сердечна Людмила Василівна,**
кандидат наук з державного управління,
докторант, Національна академія дер-
жавного управління при Президентові
України.*

***Сердечная Людмила Васильевна,**
кандидат наук государственного управ-
ления, докторант, Национальная ака-
демия государственного управления при
Президенте Украины.*

***Lyudmila Vasilivna Cardiachnaya,**
PhD of Public Administration, Doctorant,
National Academy of Public Administration
under the President of Ukraine.*

ІМАЖИНЕР Ж. ДЮРАНА ЯК АРХЕТИПНЕ ПІДҐРУНТЯ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Проаналізовано особливості застосування архетипної складової в рекламній діяльності. Розглянуто стан регулювання у сфері реклами та його адекватності сучасним викликам на основі використання архетипного підходу до державного управління. Виявлено основні ролі реклами в сучасному українському суспільстві, що стали причинами соціальних аномій. Досліджено окремі положення теорії Жильбера Дюрана і, зокрема, про “імажинер”, здійснено спробу їх опису, а також осмислення процесів, що протікають у сучасному суспільстві, та практичного застосування окремих соціологічних конструкцій як теоретичних засад державного управління. Запропоновано використовувати результати архетипних досліджень у соціальному управлінні, як один із напрямів удосконалення державного регулювання у сфері реклами.

Ключові слова: реклама, маніпуляція свідомістю, регулювання, рекламна діяльність, архетип, імажинер Дюрана.

ИМАЖИНЕР Ж. ДЮРАНА КАК АРХЕТИПНОЕ ОСНОВАНИЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕКЛАМНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Проанализированы особенности применения архетипной составляющей в рекламной деятельности. Рассмотрено состояние регу-

лирования в сфере рекламы и его адекватности современным вызовам и угрозам на основе использования архетипного подхода к государственному управлению. Выявлены основные роли рекламы в современном украинском обществе, что стали причинами социальных аномий. Исследованы отдельные положения теории Жильбера Дюрана и, в частности, об “имажинере”, предпринята попытка их описания, а также осмысления процессов, протекающих в современном обществе, и практического применения отдельных социологических конструкций как теоретических основ государственного управления. Предложено использовать результаты архетипических исследований в социальном управлении, как одно из направлений совершенствования государственного регулирования в сфере рекламы.

Ключевые слова: реклама, манипуляция сознанием, регулирование, рекламная деятельность, архетип, имажинер Дюрана.

GILBERT DURAND'S IMAGINAIRE AS AN ARCHETYPAL BASE FOR THE REGULATION OF ADVERTISING ACTIVITY

Abstract. The features of the application component archetypal advertising. The state regulation of advertising and its adequacy to modern challenges and threats through the use of archetypal approach to governance. The basic role of advertising in the Ukrainian society, which caused social anomie. Studied some of the theory of Gilbert Durand and in particular the “imaginaire” attempted their descriptions, as well as understanding the processes occurring in modern society, and the practical application of certain sociological structures as the theoretical principles of public administration. An archetypal use the results of research in social management as one of the areas of improvement of state regulation in the field of advertising.

Keywords: advertising, mind manipulation, management, advertising, archetype, Durand's imaginaire.

Постановка проблеми. Реклама в сучасному суспільному житті породжує соціально-політичні та духовні проблеми, рекламна діяльність створює нові виклики, певною мірою поглиблює кризовий стан суспільства. На думку американських дослідниць архетипів у рекламі Маргарет Марк та Керол С. Пірсонз Сейбрукського університету, яка до того ж очолює Центр архетипних досліджень і їх практичного застосування (CASA), “вперше за всю історію людства

загальні міфи почали здавати свої позиції, і місце загальних священних переказів зайняла реклама” [1, с. 322].

Відомий фахівець з проблем маніпуляції свідомістю соціолог С. Г. Кара-Мурза щодо реклами чітко відзначає, що “сьогодні головним засобом впливу на свідомість стала мова телебачення з особливим жанром — рекламою, головний сенс якої полягає саме в маніпулюванні свідомістю” [2, с. 116].

Практики-маркетологи для розуміння мотивації споживачів, виявлення їхніх прихованих потреб, а також маніпулювання споживачами “звертають увагу на сучасні наукові розробки в галузі психології, нейрофізіології, а також міфології і культурології” [2]. Застосування архетипів у рекламі — це використання їх позитивного потенціалу з метою отримання прибутку. При цьому існує “потік реклами, яка підкріплює негативний потенціал архетипу або його вияви на найнижчих рівнях” [1, с. 326].

Результати спеціальних досліджень американської компанії Brand Asset Valuator (BAV), яка здійснювала опитування 120 тисяч респондентів в 33 країнах, показали, що за умов, коли бренди компаній чітко відповідають певному архетипу, стабільно збільшується прибуток [1, с. 42]. Дослідження дії архетипної реклами, спрямованої на дітей і підлітків, показало, що в окремих випадках має місце “соціальний тиск” [1, с. 324]. Під впливом реклами людина втрачає можливість раціонального вільного вибору, бо її бажання програмується ззовні. Індустрія масової культури, до якої належить і реклама, стала, за визначенням С. Кара-Мурзи, “антигуманним інструментом влади”, що є “новим видом тоталітаризму” [2, с. 39].

Необхідність захисту дітей від негативного впливу реклами, захисту споживачів і певних соціальних груп від впливу окремих рекламних образів, упередження деформацій моральних засад стає нагальною потребою для суспільства. Це зумовлює необхідність формування адекватної

державної політики у сфері управління рекламною галуззю, активізації некомерційного громадського самоуправління, трансформації цільових складових у регулюванні рекламної діяльності, розширення взаємин та взаємодії з громадськістю в системі державного управління.

Український соціолог О. Донченко, яка відома своїми працями з теорії і практики архетипіки, стверджує, що поняттям “архетипу” і “його складною феноменологією вже давно опікуються філософи, психологи, соціологи, психіатри, політологи тощо... Феноменологію ірраціонального використовують рекламні і PR-технології” [4, с. 170]. Застосування архетипів у маніпулятивних технологіях нині є досить поширеним напрямом практичної діяльності, в тому числі у сфері реклами.

Як зазначає у своїх працях авторитетний український дослідник у галузі комунікативних технологій Г. Почепцов, в умовах, “коли суспільство стає інформаційним, і тепер з’являється інформаційна зброя, ... масова свідомість вимагає такої самої до себе уваги, як і свідомість індивідуальна. З цієї причини проблеми розроблення методів соціального управління ніколи не будуть сходити зі сцени” [5, с. 550].

Отже, якщо в рекламній діяльності використовується феноменологія ірраціонального та методи соціального управління, то наукові пошуки щодо адекватних механізмів державного регулювання цієї галузі без осмислення поняття “архетипу” не будуть достатньо ефективними. Проблема набуває особливої гостро-

ти з огляду на те, що в інтересах реклами та інститутів споживання в сучасних умовах відбувається експлуатація культурних цінностей, маніпулювання масовою свідомістю. Тож наука державного управління має сформулювати відповідні засади державної політики й у сфері реклами, які будуть адекватними трендам і викликам, що діють в сучасному суспільстві.

З іншого боку, розв'язання завдань децентралізації системи управління, розвитку громадського самоуправління і саморегулювання, у тому числі у сфері реклами, також вимагає залучення нового змістовного наповнення. Сучасні наукові досягнення базуються на міждисциплінарному підході. У темі, яка досліджується, є потреба в осмисленні не тільки базових понять державного управління, а й нових явищ і понять, серед яких таке актуальне на сьогодні поняття, як “архетип”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти державного управління у сфері реклами досліджувалися вітчизняними вченими в галузі державного управління, економіки, соціології, права, зокрема, слід відзначити праці Є. Ромата [14], Г. Почепцова [5].

Новим науковим напрямом у суспільних науках, у тому числі в державному управлінні, стала архетипіка, значною мірою завдяки дослідженням вітчизняних вчених, яких об'єднує українська школа архетипіки. Вагомим внеском у розвиток теорії архетипіки стали праці Е. А. Афоніна [13; 17; 18], О. А. Донченко [4; 7], О. В. Сушій [6] та ін., присвячені впливам архетипів на со-

ціальне життя та політику, а також менеджмент та державне управління.

Незважаючи на це, проблема використання архетипів як підґрунтя регулювання рекламної діяльності на сьогодні не вирішена, що визначило науковий інтерес до неї автора цього дослідження.

Формулювання цілей статті. Обґрунтування використання архетипних засад у регулюванні рекламної діяльності на основі дослідження методів і понять “соціології уяви” Жильбера Дюрана.

Виклад основних результатів дослідження. Дослідження проблематики державного управління кризь призму архетипіки особливо актуальне для вироблення адекватного розуміння відповідних соціальних явищ і взаємозв'язків, для осмислення державного управління в галузі реклами, як сфері соціального життя і засобу психологічного впливу на суспільство. Такий підхід сприятиме підвищенню дієвості державного управління в цій сфері. У контексті аналізу окреслених проблем “новий – архетипний – ракурс бачення проблем сучасного державотворення, публічного управління та державної політики потребує від дослідників чіткішого розуміння співвідношення усвідомлюваних і неусвідомлюваних компонентів психічних явищ та опанування способів їх оптимізації у соціальній дійсності” [6, с. 55].

Поняття архетипу розглядається як “те, що не враховується нашою раціональністю, але потужно управляє нами. Архетипи можуть спричинити хвороби душі й обумовлювати найпотужніший емоційний вплив на

інших. В архетипах закодоване людське життя з усіма сюжетами і рішеннями". Вони "є левою часткою психічного людини", в них "її історична досвідченість і безпорадність, зневіреність і впевненість, самотність і колективність, унікальність і стандартність, одиничність і вселюдськість" [7, с. 195].

Для вирішення завдань цього дослідження прослідкуємо основні положення теорії Жильбера Дюрана. Праці французького соціолога і дослідника форм та функцій Ж. Дюрана (1921–2012) перекладені на англійську, німецьку, іспанську, португальську, польську, румунську, корейську мови. Однак поки що не перекладені українською. В російськомовних наукових джерелах теорія Дюрана найповніше викладена, зокрема, у працях О. Дугіна, який вважає, що французький вчений "став першим соціологом, який приступив до розробки повноцінної "соціології глибин" або "соціології уяви" і досяг на цьому шляху надзвичайно важливих і значних результатів" [8, с. 81].

Дюран був послідовником свого наставника К. Г. Юнга, окрім якого серед його вчителів були Г. Башляр, А. Корбен, К. Леві-Строс, М. Еліаде, Ж. Дюмезіль. Теоретичні праці та ідеї наставників стали підґрунтям для розроблення інтегрованої теорії, яка включає узагальнену і розвинену соціокультурну топіку. Основні його ідеї й постулати нової наукової школи викладені у фундаментальній книзі "Антропологічні структури уяви" (вийшла в Парижі у 1960 р.).

Автор розвинув ідею Юнга про колективне несвідоме і ввів у науковий обіг ключове поняття "l'imaginaire",

(дослівно перекладається як уявлюваний, уявний, мнимий [9, с. 351]). Дугін у своєму викладенні теорії Дюрана використовує французький термін в російській транскрипції – "імажинэр" (далі "імажинер"). У праці Дюрана під ним розуміється первинна властивість, що одночасно складає:

- уяву як здатність (інстанція);
- те, що уявляється (уявне, яке штучно відтворюється через фантазію);
- того, хто уявляє (джерело появи фантазії);
- сам процес (уява як функція);
- щось, що є спільним і попереднім як для того, і другого, і третього (власне імажинер) [8, с. 85].

На відміну від класичної логоцентричної філософії, де в просторі логосу місце уяви другорядне, за Дюраном, уява – первинна, саме вона в процесі своєї роботи створює внутрішній вимір суб'єкта і об'єктів зовнішнього світу [8, с. 86]. Згідно з гіпотезою Дюрана імажинер – це єдине, що існує. "Наш світ" ("наш" означає тут причетний до суб'єкта, а "світ" – сукупність об'єктів) є результатом вільної гри уяви. Особова онтологія імажинера ґрунтується на тезі: єдине, що є, що існує – це "проміжне".

Розвиваючи цю ідею, Дюран ввів поняття "траект" (самостійний феномен, що знаходиться між суб'єктом і об'єктом), а також три антропологічні типи (діурн, драматичний і містичний ноктурн), які відображають глибинну підсвідому реакцію індивіда на смерть і обумовлюють поведінку в суспільстві.

Застосування концепції траекта в соціології представляє соціум як узагальнюючий соціальний траект. Стосовно психоаналізу, то концепт траекту представляє людину як траект колективного несвідомого. В обох ситуаціях чи то соціальна, чи то психологічна людина є функцією від чогось іншого, ніж вона сама, функцією від того, що само по собі не виявляється і залишається потенційним допоки не актуалізується людиною. Тому траект у Дюрана антропологічний “*trajet an thropologique*”. “Людина потрібна, щоб соціальна свідомість і колективне несвідоме змогли через неї відбутись, виявитись, статись саме так, як слова, морфеми, синтаксис та ін. потрібні для мови, щоб відбутись, хоча мова ніколи не тотожна їм” [8, с. 87].

Міфос є зміст імажинера. Зміст уяви Дюран поділяє на три великі групи міфів, архетипів, символів і сюжетів та на два режими (денний або “діурн” і нічний або “ноктюрн”). Три групи – це героїчні, драматичні і містичні міфи. Міфос у Дюрана – це структурована сукупність архетипів і символів, що відображає властивості уяви, які притаманні йому від самого початку [8, с. 88].

Реклама, як сфера суспільного життя, є об’єктом державного управління. І саме як сфера суспільного життя потребує від державного управління не стільки прямої дії, скільки залучення до участі в управлінні громадськості, активізації самоуправління, що зумовлюється прискоренням процесів децентралізації, розвитком громадянського суспільства, розширенням сфери соціальної активності населення. Вод-

ночас рекламна діяльність як об’єкт державного управління є не тільки підприємницькою, а й інформаційною, що, своєю чергою, вимагає комплексних підходів до державного регулювання цієї сфери з метою забезпечення балансу інтересів суспільства і рекламного бізнесу, захисту прав і законних інтересів споживачів реклами. Важливою особливістю такого регулювання є також поєднання системи державного регулювання з саморегулюванням у рекламній сфері.

У сфері рекламної діяльності в Україні відносини в середині трикутника “держава – бізнес – громадськість” поки що не вибудовані в гармонійну систему управління. Кожен елемент за досить короткий в історичному розумінні період свого становлення (початок його датується 1991 р.) формувався і розвивався (чи навпаки не розвивався, як, зокрема, громадська активність) переважно в ринковій парадигмі, в умовах лібералізації економічного життя. Як наслідок, центр ваги у фактично діючій на сьогодні системі знаходиться в галузі “бізнес”, де за вказаний період стрімко зросла і продовжує свій розвиток потужна індустрія. Активна рекламна спільнота сформувала розвинене самоуправління і саморегулювання, яке стало “агентом впливу” на державне управління і регулювання. Проте участь громадськості у зовнішньому контролі й регулюванні рекламної діяльності непропорційно низька, формування адекватної демократичної системи контролю залишається питанням невирішеним. Тож нині “трикутника” фактично не існує, а з двох практич-

но паралельних векторів “рекламний бізнес” і “держава” активніше розвивається перший.

Водночас соціально-економічні проблеми в суспільстві загалом вимагають перенесення центру ваги на рівень громади з відповідним перерозподілом повноважень і відповідальності. Як зазначає В. Б. Авер'янов, “нині ситуація істотно змінилася: обсяг державного управління кардинальним чином збузвився” [10, с. 244].

Суспільство кінця ХХ – початку ХХІ ст., так званого періоду постмодерну, переживає системну кризу. Серед виявів кризового стану – соціальні аномії. Для України такий стан, як визначено в проекті Концепції гуманітарного розвитку на період до 2020 р. (проект підготовлений в установах Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України під загальним керівництвом віце-президента НАН України академіка НАН України В. М. Гейця, на сьогодні Концепція ще не прийнята), є наслідком процесу неефективної модернізації українського суспільства, який “призвів до певних проявів морально-етичної та правової аномії. До того ж дедалі виразнішою стає тенденція до скорочення участі держави в підтримці програм, пов'язаних з гуманітарним розвитком, і як наслідок – зменшення її впливу на формування життєвих цінностей і орієнтацій населення” [11, с. 4].

Згідно з одним із визначень соціальної аномії, що найбільш відповідає темі цього дослідження, це такий стан свідомості, “за якого відчуття соціальної згуртованості – рушійна сила моралі індивіда –

слабішає або повністю руйнується” [12]. В таких умовах традиційні підходи до наукових досліджень проблем державного управління, зокрема його децентралізації, мають доповнюватися новими теоретико-методологічними завданнями, серед яких зростає роль опису явищ соціального світу, їх інтерпретація [13, с. 13]. Архетипіка в державному управлінні створює можливості для запровадження нового інструментарію реалізації державної політики. Наприклад, ґрунтуючись на характеристиках режимів і груп у середині імажинера, а саме на групі героїчних міфів, що формують “режим діурна” або “денний режим”, в основі якого лежить операція розподілу (в міфології, історії, соціумі, культурі, розумовій діяльності), можна обґрунтувати розподіл напрямів у регулюванні реклами. Слід відокремити напрям, в якому реклама виступає об'єктом інформаційних відносин і складовою гуманітарної сфери, від другого напрямку, де вона виступає як вид економічної діяльності, метою якого є отримання прибутку.

За Дюраном, режим діурна в своїй світовій складовій пов'язується з очищенням, як світлий день від темряви. В основі героїчного міфу лежить ідея смерті і боротьби з нею, протистояння їй. На сьогодні інформаційне протистояння є питанням рівня життя і смерті, національної безпеки. Отже, треба боротися, розірвати баланс звичного буття, піднятися, зайняти вертикальне положення.

Одним із засобів подолання інформаційних загроз є освіта. Зокрема, саме про це йдеться у проекті

Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (далі — Концепція). Оцінюючи стан гуманітарного розвитку, як такий, що характеризується поєднанням суперечливих та іноді протилежних за спрямованістю процесів, автори Концепції відзначають, що “внаслідок низького рівня медіаграмотності населення України, недостатньої сформованості у нього вмінь і навичок свідомого, вибіркового споживання інформації, відсутності належного психологічного імунітету до впливу маніпулятивних технологій у міру розширення сфери електронної комунікації загострюється проблема захисту громадян, передусім дітей і молоді, від інформаційної продукції, що негативно впливає на психічний і фізичний стан людини, її інтелектуальний і моральний розвиток... Усе це вимагає, з одного боку, вдосконалення законодавства, що регулює відносини в інформаційній сфері, а з другого — кардинального підвищення медіакультури українського суспільства, що, в свою чергу, зумовлює нагальну потребу організації медіаосвіти дітей і дорослих” [11, с. 7].

Кризовий стан гуманітарної сфери поглиблюється також тим, що “освітню функцію” бере на себе реклама. Вона відіграє “велику освітню (навчальну) роль”, “сприяє поширенню знань з різних сфер людської діяльності, прищеплює споживачам певні практичні навички. З рекламних послань їх одержувачі можуть отримати різноманітну інформацію... Дія реклами реалізується, як відомо, шляхом впливу на психологію людини” [14, с. 56–57]. При

цьому реклама масово поширює не тільки потрібні знання і прищеплює не тільки корисні звички, а й відповідь громадськості. Громадськість стала суспільством споживачів, і такий стан не тільки в цій вузькій галузі. Населення країни стало об’єктом всеохоплюючої масової маніпуляції у політичних і комерційних цілях. Для впливу на свідомість і поведінку використовуються національні культурні та духовні цінності, ментальність і архетипи, а відповіді або віддачі (вірніше було б відсічі) поки що немає.

Академік М. Жулинський, висловлюючи свою стурбованість тим, що до цього часу Концепція не прийнята, підкреслив: “Ми в Україні недооцінюємо фактор культури. Я був ініціатором у 1993 році прийняття Концепції гуманітарного розвитку України. І до сьогодні Україна так і не прийняла цю концепцію... Ми не зуміли сформувати консолідоване суспільство, не зуміли подати ті ціннісні орієнтації, які потрібні для сьогоденної людини” [15]. Майже сто років тому в своїй “Філософії нерівності” цю тезу довів видатний політичний і релігійний філософ М. Бердяєв: “Не в політиці і не в економіці, а в культурі здійснюються цілі суспільства. І високим якісним рівнем культури вимірюється цінність і якість громадськості” [16].

Отже, завдання прийняття в Україні продуманої, системної, послідовної гуманітарної політики є на сьогодні одним із найважливіших питань у соціально-гуманітарній сфері, вирішення якого створить засади для формування демократичного, консолідованого суспільства.

Реалізація положень Концепції, беззаперечно, служитиме розвитку інформаційного суспільства і сприятиме соціально-культурній активізації громадянина та громадянського суспільства, у тому числі розвитку громадського саморегулювання в рекламній сфері.

Громадськість в так званих розвинених країнах активно реагує на рекламні “зловживання”. У вітчизняній літературі описані приклади успішної боротьби різних громадських організацій проти експлуатації в рекламі тем сексу, насильства тощо. [14]. Активність західноєвропейської громадськості виявляється не тільки щодо реклами, для цього суспільства загалом характерний ініціативний тип особистості. Об’єктивним і наочним свідченням високого рівня розвитку політичної і правової свідомості стали недавні події в Західній Європі, коли заходи урядів з економії на освіті, охорони здоров’я, утримання житлово-комунального господарства викликали обурення населення, масові акції протесту.

У наших умовах, коли так званий період трансформації став перманентним, залишаються невирішеними глибокі соціально-економічні проблеми, криза в культурі та духовній сфері, перед наукою стоїть завдання пошуку адекватних методів дослідження суспільства. Українське суспільство, яке одночасно переживає трансформації в усіх сферах життя, і до того ж фазовий перехід від суспільства Модерну до суспільства Постмодерну, потребує від дослідників вироблення нових соціальних методів і критеріїв, які

мають відповідати новим умовам і новому об’єкту дослідження. Тож дослідження нового постсуспільства має здійснювати нова соціологія, яку О. Дугін називає постсоціологією [8, с. 546].

Ця думка підтверджується і в дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема, у працях Е. Афоніна, що “сучасне постмодерне суспільство, на відміну від традиційного, спрямоване на трансформацію взаємодії суспільства та держави, яка, у свою чергу, забезпечується створенням нових форм впливу людей на державно-управлінські процеси й відповідно їх участю в громадсько-політичному житті суспільства” [17, с. 5].

Зміни, що відбуваються нині у глобальному середовищі, і зміни в українському суспільстві увиразнили перед державою “необхідність створення реальних умов для ініціативної соціально-політичної активності громадськості” [17, с. 8].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Е. Афонін обґрунтував у своїх дослідженнях, що “у сучасній соціологічній науці відбувається фактична глобальна трансформація, що стимулює зміну основних категоріальних характеристик, що зумовлює перемену уявлень про загальне та одичне. Об’єктивно настав час зміни парадигми соціально-історичного розвитку” [18, с. 175].

Положення теорії Дюрана дають можливість осмислити неоднозначні і складні процеси, що протікають в сучасному суспільстві. Відношення до Постмодерну, з яким доведеться зіштовхнутися усім суспільствам, не може базуватись тільки на класич-

них положеннях соціальної теорії. Сучасна наука має осмислити умови Постмодерну для розуміння процесів і вироблення адекватних прогнозів.

У цьому дослідженні осмислено окремі положення однієї з численних наукових праць Жильбера Дюрана, праці якого виходять за межі традиційної соціології і до теперішнього часу є об'єктом досить обмеженого інтересу дослідників у країнах СНД, про що свідчить відсутність перекладів його праць. На матеріалах досліджень теорії імажинеру О. Дугінім представлено досить загальну характеристику теорії імажинеру і кризь неї розглянуто процеси, що протікають в українському соціумі, зокрема у сфері реклами.

Реклама як соціальне явище в сучасних умовах відіграє помітну роль у загостренні соціальних суперечностей, у тому числі пов'язаних із засобами масової інформації, впливом інформаційно-комунікаційних засобів на масову свідомість, так званіми конскієнтальними війнами (війни, які розгортаються насамперед у свідомості). Тож розгляд стану регулювання рекламної діяльності кризь призму архетипіки дає підстави для висновку, що використання архетипів, як засад соціального управління і використання їх в регулюванні рекламної сфери, сприятиме вдосконаленню державного управління та активізації громадської активності, формуванню реального самоуправління і саморегулювання.

Прикладне значення викладеної в цій статті концепції визначається можливістю застосовувати результати архетипних досліджень у соціаль-

ній інженерії з метою трансформації соціологічних знань, у соціальні програми та проекти, зокрема у сфері гуманітарного розвитку.

Результати дослідження дають підстави для подальших звернень до праць Ж. Дюрана (дослідження хоча б англomовних перекладів його робіт) для осмислення нових соціологічних і гносеологічних конструкцій, розуміння умов Постмодерну, пошуку відповідей на сучасні виклики і по можливості розроблення прогнозів у сфері, пов'язаній з безпосередніми науковими інтересами автора щодо державного управління і регулювання реклами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Марк М.* Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипа / М. Марк, К. Пирсон; пер. с англ.; под ред. В. Домнина, А. Сухенко. — СПб.: Питер, 2005. — 336 с.
2. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием. Век 21-й / С. Г. Кара-Мурза. — М.: Алгоритм, 2013. — 432 с.
3. *Иващенко А.* Теория архетипов и практика брендинга [Электронный ресурс] / А. Иващенко // Библиотека маркетолога. — Режим доступа: http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/brand/inner_motivation.htm
4. *Донченко О.* Архетипы — спільне в нашому житті (розпізнавання архетипів як шлях до унікальності) [Електронний ресурс] / О. Донченко // Психологія особистості. — 2011. — № 1. — С. 170–181. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ro_2011_1_23
5. *Почепцов Г. Г.* Имеджелогия / Г. Почепцов. — [6-е изд., стер.]. — М.: СмартБук, 2009. — 575 с.

6. *Суший О.* Неусвідомлювані форми соціально-психологічного мислення: до питання методологічних засад архетипіки / О. Суший // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр. — Х.: ДокНаукДержУпр. — Спец. вип. — Березень, 2015. — С. 55–59.
7. *Донченко О.* Вступ до “Архетипового менеджменту” / О. Донченко [Електронний ресурс] // Психологія особистості. — 2012. — № 1. — С. 195–203. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ро_2012_1_23
8. *Дугин А. Г.* Социология воображения. Введение в структурную социологию / А. Г. Дугин. — М.: Академ. проект; Трикста, 2010. — 564 с.
9. *Французько-український словник* / укл. О. О. Андрієвська і Л. А. Яворовська. — Editions P.I.U.F. — Paris, 1994. — 792 с.
10. *Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право* / [В. Б. Авер'янов, В. А. Дерезь, А. М. Школик та ін.]; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К.: Юстиніан, 2007. — 288 с.
11. *Проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.irf.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1014%3A1&catid=38%3Apub&Itemid=65&lang=uk
12. *Туркиашвили Ш. А.* Понятие аномии и попытки его модификации [Электронный ресурс] / Ш. А. Туркиашвили, В. Е. Горозия // Человек: соотношение национального и общечеловеческого. Вып. 2: Сб. материалов междунар. симпозиума (г. Зугдиди, Грузия, 19–20 мая 2004 г.); под ред. В. В. Парцвания. — СПб.: Санкт-Петербургское филол. о-во, 2004. — Режим доступа: <http://anthropology.ru/ru/text/turkiashvili-sha/ponyatie-anomii-i-roryutki-ego-modifikacii>
13. *Афонін Е.* Теоретичні та методологічні аспекти розвитку української школи архетипіки / Е. Афонін, А. Мартинов // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр., берез., 2015. — Х.: ДокНаукДержУпр. — Спец. вип. — С. 13–18.
14. *Ромат Є. В.* Трансформація моделі державного управління рекламною діяльністю у перехідних умовах: монографія / Є. В. Ромат. — К.: Вид-во НАДУ, 2003. — 380 с.
15. *Як би у нас діяла Концепція гуманітарного розвитку, ми не мали б проблем на Сході* / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-society/1653297-yakbi_u_nas_diyala_kontseptsiya_gumanitarnogo_rozvitku_mi_ne_mali_b_problem_na_shodi_gulinskiy_1932387.html
16. *Бердяев Н.* Философия неравенства. Письмо тринадцатое о культуре [Электронный ресурс] / Н. Бердяев. — Режим доступа: <http://www.vehi.net/berdyaev/neraven/13.html>
17. *Афонін Е. А.* Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. — К.: Центр сприяння інституційному розв. держ. служби, 2006. — 160 с.
18. *Афонін Е. А.* Суспільний розвиток від Різдва Христового = Social development AD / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов; пер. з укр. В. В. Кухтіна / Укр. Т-во сприяння соц. інноваціям, Атлантична рада України, Від. інформ.-бібл. забезпечення апарату ВРУ. — К.: Парлам. вид-во, 2000. — 312 с.

Филиппова Мария Константиновна, аспирант, обучающийся по профилю “*Политические институты, процессы и технологии*”, ассистент кафедры теории и истории российского и зарубежного права, ФГБОУ ВПО “*Владивостокский государственный университет экономики и сервиса*”.

Філіппова Марія Костянтинівна, аспірант, який навчається за профілем “*Політичні інститути, процеси і технології*”, асистент кафедри теорії та історії російського і зарубіжного права, ФГБОУ ВПО “*Владивостоцький державний університет економіки і сервісу*”.

Maria Konstantynovna Filippova, graduate student enrolled in the profile “*The political institutions, processes and technologies*” Department of Theory and History Assistant Russian and foreign law, VPO “*Vladivostok State University Economics and Service*”.

АРХЕТИПИЧЕСКОЕ КОДИРОВАНИЕ ПУБЛИЧНО-ВЛАСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются современные социокультурные основы государственно-правового развития. Анализируются психосоциокультурные особенности социально-политической организации общества в данных ему пространственно-временных условиях, а также обеспечивающие устойчивость организации базовых институций, качественные свойства которых способны сохраняться в условиях трансформации. В статье представлена модель анализа социокультурной обусловленности государственно-правового развития, имеющая ряд уровней, а более детально рассматривается архетипический уровень (нравственно-когнитивные интуиции, архетипические коды, образы, символы, базовые сценарии и форы политической активности). Рассматриваются ведущие доминанты кодирования общественных отношений.

Ключевые слова: архетипы, государственное управление, политический процесс, политико-правовая организация общества, публично-властные отношения, социокультурные факторы.

АРХЕТИПІЧНЕ КОДУВАННЯ ПУБЛІЧНО-ВЛАДНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті розглядаються сучасні соціокультурні основи державно-правового розвитку. Аналізуються психосоціокультурні особливості

соціально-політичної організації суспільства в даних йому просторово-часових умовах, що забезпечують стійкість організації базових інституцій, якісні властивості яких здатні зберігатися в умовах трансформації. У статті подано модель аналізу соціокультурної обумовленості державно-правового розвитку, що має низку рівнів, а більш детально розглядається архетипний рівень (морально-когнітивні інтуїції, архетипічні коди, образи, символи, базові сценарії і фори політичної активності). Розглядаються провідні доміанти кодування суспільних відносин.

Ключові слова: архетипи, державне управління, політичний процес, політико-правова організація суспільства, публічно-владні відносини, соціокультурні фактори.

ARCHETYPAL CODING PUBLICLY-IMPERIOUS MANAGEMENT

Abstract. The article deals with the socio-cultural foundations of the modern state and legal development. Psihosotsiokulturnye analyzes the features of the socio-political organization in the data it spatio-temporal conditions, as well as to ensure the stability of the organization of the basic institutions, quality properties are able to be stored in the conditions of transformation. As part of the article is given a model analysis of the socio-cultural conditioning of state-legal development, which has a number of levels, as discussed in more detail archetypal level (moral and cognitive intuition archetypal codes, images, symbols, baseline scenarios and the odds of political activity). Considered the leading encoding dominant social relations.

Keywords: archetypes, governance, political process, political and legal organization of society, the public relations of power, socio-cultural factors.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

Постановка проблемы. Правовые институции, их режимность взаимодействия. Данные факторы и представления являются по своей сути безличными, наиндивидуальными и в то же время переживаемыми и проживаемыми всеми членами исторически сложившейся общественной системы.

В современных политико-правовых исследованиях вполне устоявшимся является теоретическое положение о том, что в процессе усвоения инокультурного юридического опыта, заимствования политических и правовых институтов требуется поиск общих, однокорен-

ных культурных оснований, сходных социально-правовых и этнополитических архетипов [5, с. 107]. “Покуда новая культура окончательно не “прорастет”, не завоеует социальное пространство, не приобретет нормативные и институциональные характеристики, не станет настоящим духовным (неформальным) императивом человеческого поведения, — никакие технологические или организационные изменения не впишутся органично в общественную реальность. Потому-то, в частности, “рынок, демократия и право” — лозунг наших перемен — могут остаться для России бессмысленным или содержательно извращенным знаковым рядом, если... для них нет подкрепления в том опорном духовном субстрате” [1, с. 70].

Чем больше социально-правовое взаимодействие структурируется и регулируется на основе переплетения правокультурных (архетипических) образов, представлений, идей с конкретными условиями и факторами, получая свое институционально-правовую фиксацию, прежде всего, на уровне общих политических и юридических принципов развития общественного порядка, тем больше общество приобретает чувство уверенности, национального и политического единства, упорядоченность и стабильность своего жизненного мира [10, 102]. Например, в рамках правовой регламентации общественных отношений “законодатель, “творец” правовой нормы. Должен иметь в голове образ правопорядка, прежде чем он приступит к осуществлению правотворческих задач; правоприменитель должен располагать за-

ранее установленной, хорошо ему известной нормой. Прежде чем он задастся целью привести то или иное отношение в должный порядок”, — отмечает по этому поводу Г. В. Мальцев [2, с. 27]. Как видно, все стадии взаимосвязаны, переплетены и восходят к общему правокультурному ядру нации.

Анализ последних исследований и публикаций. В современной литературе можно выделить достаточное количество работ направленных на реконструкцию правовых оснований тех или иных феноменов политико-правовой, социально-экономической и духовной жизнедеятельности общества. Как правило, в поле научной рефлексии актуализируется поиск социогенной матрицы, соответствующей определенному обществу, группе, социальному слою, которая характеризует различия в установках, поведенческих ориентирах, интересах и потребностях, ценностного мира и мировоззрения [7, с. 56]. В целом традицию исследования основ государственно-правового развития можно сгруппировать по четырем основным направлениям. Во-первых, это группа исследователей, которые анализируют политический и правовой процесс развития в структурно-функциональном плане, к таковым следует отнести работы таких авторов, как Г. Алмонд, К. Дойч, Э. Дюркгейм, Д. Истон, Г. Кельзен, К. Маркс, Р. Мертон, Т. Парсонс, П. Сорокин и др. Во-вторых, это концептуальные версии, акцентирующие внимание на институционально-нормативном кодировании государственно-правового развития принадлежащие перу таких авторов, как Х. Арндт,

М. И. Байтин, И. Н. Гомеров, А. Ф. Малый, Д. Норт, Дж. Уоллис, В. Е. Чиркин и др. В-третьих, это политические, социологические и государствоведческие учения, ориентирующие на понимание государственно-правового развития как сложной и динамической системы публично-властных отношений. Такой подход к трактовке представлен в работах Н. Н. Алексеева, П. Блау, В. Ю. Верещагина, Н. Лумана, Г. В. Мальцева, Л. С. Мамута, В. А. Подорога, О. Хархордина, Э. Юнгера и др. Наконец, в четвертой традиции политико-правовое развитие задается либо определенным типом политической рациональности (Дж. Агамбен, М. Вебер, П. Бурдьё, К. Крауч, М. Фуко и др.), либо социально-психологическими установками (Б. де Жувенель, И. А. Ильин, М. Н. Коркунов, Л. И. Петражицкий, И. Л. Солоневич и др.), либо массовым политическим образом государственно-правовой реальности (реального или виртуального), доминирующими представлениями, симулякрами, архетипическими предрасположенностями общества и т. п. (Ж. Бодрийяр, Д. В. Иванов, И. А. Исаев, Ю. Эвола, М. Элиаде, Ж. Эллюль и др.), организующие социально-политическую мыследеятельность актеров и процессы институционализации публично-властного пространства. Кроме того, целый ряд современных исследований в последнее время посвящены государственно-правовой эволюции, развитию различных форм политико-правовой организации, отдельных властных институций и практик в рамках конкретной социокультурной среды.

Однако эти фундаментальные разработки, теоретико-методологические новации, сформулированные тренды развития публично-властных отношений довольно редко подвергаются анализу действующих государственно-правовых систем и перспектив их трансформации с учетом социокультурного кодирования их эволюции. Все это требует комплексного исследования оснований государственно-правового развития с учетом социокультурных факторов и направлений ее трансформации.

Формулирование целей статьи.

С учетом анализа и теоретико-методологических разработок, можно утверждать, что целью данной исследовательской работы, является рассмотрение процессов трансформации современной (постсоветской) государственности, равно как и правовой культуры общества, которая имеет свою специфику и закономерности. Несмотря на все катаклизмы и исторические повороты в их развитии политико-правовая эволюция протекает с учетом, в соответствии с собственной “матрицей развития” и особенностей отечественной культурной модели, поддерживаемой неосознанными культурными кодами (архетипами), определяя тем самым отношение личности к праву и иным явлениям социально-юридической действительности, поведенческо-правовую и психолого-правовую самореализацию индивида [6, с. 35]. Данная теоретико-методологическая ориентация в исследовании правовой культуры общества основана на системном анализе всех факторов и закономерностей развития конкретной правокультурной среды. При

этом главным становится анализ поведенческих образцов (культурных моделей) и клеше, а также стереотипов мышления, характерных для представителей определенной культуры [1, с. 49]. В этом контексте справедлива позиция Сепира, которую он озвучил на конгрессе Британской ассоциации этнографов, согласно которой культура на социально-психологическом уровне навязывает определенные стили мышления и поведения, включая типичные ритуалы и символы, даже позы и жесты [3, с. 49–50].

Изложение основного материала. Чрезвычайно важной задачей для современного обустройства политико-правовой сферы, равно как и экономической, культурной, духовно-нравственной, становится реконструкция инвариантных моделей и институций, технологий и средств социально-правовой организации [9, с. 31]. Не менее важным, впрочем, остается и вопрос о том, что действительно подвергается качественному изменению, на основании чего они протекают и для каких целей осуществляется ресурсная и организационно-административная поддержка последних. Несомненно, в обществе как взаимосвязанной совокупности, системе отношений могут проявляться и развиваться те или иные свойства индивидов, которые в повседневной практике не раскрываются вовсе или раскрываются частично.

Главное в том, что никаких новых свойств национальной психологии жизнедеятельность общества не может породить, она может лишь способствовать более или менее пол-

ному выявлению того, что в этой психологии есть изначально [8, с. 409]. В этом контексте актуальность и востребованность исследований национальных доминант политико-правового развития российского общества, которые стали определяющими для государственно-правовой традиции и продолжают оказывать достаточно значимое влияние на организацию социально-правового и этнополитического взаимодействия государства, общества, личности и на сам ход модернизационных процессов, трудно переоценима. Кроме того, формирование оптимальной модели функционирования государства и права, их развитие и совершенствование зависит в конечном итоге от того, насколько данная национальная модель будет приспособлена к требованиям современных вызовов и условий, относительно открыта общемировым перспективным инновациям, но в тоже время черпать свою идентичность (“национальную самость”) и стабильность в отечественной государственно-правовой традиции. В силу этого одной из приоритетных задач является сохранение своих (национальных) архетипических доминант (культурных кодов) политико-правового развития, защиты своих глубинных национальных интересов, восстановления и воспроизводства идентичности нации, сопровождающиеся необходимостью создания адекватной последним общенациональной идеологии и реализации соответствующей правовой политики.

Следует отметить, что архетипические темы и сюжеты в развитии политического процесса и публич-

но-властного управления можно выявить и выделить, как неизменные доминанты конкретно-исторической трансформации последних, присутствующие на всех этапах социокультурной трансформации, несмотря на различные повороты в эволюции общественной системы. Несмотря на то, что конкретное содержание публичного управления и политического процесса в целом, их институционально-нормативная конфигурация, процессуальные и деятельностные аспекты могут сильно вибрироваться, тем не менее, архетипическая форма их развития сохраняется и воспроизводится из поколения в поколение.

В теоретико-практическом плане, возникает вопрос о соотношении архетипического кодирования правокультурного развития и непосредственно политико-правового опыта нации, складывающегося из внутреннего правового и политического процесса, а также в контексте сравнительно правовых исследований, т. е. теоретических доктрин и непосредственной практики реализации. Отвечая на вопрос соотношения архетипа и конкретного опыта, К. Юнг отмечает, что существует системная взаимосвязь между ними.

Иначе говоря, подобное взаимодействие представляет собой систему обратной связи — повторяющийся опыт формирует определенные бессознательные (коллективные) факторы и доминанты взаимодействия, которые становятся архетипическими структурами или культурными кодами (архетипами) развития народной души (структуры психики) и деятельности (формы и модели взаимодействия). В тоже время

эти архетипические структуры влияют на наши представления и опыт, стремясь организовать их в соответствии с уже существующими моделями (например, модели восприятия и оценки взаимодействия в системе личность — общество — государство, что и формирует неповторимость и специфичность национальных политико-правовых процессов, влияет на кристаллизацию определенного цивилизационного типа государства, правовой системы и т. д.).

Из этого теоретического положения можно сделать ряд практических выводов, имеющих существенное значение для темы исследования:

– во-первых, архетипические структуры и модели — это кристаллизация политико-правового и управленческого опыта с течением времени, фиксирующие базовые сценарии юридического и политического мышления, режимность взаимодействия между личностью, обществом и государством, формообразующие тенденции в институционально-правовой организации социума;

– во-вторых, данные структуры и модели сосредотачивают опыт в соответствии с врожденными схемами и санкционируют последующий опыт, “делают” право, власть, политику, управление сопричастным бытию культуры, национальному мироощущению и самосознанию, а также направляют развитие правовой жизни общества в соответствии с архетипическими образами и доминантами;

– в-третьих, образы, представления, система ценностей и оценочных характеристик, происходящие из архетипических структур, вовлекают нас в поиск аналогий в окружа-

ющем мире. Взаимодействие между этими врожденными структурами и окружающей нас политико-правовой действительностью приобретает положительное или отрицательное (правовой нигилизм, правовая аномия и т. п.) значение в зависимости от того, насколько удачно, адекватно соответствие между ними.

Отметим еще одно важное теоретико-методологическое замечание, которое делает К. Юнг. Так, с его точки зрения теория архетипа предполагает две исследовательские стратегии. Во-первых, исследование архетипов может идти по пути вниз и тогда в поле научной рефлексии входят вопросы этнологии и биологии, ставящие целью познание — что значит быть человеком. Во-вторых, исследование архетипических структур направлено на реконструкцию и анализ мира духовности, это анализ восходящий вверх, т. е. что есть человеческая организация.

Таким образом, эвристическая ценность понятия архетип заключается в том, что в нем отражаются исторически сложившиеся, наиболее влиятельные и устойчивые структуры национального сознания, чувства, поведения. В связи с этим он высвечивает социально-культурные условия, создающие мотивы поведения, а также опосредует систему представлений и стиль мышления людей. Неслучайно, исследуя специфику и закономерности эволюции конкретного общества (этнической группы), тенденции институционального оформления социально-экономических, политических, правовых и иных взаимодействий многие ученые ссылаются на национальный характер.

При этом, содержательно раскрывая сущность этого абстрактного понятия, отмечают, что в его основе лежит некоторый устойчивый набор образов, символов, идей и т. д. Причем появление в сознании каждого носителя культуры этих символов, идей, образов приводит в движение всю связанную с ними гамму чувств, эмоций и когнитивных готовностей, являющихся импульсом к более или менее типичному действию, взаимодействию.

Отсюда полагается, что архетип передается человеку по наследству, в качестве культурного кода (искусственного по своей природе, в отличие от природного — генетического кода, регулирующего взаимодействие в природной среде) от предыдущих поколений, существует в его сознании на невербальном уровне. В свою очередь ценностная структура личности “погружена” в ее архетипы, а те элементы, которыми личность соприкасается с окружающим миром — “типичные действия” — и составляют ее этнический (национальный) характер, лежащий в основании характера индивидуального. Следовательно, делает вывод К. Касьянова, архетип неразрывно связан с ментальностью, с процессами социализации, выступая основанием и перспективой развития культуры, т. е. неотделим от исторического процесса. Он первичен и по отношению к социализации индивида, и к процессам институционализации, поскольку архетипические коды культуры “требуют” своего закрепления в символизации и социальных институтах.

Взятый в соотношении с правовой культурой общества архетип

сохраняет неповторимость государственно-правовой традиции при всех, казалось бы, глобальных трансформациях юридико-политической организации общества. Он существенно влияет на адаптацию внешних политических и юридических институтов к национальной системе условностей, образов, неформальных правил и моделей поведения и взаимоотношения.

Следовательно, правовым архетипом является осознанный и преемственно воспроизводящийся из поколения в поколение первичный правовой и политический идеал, возведенный посредством духовно-нравственных норм и приоритетов в правокультурный или социально-политический канон развития, обуславливающий ценностную систему и социально-правовой кодекс (типизированный шаблон) социально-правового взаимодействия в системе личность—общество—государство. При этом этот первичный правовой идеал передается от одного поколения к другому в качестве неосознанного праидеала властно-правовой организации общества, принимающего активное участие в формировании и организации государственно-правовой жизни общества в соответствии с новыми потребностями и задачами.

В свою очередь, привлечение категории “архетип” в контекст современных политических и юридических исследований имеет достаточно высокий эвристический потенциал, поскольку способствует выявлению и анализу: во-первых, социокультурных факторов, обеспечивающих устойчивость национальной государственно-правовой традиции, меха-

низмов преемственности в государственно-правовой эволюции нации; во-вторых, душевно-эмоционального склада, имеющего свое содержательное выражение в строе чувств, мыслей, верований, убеждений, ценностей; в-третьих, культур цивилизационных пределов и перспектив тех или иных институциональных новаций в государственно-правовой организации общества.

Обобщая практику государственно-правовой трансформации постсоветских государств можно выделить несколько стратегий качественного изменения политико-правовой организации. Причем данные трансформационные стратегии представляют несколько политико-идеологических проектов обновления российской правовой системы. Первая стратегия отражает направленность всей правовой политики государства, равно как и всех общественных институтов, на развитие и институционализацию универсальных ценностей либеральной демократии. Трансформационный вектор в данном случае направлен на копирование западно-европейского образца социальной, политической, правовой и экономической организации. В контексте данного трансформационного проекта всякая традиционная идентичность граждан, национальная система ценностей, аксиомы правового сознания, доминанты развития правовой культуры общества нивелируются и замещаются теоретически сформулированными западными идеалами, интерпретируемыми в качестве универсальных, общечеловеческих. Вторая стратегия направлена на адекватную фиксацию на

институционально-правовом уровне правокультурных форм и моделей взаимодействия, исторически сложившихся в системе личность – общество – государство, на охрану духовно-нравственных и иных культурных доминант в развитии общественного единства и порядка.

Общие выводы. Насколько бы масштабными не были трансформационные процессы, влекущие за собой формирование новых публичных институтов, становление новейшей нормативно-структурной конфигурации, обуславливающих и новые принципы легитимации, в конечном итоге они приводят к тому, что “новоиспеченные” институциональные режимы либо приспосабливают к себе традиционные формы и способы социально-правового взаимодействия, либо вообще полностью усваивают последние, не меняя принципиально сам характер и содержание этих процессов, либо новый институциональный порядок вообще искажается до неузнаваемости, сталкиваясь с традиционным контекстом.

Таким образом, любая эволюция правой культуры общества располагается, протекает в определенных, архетипически заданных пределах. Восприятие нового политико-правового или институционального опыта, получаемого нацией в те или иные переходные (трансформационные) периоды осуществляется сквозь призму преемственно-воспроизводимых эмоционально-психологических готовностей и когнитивных клише, адаптируются и применяются согласно сложившемуся стилю правового мышления, воспроизводятся в практике (в повседневном правовом

поведении граждан) в соответствии с базовыми формами, режимами и моделями социально-правового взаимодействия. Поэтому существующую правовую реальность, более того правовую культуру общества нельзя рассматривать как результат только рационально-волевых усилий, причем какого-то одного поколения. Она формируется и развивается вместе с формированием и развитием общества, имеет схожие закономерности, принципы и специфические черты. Следует каждый этап развития правовой культуры рассматривать как относительно самостоятельный, цельный (в социокультурном смысле) этап развития общества, с другой стороны, следует констатировать целостность национально-правовой эволюции, поддерживаемой архетипическим ядром (правокультурными кодами и доминантами развития) общественной системы, несмотря на все неожиданные повороты в исторической судьбе национального государства и права.

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований. Представленный анализ основ архетипического кодирования публично-властного управления позволяет в дальнейшем осуществить комплексное рассмотрение специфики (современные классические, нетипичные, смешанные формы и технологии властно-управленческой деятельности) социокультурной легитимации национальных политических институтов, влияние формальных и неформальных (теневых, внеправовых, скрытых и др.) факторов на трансформацию современной публично-властной организации и

эволюцию идейно-государственной доктрины, конкретно-историческое функционирование публично-властных институтов. На основании этого следующим необходимым шагом является формулирование приоритетов государственной политики в сфере устойчивого развития публично-властной организации в XXI веке и осуществить политическое моделирование проектов социально-политической интеграции на национального политического пространства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ —

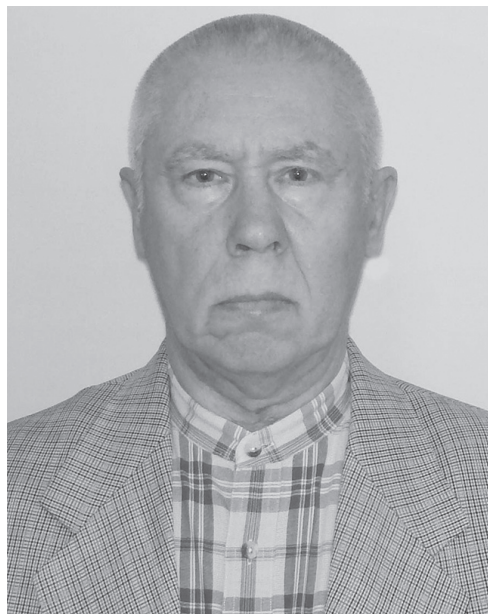
1. *Мостовая И. В., Скорик А. П.* Архетипы и ориентиры российской ментальности / И. В. Мостовая, А. П. Скорик // Политические исследования. — 1995. — № 4. — С. 49.
2. *Мальцев Г. В.* Социальные основания права / Г. В. Мальцев. — М., 2007. — С. 27.
3. *Мид М.* Культура и мир детства / М. Мид. — М., 1988. — С. 49–50.
4. *Мамычев А. Ю.* Архетипические и социокультурные основы правоприменения и правовой политики российского государства / А. Ю. Мамычев, А. И. Овчинников, Д. И. Мамычев. — Владивосток, 2015. — С. 156.
5. *Юридические* архетипы в правовой политике России / [А. И. Овчинников, А. Ю. Мамычев, А. В. Манастырный и др.]. — Ростов н/Д, 2009. — 107 с.
6. *Чистов К. В.* Народные традиции и фольклор / К. В. Чистов. — М., 1986. — С. 35.
7. *Штопка П.* Социология социальных изменений / П. Штопка. — М., 1996. — С. 56.
8. *Шюц А.* Методология социальных наук / Избранное: Мир, светящийся смыслом / А. Шюц. — М., 2004. — С. 489.
9. *Hoppe R.* Cultures of Public Policy Problems / R. Hoppe // Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice. — London: Taylor & Francis, 2002. — № 4. — P. 31.
10. *Geddes A., Favell A.* The Politics of Belonging: Migrants and Minorities in Contemporary Europe / A. Geddes, A. Favell. — Aldershot: Ashgate, 1999. — P. 102.

УДК 351.85: 330.87: 351.862.4:
316.422.44: 330.839

Юшин Сергей Александрович,
доктор экономических наук, профессор,
главный научный сотрудник, НИЦ “Ин-
ститут аграрной экономики”.

Юшин Сергій Олександрович,
доктор економічних наук, професор, го-
ловний науковий співробітник, ННЦ “Ин-
ститут аграрної економіки”.

Sergey Aleksandrovich Yushin,
Doctor of economic sciences, professor, a
main research worker, NSC is “Institute of
agrarian economy”.

АРХЕТИПЫ ОСНОВНЫХ ИНСТИНКТОВ ЧЕЛОВЕКА, ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА В ПРЕОДОЛЕНИИ ИМИ ПРЕПЯТСТВИЙ НА ПУТИ СТАНОВЛЕНИЯ В НОВОЕ КАЧЕСТВО МЕЖДУ СКИЛЛОЙ ОРТОДОКСАЛЬНОСТИ И ХАРИБДОЙ ПАРАДОКСАЛЬНОСТИ

Аннотация. Ускорение темпов изменений внутренних и внешних условий выживания человека, общества и государства требует от них своевременного реагирования на эти изменения, осмысления позитивных и негативных последствий от них, принятия конструктивных решений по нейтрализации негативных последствий и укреплению последствий позитивных. Каноны религий и доктрины философов, подтвержденные исследованиями современных психологов и социологов, дают неоспоримые свидетельства того, что преодоление субъектом препятствий на пути его становления в новое качество обусловлено правильной диспозицией между ортодоксальными и парадоксальными принципами деятельности. Борьба нового со старым — ключевой архетип основных инстинктов в живых организмах.

Ключевые слова: архетип, инстинкт, человек, общество, государство, качество, ортодоксальное, парадоксальное.

АРХЕТИПИ ОСНОВНИХ ІНСТИНКТИВ ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ У ПОДОЛАННІ НИМИ ПЕРЕШКОД НА ШЛЯХУ СТАНОВЛЕННЯ В НОВУ ЯКІСТЬ МІЖ СКІЛЛОЮ ОРТОДОКСАЛЬНОСТІ ТА ХАРИБДОЮ ПАРАДОКСАЛЬНОСТІ

Анотація. Прискорення темпів змін внутрішніх та зовнішніх умов виживання людини, суспільства і держави вимагає від них своєчасного реагування на ці зміни, осмислення позитивних і негативних наслідків від них, прийняття конструктивних рішень щодо нейтралізації негативних наслідків і зміцнення наслідків позитивних. Канони релігій і доктрини філософів, підтвержені дослідженнями сучасних психологів і соціологів, дають незаперечні свідчення того, що подолання суб'єктом перешкод на шляху його становлення в нову якість зумовлено правильною диспозицією між ортодоксальними і парадоксальними принципами діяльності. Боротьба нового зі старим — ключовий архетип основних інстинктів в живих організмах.

Ключові слова: архетип, інстинкт, людина, суспільство, держава, якість, ортодоксальне, парадоксальне.

ARKHETIPS OF BASIC INSTINCTS OF MAN, SOCIETIES AND STATES IN OVERCOMING BY THEM OBSTACLES ON THE WAY OF BECOMING IN NEW QUALITY BETWEEN SCYLL OF ORTHODOXY AND KHARIBD OF PARADOXICALITY

Abstract. The acceleration of rates of changes of internal and external terms of survival of man, society and state requires the timely reacting on these changes, comprehension of positive and negative consequences from them, acceptance of structural decisions on neutralization of negative consequences and strengthening of consequences positive. The canons of religions and doctrines of philosophers, confirmed by researches of modern psychologists and sociologists, give undeniable certificates that overcoming by the subject of obstacles on the way of his becoming in new quality it contingently correct disposition between Orthodox and paradoxical principles of activity. Fight new with old is key arkhetip of basic instincts in living organisms.

Keywords: arkhetip, instinct, man, society, state, quality, orthodox, paradoxical.

Постановка проблеми. Только что закончившаяся очередная украинская “премьериада”, протекавшая на фоне обвинений А. П. Яценюка как в кризисе, так и в отсутствии реформ, привела на должность премьер-ра В. Б. Гройсмана, который заявил:

“Я вам покажу, что такое управление государством!”. Ну, во-первых, в ст. 42 Закона Украины “О Кабинете Министров Украины” (№ 794) отсутствует функция “управление государством”. А во-вторых, что такое “управление государством” — это

прерогатива преподавателей и теоретиков, но никак не государственных служащих, которые должны элементарно выполнять свои прямые обязанности, прежде всего заботясь не о вхождении в учебники в качестве примера Великого Реформатора, а о неукоснительном соблюдении Великого Принципа бюрократов — Принципа “Спихотехники” (перекладывания личной ответственности за свои действия или бездействия на других лиц). И здесь В. Б. Гройсман мог бы позаимствовать бесценный опыт А. П. Яценюка, который мастерски использовал недоработки Верховного Совета Украины в части реформационной политики государства. Ведь по своей функции, Кабинет Министров — это исполнительный орган, которому Законами Украины жестко предписаны стандартные полномочия и ответственность. Иначе говоря, он по своим задачам — ортодокс, который должен обеспечивать Букву Закона. Иной вопрос, Верховный Совет Украины, который имеет степень свободы в процессе воплощения иррациональных (или же парадоксальных) потенций Духа Закона в Рациональную его Букву. Первым из премьеров, который выявил эту коллизию между желанием Парламента сделать Правительственных ортодоксов “козлом отпущения” за дефицит парадоксальности (гениальности) в государственной политике и невозможностью в рамках полномочий Правительства принимать стратегические решения, был Л. Д. Кучма, который в свое время на критику его действий со стороны Парламента задал сакраментальный вопрос: “скажите, что я должен

построить?” Парламент сделал вид, что вопрос не к нему, хотя именно он формирует политику. И осталась Украина без ответа, как у Гоголя: “Русь, куда ж несешься ты? дай ответ. Не дает ответа”. А при отсутствии такого ответа, государственное реформирование переходит на “метод проб и ошибок”.

К чести Л. Д. Кучмы, он не ограничился исключительно “вопросами” к Парламенту, а сделал шаги в направлении осмысления причин сложившейся в Украине ситуации. Во-первых, он признал факт того, что на начальном этапе реформ отсутствовало любое их обоснование, не было даже приблизительного представления о том, как и в какой последовательности их осуществлять, что обусловило прыжок в рыночную экономику на основе определенного набора мифов. Во-вторых, в качестве важнейшего фактора, тормозившего реформы, он выделил особенности национальной самоидентификации и психологи (мы и до сих пор не поняли окончательно, кто же мы такие, а потому большинство или значительная часть украинцев где-то на подсознательном уровне постоянно готовы к чуду и уверены: в этом мире возможно все) [1, с. 23, 86, 159, 161].

Далее Л. Д. Кучма решает вопрос: возможны ли реформы в периоды кризисов? И дает ответ: в первую очередь мы должны твердо исходить из того, что кризис наносит вред, и разрушает старое, неэффективное, освобождает место для нового, в этой его функции — возможность и необходимость реформ, которые могли бы более конструктивно направить производительную функцию на кри-

зис (кризис — это то время, когда не действовать — такой же риск, как и действовать; так, может, следует действовать?). Но если не обеспечить, чтобы в государстве было выгодно заниматься не рентным бизнесом, а инновационным, то кризисная ситуация может трансформироваться в катастрофическую; и это усугубляется несоответствием реальной политической системы и аппарата управления в Украине требованиям инновационного развития, и неизвестно, кто и как это может осуществить не на словах, а на деле? и выйдет ли что-то путевое в результате? Ведь все упирается в материал, который характеризуется огромной сопротивляемостью, — человеческий “сопромат”, преодолеть который труднее всего (Украинская история — это история внегосударственной нации; утверждение идеологии государственности требует больше внимания уделять нашим добродетелям, вдохновляться ими: США благодаря этому в рекордно короткий срок — 100–150 лет — переселенцев сплотили в граждан-патриотов и утвердили государство институционально и духовно [2, с. 35–36, 159–161, 541].

Что примечательно в изложенных выше подходах Л. Д. Кучмы к вопросу организации реформационных процессов в Украине, так это использование им при анализировании архетипического инструментария, который К. Г. Юнгом был развернут от: сущности архетипа, который благодаря способности объединять противоположности является посредником между бессознательным основанием и сознанием; эквивалентности архетипов бессознательного и религи-

озных догм (инстинктивное содержание темной, примитивной души, невидимые корни сознания: страх дикаря перед новизной и твердостью традиции); актуальности использования мифологических дискурсов; высокой вероятности катастроф в массовых истинах; сложность применения универсальной панацеи к самому себе; накопления Прометея долга (инновационного отставания), который периодически приходится выплачивать, сталкиваясь с катастрофами; психологии больших масс, которыми правит мистическая сопричастность (бессознательная самоидентификация). При этом К. Г. Юнг подчеркивает, что именно парадокс ведет к максимально верному пониманию полноты жизни и является одной из наших величайших духовных ценностей, тогда как единство мнений, отсутствие неясности и противоречий односторонне (т. е. ортодоксия) — это признак слабости и потому непригодно для выражения непостижимого [3, с. 33, 34, 461; 4, с. 92, 94, 95, 108, 261]. Иначе говоря, исследование архетипов основных инстинктов человека, общества и государства в преодолении ими препятствий на пути становления в новое качество между ортодоксальностью и парадоксальностью для реалий Украины — актуальная задача науки и практики.

Анализ последних исследований и публикаций. Аспект архетипики присутствует в целом ряде исследований, которые предопределяют направления трансформации личности общества и государства в новое качество. Ф. Аинса изучал пространственные архетипы утопических сис-

тем как фактор их изолированности, гарантирующей неприкосновенность предложенной модели и предотвратить зависимость от другого пространства или его воздействие [5, с. 52]. М. Марк и К. Пирсон указывают, что архетипы обеспечивают глубинную структуру для мотивации и значимости; при этом архетипы метаморфоз персонифицируют процесс поиска новых ценностей и вариантов; убирая то, что больше не служит; отдавая себя людям, ценностям, действиям и созданию новых форм; они наиболее часто проявляются в людях и в организациях в их переходные периоды [6, с. 17, 19].

Э. Афонин и А. Мартынов, исследовав социетальные аспекты архетипов взаимодействия в украинском обществе, указывают на то, что в целом ответ украинской элиты на исторические вызовы, остается еще не акцентированным (размытым), так же, как неизменно размытыми остаются с 1994 г. социальные нормы украинской общественной системы; это привело к тому, что Украина с 2006 г. находится в патопсихологическом состоянии (диагноз “психоневроз отложенного действия”), что влечет неадекватное социальное поведение в обществе (обобщенные проявления такой нерелевантности в Украине — это проявления конформизма и частично садомазохизма, т. е. типов поведения, описанных во время процессов американской “большой депрессии” [7, с. 197].

По мнению Т. В. Новаченко, архетипы — это общие априорные схемы поведения, которые, унаследовавшись, содержат в себе продукты архайчной природы; они становятся

своеобразным образцом инстинктивного поведения, общей подпочвы духовной жизни, каждого из нас, имеют мифологический по своему характеру содержание, состоят из образцов, которые не имеют кровной или расовой природы наследственности, а принадлежат всему человечеству в целом, являясь хранилищем реликтовых остатков и воспоминаний о прошлом, объединяет основой, благодаря которой хранится неразрывная целостность и воспроизводится идентичность, содержат в себе такое содержание, которое не может выступать объектом произвольного намерения или быть подвластным контролю со стороны воли, могут активизироваться в большой социальной группе, порождая “коллективное безумие” (своеобразную духовную эпидемию, способную привести к революции, войне или катастрофе); т. е. архетипы — это “психический конденсат”, ставший тем неотъемлемым наследием, которое с каждым поколением нуждается только в пробуждении, а не приобретении; однако фактическая степень и механизмы влияния на человека архетипа в тех или других общественно-исторических условиях являются разными [8, с. 50–51].

Исследование фактов образования парадоксов перфекционизма, которое было проведено Т. Бен-Шахаром, указывает на то, что архетип чрезмерного стремления личности (общества) к идеалу (совершенству) порождает негативы, обусловленные невозможностью достижения максимальных стандартов (для перфекциониста наилучшая жизнь из возможных — фактически единственная

жизнь, которую он готов принять, — где нет места неудачам, а оптималист знает, что единственная возможная жизнь — это именно та, в которой неудачи неизбежны и из них надо извлекать уроки; у перфекциониста самоконтроль и саморазвитие слиты воедино, что доводит защитное поведение до крайности; он хочет всегда быть на высоте (саморазвитие) и поэтому пытается выглядеть безупречно, избегая критики (воплощение совершенства), и он, не жалея сил, убеждает других, что его представление о себе верно (самооправдание); любой ценой защита своего эго, как и собственного надуманного образа [9, с. 18, 29].

Признавая высокую теоретико-методологическую ценность проведенных отечественными и зарубежными учеными исследований различных аспектов архетипики, следует указать на то, что становится все более явной потребность в их дополнении аспектами сочетания “старого” и “нового” (ортодоксальности и парадоксальности в реформировании участников отношений хозяйственной сферы): “всякий книжник, наученный Царству Небесному, подобен хозяину, который выносит из сокровищницы своей новое и старое” [Мат. 13: 52]. Такая синхроничность является одной из важных сторон архетипики. Так как сознание является продуктом бессознательного в материально-причинном мире, то трансцендентная функция — это не только функция связи бессознательного и сознания, но и связи синхроничности с причинностью. Вышеупомянутые результаты проведенного Э. Афониним и А. Мар-

тиновым диагноза состояния психики украинского населения, К. Г. Юнг объяснял тем, что в широкой зоне бессознательного, которая надежно защищена от критики и контроля сознания, мы совершенно беззащитны и открыты всем видам психического воздействия, психических инфекций; как и при опасности любого другого типа, мы можем предотвратить риск психической инфекции, если будем знать, что именно, где, когда и каким образом будет атаковать нас; Индивидуальное — единственный носитель мысли и жизни в целом, Общество и Государство берут свои качества от ментального состояния личности, но, хотя этот факт очевиден, он еще не достаточно пропитал общественное мнение, чтобы удержать людей от видения “Государства” как некоей сверхличности, наделенной неисчерпаемой мощью и ресурсами, т. е. от Государства сегодня ждут того, чего никто бы не стал ждать от Индивида; опасный уклон, ведущий вниз к массовой психологии, начинается с подобных благовидных размышлений в рамках могучих организаций, где индивид вырождается в цифру, т. к. все, что превосходит размеры конкретного человека, пробуждает в равной степени нечеловеческие силы в его бессознательном, вместо осознания, что все на самом деле может быть достигнуто в моральной природе личности одним неизмеримо малым шагом вперед [10, с. 8, 51, 57–58].

Формулирование целей статьи.

Цель статьи — исследование теоретико-методологических предпосылок дополнения архетипических подходов к поиску путей становления

Индивида, Общества и Государства в новое качество аспектами сочетания “старого” и “нового” (ортодоксальности и парадоксальности в реформировании участников отношений хозяйственной сферы на основе высоких инноваций и стандартов).

Изложение основного материала. Основой экономической деятельности является воспроизводственный процесс. Всякий человек, писал Ф. Кенэ, который не работает над восстановлением богатств, им присвоенных или потребленных, безвозвратно уничтожает то, что им потреблено [11, с. 204]. К. Маркс дополнил эту мысль, предложив бинарную схему воспроизводства (простое + расширенное) [12, с. 277]. Человеческая психология воспринимает окружающий мир через бинарные архетипы. Гесиод упоминает две различных Эриды на свете, к одной из них разумный отнесся бы с одобрением, тогда как другая достойна упреков. Платон считал, что не побуждает к исследованию то, что не вызывает одновременно противоположного ощущения [13, с. 332]. Да и Библия предлагает древо познания добра и зла, рай и ад, Бога и дьявола, Адама и Еву, т. е. ту систему базовых понятий, которые стали бинарными архетипами.

Противоположности, указывал Аристотель, суть начала существующего, противоположно только то, от чего изменения исходят как от крайнего, нет иного изменения, кроме как в противоположное и промежуточное при этом противоположное как таковое не подвержено изменению, для всякого изменения то противоположное, во что оно идет, необходимо есть предел (до бесконечности

ничто не может двигаться) [14, с. 121, 141, 301, 261; 15, с. 225].

В переводе с древне-греческого архетип (*ἀρχή* — “начало” и *τύπος* — “образец”) это начальный (исходный) образец чего-либо. Платон подчеркивал, что идеи пребывают в природе как бы в виде образцов, прочие же вещи сходны с ними и суть их подобия, а причастность вещей идеям заключается только в уподоблении им; и если демиург любой вещи взирает на неизменно сущее и берет его в качестве первообраза при создании идеи и потенции данной вещи, все необходимо выйдет прекрасным; если же он взирает на нечто возникшее, приняв его за первообраз, произведение его выйдет дурным [16, с. 412, 469].

Люди, по мнению Н. Макиавелли, обычно идут путями, проложенными другими, и действуют, подражая какому-либо образцу, но так как невозможно ни неуклонно следовать этими путями, ни сравняться в доблести с теми, кого мы избираем за образец, то человеку разумному надлежит избирать пути, проложенные величайшими людьми, подражая самым достойным [17, с. 60–61]. Но здесь возникает проблема целесообразности и эффективности данного подражания. В древнем Риме говорили: “*Sifueris Romae, Romanovivitomore; sifuerisalibi, vivitosicutibi*” (поступай в Риме так, как Римляне поступают). К. Г. Юнг предупреждал, что ошибочная идея простого внешнего *imitatio Christi* приводит к тому, что западный человек видит только частности, связан своим эго и вещами, и не подзревает о глубинных корнях всего сущего [3, с. 25–26]. Ю. Либих при-

водил пример того, что образцом для всех хозяйств в Германии являлась система полеводства, практиковавшаяся на небольшом участке земли в Меглине, поэтому костяная мука, поскольку она не имела влияния на объем урожая в Меглине, признавалась бесполезной для всех полей в Германии [18, с. 49–50]. То есть, образец таит в себе как позитивы, так и негативы для пользователя.

По мнению С. Сигеле, весь мир, включая и самых серьезных, и самых легкомысленных людей, самых старых и самых молодых, самых образованных и невежд — все обладают, хотя в различной степени, инстинктом подражания тому, что видят, слышат, знают; направление общественного мнения — в политике, как и в торговле — всегда определяется этим инстинктом [19, с. 10].

В свое время Н. М. Карамзин негативно отзывался о вытеснении местных обычаев европейскими в период правления Петра I (страсть к новым обычаям преступила границы благоразумия; государство может заимствовать от другого полезные сведения, не следуя ему в обычаях), и что честью и достоинством россиян сделалось подражание, т. к. юный пылкий монарх с разгоряченным воображением, увидев Европу, захотел делать Россию — Голландией [20, с. 71].

В. И. Ленин признавал США передовой страной новейшего капитализма, представляющей особый интерес для изучения общественно-экономического строя современного сельского хозяйства и его эволюции (страна — во многих отношениях — образец и идеал нашей буржуазной цивилизации) [21, с. 133].

Если кто-нибудь обладает всем необходимым, чтобы добиться успеха, считал Й. Шумпетер, он проложит путь остальным, создав образец, которому они будут следовать, сначала поодиночке, затем большими массами [22, с. 282].

И. И. Лукинов считал целесообразным для условий современной Украины отобрать из мирового опыта в рамках оптимальных оценочных критериев образцы социальной “полезности”, такие модели высокоэффективного ведения хозяйства, которые могут стать органичным звеном отечественной модели рыночной экономики, адекватной мировым создающимся процессам [23, с. 13].

По мнению И. Канта, синонимом образца и архетипа служит понятие “идеала” — прообраза для полного определения своих копий, прообраза всех вещей, которые как несовершенные копии заимствуют из него материал для своей возможности и, более или менее приближаясь к нему, бесконечно далеки от того, чтобы сравняться с ним [24, с. 502, 508]. Однако Г. Гегель считал, что идеальность это есть качество бесконечности, и что лишь в пору зрелости действительности идеальное выступает наряду с реальным [25, с. 216; 26, с. 56].

С точки зрения К. Маркса, утопизм коренится именно в непонимании необходимого различия между реальной и идеальной структурой буржуазного общества и в вытекающем отсюда желании предпринять совершенно излишнее дело: реализовать теперь само идеальное выражение, которое на деле является всего лишь поверхностным изображением некоторой реальности [27, с. 196].

Синоним понятия “идеал” — это понятие “совершенство”, по отношению к достижению которого Аристотель подчеркивал, что мы ставим своей задачей исследование человеческого общения в наиболее совершенной его форме, дающей людям полную возможность жить согласно их стремлениям [28, с. 403].

Однако в адрес потенциальной возможности формирования идеальности и совершенства человеческих институтов было высказано много скептических мнений. Так, И. Кант утверждал, что невозможны два мира, которые были бы одинаково хороши, одинаково совершенны [29, с. 44]. По мнению К. Маркса, если предположить принципиальное несовершенство человека вообще, то мы относительно всех существующих человеческих учреждений заранее знаем, что все они несовершенны [30, с. 53]. В мире, доказывал А. Маршалл, где все люди были бы совершенно добродетельны, конкуренции не было бы места, но то же самое относится и к частной собственности и ко всем формам частного права; и более чем глупо игнорировать несовершенства человеческой природы [31, с. 64].

Тот факт, что и рыночная система и государственные ведомства являются несовершенными институтами, считают К. Р. Макконнелл и С. Л. Брю, означает, что на практике чрезвычайно трудно определить, частный или государственный сектор может с большим успехом выполнить конкретную функцию [32, с. 687].

Л. Мизес указывал, что в совершенном состоянии человеческих

дел не может быть никакой истории, которая является летописью изменений; а т. к. сама концепция совершенства подразумевает отсутствие каких бы то ни было изменений, то и совершенное состояние может быть трансформировано только в менее совершенное состояние [33, с. 143]. Дж. Акерлоф и др. признают свободную рыночную экономику далекой от совершенства, однако считают, что в спокойные времена в нее не обязательно активно вмешиваться [34, с. 14].

“Познай самого себя”, — так было начертано на древних храмах. Иными словами, проблема самоидентификации, о которой выше упоминал Л. Д. Кучма, является важнейшей для любого социума. Вспомним, что Ю. Андропов в июне 1983 г. на Пленуме ЦК КПСС признавался, что “мы еще до сих пор не изучили в должной мере общество, в котором живем и трудимся, не полностью раскрыли присущие ему закономерности, особенно экономические, поэтому порой вынуждены действовать эмпирически, весьма нерациональным способом проб и ошибок”. Что же, еще Аристотель отмечал, что в суждении же о своих собственных делах едва ли не большинство людей — плохие судьи [28, с. 459].

При адекватной самоидентификации, утверждал Лао-цзы, формируются предпосылки к тому, что (управляя с помощью внутреннего внешним) сотни дел будут устроены, а в ином случае сердце опустошено, как будто что-то потеряло. Отчего? Оттого что не с помощью внутреннего услаждают внешнее, а с помощью внешнего услаждают внутреннее;

оставили прибежище внутреннего и внешнего, и суетятся, будучи не в состоянии обрести должное, в покое и движении найти середину; все оттого, что форма и разум утратили друг друга. Поэтому у того, кто делает разум господином, форма идет следом, и в этом польза; кто делает форму управителем, у того разум идет следом, и в этом вред. Жадные, алчные люди слепо стремятся к власти и наживе, страстно домогаются славы и почестей. Рвутся вперед, дабы превзойти других в хитроумии, водрузиться над будущими поколениями. Но разум каждый день истощается и уходит далеко, долго блуждает и не возвращается. Форма, оказывается, закрыта, сердцевина отступает, и разум не может войти. Вот причина утраты самого себя в слепоте и безрассудстве [35, с. 91, 94, 101–102].

По мнению Ф. Бэкона, люди не знают вполне ни своих богатств, ни своих сил и представляют себе первые большими, а вторые — меньшими, чем они есть в действительности, а так как это представление о своем богатстве — одна из главных причин бедности и так как доверие к настоящему заставляет пренебречь истинными средствами помощи для будущего, то уместно, чтобы люди не преувеличивали изобилие и пользу того, что у них имеется [36, с. 63].

Реконструкции всякой утопии, считает Ф. Аинса, должно сопутствовать переосмысление понятия об идентичности, в основе которой лежало чувство причастности к некоему общему достоянию (территории, истории, языку, религии, ритуалам и обычаям); обладать идентичностью

значило иметь страну, город, деревню или даже квартал, где поделенное между всеми пространство казалось идентичным — территория совпадала с границами государства, языка, религии, этноса, всего того, что символизировало собой “удостоверение личности”; ныне понятие идентичности все менее зависимо от локальных и национальных привязанностей, а признаки идентичности не являются больше синонимами гомогенности и не всегда отсылают к четко обозначенной территории [5, с. 199].

Э. Тоффлер указывает на “кризис самоидентификации” (как на наиболее распространенную из современных болезней); никогда раньше перед массой людей не стоял более сложный выбор из-за обилия и сложности возможностей нашего выбора; помогая нам идентифицировать зоны быстрого изменения, они также помогают нам идентифицировать — или изобрести — зоны стабильности, образцы относительного постоянства в непрерывном движении, уменьшают противоречия в стремлении человека управлять изменением [37, с. 310, 414].

Предпосылка успеха в современной игре, как указывает У. Бек, заключается в следующем: шансы игроков существенно зависят от их самоидентификации и нового толкования политики; кто цепляется за старые догмы, будет обойден, обманут; имеет смысл перевернуть марксистский принцип: не бытие определяет сознание, а сознание новой ситуации — космополитический взгляд — увеличивает шансы игроков во всемирно-политической метаигре; путь для изменения собственного

властного положения: надо изменить взгляд на мир: скептическое, реалистическое мировоззрение — и космополитическое [38, с. 23].

Как показывают результаты исследований Дж. А. Акерлофа и Р. И. Крэнтона идентичность является важным дополнением денежной компенсации работникам, которая сама по себе может оказаться одновременно и затратной, и неэффективной; в таком контексте самоидентификация и денежные стимулы становятся фактическими субститутами и замещают друг друга [39, с. 109, 113].

Ортодоксальные принципы организации бытия человеческого ярче всего запомнились казнями Сократа, Христа, Дж. Бруно. Г. Гегель утверждает, что ортодоксия непоколебима, пока ее проповедь связана с земными выгодами и вплетена в государство; этот интерес слишком могуч, чтобы так просто от него отказаться, и укоренился столь прочно, что люди не замечают его в целом; пока все это так, ортодоксальные учения будут располагать внушительными армиями, состоящими из лиц, повторяющих все подобно попугаям, и писак без высоких интересов и способности мыслить [40, с. 218].

Религиозная ортодоксия, считает Н. А. Бердяев, включает в себя сильный элемент религиозного материализма; ортодоксальные системы, выражающие организованный социальный коллектив, должны отрицать творчество или признавать его в очень поверхностном смысле, т. к. нельзя написать драму, роман, лирическое стихотворение, если нет конфликта, столкновения с нормой

и законом, нет “незаконной” любви, внутренних сомнений и противоречий, нет всего того, что представляется недопустимым с точки зрения “закона” установившегося типичного ортодоксального мнения [41, с. 77, 205].

Повторив метод староверов, указывает А. Дж. Тойнби, коммунистический режим СССР объявил себя единственной истинной марксистской ортодоксией [42, с. 51]. По существу, считает У. Бек, только критика национально-государственной ортодоксии и новые категории, берущие на вооружение новый космополитический взгляд, открывают новые шансы в мета-играх [38, с. 23].

Говоря о “кризисе”, П. Бурдые характеризует его как кризис ортодоксии, где быстрое размножение ереси есть прогресс в сторону научности социальной реальности через отказ от старой политической лексики или на сохранение ортодоксального видения через сохранение тех слов, которые являются часто эвфемизмами, предназначенными называть данный социальный мир; типичные стратегии конструирования нацелены на ретроспективное реконструирование прошлого, применяясь к потребностям настоящего, или на конструирование будущего через творческое предвидение, предназначенное ограничить всегда открытый для исследователей социума смысл настоящего [43, с. 51, 197–198].

С. Московичи утверждает, что принципы ортодоксии доводятся до крайности анемическим меньшинством; но предпосылкой харизматической власти является дар убеждения, тогда как традиционная или легаль-

ная власть существует сама по себе, опираясь на безличные свойства; революционное движение требует соответствующей истины, т. к. “адепты” и “ученики” будут следовать за ним, лишь изменив свои мнения или чувства, поверив, что революция — не химера, но единственный выход из кризиса; различные слои общества имеют разные мнения о смысле “чудес”, о возможностях этих движений и об их ценности, а поэтому необходимо непрерывно влиять на чувства и мысли людской массы, чтобы достичь своих целей [44, с. 236, 318].

На уровне предприятий, утверждают Ричард Р. Нельсон, Сидней Дж. Уинтер, аксиома адаптивности лежит в фундаменте ортодоксальной теории производства; но эта теория игнорирует вопрос: какая связь между знаниями, которыми обладает одна фирма, знаниями других фирм и знаниями общества в целом, а коренной дефект этой теории — громоздкий аппарат [45, с. 60, 98, 164].

Неолитический парадокс, по мнению К. Леви-Стросса, состоит в том, что в неолите человек утверждает господство великих искусств цивилизации: гончарства, ткачества, земледелия и domestikации животных; сегодня никому и в голову не пришло бы объяснять эти огромные достижения неожиданной аккумуляцией серии случайных открытий, либо обнаруженных наблюдателем, пассивно регистрировавшим определенные природные явления [46, с. 123].

Чтобы объяснить общую природу прибыли, указывал К. Маркс, мы должны исходить из положения, что в среднем товары продают по их действительным стоимостям и прибыль

получается от продажи товаров по их стоимостям, то есть от продажи их пропорционально количеству воплощенного в них труда; если вы не можете объяснить прибыль так, вы вообще не можете ее объяснить; это кажется парадоксальным; но парадоксально и движение земли вокруг солнца, и что вода состоит из двух легко воспламеняющихся газов; научные истины всегда парадоксальны, если судить на основании повседневного опыта, который улавливает одну лишь обманчивую видимость вещей [47, с. 130–131].

По мнению К. Г. Юнга, парадокс является одной из наших величайших духовных ценностей, тогда как единство мнений (т. е. ортодоксия) есть признак слабости; только парадокс ведет к максимально верному пониманию полноты жизни, а отсутствие неясности и противоречий всегда односторонне и потому непригодно для выражения непостижимого; но при этом парадоксы опасны из-за необыкновенно огромного количества духовно слабых людей; пока парадокс остается неисследованным и допускается как привычная часть жизни, это относительно безвредно, но когда он предстает перед недостаточно развитым умом (всегда, как мы знаем, уверенным в себе) чтобы сделать парадоксальную природу некоторого принципа веры объектом напряженной умственной работы, тем более серьезной, чем она бесплоднее. От эпохи Просвещения, если уж мелочно размышляющий ум, который не может примириться ни с какими парадоксами, пробуждается, любые проповеди не могут его удержать. Тогда

возникает задача: поднять этот не развитый ум к высшему уровню и увеличить число людей, которые способны к охвату всех парадоксальных истин [3, с. 33].

Парадокс, утверждает Р. Мертон, это расхождение между видимым, всего лишь явной функцией, и действительным, включающим также латентные функции; необработанные, необъясненные данные кажутся парадоксальным только потому, что они противоречат допущению здравого смысла, которое гласит, что оценка всегда соответствует объективному положению дел; обнаружить парадоксальный образец (архетипический идеал), не поддающийся обнаружению при поверхностном наблюдении; это иллюстрирует основополагающую роль именно систематических эмпирических исследований в достижении неожиданных, парадоксальных и стратегических данных, которые влияют на возникновение или развитие теории; парадокс имеет фундаментальное значение, потому что даже такая преимущественно рациональная деятельность, как научное исследование, базируется, как правило, на нерациональных ценностях [48, с. 167, 375, 748].

С. Московичи указывает на парадоксальный эффект, когда временное прекращение действия правил и запретов становится своего рода условием их влиятельности и уважения к ним, и на парадоксальный разрыв между идеалом, утверждаемым наукой, и действительной работой ученого, что верно как по отношению к содержанию его теорий, так и по отношению к языку, который позволя-

ет ему интерпретировать все факты в любых областях [44, с. 93, 169].

П. Бурдьё изучает наиболее парадоксальные формы принадлежности, как, например, негативные или критические, которые обуславливаются прошлой принадлежностью со всеми ее союзами и амбивалентностями, связанными с тем, что было, где сопротивление может лишать независимости, а подчинение может приносить освобождение; таков парадокс доминируемых, выхода из которого нет; но отношение делегирования рискует скрыть суть отношения представительства и парадокс ситуации, где некая группа может существовать только посредством делегирования частному лицу (парадокс монополизации коллективной истины лежит в основе любого эффекта символического принуждения: я являюсь группой, т. е. коллективным принуждением, принуждением коллектива по отношению к каждому его члену, я — человек, ставший коллективом, и одновременно я тот, кто манипулирует группой от имени самой этой группы; я ссылаюсь на группу, которая разрешает мне осуществлять по отношению к ней принуждение) [43, с. 137, 229, 231, 244].

Ч. Миллс подчеркивает, что в непосредственно переживаемой нами ситуации заключен парадокс: факты применения новейших средств управления историческим процессом свидетельствуют о том, что люди не находятся во власти судьбы и теперь могут творить историю, но нелепость состоит в том, что другие факты показывают: в данный момент идеологии, предлагающие людям

надежду на управление историческим процессом, переживают в западных обществах упадок и крах, что означает разрушение надежд идеологии Просвещения на то, что разум и свобода станут господствующими, высшими силами человеческой истории (и это происходит на фоне интеллектуального и политического бездействия научного сообщества) [49, с. 203]. Как пример — парадоксальная картина общества в СССР, который получил иностранную иррациональную идеологию, чтобы использовать ее именно как движущую силу в проведении зилотской политики культурной его самодостаточности [42, с. 51].

Вместе с тем, чисто бинарные архетипы могут оказаться недостаточными для решения задач развития, если они будут использоваться в режиме “или, или” (исключения среднего). Выше упоминался принцип Аристотеля, где “нет иного изменения, кроме как в противоположное и промежуточное при этом противоположное как таковое не подвержено изменению”. Здесь будет уместно вспомнить мифологию прохождения Одиссеем пролива, где с одной стороны — Скилла, а с другой — Харибда. По существу, это фундаментальный бинарный архетип, который был для Одиссея и его команды непреодолим. Для выхода из такой ситуации их ортодоксальных знаний и парадоксального воображения оказалось недостаточно. Потребовался третий элемент (тернарность), которым оказалась Цирцея, раскрывшая Одиссею план спасения с минимумом потерь.

У. Бек применительно к задачам глобализации комментирует выход на границы бинарности таким образом: в исследованиях представителей culturaltheory гипотеза линейности и принцип “или – или”, лежащий в основе национально-государственной аксиоматики, заменяются гипотезой “не только, но и”: глобализация и регионализация, связь и фрагментация, централизация и децентрализация — вот те движущие силы, которые неотделимы друг от друга, как две стороны одной медали, где одновременно также происходит замена центрального понятия культурной глобализации понятием “глокализация” — совмещением базовых понятий “глобализация” и “локализация” [50, с. 45, 91].

По данным Е. Н. Горчаковой, тернарный характер структуры проявляется координированным синтезом содержания триады атрибутов в аттракторе системы и триады аспектов в функции элемента: метод сведения трех в одно и проявления троичности единого; в свою очередь, диалектические отношения, являются бинарными декомпозициями тринитарных отношений. По сути, это оригинальная попытка интегрировать два подхода, относящихся к теории управления — системный и процессный — в комплексное структурирование производственных систем, где концептуальность рассмотренной структуры достаточно тесно связана с идеальным видом отношений в системе, которые обеспечивают устойчивый способ логической связи ее элементов [51, с. 124].

Выводы и перспективы дальнейших исследований:

– перспективы социально-экономического развития Украины все теснее связываются с ее трансформацией в эффективного игрока на мировых рынках;

– выход на мировые рынки и реализация естественных конкурентных преимуществ Украины требует радикальных реформ системы государственного регулирования на основе инновационных механизмов, информатизации и т. п.;

– торможение реформ порождает перманентный кризис, каждый виток которого требует расширения и углубления реформационных мероприятий;

– при разработке стратегии реформ должен быть использован соответствующий международный и цивилизационный опыт реформирования социально-экономической сферы в условиях активного конкурентного рынка;

– одним из теоретико-методологических инструментов, расширяющих возможности стратегического планирования, являются принципы архетипики;

– использование принципов архетипики неизбежно будет смещать планы и программы от ортодоксальности (традиционализма) методов их разработки к парадоксальности (инновационности), т. е. к гармонизации “нового и старого”.

Перспективы дальнейших исследований располагаются в плоскости более обстоятельной междисциплинарности и разработке комплекса методических инструментов, бинарных и тернарных принципов анализа и синтеза данных.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Кучма Л.* Украина — не Россия / Л. Кучма. — М.: Время, 2004. — 560 с.
2. *Кучма Л. Д.* Зламане десятиліття / Л. Кучма. — К.: Інформ. системи, 2010. — 559 с.
3. *Юнг К. Г.* Психология и алхимия / К. Г. Юнг; пер. с англ., лат. — М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2003. — 592 с.
4. *Юнг К. Г.* Душа и миф. Шесть архетипов / К. Г. Юнг; пер. А. А. Спектор. — М.: АСТ, Минск: Харвест, 2005. — 400 с.
5. *Аинса Ф.* Реконструкция утопии. Эссе / Ф. Аинса; пер. с франц. — М.: Наследие — Editions UNESCO, 1999. — 207 с.
6. *Марк М., Пирсон К.* Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / М. Марк, К. Пирсон; пер. с англ. — СПб.: Питер, 2005. — 336 с.
7. *Афонін Е., Мартинов А.* Архетип і соціетальне: взаємодія і взаємовпливи / Е. Афонін, А. Мартинов // Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. — Х.: ДокНаукДержУпр. — Спец. вип. — June, 2013. — С. 193–200.
8. *Новаченко Т. В.* Архетипова парадигма керівника в державному управлінні: монографія / Т. В. Новаченко; за наук. ред. Е. А. Афоніна; НАДУ при Президентові України; Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. — Ніжин-Київ: Видавець Лисенко М., 2013. — 320 с.
9. *Бен-Шахар Т.* Парадокс перфекционіста / Т. Бен-Шахар; пер. с англ. М. Табенкина. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. — 256 с.
10. *Юнг К. Г.* Синхроністичність: збірник / К. Г. Юнг; пер. с англ. — М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. — 320 с.
11. *Кенэ Ф.* Избранные экономические сочинения / Ф. Кенэ; пер. с франц. —

- М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. — 538 с.
12. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии. — Т. 2. — Кн. II: Процесс обращения капитала / К. Маркс и Ф. Энгельс. — 2-е изд. — Т. 24. — М.: Госполитиздат, 1961. — С. 1–648.
  13. *Платон.* Государство // Платон: соч. в 3 т.; пер. с древнегреч. — Т. 3. — Ч. 1. — М.: Мысль, 1971. — С. 89–454.
  14. *Аристотель.* Метафизика / Аристотель: соч. в 4 т. — Т. 1; пер. с древнегреч. — М.: Мысль, 1976. — С. 63–368.
  15. *Аристотель.* Физика / Аристотель: соч. в 4 т. — Т. 3; пер. с древнегреч. — М.: Мысль, 1981. — С. 59–262.
  16. *Платон.* Парменид // Платон: соч. в 3 т.; пер. с древнегреч. — Т. 2. — М.: Мысль, 1970. — С. 401–478.
  17. *Макиавелли Н.* Государь: Сочинения / Н. Макиавелли. — М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Фолио, 2001. — 656 с.
  18. *Либих Ю.* Химия в приложении к земледелию и физиологии / Ю. Либих; пер. с нем. — М.; Л.: ОГИЗ-СЕЛЬХОЗГИЗ, 1036. — 407 с.
  19. *Сигеле С.* Преступная толпа. Опыт коллективной психологии / С. Сигеле; пер. с нем. — СПб.: Изд-во Ф. Павленкова, 1896. — 156 с.
  20. *Карамзин Н. М.* Записка о древней и новой России в ее политическом и гражданском отношениях / Н. М. Карамзин. — М.: Наука, 1991. — 120 с.
  21. *Ленин В. И.* Новые данные о развитии капитализма в земледелии / В. И. Ленин. Полн. собр. соч., изд. 5-е. — Т. 27. — М.: Политиздат, 1969. — С. 129–227.
  22. *Шумпетер Й. А.* Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер; пер. с англ. — М.: ДиректмедиаПаблишинг, 2008. — 455 с.
  23. *Лукинов И. И.* Экономичні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І. І. Лукинов. — К.: ІН НАНУ, 1997. — 455 с.
  24. *Кант И.* Критика чистого разума / И. Кант: соч. в 6 т. — Т. 3. — М.: Мысль, 1964. — С. 69–756.
  25. *Гегель Г.* Наука логики: в 3 т. — Т. 1 / Г. Гегель; пер. с нем. — М.: Мысль, 1970. — 501 с.
  26. *Гегель Г.* Философия права / Г. Гегель; пер. с нем. — М.: Мысль, 1990. — 524 с.
  27. *Маркс К.* Экономические рукописи 1857–1859 годов (первоначальный вариант “Капитала”) // К. Маркс и Ф. Энгельс. — 2-е изд. — Т. 46. — Ч. 1. — М.: Госполитиздат, 1968. — 559 с.
  28. *Аристотель.* Политика / Аристотель: соч. в 4 т. — Т. 4; пер. с древнегреч. — М.: Мысль, 1983. — С. 375–644.
  29. *Кант И.* Опыт некоторых рассуждений об оптимизме // И. Кант: соч. в 6 т. — Т. 2. — М.: Мысль, 1964. — С. 39–48.
  30. *Маркс К.* Дебаты о свободе печати и об опубликовании протоколов сословного собрания / К. Маркс и Ф. Энгельс: соч. — 2-е изд. — Т. 1. — М.: Госполитиздат, 1955. — С. 30–84.
  31. *Маршалл А.* Принципы политической экономии. — Т. 1 / А. Маршалл; пер. с англ. Р. И. Столпера. — М.: Прогресс, 1983. — 415 с.
  32. *Макконнелл К. Р., Брю С. Л.* Экономикс: принципы, проблемы и политика; пер. с 14-го англ. изд. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. — М.: ИНФРА-М, 2003. — XXXVI. — 972 с.
  33. *Мизес Л.* Теория и история: Интерпретация социально-экономической эволюции / Л. Мизес; пер. с англ. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 295 с.
  34. *Акерлоф Дж.* Spiritus Animalis, или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важ-

- но для мирового капитализма / Дж. Акерлоф, Р. Шиллер; пер. с англ. — М.: Юнайтед Пресс, 2010. — 273 с.
35. *Дао Дэ Цзин*. Книга пути и благодати / пер. с кит. Ян Хин-шуна. — М.: Эксмо, 2005. — 400 с.
36. *Бэкон Ф.* Великое восстановление наук. Разделение наук / Ф. Бэкон; соч. в 2 т. — Т. 1. — М.: Мысль, 1971. — С. 58–269.
37. *Тоффлер Э.* Шок будущего: пер. с англ. / Э. Тоффлер. — М.: Изд-во АСТ, 2002. — 557, [3] с.
38. *Бек У.* Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек; пер. с нем. — М.: Прогресс-Традиция; Издат. дом “Территория будущего”, 2007. — 464 с.
39. *Акерлоф Дж. А., Крэнтон Р. И.* Идентичность и экономика организаций / Дж. А. Акерлоф, Р. И. Крэнтон // Российский журнал менеджмента. — Т. 8. — № 2. — 2010. — С. 107–130.
40. *Гегель Г.* Работы разных лет: в 2 т. — Т. 2 / Г. Гегель; пер. с нем. — М.: Мысль, 1973. — 630 с.
41. *Бердяев Н. А.* Самопознание (опыт философской автобиографии) / Н. А. Бердяев. — М.: Междунар. отношения, 1990. — 336 с.
42. *Тойнби А. Дж.* Цивилизация перед судом истории: сборник / А. Дж. Тойнби; пер. с англ. — 3-е изд. — М.: Айрис-пресс, 2006. — 592 с.
43. *Бурдьё П.* Начала / П. Бурдьё; пер. с франц. Н. А. Шматко. — М.: Socio-Logos, 1994. — 288 с.
44. *Московичи С.* Машина, творящая богов / С. Московичи; пер. с фр. — М.: Центр психологии и психотерапии, 1998. — 560 с.
45. *Нельсон Р. Р., Уинтер С. Дж.* Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Уинтер; пер. с англ. — М.: Дело, 2002. — 536 с.
46. *Леви-Стросс К.* Первобытное мышление / К. Леви-Стросс; пер., вступ. ст. и прим. А. Б. Островского. — М.: Республика, 1994. — 384 с.
47. *Маркс К.* Заработная плата, цена и прибыль / К. Маркс и Ф. Энгельс. — 2-е изд. — Т. 16. — М.: Госполитиздат, 1960. — С. 101–155.
48. *Мертон Р.* Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон; пер. с англ. — М.: АСТ, АСТ Москва, Хранитель, 2006. — 880 с.
49. *Миллс Ч. Р.* Социологическое воображение / Ч. Р. Миллс; пер. с англ. — М.: Издат. Дом NOTABENE, 2001. — 264 с.
50. *Бек У.* Что такое глобализация? / У. Бек; пер. с нем. — М.: Прогресс-Традиция, 2001. — 304 с.
51. *Горчакова Е. Н.* Концепция тернарной структуры, как методология систематизации процессов / Е. Н. Горчакова // Вісн. Донецьк. ун-ту. — Сер. В: Економіка і право. — Вип. 2. — 2007. — С. 123–129.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

- Стаття супроводжується Заявою автора (співавторів), відомостями про автора (співавторів) та квитанцією про оплату, які надсилаються на e-mail адресу: Assembly2015@ukr.net. Зі зразками документів та реквізитами для оплати за публікацію статті можна ознайомитися на сайті: <http://vadnd.org.ua/ua/terms-and-conditions-of-publication/>
- Назва файла з електронною версією статті має обов'язково містити прізвище та ім'я автора (авторів).
- Стаття друкується із фотокарткою автора (авторів), яку необхідно надіслати до редакції окремим файлом в електронному вигляді (у форматі зображення jpg), гарної якості, можна неформальну (бажано документальне, або в офісі), обсягом не менше як 800 Кб, розміром 10 × 12 см.
- Аспіранти та здобувачі мають надіслати Рецензію наукового керівника на подану статтю. Підпис керівника має бути завірений печаткою установи.
- Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети статті.
- Пріоритет надається публікаціям іноземних авторів та публікаціям англійською мовою.
- Структура наукової статті (відповідно до вимог ДАК):
  - УДК, ПІБ автора (співавторів, не більше трьох), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи, адреса місця роботи із зазначенням поштового індексу, e-mail автора, назва статті, розширена анотація, ключові слова;
  - зазначена інформація подається окремими блоками українською, російською та англійською мовами перед статтею. Якість англійського перекладу анотації до статті визначає редколегія журналу;
  - постановка проблеми (опис проблеми, що аналізується, у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями);
  - аналіз останніх досліджень і публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми;
  - мета статті;
  - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
  - висновки і перспективи подальших досліджень;
  - список використаних джерел.

- Оформлення наукової статті:
  - всі статистичні дані мають бути підкріплені посиланнями на джерела;
  - всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела;
  - посилання на підручники та науково-популярну літературу є небажаними;
  - посилання на власні публікації є небажаними і допускаються лише в разі нагальної потреби;
  - посилання на наш журнал “із ввічливості” є також небажаними та не прискорюють процес прийняття статті у друк у жодному разі;
  - якщо в огляді літератури, або, далі по тексту, Ви посилаєтесь на прізвище вченого — його публікація має бути у загальному списку літератури після статті;
  - вторинне цитування не дозволяється;
  - список джерел та літератури — не менше 10 позицій, мовами оригіналу (винятки — китайська, японська, корейська та арабська. В такому разі, джерело подається у перекладі англійською, із вказівкою мови оригіналу в дужках);
  - у формулах використовуються тільки загальноприйняті символи із стандартного набору;
  - таблиці мають бути пронумеровані і мати назву;
  - у тексті загальноприйняті і ті, що часто зустрічаються, терміни слід подавати абрєвіатурою (перший раз обов’язково розшифрувати);
  - всі малюнки та графіки мають бути пронумеровані та мати назву;
  - формат А4, гарнітура “Times New Roman”, кегель № 14, міжрядковий інтервал 1,5; параметри сторінки (береги) — 2 см з усіх боків;
  - мінімальний розмір статті — 8 тис. друкованих знаків з пробілами, максимальний — 34 тис. (оптимальний розмір статті — 20–24 тис. друкованих знаків);
  - при побудові графіків, будь ласка, майте на увазі, що журнал є чорно-білим.

Наукове видання

ПУБЛІЧНЕ УРЯДУВАННЯ

№ 2 (3) – червень 2016

Підп. до друку 24.06.16. Формат 70×100¹/₁₆.
Папір офсетний.

Друк ротатійний трафаретний.

Ум. друк. арк. 21,28. Обл.-вид. арк. 16,64.

Наклад 300 пр.